

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२३-२०२४

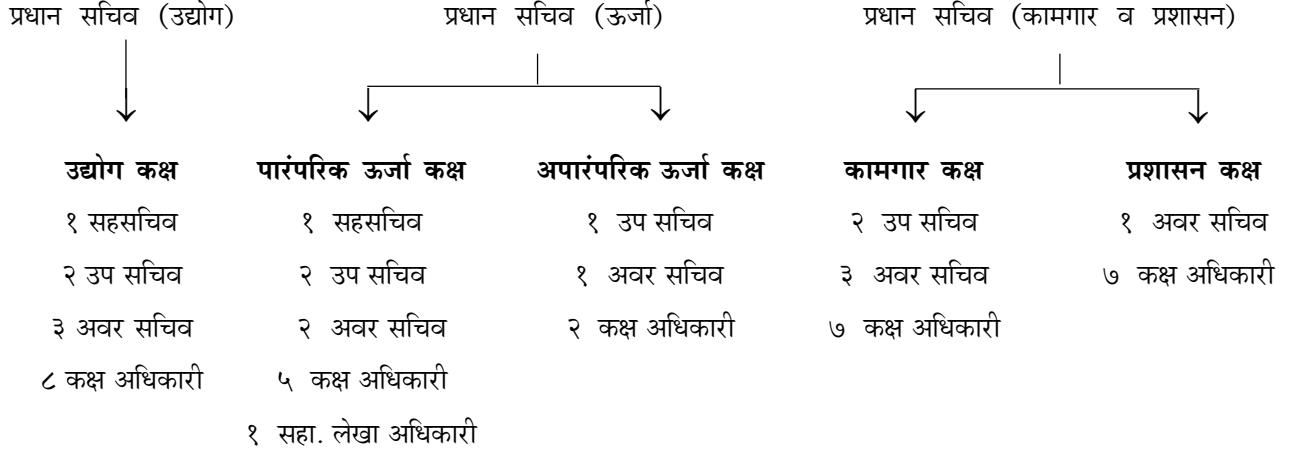
उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

(उद्योग)

(पुस्तक क्रमांक १)

(तीन)

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागांचा संघटनात्मक तक्ता

कार्यक्रमांच्या कार्यभाराचा सारांश प्रत्येक कार्यक्रमाची कामगिरी लक्ष्य दर्शवितो.

हे कार्यक्रम मंत्रालयीन स्तरावर घेतलेल्या धोरणाविषयक निर्णयानुसार कार्यान्वित केले जातात. त्यामुळे मंत्रालयीन विभागांना कार्यक्रमाच्या कार्यभागाचा गोषवारा देण्यासाठी कोणतीही मोजमापे विहित करणे योग्य व सुसंबद्ध ठरणार नाही. ही मोजमापे फक्त प्रत्येक कार्यात्मक कार्यक्रमाच्या प्रगतीचा अंदाज घेण्यासाठी उपयुक्त आहेत. सोबत जोडलेले विवरणपत्र उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग ह्या विभागात हाताळलेल्या कार्यभाराची व्याप्ती दर्शविते.

(पाच)

अनुक्रमणिका

अनुक्रमांक	कार्यालयाचे नाव	पृष्ठ क्रमांक
१	विकास आयुक्त (उद्योग), उद्योग संचालनालय, मुंबई	१
२	शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई	९७
३	भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर	२६३

(सात)

उद्योग संचालनालय

(नऊ)

अनुक्रमणिका

अनुक्रमांक (१)	कार्यक्रम (२)	पृष्ठ क्रमांक (३)
	प्रस्तावना	(अकरा)
	समग्र कार्यक्रम	(तेरा)
१	सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम अधिनियम, २००६	१
२	सामुहिक प्रोत्साहन योजना-२०१९	३
३	राज्यातील महिला उद्योजकांसाठी विशेष धोरण	१३
४	कृषीवर आधारित जल प्रक्रिया धोरण	१५
५	महाराष्ट्राचे इलेक्ट्रिक व्हेईकल प्रोत्साहन धोरण-२०१८	१९
६	सुधारित बीज भांडवल योजना	३२
७	जिल्हा उद्योग केंद्र कर्ज योजना	३३
८	उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम	३४
९	माहिती तंत्रज्ञान धोरण	३७
१०	औद्योगिक धोरण	४३
११	विशेष आर्थिक क्षेत्र	४६
१२	जैव तंत्रज्ञान	४७
१३	वाईन उद्योगास प्रोत्साहन	४९
१४	मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना	५१
१५	विदर्भ विकास महामंडळ नागपूर	१६०
१६	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ, पुणे	१६३
१७	कोकण विकास महामंडळ मर्यादित	१६६
१८	आजारी उद्योग कक्ष	१७६
१९	औद्योगिक समूह विकास कार्यक्रम	१८६
२०	मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम योजना	२०४
२१	प्रधानमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम	२०८
२२	सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम	२२४
२३	भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालय	२३१

(अकरा)

प्रस्तावना

उद्योग संचालनालयाचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक तयार करण्याचा ह्या प्रस्तावनेत प्रयत्न करण्यात आला आहे. उद्योग संचालनालयाचे क्रियाशीलतेकरिता मिळणाऱ्या अर्थसंकल्पीय अनुदानाचा खुलासा व स्पष्टीकरण ही प्रस्तावना तयार करताना घेतला आहे. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या अधिपत्याखालील महामंडळाकरिता तरतूद केलेल्या अनुदानाचा यात समावेश नाही. उद्योग संचालनालय राबवीत असलेल्या कार्यक्रमाचे विश्लेषण करून त्यांची नऊ निरनिराळ्या कार्यक्रमांत विभागणी करण्यात आली आहे व ती खालीलप्रमाणे :-

- (१) निदेशन व प्रशासन,
- (२) लघु उद्योग, कुटिरोद्योग, हस्तकला व रेशीम उद्योग व्यवसाय यांचा विकास,
- (३) मागासलेल्या क्षेत्राचा विकास,
- (४) रोजगार प्रचालन कार्यक्रम,
- (५) औद्योगिक सांख्यिकी आणि वाणिज्य माहिती,
- (६) मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना,
- (७) निर्यात प्रचालन कार्यक्रम,
- (८) माहिती तंत्रज्ञान,
- (९) औद्योगिक समुहाची विकास योजना.

समग्र कार्यक्रम

संचालनालयाच्या महत्त्वाच्या कार्यक्रमाचा संक्षिप्त सारांश खाली दिला आहे :—

कार्यक्रम क्रमांक १ —निदेशन व प्रशासन

(अ) औद्योगिक अनुज्ञप्ती.—औद्योगिक (विकास व विनियमन) अधिनियम, १९५१ अन्वये पुढील बाबींकरिता औद्योगिक अनुज्ञप्ती घेणे जरूरीचे आहे : (अ) नवीन औद्योगिक घटक स्थापनेकरिता, (ब) अस्तित्वात असलेल्या उद्योगधंद्यांचे क्षमता वाढीसाठी, (क) नवीन वस्तू उत्पादनाकरिता आणि (ड) अधिनियमाच्या सूचीमध्ये दर्शविलेल्या उद्योगधंद्यांकरिता अस्तित्वात असलेला कारखाना चालू ठेवण्याबाबत केंद्र शासन, राज्य शासनाकडून औद्योगिक अनुज्ञप्तीकरिता आलेल्या अर्जांवर अभिप्राय मागविते. राज्य शासनाच्या वतीने उद्योग संचालनालय आपला अभिप्राय पाठविते. केंद्र शासनाच्या सन १९९१ च्या औद्योगिक उदारीकरणाच्या धोरणानुसार ६ प्रकारचे उद्योग वगळता अन्य उद्योगांसाठी अनुज्ञप्ती घेण्याची आवश्यकता नाही.

इरादापत्रे व औद्योगिक परवाने व औद्योगिक आवेदनपत्र इंडस्ट्रिअल एन्टरप्रिन्सरशीप मेमोरॅन्डम यांचे संनियंत्रण उद्योग संचालनालयातील अनुज्ञप्ती शाखेत करण्यात येते. तसेच सिकॉम, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, उद्योगमित्र व महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र या संस्थांच्या मार्फत उद्योजकांना योग्य ती मदत व मार्गदर्शन करण्यात येते.

(ब) कच्च्या मालाचे वाटप.—केंद्र सरकारकडून मिळालेल्या दुर्मिळ आयात/देशांतर्गत उपलब्ध असलेल्या कच्च्या मालाचे लघु उद्योग घटक म्हणून नोंदणी झालेल्या घटकांना वाटप करण्याची जबाबदारी उद्योग संचालनालयाकडे आहे. याखेरीज प्रत्येक वर्षी मार्च-एप्रिल-मे या अवधित आयात कच्चा माल/भांडवली माल/यंत्रसामग्री आणि सामग्री यांच्या गरजांसाठी केंद्र सरकारने जाहीर केलेल्या आयात धोरणानुसार संबंधित अनुज्ञापन प्राधिकरणाकडे शिफारस करण्यासाठी अर्ज पुरस्कार करण्याचे कामही संचालनालयाकडे आहे.

कार्यक्रम क्रमांक २—लघु उद्योग, कुटीर, ग्रामीण उद्योग व हस्तकला विकास

(अ) औद्योगिक वसाहती.—लघु उद्योगाच्या जलद विकासासाठी मुख्यतः राज्यातील अविकसित भागात जलद विकास होण्यासाठी औद्योगिक वसाहत निर्माण करण्याची योजना कार्यान्वित करण्यात आली. एकंदर १४२ सहकारी औद्योगिक वसाहती असून त्यापैकी १०१ सहकारी औद्योगिक वसाहती कार्यान्वित झाल्या आहेत.

(ब) लघु उद्योग घटकांना आर्थिक सहाय्य.—राष्ट्रीयीकृत व अनुसूचित बँकांनी स्थिर मालमत्ता निर्माण करण्यासाठी लघु उद्योगांना दिलेले कर्ज, तसेच खेळत्या भांडवलासाठी राष्ट्रीयीकृत बँकांनी सीमांतिक गरजांसाठी दिलेले कर्ज मिळून रु. ५०,००० पर्यंतच्या कर्जावर राज्यातील विकसित भागांत (मुंबई, पुणे, ठाणे, कल्याण, खोपोली, पंजरी, चिंचवड भाग) १ एप्रिल १९७४ पासून राज्य शासनाने व्याज अनुदान देण्याची योजना सुरू केली आहे. व्याज अनुदान हे आर्थिक संस्थांनी आकारलेल्या व्याजाचा दर व औद्योगिक विकास बँकेचा व्याजाचा दर ९ टक्के यातील फरका इतके राहिल.

पुणे येथील इलेक्ट्रॉनिक विकास व चाचणी केंद्रातर्फे इलेक्ट्रॉनिक घटकांस चाचणी, कच्चा माल व घटकांकरिता तांत्रिक मदत तसेच आदिरूप विकासाकरिता तांत्रिक मदत देते. पुणे येथील चाचणी केंद्र महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळाकडे एजन्सी तत्त्वावर चालविण्यास दिले आहे.

(क) आजारी उद्योग घटकांना मदत.—बँकांच्या शुश्रूषा कार्यक्रमांतर्गत आजारी उद्योग घटकांना शासकीय सहाय्य मिळवून देण्यासाठी उद्योग संचालनालयात एक खास कक्ष सुरू करण्यात आला आहे. विक्रीकर, मजुरविषयक प्रश्न या बाबींवर सहाय्य केले जाते. विक्रीकराचे बाबतीत विक्रीकराच्या थकबाकीचे कर्जात रूपांतर करण्याची योजना कार्यान्वित केली गेली आहे.

(ड) कृषि उद्योगांचा विकास.—कृषि उद्योग कार्य हे प्रवर्तनांचे असून, वेगवेगळ्या महामंडळांच्या कृषि उद्योगांच्या कार्यक्रमांचा समन्वय साधून करण्याचे आहे.

कार्यक्रम क्रमांक ३—मागासलेल्या क्षेत्राचा विकास

(अ) जिल्हा औद्योगिक केंद्राची स्थापना.—महाराष्ट्रातील सर्व जिल्हांचा जिल्हा उद्योग केंद्र कार्यक्रमात समावेश झालेला आहे. प्रत्येक केंद्रात प्रमुखस्थानी उद्योग उप संचालकाच्या दर्जाचा एक महाव्यवस्थापक व वेगवेगळ्या क्षेत्रांसाठीचा कार्यात्मक व्यवस्थापक यांची नेमणूक करण्यात आली आहे. प्रकल्प आराखडा, रचना ते प्रकल्प कार्यान्वित होईपर्यंतची सर्व प्रकारची मदत लघु उद्योग उद्योजकांना मिळवून देण्याचे प्रयत्न जारी आहेत. सुशिक्षित बेरोजगारांना स्वयंरोजगार सुरू करण्यासाठी बीज भांडवल सहाय्य योजना, पंतप्रधान रोजगार योजना व लहान लघु उद्योजकांसाठी जिउके कर्ज योजना जिल्हा उद्योग केंद्रांमार्फत राबविल्या जातात.

(ब) सामूहिक प्रोत्साहन योजना.—राज्य शासन, राज्यातील विकसनशील व अविकसित भागांत, उद्योगांच्या उभारणीसाठी एकत्रित उत्तेजन योजना कार्यान्वित करीत आहे. औद्योगिकदृष्ट्या अविकसित व विकसनशील भागात मोठ्या प्रमाणात औद्योगिक गुंतवणूक व्हावी हा या योजनेमागील उद्देश आहे.

(चौदा)

कार्यक्रम क्रमांक ४—रोजगार प्रचालन योजना

सुशिक्षित बेकारांना बीज भांडवल सहाय्य.—राज्यातील रोजगारांचा प्रश्न सोडविण्यासाठी सुशिक्षित बेकारांना त्यांना स्वतःचा उद्योग व्यवसाय सुरू करण्यासाठी बीज भांडवल योजना कार्यान्वित केली आहे. बीज भांडवल व स्वतःचे भाग, ह्याच्या आधारे उद्योजकाला बँकांकडून कर्ज मिळण्यासाठी मदत होते.

कार्यक्रम क्रमांक ५—औद्योगिक, सांख्यिकी व वाणिज्य बुद्धिमत्ता

औद्योगिक सांख्यिकी.—औद्योगिक सांख्यिकीकरणाची माहिती गोळा करणे, संकलन करणे व माहिती पुरविणे याबाबतची मुख्यतः उद्योग संचालनालयाकडे नोंदणी झालेल्या लघु उद्योग घटकांची कामे उद्योग संचालनालयात केली जातात. विकास आयुक्त (लघु उद्योग विकास) केंद्र शासनाला लागणाऱ्या उत्पादन निर्देशांकाचे कार्यही संचालनालयाने हाती घेतले आहे. याखेरीज महाराष्ट्रातील उद्योगधंद्यांची निर्देशिका तयार करण्याचे कार्यही हाती घेण्यात आले आहे. या निर्देशिकामध्ये मुख्यतः नोंदणी झालेले लघु उद्योग घटक, मोठे व मध्यम उद्योगधंदे यांची नावे व पत्ते तसेच त्यांच्या उत्पादित वस्तू यांचा समावेश राहिल.

कार्यक्रम क्रमांक ६—मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना

भांडार खरेदी.—खर्चात काटकसर व सामान खरेदीतील पुरवठा एकसूत्रता ह्याकरिता विविध शासकीय विभागांना लागणाऱ्या सामान खरेदीचे कार्य संचालनालयातील सामान खरेदी विभाग करते. एकापेक्षा अधिक विभागांना लागणाऱ्या गरजांबाबत संख्या-करार अथवा दर-करार ठरविण्याचे कार्यही सामान खरेदी विभाग करित आहे. डी.जी.एस.एन.डी. ने ठरविलेले दर-करार प्रवर्तित कार्यही हा विभाग करतो व त्याद्वारे राज्य शासकीय विभागांकरिता ह्या बाबी उपलब्ध करून देतो.

कार्यक्रम क्रमांक ७—निर्यात प्रचालन कार्यक्रम

निर्यात प्रचालन.—निर्यात वृद्धीसाठी पायाभूत सुविधांमधील कमतरता व अडचण दूर करणे, औद्योगिक प्रदर्शनात सहभागी होणे, निर्यात प्रचालनाबाबत प्रशिक्षणाचे आयोजन करणे कायमस्वरूपी प्रदर्शन केंद्रे प्रस्थापित करणे, उत्कृष्ट निर्यातदारांना त्यांच्या निर्यातीच्या उत्कृष्ट कामगिरीबद्दल पुरस्कार व गुणवत्ता प्रमाणपत्र प्रदान करणे, राज्यात थेट विदेशी गुंतवणूक मोठ्या प्रमाणावर आकर्षित करण्यासाठी तसेच राज्याच्या निर्यातीत भरीव वाढ करण्यासाठी विशेष आर्थिक क्षेत्र विकसित करणे इ. योजना निर्यात प्रचालन कक्षामार्फत राबविल्या जातात.

केंद्र शासनाने “निर्यातीकरिता पायाभूत सुविधांच्या विकास कामासाठी राज्य शासनास सहाय्य Assistance to State for Infrastructure Development for Export and Allied Activities (ASIDE)” अशी नवीन योजना सुरू केली आहे. राज्याची निर्यातीच्या क्षेत्रातील कामगिरी व निर्यातीच्या वाढीचा दर विचारात घेऊन या योजनेअंतर्गत निर्यातीकरिता पायाभूत सुविधांचा विकास करण्यासाठी राज्य शासनास केंद्र शासनाकडून निधी उपलब्ध करून दिला जातो.

कार्यक्रम क्रमांक ८—जैव तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान

(१) जैव तंत्रज्ञान.—राज्यात नवीन जैव तंत्रज्ञान उद्योग आकर्षित व्हावेत तसेच त्यांचा विस्तार/विकास व्हावा या दृष्टीने जैव तंत्रज्ञान उद्योगांना काही प्रोत्साहने, सोयी/सवलती देण्यात आलेल्या आहेत. सदर धोरणाच्या अनुषंगाने उद्योग संचालनालयाच्या मार्फत आवश्यक ती माहिती पुरविली जाते. जैव तंत्रज्ञान घटकांची नोंदणी/इरादापत्रे याविषयी सर्व जिल्हा उद्योग केंद्रे, विभागीय कार्यालये तसेच महाराष्ट्र उद्योग विकास महामंडळ यांचेमार्फत अहवाल, उद्योग संचालनालय संकलित करते.

(२) माहिती तंत्रज्ञान.—माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरणातील निकष पूर्ण करणाऱ्या सार्वजनिक तसेच खाजगी क्षेत्रातील कंपन्या/संस्था यांनी विकसित केलेल्या माहिती तंत्रज्ञान उद्योगांना नोंदणी/इरादापत्रे उद्योग संचालनालयामार्फत दिले जातात. यासाठी आवश्यक असलेल्या कागदपत्रांची माहिती पुरविण्या संदर्भात योग्य ते मार्गदर्शन केले जाते. तसेच या उद्योग घटकांची माहिती संबंधित कार्यालयांकडून घेऊन ती उद्योग संचालनालयाकडे संकलित केली जाते.

कार्यक्रम क्रमांक ९—औद्योगिक समुहाची विकास योजना

उद्योगाच्या सर्वांगीण विकासाकरिता तंत्रज्ञानाचा विकास, तसेच इतर देशातील विकसित तंत्रज्ञानाचा उपयोग करणे, आर्थिक व औद्योगिकदृष्ट्या मागासलेल्या भागांमध्ये अपूर्ण राहिलेल्या योजना अथवा नवीन उद्योगधंदे सुरू करण्यावर जास्त भर देण्याच्या दृष्टीने उद्योग संचालनालयामार्फत ही योजना राबविली जाते.

(पंधरा)

औद्योगिक धोरण, २०१३

सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम अधिनियम, २००६

केंद्र शासनाच्या विकास आयुक्त (लघु उद्योग), नवी दिल्ली यांनी वेळोवेळी निर्देशित केलेल्या आदेशानुसार व आखलेल्या सुलभ कार्यपद्धतीच्या धोरणानुसार उद्योग संचालनालयाकडून लघु उद्योग घटकांना लघु उद्योग नोंदणी देण्यात येते.

केंद्र शासनाने सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम विकास अधिनियम, २००६ ची अंमलबजावणी करण्याचे आदेश पारीत केल्याने, महाराष्ट्र शासनाने या संदर्भात दिनांक २७ ऑक्टोबर, २००६ च्या अधिसूचनेद्वारे या कायद्याची अंमलबजावणी सुरू केली आहे. या नवीन कायद्यानुसार सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांना आता “ उद्योग ” ऐवजी “ उपक्रम ” असे संबोधण्यात येत आहे. उत्पादन करणाऱ्या व सेवा पुरवणाऱ्या उपक्रमाचे प्रत्येकी तीन प्रकार विहित केलेले आहेत.

सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम विकास अधिनियम, २००६ अंतर्गत केंद्र शासनाने सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम मंत्रालय अधिसूचना दिनांक २६ जुन, २०२० अन्वये सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांच्या व्याख्येत खालीलप्रमाणे बदल केला आहे.

- सूक्ष्म उपक्रम (उत्पादन व सेवा)** : संयंत्र व यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणूक रु. १ कोटीपर्यंत वार्षिक उलाढाल ५ कोटीपर्यंत आहे असा उपक्रम.
- लघुउपक्रम (उत्पादन व सेवा)** : संयंत्र व यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणूक रु. १० कोटीपर्यंत वार्षिक उलाढाल ५० कोटीपर्यंत आहे असा उपक्रम.
- मध्यम उपक्रम (उत्पादन व सेवा)** : संयंत्र व यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणूक रु. ५० कोटीपर्यंत वार्षिक उलाढाल २५० कोटीपर्यंत आहे असा उपक्रम.

नमूद कायद्यानुसार नवीन/प्रस्तावित उपक्रमाने उद्योजकाचे आवेदनपत्र सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे सादर करणे आवश्यक असून सादर आवेदनपत्रास ज्ञापन स्विकृती देण्यात येते. संबंधित उपक्रमाच्या आवेदनपत्रास ज्ञापन स्विकृती देण्याचे अधिकार जिल्ह्यासाठी संबंधित महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र व मुंबई प्राधिकरण विभागासाठी उद्योग सहसंचालक, (मुंबई प्राधिकरण विभाग), चुनाभट्टी यांना राज्य शासनाने परिपत्रक क्र. १२/२००६, दिनांक ८ नोव्हेंबर २००६ नुसार प्रदान करण्यात आले होते व त्यानुसार प्रस्तावित उपक्रमास ई एम भाग-१ व कार्यरत उपक्रमास ई एम भाग-२ नोंदणी देण्यात येत होते.

तदनंतर केंद्र शासनाने जाहीर केलेल्या अधिसूचना क्र. S.O. २५७६ (E) दिनांक १८ सप्टेंबर, २०१५ अन्वये सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांनी ई एम भाग-१ व भाग-२ च्याऐवजी उद्योग आधार ज्ञापन सादर करण्यासंदर्भात मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या आहेत. सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमास ज्ञापन दाखल करणे सुलभ होण्याच्या दृष्टीकोनातून पूर्वीचे परिपत्रक अधिक्रमीत करून, उद्योग आधार स्वीकृतीपत्र देण्याविषयी या कार्यालयाच्या दिनांक ६ ऑक्टोबर २०१५ च्या परिपत्रकान्वये मार्गदर्शक सूचना देण्यात आल्या होत्या. दिनांक १८ सप्टेंबर २०१५ च्या अधिसूचनेनुसार केंद्र शासनाच्या सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम मंत्रालयाद्वारे, स्थापित सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांना त्यांच्या पोर्टलवरून ऑनलाईन पद्धतीने उद्योग आधार नोंदणी देण्यात येत होती. मार्च २०२० अखेर राज्यातून १७.६७ लाख एवढ्या सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांची उद्योग आधार नोंदणी झाली असून, सादरहू उपक्रामांमधील एकूण गुंतवणूक रु. २,३८,५४,३४६ लाख असून ११.०१ लाख एवढा रोजगार आहे. तसेच जुलै २०२० ते ऑगस्ट २०२१ पर्यंत ऑनलाईन पद्धतीने १०,१७,८०७ इतकी उद्यम नोंदणी झालेली दिसून येते.

तथापि, केंद्र शासनाने दिनांक २६ जुन २०२० च्या अधिसूचनेनुसार सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांची व्याख्या बदलली असून आता सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमाच्या नोंदणीला **उद्योग आधार** ऐवजी **उद्यम नोंदणी** असे संबोधले जात आहे. सादर बदल दिनांक १ जुलै, २०२० पासून लागू करण्यात आला आहे.

सूक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमास उद्यम नोंदणी करण्यासाठी कोणतेही शुल्क आकारण्यात येत नाही. उद्योग आधार ज्ञापन ऐवजी उद्यम नोंदणी केंद्र शासनाच्या <http://udyamregistration.gov.in> या पोर्टलवर ऑनलाईन पद्धतीने दाखल करता येईल. तथापि, काही अपवादात्मक प्रकरणामध्ये काही कारणास्तव ऑनलाईन ज्ञापन दाखल करणे शक्य नसेल तर, अशा प्रकरणी संबंधित महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र यांचेकडे अर्ज सादर करावा. अशा परिस्थितीत संबंधित उपक्रमाच्यावतीने ऑनलाईन उद्यम नोंदणी करण्याची जबाबदारी संबंधित महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र यांची आहे.

उद्यम नोंदणी स्विकृतीचे फायदे -

१. सूक्ष्म व लघु उद्योग घटकास शासनाच्या खरेदी कार्यक्रमात काही सवलती मिळतात.
२. सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत विविध सोयीसवलती मिळण्यासाठी उद्योग घटक पात्र असतो.
३. शासकीय धोरणानुसार अबकारी कर इत्यादी सवलती उद्योग घटकांस मिळतात.

४. उद्योग घटकास सवलतीच्या व्याजदरात भारतीय सूक्ष्म व लघुउद्योग विकास बँक किंवा इतर वित्तीय संस्थांमार्फत कर्ज व इतर सवलती मिळू शकतात.
५. निर्यातीसाठी काही सोयी-सवलती सूक्ष्म व लघुउद्योग घटकांस मिळतात.
६. सूक्ष्म व लघु उद्योगांना दुर्मिळ कच्च्या मालासाठी शिफारस केली जाते.

सदर अधिनियमांतर्गत मुंबई शहर व मुंबई उपनगर जिल्हा विभागासाठी तसेच कोकण, पुणे, नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती व नागपूर विभागात सूक्ष्म व लघु उपक्रम सुकरता परिषदेची स्थापना करण्यात आली आहे.

सामूहिक प्रोत्साहन योजना-२०१९

(सूक्ष्म, लघु, मध्यम व मोठे विशाल व अति विशाल उद्योग)

औद्योगिकदृष्ट्या अविकसित व विकसनशील भागात मोठ्या प्रमाणात औद्योगिक गुंतवणूक व्हावी, या उद्देशाने महाराष्ट्र शासन सन १९६४ पासून सामूहिक प्रोत्साहन योजना राबवित आहे. प्रस्तुत योजनेमध्ये वेळोवेळी सुधारणा करण्यात येते. शासन निर्णय दिनांक १६ सप्टेंबर २०१९ नुसार शासनाने सामूहिक प्रोत्साहन योजना-२०१९ अंमलात आणली. प्रचलित योजनेचा कालावधी १ एप्रिल २०१९ ते ३१ मार्च २०२४ किंवा नविन सामूहिक प्रोत्साहन योजना अंमलात येईपर्यंत आहे.

राज्यातील वैयक्तिक, भागीदारी, खाजगी क्षेत्र, राज्य शासनाचे सार्वजनिक/संयुक्त क्षेत्र, सहकारी संस्था यांनी स्थापित केलेले उद्योग घटक सामूहिक प्रोत्साहन योजना-२०१९ अंतर्गत समाविष्ट केलेले आहेत.

जिल्ह्यातील तालुक्यांची त्यांच्या औद्योगिक विकासाच्या प्रतवारीवर अ, ब, क, ड, ड+, विनाउद्योग जिल्हा, नक्षलग्रस्त क्षेत्र आणि आकांक्षी जिल्हे अशा आठ गटात विभागणी करण्यांत आली आहे.

१	गट अ	विकसित विभाग (उदा. मुंबई प्राधिकरण विभाग व पुणे प्राधिकरण विभाग).
२	गट ब	गट अ पेक्षा कमी विकसित झालेला भाग
३	गट क	गट अ व ब मधील विभागांपेक्षा कमी विकसित भाग
४	गट ड	गट अ, ब, क पेक्षा कमी विकसित भाग
५	गट ड+	गट अ, ब, क, ड पेक्षा कमी विकसित भाग तसेच आधारभूत मूलभूत सुविधांचा अभाव.
६	विना उद्योग जिल्हे	जेथे कोणताही मोठा उद्योग स्थापित झाला नाही आणि गट अ, ब, क, ड व ड+ भाग व्याप्त नसलेला.
७	नक्षलग्रस्त क्षेत्र	शासन निर्णय क्र. NAVIKA-२००८/C.R.२०९/ka.१४१६, dated ३१ मे २००९ अनुसार नक्षलवाद्यांमुळे बाधित झालेले क्षेत्र.
८	आकांक्षी जिल्हे (अॅस्पिरेशनल डिस्ट्रीक्ट्स)	उस्मानाबाद, गडचिरोली, वाशिम आणि नंदुरबार

❖ सूक्ष्म, लघु व मध्यम व मोठे उद्योग घटकाकरिता औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान

एकूण रु. ५० कोटीपर्यंत स्थिर भांडवली गुंतवणूक असलेल्या घटकांना घटक ज्या क्षेत्रात स्थापित झाला आहे त्या वर्गवारीनुसार स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या कमाल १००% मर्यादेपर्यंत राज्यांतर्गत प्रथम विक्रीच्या १००% ढोबळ वस्तू व सेवा करावर पात्र सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग घटकांना दिनांक १६ सप्टेंबर २०१९ च्या शासन निर्णयातील परिच्छेद क्र. ४ (४.३, ४.४, ४.६, ४.७ व ४.८) प्रमाणे औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान अनुज्ञेय करण्यात आली आहेत.

तालुका/क्षेत्र वर्गीकरण	स्थिर भांडवली गुंतवणूकीची कमाल मर्यादा (रु. कोटी)	स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात मर्यादा	पात्रता कालावधी (वर्ष)
अ		-	७
ब	या धोरणाच्या अनुषंगाने, सूक्ष्म, लघु व मध्यम	३०%	७
क	उपक्रमाची व्याख्या ही केंद्र शासनाच्या सूक्ष्म,	४०%	१०
ड	लघु व मध्यम उपक्रम अधिनियम-२००६ मधील	५०%	१०
ड+	व्याख्येनुसार तसेच ज्या लहान उद्योग घटकांची	६०%	१०
विदर्भ, मराठवाडा, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग व धुळे	स्थिर भांडवली गुंतवणूक रु. ५० कोटीपर्यंत आहे अशी राहिल.	८०%	
विनाउद्योग जिल्हे, नक्षलग्रस्त जिल्हे		१००%	१०
* आणि आकांक्षी जिल्हे (अॅस्पिरेशनल डिस्ट्रीक्ट्स)**			

*महाराष्ट्र शासन, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाने निर्गमित केलेल्या दिनांक १ एप्रिल, २०१३ रोजीच्या शासन निर्णय क्र. पीएसआय-२०१३/(सीआर-५४)/उद्योग-८ नुसार नक्षलग्रस्त भाग.

**उस्मानाबाद, गडचिरोली, वाशिम व नंदुरबार असे आकांक्षी जिल्हे (अॅस्पिरेशनल डिस्ट्रीक्ट्स)

❖ अन्न व शेती प्रक्रिया उत्पादक घटक (Secondary and Tertiary processing units and Primary Processing units by Farmers Producer Companies and the units set up in government assisted Food Parks), जैव इंधन उत्पादक, हरित ऊर्जा उत्पादक तसेच उद्योग ४.० मध्ये समाविष्ट उत्पादक यांना २० टक्के जादाची प्रोत्साहने मंजूर करण्यात आलेली आहेत तसेच प्रोत्साहने उपभोगण्याच्या कालावधीमध्ये २ वर्षांने वाढ केली आहे.

विस्तारीकरण व विविधता :

अस्तित्वातील/नवीन सूक्ष्म, लघु, मध्यम व मोठे उद्योग घटक (माहिती तंत्रज्ञान/जैव तंत्रज्ञान उद्योग घटकासह) विस्तारीकरण व विविधता याकरिता पात्र आहेत अशा उद्योगांच्या विस्तारीकरणासाठी/विविधतेसाठी औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदानाची टक्केवारी वरील पात्र टक्केवारीच्या ७५ टक्के व देय कालावधीपेक्षा १ वर्षांने कमी राहिल.

❖ व्याज अनुदान :

सर्व पात्र नवीन सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग घटकांना त्यांनी बँक व आर्थिक संस्था यांचेकडून स्थिर भांडवली गुंतवणूकीसाठी घेतलेल्या कर्जावर ५ टक्के व्याज अनुदान देय आहे. (व्याज अनुदान हे इतर कोणत्याही संस्था, राज्यशासन तसेच भारत सरकार पुरस्कृत योजना यांचेकडून मिळालेले व्याज अनुदान किंवा ५ टक्के प्रतिवर्ष यापैकी जी कमी असेल ती रक्कम) व्याज अनुदानाची रक्कम ही त्या वर्षी भरलेल्या वीज देयकाच्या रकमेच्या मर्यादेपर्यंत प्रतिवर्षी अनुज्ञेय आहे.

❖ विद्युत शुल्क माफी :

क, ड, ड+ आणि विनाउद्योग क्षेत्रात तसेच नक्षलग्रस्त क्षेत्र, आकांक्षी जिल्ह्यांमध्ये नव्याने स्थापन होणाऱ्या पात्र सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग घटकांना पात्रता कालावधीमध्ये विद्युत शुल्क माफी देण्यात येते.

राज्यातील उर्वरित क्षेत्रांतील (म्हणजे अ व ब) १०० टक्के निर्यात प्रधान, माहिती तंत्रज्ञान व जैव तंत्रज्ञान घटक यांना विद्युत शुल्क भरण्यापासून ७ वर्षांच्या कालावधीसाठी माफी देण्यात येते.

❖ मुद्रांक शुल्क माफी :

क, ड, ड+ व विनाउद्योग जिल्ह्यातील तसेच नक्षलग्रस्त क्षेत्रातील नवीन उद्योग अथवा उद्योगांचा विस्तारीकरण/विविधीकरण करण्यासाठी लागणारी जमीन संपादन करण्यासाठी, तसेच दिर्घ मुदतीच्या कर्जाच्या दस्तावेजावर अनुज्ञेय मुद्रांक शुल्कात साप्रोयो-२०१९ योजनेच्या कालावधीपर्यंत सूट देण्यात आली आहे.

- अ व ब क्षेत्रामध्ये सार्वजनिक उद्यानातील माहिती व जैव तंत्रज्ञान घटकांना १०० टक्के
- अ व ब क्षेत्रामध्ये खाजगी उद्यानातील माहिती व जैव तंत्रज्ञान उद्योग घटकांना ७५ टक्के

तसेच पात्र नवीन व विस्तारीत उद्योग घटकांना साप्रोयो-२०१३ व साप्रोयो-२०१९ अंतर्गत त्यांचे गुंतवणूक कालावधीमध्ये (परिच्छेद क्र. २.९ नुसार) मुद्रांक शुल्क सवलत अनुज्ञेय आहे.

❖ वीज दर अनुदान :

नवीन सूक्ष्म, लघु, मध्यम उद्योग व एकूण ५० कोटी पर्यंत स्थिर भांडवली गुंतवणूक असलेले मोठे उद्योग घटक विद्युत कर अनुदान मिळण्यास पात्र आहेत. वापर केलेल्या व त्याचे देयक अदा केलेल्या ऊर्जेकरिता विदर्भ, मराठवाडा, उत्तर महाराष्ट्र आणि कोकण विभागातील रायगड, रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील उद्योग घटकांकरिता रु. १/- प्रति युनिट व राज्यातील इतर क्षेत्रामधील उद्योग घटकांकरिता रु. ०.५० प्रति युनिट यानुसार त्यांनी उत्पादनास सुरुवात केल्यापासून ३ वर्षांच्या कालावधीकरिता अनुदान देय आहे.

❖ सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम उत्पादक घटकांचे सक्षमीकरण :

गुणात्मक स्पर्धात्मकता, संशोधन व विकास कार्य आणि तांत्रिक श्रेणीमध्ये वाढ, पाणी व ऊर्जा संरक्षण, पत मुल्यांकन याकरिता सर्व विभागातील विस्तारीत सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग घटकांकरिता खालीलप्रमाणे सवलती आहेत.

- तांत्रिक श्रेणीवाढीकरिता (Technology up-gradation) स्थिर मालमत्तेच्या गुंतवणूकीवर ५ टक्के अनुदान रु. २५ लाख मर्यादेपर्यंत.
- गुणवत्ता प्रमाणपत्रासाठी (Quality Certificate) येणाऱ्या खर्चावर ७५ टक्के अनुदान रु. १ लाख मर्यादेपर्यंत.

- स्वच्छ उत्पादन मोजमापकाकरिता प्रस्थापित स्थिर मालमत्तांच्या गुंतवणूकीच्या (Cleaner production measures) २५ टक्के अनुदान रु. ५ लाख मर्यादेपर्यंत.
- राष्ट्रीय पेटेंट रजिस्ट्रेशनकरिता केलेल्या खर्चावर (Patent registration) ७५ टक्के अनुदान रु. १० लाख मर्यादेपर्यंत व आंतरराष्ट्रीय पेटेंट रजिस्ट्रेशनकरिता रु. २० लाख मर्यादेपर्यंत.
- स्मॉल इंडस्ट्रीज डेव्हलपमेंट बँक ऑफ इंडिया/शासनमान्य पत मुल्यांकन संस्था यांचेकडून पत मुल्यांकनाकरिता येणाऱ्या खर्चावर ७५ टक्के अनुदान रु. ४०,००० मर्यादेपर्यंत.
- पाणी परिक्षणाकरिता येणाऱ्या खर्चावर ७५ टक्के अनुदान रु. १ लाख मर्यादेपर्यंत.
- ऊर्जा परिक्षणाकरिता येणाऱ्या खर्चावर ७५ टक्के अनुदान रु. २ लाख मर्यादेपर्यंत.
- पाणी प्रक्रिया/जतन याकरिता स्थिर मालमत्तेच्या गुंतवणूकीवर ५० टक्के अनुदान रु. ५ लाख मर्यादेपर्यंत.
- ऊर्जा कार्यक्षमता वाढीकरिता स्थिर मालमत्तेच्या गुंतवणूकीवर ५० टक्के अनुदान रु. ५ लाख मर्यादेपर्यंत.

❖ मोठ्या उद्योगांसाठी औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान :

राज्यातील निरनिराळ्या भागामध्ये स्थापित झालेले नवीन/विस्तारीत मोठे उद्योग घटक खालीलप्रमाणे औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान मिळण्यास पात्र आहेत.

तालुका/क्षेत्र वर्गीकरण	स्थिर भांडवली गुंतवणूकीची कमाल मर्यादा (रु. कोटी)	किमान प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती (संख्या)	स्थिर भांडवली गुंतवणूकीच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात मर्यादा	पात्रता कालावधी (वर्ष)
अ व ब	७५०	१०००	२५	७
क	५००	७५०	४०	७
ड	२५०	५००	६०	७
ड+	१५०	४००	७०	७
विदर्भ, मराठवाडा, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग व धुळे	१००	३००	८०	९
विनाउद्योग जिल्हे, नक्षलग्रस्त जिल्हे * आणि आकांक्षी जिल्हे (अॅस्पिरेशनल डिस्ट्रीक्ट्स)**	१००	२५०	१००	९

*महाराष्ट्र शासन, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाने निर्गमित केलेल्या दिनांक १ एप्रिल, २०१३ रोजीच्या शासन निर्णय क्र. पीएसआय-२०१३/(सीआर-५४)/उद्योग-८ नुसार नक्षलग्रस्त भाग.

**उस्मानाबाद, गडचिरोली, वाशिम व नंदुरबार असे आकांक्षी जिल्हे (अॅस्पिरेशनल डिस्ट्रीक्ट्स)

❖ मोठ्या उद्योगांसाठी औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान :

पात्र मोठ्या उद्योग घटकांना औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान हे पात्र गुंतवणूकीच्या १००% मर्यादेपर्यंत राज्यातील प्रथम विक्रीच्या ५०% ढोबळ मूल्यवर्धित करावर अनुज्ञेय आहे. तसेच खास प्रकारच्या मोठ्या उद्योगांना राज्यातील प्रथम विक्रीच्या ४०% निव्वळ मूल्यवर्धित करावर औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदान अनुज्ञेय आहे.

❖ विद्युत शुल्क माफी :

पात्र मोठ्या व खास मोठ्या नवीन उद्योग घटकांना पात्रता कालावधीमध्ये विद्युत शुल्क माफी अनुज्ञेय आहे.

❖ **मुद्रांक शुल्क सवलत :**

पात्र मोठ्या व खास मोठ्या नवीन तसेच विस्तारीकरण प्रकल्पांना त्यांच्या गुंतवणूक कालावधीमध्ये जमीन संपादन करण्यासाठी, तसेच दिर्घ मुदतीच्या कर्जासाठीच्या दस्तऐवजास मुद्रांक शुल्क माफी अनुज्ञेय आहे.

❖ **विशाल प्रकल्प/अतिविशाल प्रकल्प :**

राज्यामध्ये विशाल प्रकल्प धोरण, २००५ पासून तसेच अतिविशाल प्रकल्प धोरण, २०१३ पासून राबविण्यात येत आहे. राज्यातील विशाल प्रकल्पांना सुविधा/प्रोत्साहने मंजूर मर्यादेपर्यंत ठरविण्याचे अधिकार मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य यांचे अध्यक्षतेखालील उच्चाधिकार समितीस आहेत. तसेच मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे अध्यक्षतेखालील आधारभूत सुविधा समितीस प्रतिष्ठित विशाल प्रकल्पांची व अतिविशाल प्रकल्पांची प्रत्येक उद्योगनिहाय परिक्षण करून त्यास विशेष/अतिरिक्त प्रोत्साहने देण्याचे अधिकार आहेत.

शासन निर्णयातील तक्ता क्र. २ नुसार राज्यामध्ये विशाल व अतिविशाल प्रकल्पांना मान्यता द्यावयाचे निकष खालीलप्रमाणे आहेत :—

प्रकल्प प्रकार	तालुका/क्षेत्र वर्गीकरण	किमान स्थिर भांडवल गुंतवणूक (रु. कोटी)	किमान थेट रोजगार निर्मिती
विशाल प्रकल्प	अ व ब	१५००	२०००
	क	१०००	१५००
	ड	७५०	१०००
	ड+	५००	७५०
	विदर्भ, मराठवाडा, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग व धुळे	३५०	५००
	विनाउद्योग जिल्हे, नक्षलग्रस्त जिल्हे* आणि आकांक्षी जिल्हे (ॲस्पीरेशनल डिस्ट्रीक्ट्स)**	२००	३५०
अति विशाल प्रकल्प	संपूर्ण राज्यासाठी	४०००	४०००

रोजगार निर्मितीवर आधारित प्रकल्पांना रोजगारनिर्मितीची मर्यादा पूर्ण प्रकल्पाच्या पात्रता कालावधीत कायम ठेवावयाची असून त्यापैकी ८० टक्के व्यक्ती स्थानिक असणे आवश्यक आहे. शासन निर्णयानुसार घटकाने रोजगार निर्मितीचा निकष औद्योगिक उत्पादन सुरु झाल्यापासून दोन वर्षांच्या कालावधीत पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

सामूहिक प्रोत्साहन योजना अनुदान वितरणाचा तपशील

सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत पात्र सूक्ष्म, लघु, मध्यम व मोठे उद्योग तसेच विशाल/अति विशाल प्रकल्पांना अनुदान वितरणासाठी मुख्य लेखाशिर्ष २८५२०४३४ या खाली निधी उपलब्ध करून दिला जात आहे. सन २०२२-२०२३ या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्पिय तरतूद रु. ३००० कोटी इतकी आहे. सन २०१९-२०२० ते २०२२-२०२३ (दि. ३० नोव्हेंबर २०२२ पर्यंत) या वर्षात सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत पात्र सूक्ष्म, लघु, मध्यम व मोठे उद्योग तसेच विशाल व अतिविशाल प्रकल्पांना वितरीत करण्यात आलेल्या अनुदानाचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

(रक्कम रु. कोटीत)

२०१९-२०२०	२०२०-२०२१	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३ (दिनांक ३० नोव्हेंबर २०२२ पर्यंत)
३३९०.००	२२५०.००	५३००.००	१८००.००

PACKAGE SCHEME OF INCENTIVES -2019

**(MICRO and SMALL, MEDIUM ENTERPRISES, SPECIAL LSIs,
MEGA AND ULTRA MEGA INDUSTRY)**

In order to encourage the dispersal of industries to the less developed areas the State Government has been giving a Package of Incentives to New/Expansion units to set up in the developing region of the state since 1964 under a scheme popularly known as Package Scheme of Incentives. The said scheme was amended from time to time. As per the Government Resolution dated 16th September 2019, Govt. has declared Package Scheme of Incentives 2019, which shall remain in operation from 1st April 2019 to 31st March 2024 or till the new scheme came in force.

An eligible unit in the Private Sector, State Public Sector/Joint Sector and the Co-operative Sector is considered for incentives under the PSI 2019 Scheme.

The classification of areas of State considering Taluka as Block is categorized into A, B, C, D, D+, No industry District, Naxalism Affected Area and Aspirational Districts are as follows.

1.	A	Denotes Industrially developed areas.
2.	B	Denotes Areas where some industrial development has taken place, but are less developed than the areas under Group A.
3.	C	Denotes Areas, which are less developed than those covered under Group A and B.
4.	D	Denotes the lesser-developed areas of the State, not covered under Group A / Group B/ Group C.
5.	D+	Denotes the least developed areas, not covered under Group A/ Group B/ Group C/Group D
6.	No Industry District	Denotes District having no Industries and not covered under A, B, C, D and D+ Group.
7.	Naxalism Affected Area	Denotes Area affected by Naxalism, as described in GR No. NAVIKA-2008/CR 209/Ka.1416 Dated 31.5.2009(Annexure II)
8.	Aspirational Districts	Osmanabad, Gadchiroli, Washim and Nandurbar

---

Under the Scheme, following incentives are granted to the eligible units.

❖ Financial Incentives for Micro, Small, Medium units (MSME)

As per Govt. Resolution dated 16/09/2019, payment of Industrial Promotion Subsidy (IPS) will be based on Fixed Capital Investment made by eligible Micro, Small and Medium scale industries based on location of unit. IPS to the units will be available on 100% gross State Goods and Services Tax (SGST) payable (*i.e.* relevant Tax for MSME) on 1st sale of eligible products within the state of Maharashtra under Para no. 4(4.1) of the said scheme.

New MSME/LSI unit will be eligible for a basket of incentives and the total quantum is linked with Fixed Capital Investment. The total quantum of Incentives and the eligibility period is provided as follows :

Taluka/Area Classification	Maximum Permissible Fixed Capital Investment (INR crore)	Maximum Ceiling of basket of incentives as % of FCI	Eligibility Period (Years)
A	For the purpose of this	-	-
B	policy, MSME shall include	30%	7
C	units as per the MSMED	40%	7
D	Act, 2006, as well as the	50%	10
D+	units with FCI of up to	60%	10
Vidarbha, Marathwada, Ratnagiri, Sindhudurg and Dhule	INR 50 Crore.	80%	10
No Industry Districts, Naxalism Affected Areas* and Aspirational Districts**		100%	10

* No Industry District as per Government Resolution No.PSI-2013/(CR-54)/Ind-8, dated 01.04.2013 issued by Industry, Energy and Labour Department, Govt. of Maharashtra.

** Aspirational Districts are Osmanabad, Gadchiroli, Nandurbar and Washim.

❖ The total quantum of incentives for the food/agro processing units (Secondary and Tertiary processing units and Primary Processing Units set up by Farmer's Producer Companies and the units set up in government assisted Food Parks), eligible green energy/bio-fuel manufacturing units and Units carrying out Industry 4.0 activity covered as per GR, will be 20% over and above the limit mentioned above and such units will get two more year of eligibility to avail of the incentives. However, in any case total incentives admissible to the eligible unit will not exceed 100% of eligible FCI.

❖ **Expansion/Diversification Units :**

Existing/New Micro and Small Manufacturing Enterprises, Medium Manufacturing Enterprises and Small Industries (including manufacturing IT/BT) units, qualifying as Expansion/Diversification units, will also be eligible to get incentives for Expansion/Diversification, equivalent to 75% of the incentives admissible for New units. The eligibility period for availing of the incentives will however be reduced by one year in case of Expansion/Diversification units.

❖ **Industries Promotion Subsidy (IPS)**

1. The eligible New/Expansion Micro, Small and Medium Manufacturing Enterprises which are set up in different parts of the Sate, will be eligible for Industrial Promotion Subsidy (IPS), as per their Taluka Categorization.

2. Eligible Micro, Small and Medium Manufacturing Enterprises shall be offered Industrial Promotion Subsidy (IPS) on 100% Gross State Goods and Services Tax (SGST) payable by the unit on the first sale of eligible products billed and delivered within Maharashtra. The modalities for disbursement of incentives shall be as per guidelines issued *vide* GR dated 12.06.2018, 20.12.2018 and 08.03.2019 and any other guidelines, clarifications issued from time to time.

❖ **Interest Subsidy :**

All eligible new Micro, Small and Medium Manufacturing Enterprises are eligible for interest subsidy. The Interest Subsidy is payable only on the interest actually paid to the Banks and Public Financial Institutions on the term loan for acquisition of fixed capital assets. The Amount of interest subsidy is effective rate of interest (after deducting interest subsidy receivable any institution / under any Govt. of India Scheme or 5% p.a. whichever is less).

The quantum of interest subsidy payable every year will not exceed the bills paid for electricity consumed during the relevant year.

❖ **Exemption from Electricity Duty :**

Eligible new units in C, D, D+ areas and No Industry District(s), Naxalism Affected Area and Aspirational Districts are exempted from payment of Electricity Duty during the applicable eligibility period. In Group A and B area, only eligible 100% Export Oriented Units (EOUs), Information Technology (IT) and Bio-Technology manufacturing units will also be exempted from payment of Electricity Duty for a period of 7 years.

❖ **Waiver of Stamp Duty :**

New as well as Units undertaking Expansion / Diversification are exempted from payment of stamp duty during the investment period in Group C, D, D+ Talukas, No Industry Districts, Aspirational Districts and Naxalism Affected Areas for acquiring land (including assignment of lease rights and sale certificate) and for term loan purposes. However, in Group A and B areas, Stamp Duty exemption would be available as given below.

- BT and IT manufacturing units in Public IT / BT Parks : 100%
- BT and IT manufacturing units in Private IT / BT Parks : 75%

❖ **Power Tariff Subsidy :—**

Eligible New Micro, small and Medium Enterprises (MSME) and Small Industries will be eligible for power tariff subsidy. The subsidy will be to the tune of Rs.1/- per unit for the Units located in Vidarbha, Marathwada, North Maharashtra and the Districts of Raigad, Ratnagiri and Sindhudurg in Konkan Region and Rs.0.50 per unit for the Units in other areas of the State for a period of 3 years from the date of commencement of commercial production, for the energy consumed and paid. The Units in Group 'A' areas will however not be eligible for this incentive.

Additional Incentives for Strengthening Micro, Small and Medium Manufacturing Enterprises:

The following incentives shall be admissible to the Expansion Projects of MSMEs so as to promote quality competitiveness, Zero Defect Zero Effect (ZED scheme), Research and Development, Technology Up-gradation, Water and Energy Conservation, Cleaner Production Measures and Credit Rating –

(A) Expansion projects of MSMEs and Small Industries will be eligible for following incentives :

- 5% subsidy only on additional capital equipment acquired for Technology Up-gradation subject to a maximum of Rs.25 lakh.
- 75% subsidy on the expenses incurred on quality certification limited to Rs.1 lacs.
- 25% subsidy on additional capital equipment for cleaner production measures limited to Rs. 5 lacs.
- 75% subsidy on the expenses incurred for national patent registration limited to Rs. 10 lakh for the National patents and Rs. 20.00 lacs for the International patents.
- 75% of cost of water audit limited to Rs. 1.00 lakh.
- 75% of cost of energy audit limited to Rs. 2.00 lakh.
- 50% of cost of Capital Equipment under the measure to conserve / recycle water limited to Rs. 5.00 lakh.
- 50% of cost of Capital Equipment for improving energy efficiency limited to Rs. 5.00 lakh.

(B) Incentives for Credit Rating of MSMEs, 75% of the cost of carrying out Credit Rating by Small Industries Development Bank of India / Government accredited Credit Rating Agency, limited to Rs. 40,000.

Incentives for Large Scale Units / Projects and Special LSIs

New Large Scale Industrial Units and Special LSI Units which are set up in different parts of the State will be eligible for a basket of incentives mentioned in below Table. The total quantum of which will be linked upto the actual eligible Fixed Capital Investment.

Taluka/Area Classification	Minimum Qualifying Fixed Capital Investment (INR crore)	Minimum Direct Employment (number of people)	Maximum Ceiling of basket as % of FCI	Incentive period in years
A and B (Only LSI)	750	1000	25	7
C	500	750	40	7
D	250	500	60	7
D+	150	400	70	7
Vidarbha, Marathwada, Ratnagiri, Sindhudurg and Dhule	100	300	80	9
No Industry Districts, Naxalism Affected Areas* and Aspirational Districts**	100	250	100	9

* No Industry District as per Government Resolution No. PSI-2013/(CR-54)/Ind-8, dated 01.04.2013 issued by Industry, Energy and Labour Department, Govt. of Maharashtra.

** Aspirational Districts are Osmanabad, Gadchiroli, Washim and Nandurbar.

❖ New Large Scale Industrial Units and Special LSI Units will be eligible for a basket of incentives mentioned in above Table. The total quantum of which will be linked upto the actual eligible Fixed Capital Investment. The total quantum of incentives and the Eligibility Period will be as given in above Table. However, aggregate fiscal incentives provided by various departments or agencies of the State Government shall not exceed the basket of incentives (as percentage of FCI). The incentives will be granted to the units on first-cum-first serve basis.

Expansion / Diversification Units :

Existing / New Large Scale Industries (LSIs) and Special LSIs (including Manufacturing IT/ BT) Units, qualifying as Expansion / Diversification Units, will also be eligible to get the incentives for Expansion / Diversification, equivalent to 75% of the incentives admissible for New Units. The eligibility period for availing of the incentives will however be reduced by one year than that admissible to a New Unit in case of Expansion / Diversification Units.

❖ Industrial Promotion Subsidy for large scale Industries and Special LSIs.

- Eligible LSI units shall be offered Industrial Promotion Subsidy (IPS) on 50% of Gross SGST payable by the unit on the first sale of eligible product(s) billed and delivered within Maharashtra.
- Eligible Special LSI units shall be offered Industrial Promotion Subsidy (IPS) on 40% of NET SGST paid by the unit on the first sale of eligible product(s) billed and delivered within Maharashtra. However, units falling under this category located in 'A' and 'B' Zones will not be eligible for Incentives.

❖ Exemption from Electricity Duty :

Eligible new units in C, D, D+ areas and No Industry District(s), Naxalism Affected Area and Aspirational Districts are exempted from payment of Electricity Duty during the applicable eligibility period. In Group A and B area, only eligible 100% Export Oriented Units (EOUs), Information Technology (IT) and Bio-Technology manufacturing units will also be exempted from payment of Electricity Duty for a period of 7 years.

❖ Waiver of Stamp Duty :

New as well as Units undertaking Expansion / Diversification are exempted from payment of stamp duty during the investment period in Group C, D, D+ Talukas, No Industry Districts, Aspirational Districts and Naxalism Affected Areas for acquiring land (including assignment of lease rights and sale certificate) and for term loan purposes. However, in Group A and B areas, Stamp Duty exemption would be available as given below.

- BT and IT manufacturing units in Public IT / BT Parks : 100%
- BT and IT manufacturing units in Private IT / BT Parks : 75%
- Large Projects (defined in above Table) and mega and ultra-mega projects : 50% for first lease/conveyance deed only.

Mega Projects / Ultra Mega Project :

The quantum of incentives for Mega / Ultra Mega Project shall be decided by the High Power Committee under the chairmanship of Chief Secretary, Government of Maharashtra. However, the Cabinet sub Committee for Mega Projects under the chairmanship of the Chief Minister of Maharashtra will have the powers to sanction customized package of incentives and offer special/ extra incentives for the prestigious Mega Projects/ Ultra Mega Project on a case to case basis with recommendation of High Power Committee.

As per Government Resolution, the criteria for grant of Mega Projects / Ultra Mega Project as follow :

Type of unit	Taluka/Area Classification	Minimum Fixed Capital Investment (Rs. Crore)	Minimum Direct Employment (Nos.)
Mega Project	A and B	1500	2000
	C	1000	1500
	D	750	1000
	D+	500	750
	Vidarbha, Marathwada, Ratnagiri, Sindhudurg and Dhule	350	500
	No Industry Districts, Aspirational Districts and Naxalism Affected Area	200	350
Ultra Mega Project	Entire State	4000	4000

Ultra Mega/Mega Project based on employment criteria shall be required to maintain the qualifying direct employment throughout the year and 80% of such employees should be local persons. Minimum direct employment prescribed as per GR, should be created within a period of 2 years from the date of commencement of production.

Yearly Cap for the Incentives

The amount of incentives to be disbursed to the MSMEs, LSI, Special LSI and Mega / Ultra Mega Units every year will be limited to the total quantum of incentives divided by the number of years as per the applicable Eligibility period with the provision of carrying forward the surplus differential between the actual sanctioned amount for a given year and the yearly disbursement limit. Deficit differential will not be carried forward.

Details of disbursement of incentives under Package Scheme of Incentive

The major head is 2852 0434 for disbursement of incentives to eligible Micro, Small and Medium Enterprises, Large Scale Industries and Mega/Ultra Mega Projects under Package Scheme of Incentives.

From 2019-2020 to 2022-2023 (upto 30.11.2022) disbursement of incentives to eligible units under PSI Scheme is as under :

(Rs. in Crores)			
2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023 (upto 30.11.2022)
3390.00	2250.00	5300.00	1800.00

राज्यातील महिला उद्योजकांसाठी विशेष धोरण-२०१७

राज्याच्या औद्योगिक वाढीच्या मुख्य प्रवाहात महिला उद्योजकांच्या सक्रिय सहभागाने सर्वसमावेशक आर्थिक विकास होण्यासाठी शासन निर्णय क्रमांक साप्रोयो-२०१७/प्र.क्र.१५/उद्योग-८, दिनांक १४ डिसेंबर २०१७ अन्वये “ राज्यातील महिला उद्योजकांसाठी विशेष धोरण २०१७” जाहीर करण्यात आले. सदर धोरणाच्या अनुषंगाने महिला उद्योजकांचा आर्थिक विकास होण्याकरिता विशेष प्रोत्साहने अनुज्ञेय करण्यात आली आहेत.

महिला उद्योजकांच्या व्याख्येमध्ये १०० टक्के भागभांडवल असलेले एकल मालकी घटक/भागीदारी घटक/सहकारी क्षेत्र/खाजगी किंवा सार्वजनिक मर्यादित घटक/स्वयंसहाय्यता बचत गट इत्यादींचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे. सूक्ष्म, लघु व मध्यम विकास अधिनियम, २००६ अंतर्गत उत्पादनासाठी उद्योग आधार धारण करणारे व साप्रोयो-२०१३ तील पात्र उपक्रम प्रस्तुत प्रोत्साहन योजनेसाठी पात्र असतील.

योजनेतर्गत पात्र घटकांना खालील प्रोत्साहने अनुज्ञेय आहेत.

- सामूहिक प्रोत्साहन योजनेतर्गत अतिरिक्त सवलती.
- भांडवली अनुदान
- वीज दर अनुदान
- व्याज दर अनुदान
- राज्य कामगार कल्याण सहाय्य / कर्मचारी भविष्य निर्वाहनिधी
- मुद्रा विकसन
- समूह विकास केंद्र
- प्रदर्शनांमध्ये सामील होण्यासाठी प्रोत्साहन
- उबवन केंद्र
- पुरस्कार व कौतुक
- साहस भांडवल निधी
- कौशल्यविकास
- सामूहिक प्रोत्साहन योजना-२०१३ अंतर्गत उच्च प्रमाणात सवलती

सदर धोरणांतर्गत अनुदान मंजूरी व वितरणा बाबतची कार्यनियमावली शासन निर्णय दि. १७ मे २०१८ रोजी तसेच प्रदर्शनांमध्ये सामील होण्यासाठी प्रोत्साहनाबाबतची कार्यनियमावली दि. १ एप्रिल २०१९ रोजी जाहीर करण्यात आले आहे. सदर योजनेतर्गत सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांना सामूहिक प्रोत्साहन योजनेची भांडवली अनुदान, व्याज अनुदान, विद्युत कर अनुदान इ. विविध प्रोत्साहनांसाठी दि. ३० नोव्हेंबर २०२२ पर्यंत १२०८ मंजूर दाव्यांपोटी रु. १०१.७८ कोटी एवढ्या रकमेचे अनुदान वितरीत करण्यात आले आहे.

Special Policy – 2017 for Women Entrepreneurs in State

For the overall economic development with the active participation of mainstream women entrepreneurs in the industrial growth of the State, a “Special Policy for Women Entrepreneurs” was announced on 14th December 2017 *vide* Government Resolution No.PSI-2017 /Pra.Kra.15 / Industry-8. In accordance with this policy, special incentives have been offered for the economic development of women entrepreneurs.

The definition of women entrepreneurs as mentioned in the policy comprises of 100% share capital of women entrepreneurs in proprietorship/partnership firm/co-operative sector/private or public limited unit/self-help savings group etc. Manufacturing units as per Micro, Small and Medium Development Act, 2006 those holding Udyog Aadhar and eligible units under Package Scheme of Incentives-2013 will be eligible for various incentives under this Policy.

Following incentives are available to the eligible units under this scheme.

- Additional incentives under Package Scheme of Incentives-2013.
- Capital Subsidy
- Power Tariff Subsidy
- Interest Subsidy
- Employee Provident Fund / ESIC reimbursement
- Brand development
- Cluster development
- Incentives for participation in exhibitions.
- Incubation center
- Awards and appreciation
- Venture capital fund
- Skills development

Under this Policy modalities for sanction and disbursement of subsidy were declared *vide* Government Resolution dated 17th May 2018 also modalities for participation in exhibition were declared *vide* Government Resolution dated 1st April 2019. Various incentives e.g. Capital subsidy, Interest Subsidy, Power Tariff Subsidy, etc. of Rs. 101.78 Cr. are disbursed against 1208 claims sanctioned to MSME units under the scheme till 30th November 2022.

कृषीवर आधारीत व अन्न प्रक्रिया उद्योग धोरण- २०२०

- महाराष्ट्र हे भारतातील सर्वात जास्त औद्योगिकरण झालेले राज्य आहे. लोकसंख्येच्या बाबतीतही महाराष्ट्र राज्य भारताचे दुसरे मोठे राज्य आहे. महाराष्ट्रात कृषी हवामान विषयक क्षेत्रे आणि वेगवेगळ्या जमिनीचे प्रकार असल्याने शेती विकासासाठी उपयुक्त असे एक जैवविविध राज्य आहे. राज्याच्या जीडीपीमध्ये कृषी आणि सहयोगी क्षेत्राचा वाटा १२.५ टक्के आहे.
- राज्याचे २०१०-११ च्या भुमापनाच्या आकडेवारीनुसार एकूण ३०७.६ हेक्टर भौगोलिक क्षेत्र असून त्यापैकी ३३१.१ लक्ष हेक्टर शेतीखालील क्षेत्र आहे. राज्यातील ग्रामीण भागातील अर्थव्यवस्था ही बहुतांशी शेतीवर अवलंबून आहे.
- राज्यात प्रक्रियाक्षम कच्च्या मालाच्या मुबलकतेमुळे अन्न प्रक्रिया उद्योगांकरिता अनुकूल परिस्थिती वाढते शहरीकरण आणि वाढते उत्पन्न हे महाराष्ट्रातील रिटेल उद्योगाचे प्रमुख विकासाक आहेत. वेगाने नागरीकरण होत असलेल्या महाराष्ट्रा सारख्या प्रगतीशील राज्याला अन्न प्रक्रिया क्षेत्रात विकासाला मोठ्या प्रमाणावर वाव आहे. अर्थव्यवस्थेत झालेली वाढ, खाण्याच्या प्रवृत्तीत झालेले बदल, उत्पन्नातील वाढीमुळे सुधारलेले जीवनमान आणि कुटुंबांमध्ये दुहेरी उत्पन्न असण्याकडे कल यामुळे राज्यात अन्न प्रक्रिया उद्योगाच्या विकासाला फार मोठा वाव आहे.
- सामूहिक प्रोत्साहन योजना-२०१९ अंतर्गत उत्पादन उद्योगांना विविध प्रोत्साहने देऊ केली आहेत. त्या प्रोत्साहनामध्ये भांडवली अनुदान, मुद्रांक शुल्क माफी, व्याज अनुदान, विद्युत शुल्क माफी, जकात कर माफी, विद्युत अनुदान इत्यादी विविध प्रोत्साहनांचा समावेश आहे. तसेच द्राक्ष प्रक्रिया व काजू प्रक्रिया धोरणामध्ये सुद्धा अनुदाने देय आहेत.
- सामूहिक प्रोत्साहन योजना-२०१९ अंतर्गत कृषी व कृषीप्रक्रिया उद्योग यांचा प्राधान्य क्षेत्रामध्ये समावेश केला आहे. त्याअंतर्गत इतर क्षेत्रांच्या तुलनेत कृषी व कृषीप्रक्रिया या उद्योग क्षेत्राला २०% जास्त प्रोत्साहने तसेच अतिरीक्त २ वर्षे प्रोत्साहने उपभोगण्याचा कालावधी अनुज्ञेय करण्यात आला आहे.
- महाराष्ट्र शासनाने कृषीवर आधारीत व अन्न प्रक्रिया उद्योगांना सामूहिक प्रोत्साहन योजना २०१९ अंतर्गत मोठ्या व विशाल प्रकल्पांसाठी विहित गुंतवणूकीचे /रोजगाराचे निकष व प्रोत्साहने सुधारित करण्याकरिता दि. ३१ ऑगस्ट, २०२० रोजी कृषी उत्पादनाच्या वाढीसाठी शासन निर्णय निर्गमित केला आहे.
- कृषीवर आधारीत व अन्न प्रक्रिया उद्योगांसाठी मोठे व विशाल प्रकल्प निकष खालीलप्रमाणे :—

गट	गुंतवणूक रु. कोटी (मोठे प्रकल्प)	गुंतवणूक रु. कोटी/रोजगार (विशाल प्रकल्प)
आकांक्षित जिल्हे (गडचिरोली, नंदुरबार, उस्मानाबाद, हिंगोली)	५० ते १०० कोटी	रु. १०० कोटीपेक्षा अधिक अथवा २०० रोजगार
मराठवाडा, विदर्भ, धुळे, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग	५० ते २०० कोटी	रु. २०० कोटीपेक्षा अधिक अथवा ३०० रोजगार
उर्वरित महाराष्ट्र	५० ते २५० कोटी	रु. २५० कोटीपेक्षा अधिक अथवा ५०० रोजगार

- गुंतवणूकीचे निकषांच्या आधारे कृषी आधारीत व अन्न प्रक्रिया उद्योगांकरिता मोठे व विशाल प्रकल्पांना खालीलप्रमाणे एकत्रित प्रोत्साहने राज्य वस्तू व सेवा करावर आधारीत गटवर्गवारीच्या प्रमाणात देय राहतील.

गट	भांडवली गुंतवणूकीच्या मर्यादित प्रोत्साहने	औद्योगिक विकास अनुदाने (राज्य वस्तू व सेवा कर आधारीत)	अनुदान कालावधी
आकांक्षित जिल्हे (गडचिरोली, नंदुरबार, उस्मानाबाद, हिंगोली)	११० टक्के	१००% ढोबळ राज्य वस्तू व सेवा कर आधारीत	१० वर्ष
मराठवाडा, विदर्भ, धुळे, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग	१०० टक्के	१००% ढोबळ राज्य वस्तू व सेवा कर आधारीत	१० वर्ष
उर्वरित महाराष्ट्र	अ/ ब तालुका - ५०% क तालुका - ७५% ड/ड+ तालुका - १००%	१००% ढोबळ राज्य वस्तू व सेवा कर आधारीत	१० वर्ष

- कृषी आधारीत व अन्न प्रक्रिया क्षेत्रातील ज्या घटकांनी गुंतवणूक केली आहे तथापि अद्याप पात्रता प्रमाणपत्र घेतलेले नाही अशा घटकांना सदर लाभ अनुज्ञेय आहे.
- सदर प्रोत्साहने विकसित प्रोत्साहन योजना २०१९ च्या योजना कालावधी दिनांक ३१ मार्च २०२४ पर्यंत लागू राहतील.
- कृषी आधारीत व अन्न प्रक्रिया क्षेत्रातील मोठे व विशाल प्रकल्पांना एकूण भांडवली गुंतवणूकीच्या १० टक्के किंमत (रुपये कमाल रु. १० कोटी पर्यंत) अथवा २० हेक्टर क्षेत्र एवढी मर्यादा भुखंडाकरिता राहिल.
- कृषी आधारीत व अन्न प्रक्रिया क्षेत्रातील नाशवंत घटकांच्या प्राथमिक प्रक्रिया क्षेत्रातील केवळ शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या अथवा जे उद्योग शेतकरी उत्पादक कंपन्यांकडून कच्चा माल घेतील अशाच कृषी आधारीत व अन्न प्रक्रिया क्षेत्रातील विशाल प्रकल्पांना वरील लाभ देय राहतील.
- दुय्यम व तृतीय स्तरीय अन्न प्रक्रिया गटातील उद्योगांची वर्गवारी कृषी विभागाकडून प्रमाणित केलेल्या व गुंतवणूकीचे निकष गटाप्रमाणे पूर्ण करत असल्यास विशाल प्रकल्प दर्जा देण्यात येईल.
- कार्बोनेटेड पेय (शित पेय), बाटली बंद पेय जल, इथेनॉल, चिंविंग गम व ज्या तयार मालांचा वस्तू व सेवा कर २८% आहे अशा तयार मालाच्या उत्पादन उद्योगांना व अशा प्रक्रिया घटकांना सदर सामूहिक प्रोत्साहन योजनेतील लाभ अनुज्ञेय राहणार नाहीत.

(रक्कम रु. लाखात)

निर्गमित केलेल्या पात्रता प्रमाणपत्राची संख्या	एकूण प्रत्यक्ष गुंतवणूक	एकूण प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती	मंजूर प्रोत्साहन रक्कम	प्रत्यक्षात वितरीत झालेली प्रोत्साहने
८	१५०५७९.३३	४४२४	४३५६.००	३२३९.०९

AGRO and FOOD PROCESSING POLICY – 2020

Policy Name – Package Scheme of Incentives – 2019

In order to encourage the dispersal of Industries to lesser developed areas of the State, the Government has been giving package of incentives to New Industrial Units/Expansion/Diversification Units set up in the developing regions of the State since 1964 under a Scheme popularly known as the “Package Scheme of Incentives” :

The Package Scheme of Incentives, Introduced in 1964, has been amended from time to time. The Scheme as amended last is commonly known as the “Package Scheme of Incentives – 2019” (PSI-2019) and is operative from 1st April 2019 to 31st March 2024.

Eligibility Criteria for LSI and Mega/Ultra Mega Project

The investment/employment criteria for LSI and Mega project is comparatively higher. For Agro and Food Processing units it is quite hard to meet this criteria. Government wants to boost this sector hence Government *vide* G.R. dated 31st August 2020 has declared Agro and Food Processing Policy-2020. In which the criteria of investment/employment is comparatively reduced in this policy.

Investment period : (1) For LSI 4 years (2) for Mega 5 years and (3) for Ultra Mega 7 years

Incentives under PSI - 2019 scheme

1. To LSI units on 50% Gross Basis
2. To Special LSI units on 40% Net Basis

Classification of Agro/Food Processing Units :

(a) Primary Agro/Food Processing :

Turns agricultural produces, into something that can eventually be eaten. This category includes ingredients that are produced by processes such as drying, threshing, winnowing, and milling grain, shelling nuts, etc.

(b) Secondary Agro/Food Processing :

Secondary food processing is the everyday process of creating food from ingredients that are ready to use. Baking bread, in a bakery is an example of secondary food processing. Secondary Food Processing involves mechanized processing of food/agro ingredient that has already undergone primary processing.

(c) Tertiary Agro/Food Processing :

Tertiary food processing is the mechanized commercial production of what is commonly called processed food. These are ready-to-eat or heat-and-serve foods, such as TV dinners and re-heated airline meals.

The total quantum of incentives to the eligible Secondary and Tertiary Agro/Food Processing units and Primary Food/Agro Processing units set up by Farmer Producer Companies were eligible for 20% over and above incentives and such units will get two more years of eligibility to avail the incentives.

To boost the investment in this sector *vide* G.R. dated 31st August 2020 Government of Maharashtra has declared new incentive policy for Agro and Food Processing units. The details of policy is as follows :

1. Eligibility Criteria

Area/Classification	Large Projects (Investment Rs. Crore)	Mega Projects (Investment/Employment)
Aspirational Districts (Gadchiroli, Nandurbar, Usmanabad, Hingoli).	50 to 100 Crore	Investment more than Rs. 100 Crore or employment of 200 persons.
Marathwada, Vidarbha, Dhule, Ratnagiri, Sindhudurga	50 to 200 Crore	Investment more than Rs. 200 Crore or employment of 300 persons.
Rest Maharashtra	50 to 250 Crore	Investment more than Rs. 250 Crore or employment of 500 persons.

2. Investment Period – 5 years for Mega Project and 7 years for Ultra Mega Project**3. IPS / Incentive Availment Period –**

Area / Classification	Incentive Period
Aspirational Districts (Gadchiroli, Nandurbar, Usmanabad, Hingoli)	10 years
Marathwada, Vidarbha, Dhule, Ratnagiri, Sindhudurga	10 years
Rest Maharashtra	10 years

4. Basket of Incentives –

- i. Stamp Duty Exemption – 50% in A and B areas, 100% in rest of Maharashtra.
- ii. Electricity Duty Exemption – 10 years (The maximum EDE period shall be equal to IPS availment period)
- iii. Industrial Promotion Subsidy –

Area/Classification	Capital Limit	IPS
Aspirational Districts (Gadchiroli, Nandurbar, Usmanabad, Hingoli)	110%	100% Gross SGST
Marathwada, Vidarbha, Dhule, Ratnagiri, Sindhudurga.	100%	100% Gross SGST
Rest Maharashtra	A/B Taluka – 50% C Taluka – 75% D/D+ Taluka – 100%	100% Gross SGST

(Rs. in Lakh)

No. of E.C. Issued under the scheme	Investment	Employment	IPS sanctioned	IPS Disbursed
8	150579.33	4424	4356.00	3239.09

महाराष्ट्राचे इलेक्ट्रीक व्हेईकल प्रोत्साहन धोरण-२०१८

इलेक्ट्रीक वाहन तंत्रज्ञान हे जागतिक स्तरावर दळणवळणाच्या क्षेत्रातील आमूलाग्र बदल घडवून आणणारी बाब आहे. इलेक्ट्रीक वाहनांमुळे राज्यांतर्गत पेट्रोलियम पदार्थांवरील अवलंबित्व कमी होईल पर्यायाने कार्बनडाय ऑक्साईडचे उत्सर्जन कमी झाल्यास प्रदुषण कमी होण्यास मदत होणार आहे.

धोरणाचा उद्देश—

१. इलेक्ट्रीक वाहन उत्पादनात महाराष्ट्र राज्याचे स्थान अग्रेसर ठेवणे.
२. नव रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे.
३. इलेक्ट्रीक वाहनाच्या निर्यातीस प्रोत्साहन देणे, सुटे भाग व चार्जिंग उत्पादनास प्रोत्साहन देणे.
४. शास्वत परिवहन पद्धती विकसित करणे.

धोरणाचे लक्षांक—

१. महाराष्ट्रामध्ये नोंदणीकृत इलेक्ट्रीक वाहनांची संख्या पाच लाखापर्यंत वाढविणे.
२. रुपये २५ हजार कोटींची गुंतवणूक करणे व एक लाख मनुष्य बळाची निर्मिती करणे.

शासनाने शासन निर्णय दिनांक १४ फेब्रुवारी २०१८ अन्वये महाराष्ट्राचे इलेक्ट्रीक व्हेईकल प्रोत्साहन धोरण-२०१८ अंतर्गत राज्यात नोंदणी झालेल्या इलेक्ट्रीक व्हेईकलच्या खरेदीदारांना खालीलप्रमाणे प्रोत्साहने अनुज्ञेय करण्यात आली आहेत.

सदरच्या धोरणात (१) इलेक्ट्रीक वाहन निर्मिती, कंपोनेंटस निर्मिती व चार्जिंग इक्वीपमेंट निर्मिती यासाठी प्रोत्साहने, (२) विद्युत वाहन खरेदीसाठी अनुदान, (३) चार्जिंग इन्फ्रास्ट्रक्चर साठी अनुदान अनुज्ञेय करण्यात आले आहे

महाराष्ट्राचे सुधारीत इलेक्ट्रीक व्हेईकल प्रोत्साहन धोरण-२०२१—

तथापि, सदर धोरणात सुधारणा करून पर्यावरण विभागाने निर्णय क्रमांक मईवाधो-२०२१/प्र.क्र.,२५/तां.क.४, दिनांक २३ जुलै २०२१ रोजी निर्गमित केलेल्या सुधारीत शासन निर्णयातील तरतुदीनुसार महाराष्ट्र इलेक्ट्रीक वाहन धोरण, २०२१ हे राज्यात **विक्री व नोंदणी झालेल्या** फक्त बॅटरी द्वारे संचालित इलेक्ट्रीक वाहनांना आर्थिक प्रोत्साहने **शासन निर्णयाच्या दिनांकापासून ते दिनांक ३१ मार्च २०२५ पर्यंत** राज्यामध्ये राबविण्यास मान्यता दिली आहे. या धोरणात **Mild Hybrid, Strong Hybrid, Plug-in Hybrid** इलेक्ट्रीक वाहने समाविष्ट असणार नाहीत.

पर्यावरण विभागाने दिनांक २३ जुलै २०२१ रोजी निर्गमित केलेल्या शा. नि. परिच्छेद क्र. २.४.१ अन्वये प्रोत्साहने देण्याबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना परिवहन विभागाकडून निर्गमित करण्यात येणार आहेत. सदर प्रोत्साहने उद्योग विभागामार्फत वितरीत करण्यात येतील. त्या अनुषंगाने उद्योग विभागाने दिनांक ५ ऑगस्ट २०२१ व दिनांक ८ सप्टेंबर २०२१ रोजी निर्गमित केलेल्या सुधारीत शासन निर्णयानुसार मार्गदर्शक तत्वे व कार्यपद्धतीनुसार कार्यवाही करण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे.

१. संपूर्ण राज्यात महाराष्ट्र इलेक्ट्रीक वाहन धोरण, २०२१ अंतर्गत उत्पादन करणाऱ्या सूक्ष्म, लघु व मध्यम तसेच मोठ्या प्रकल्पासाठी प्रचलित सामूहिक प्रोत्साहन योजनेप्रमाणे प्रोत्साहने अनुज्ञेय राहतील. तथापि सदर उद्योग घटक राज्याच्या कोणत्याही तालुक्यात स्थापित करण्यात आले असतील तरीही सामूहिक प्रोत्साहन योजनेसाठी विहित करण्यात आलेली तालुक्याची वर्गवारी विचारात न घेता या उद्योग घटकांना ड+ तालुक्यातील उद्योग घटकांसाठी अनुज्ञेय असणारे लाभ देण्यात येतील.

२. महाराष्ट्र इलेक्ट्रीक वाहन धोरण, २०२१ नुसार राज्यात **विक्री व नोंदणी झालेल्या** फक्त बॅटरी द्वारे संचालित प्रथम विक्री झालेल्या विद्युत वाहनांना आर्थिक प्रोत्साहने लागू केली आहेत.

३. सदर आर्थिक प्रोत्साहने दुचाकी, तीनचाकी व चार चाकी विद्युत वाहन खरेदीवर इलेक्ट्रीक व्हेईकल उत्पादक कंपनी (OEM) यांना प्रोत्साहन दिली जातील.

४. सदर प्रोत्साहने बॅटरी क्षमतेवर आधारित असून त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :—

अ.क्र.	वाहन प्रकार	उपलब्ध प्रोत्साहने (INR/kWh)	प्रोत्साहने मिळू शकणाऱ्या वाहनांची संख्या	प्रति वाहन महत्तम प्रोत्साहन (रुपये)
१	ई-दोन चाकी (एल १ व एल २)	५०००	१,००,०००	१०,०००
२	ई-तीन चाकी (एल ५ एम)	५०००	१५,०००	३०,०००
३	ई-तीन चाकी माल वाहतूक वाहन (एल ५ एन)	५०००	१०,०००	३०,०००
४	ई-चाकी चाकी कार (एम १)	५०००	१०,०००	१,५०,०००
५	ई-चाकी चाकी माल वाहतूक कार वाहन (एन १)	५०००	१०,०००	१,००,०००
६	ई-बसेस	वाहन किंमतीच्या १० टक्के (एक्स- फॅक्टरी किंमत)	१,०००	२०,००,००० सदर प्रोत्साहन फक्त state transport undertaking बसेसनाच उपलब्ध असेल.

वरील धोरणानुसार राज्यात नोंदणी झालेल्या इलेक्ट्रीक व्हेईकलच्या खरेदीदारांना खालीलप्रमाणे प्रोत्साहने मंजूर व वाटप करण्यात आली आहे.

एकूण मंजूर

- (१) इलेक्ट्रीक व्हेईकल एकूण संख्या — २७७९६
- (२) इलेक्ट्रीक व्हेईकल एकूण मंजूर अनुदान — रुपये १७६३३.५० लाख

एकूण वाटप (दिनांक ३१ ऑक्टोबर २०२२)

- (१) इलेक्ट्रीक व्हेईकल एकूण संख्या — १६८२४
- (२) इलेक्ट्रीक व्हेईकल एकूण वाटप अनुदान — रुपये ११८२७.९० लाख

Maharashtra's Electric Vehicle Policy – 2018 (As on 31st October 2022)

- Electric Vehicle (EV) technology is considered globally to be the game changer in transportation sector which offers advantages such as eco-friendliness, cheaper fuel-cost, lower maintenance expenses, energy efficient and increased safety.
- Faster Adoption and Manufacturing of [Hybrid & Electric Vehicles (FAME)] has been launched by GoI, so Maharashtra – a globally competitive state for Electric Vehicle and component manufacturing, and to maximize adoption of EV in Maharashtra has declared the sector specific policy.

Few policy incentives are—

- To develop Maharashtra a EV manufacturing hub.
- To create newer employment opportunities.
- To promote export of EV, components, battery and charging equipment's.
- To promote R and D, innovation and skill development in EV Sector.

Policy Targets are—

(a) To generate an investment of Rs.25,000 crores in EV, EV manufacturing and component manufacturing, battery manufacturing/assembly enterprises and charging infrastructure equipment manufacturing in the state.

- To create jobs for 1,00,000 persons.

Some of the Investment intentions under Electric Vehicle Policy 2018 are—

Sr. No.	Name of unit	Proposed Investment (Rs. in Crs.)	Proposed Employment	Location	Status of unit
1	Mahindra and Mahindra Ltd.	500	500	Pune	Investment in process
2	Bajaj Auto Ltd., Pune	650	2500	Pune	Investment in process
3	PMI Electro Mobility Solutions JV with Foton, Pune	1000	1500	Pune	Consent to establish approved
4	Great Wall Motors Ltd., Pune	3770	2000	Pune	GoI issue
5	Exide Industries, Pune (Battery Manufacturing)	500	1000	Nagar	Land of 60 acres in MIDC Supa
6	EGV Corporation, Dubai	2000	2000	Pune	Land finalized in Talegaon, Pune
Total		8420	9500		

(2) As per GR dated 5th August 2021 Para 6 A (2)

In Maharashtra, under Maharashtra Electric vehicle policy-2021 the all MSME and Large manufacturing units will get incentives as same as prevalent package scheme of Incentive. But all the manufacturing units set up in any talukas of districts from Maharashtra shall be eligible for incentives of D+ zone mentioned in prevalent package scheme of Incentives irrespective of their place of business.

Para No. 5 (viii) (a) :—Mega EV Enterprises

Status of Mega EV Enterprise shall be granted to EV manufacturing enterprise located at any area of the state where Fixed Capital Investment of such EV manufacturing enterprise is

minimum of Rs. 100 Crores as per the D+ category or such unit has a capacity of creation of employment for at least 250 persons.

The quantum of incentives for Mega Projects shall be as per the template approved by Cabinet sub Committee constituted for industry department.

(A) Incentives to EV and Components projects :—

- (1) Electricity Duty Exemption – 10 years.
- (2) Stamp Duty Exemption – for Land and Term Loan documents
- (3) Refund of EPF and ESI - @50% of FCI for 10% years.
- (4) Industrial Promotion Subsidy - (Limited to 100% FCI)
EV Vehicles – 100% Gross SGST less 1, 2 and 3 above.
EV Components, Batteries – 100% Gross SGST for 50% turnover less 1, 2 and 3 above.
- (5) Consider Technical knowledge @ 25% of total Capital Expenditure and up to the limit of 100 Crs.

(B) Incentives and Provisions for Battery Electric Vehicle (BEV) :—

- First 1,000 EV private / public passenger bus buyer whose vehicle are registered in the state will be eligible for user subsidy over policy period of 5 years.
- 10% subsidy for passenger buses registered in the State to private/ public bus transport buyer, on base price (maximum limit of Rs. 20 lacs per vehicle) will be eligible to buyer.
- First 1,00,000 EV (2 wheeler -70,000, 3 wheeler - 20,000 and 4 wheeler - 10,000 all categories combined) registered in the State, Private transport and individual buyer to get end user subsidy over policy period of 5 years.
- 15% subsidy (maximum limit of Rs. 5,000 for 2 wheeler, Rs. 12,000 for 3 wheeler, and Rs. 1 lac for 4 wheeler) per vehicle to private transport and individual buyer for Electrical Vehicles registered in the State, on base price will be paid to buyer.
- Exemption from road tax and registration fees for Electric Vehicles.
- EV charging stations for 2 wheelers, 3 wheelers, cars and buses will be eligible for 25% capital subsidy on equipment/machinery (limited up to Rs. 10 per station) for first 250 commercial public EV charging stations.
- Electrical Power tariff for EV charging will be provide as per the location :—
(1) Residential area at residential tariff. (2) Industrial area at industrial tariff

Under EV policy, an amount of Rs. 17633.50 Lakh subsidy (incentives) has been sanctioned to 27796 EV vehicles and Disbursed an amount Rs. 11827.90 Lakh to 16824 EV vehicles till 31st October 2022.

महाराष्ट्राचे अवकाश व संरक्षण क्षेत्र उत्पादन धोरण-२०१८

- भारत सरकारने “ मेक इन इंडिया ” या अभियानामध्ये अवकाश व संरक्षण क्षेत्रातील उत्पादन उद्योगाला एक महत्त्वाचे क्षेत्र म्हणून घोषित केले आहे. त्याअनुषंगाने महाराष्ट्र शासन ही या संधीचा लाभ घेऊन अवकाश व संरक्षण क्षेत्रातील गुंतवणूकदारांना आकर्षित करण्यास उत्सुक आहे.
- महाराष्ट्र शासनाने दि. १४ फेब्रुवारी २०१८ रोजी महाराष्ट्राचे अवकाश व संरक्षण क्षेत्र उत्पादन धोरण २०१८ जाहीर केले आहे. त्या अनुषंगाने महाराष्ट्र शासन राज्यामध्ये उद्योगासाठी प्रस्तापित असलेल्या पोषक परिस्थितीचा फायदा घेऊन त्यामध्ये अवकाश व संरक्षण क्षेत्रामध्ये रात्यात गुंतवणूक वाढीसाठी प्रयत्नशील आहे.
- राज्याच्या औद्योगिक क्षेत्रासंदर्भातील धोरणे राबवितांना आलेला अनुभव आणि अवकाश व संरक्षण क्षेत्रात होत असलेल्या जागतिक तसेच देशांतर्गत उत्पादनाबाबतीत सामोरे जाण्यासाठी नवीन अवकाश व संरक्षण क्षेत्र उत्पादनाची गरज लक्षात घेऊन उपरोक्त धोरण जाहीर केले आहे.
- सदर योजनेची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.
  - (१) पुढील ५ वर्षात अवकाश व संरक्षण क्षेत्रामध्ये २०० कोटी अमेरिकन डॉलर इतकी गुंतवणूक आकर्षित करणे.
  - (२) उद्योगाच्या सहाय्याने आणि सहभागाने जागतिक दर्जाचे कौशल्य असणारे कुशल मनुष्यबळ विकसित करणे.
  - (३) पुढील ५ वर्षात १ लक्ष रोजगार निर्माण करणे.
  - (४) देशात प्रगत तंत्रज्ञान विकसित करणे.
  - (५) संरक्षण क्षेत्रातील सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांना सक्षम बनविणे.
- अवकाश व संरक्षण क्षेत्र उत्पादन धोरण - २०१८ अंतर्गत प्रणेत उद्योग घटक (Anchor Unit) यांच्या मार्फत औद्योगिक समुहाच्या निर्मातीसाठी पोषक वातावरण तयार करणे व राज्य अशा उद्योग घटकांना विशेष प्रोत्साहने व आवश्यकतेनुसार आर्थिक प्रोत्साहनाच्या स्वरूपात मदत देय करणे.
- सदर धोरणांतर्गत नागपुर MRO च्या हवाई वाहतुकीसाठी जागतिक केंद्र म्हणून विकसित करणे तसेच सदर धोरणांतर्गत नागपुर, अहमदनगर, नाशिक आणि औरंगाबाद या ठिकाणी “ Defence Hub ” स्थापन करणे. संरक्षण अथवा अवकाश उत्पादने/उपकरणे/यंत्रसामुग्री उत्पादन करणारे घटक व यंत्राचे भाग उत्पादन करणारे घटकांना या योजनेंतर्गत प्रोत्साहने देय करण्यात येत आहे.
- अवकाश व संरक्षण उत्पादन धोरण २०१८ मध्ये समाविष्ट न होणारे उत्पादक घटक औद्योगिक धोरण २०१३ अन्वये प्रोत्साहनास पात्र राहतील.
- राज्यातील पात्र लघु, मध्यम व मोठ्या उत्पादक औद्योगिक उपक्रमांना साप्रोयो योजनेंतर्गत १ टप्पा वरील वर्गवारीनुसार प्रोत्साहने अनुज्ञेय होतील.
- अवकाश व संरक्षण धोरणांतर्गत किमान रु.२५० कोटी इतकी स्थिर भांडवली गुंतवणूक असलेल्या किंवा किमान ५०० व्यक्तींना रोजगार मिळवून देणाऱ्या ‘अ’ आणि ‘ब’ प्रवर्ग क्षेत्रामधील आणि रु. १०० कोटी इतक्या किमान स्थिर भांडवली गुंतवणूक असलेल्या किंवा किमान २५० व्यक्तींना रोजगार मिळवून देणाऱ्या राज्यातील इतर क्षेत्रातील उद्योग घटकांना विशाल प्रकल्पाचा दर्जा देय करण्यात आला आहे.
- पात्र विशाल व अति विशाल अवकाश व संरक्षण उद्योग घटकांना अनुज्ञेय गुंतवणूक कालावधी ‘अ’ आणि ‘ब’ क्षेत्रासाठी ८ वर्ष व इतर क्षेत्रासाठी १० वर्ष अनुज्ञेय आहे.
- औद्योगिक विकास अनुदान - (१) राज्यातील पात्र सूक्ष्म, लघु, मध्यम व मोठ्या औद्योगिक उपक्रमांना त्यांनी उत्पादीत केलेल्या पात्र उत्पादनावर A आणि B वर्गवारी क्षेत्रात (स्थानिक विक्रीवरील मुल्यवर्धीत कर वजा इनपुट टॅक्स किंवा शुन्य यापैकी जे अधिक असेल ते अधिक देय केंद्रिय विक्रीकर अधिक ७५% इनपुट टॅक्स क्रेडीट) इतके व इतर क्षेत्रात (स्थानिक विक्रीवरील मुल्यवर्धीत कर वजा इनपुट टॅक्स किंवा शुन्य यापैकी जे अधिक असेल ते अधिक देय केंद्रिय विक्रीकर अधिक १००% इनपुट टॅक्स क्रेडीट) इतके औद्योगिक विकास अनुदान देय राहिल, (२) व्याज अनुदान, (३) वीज आकार अनुदान, (४) सूक्ष्म, लघु, मध्यम औद्योगिक उपक्रम यांच्या बळकटीकरणसाठी प्रोत्साहने, (५) वीज शुल्कात सूट - १५ वर्षासाठी.

- पात्र अवकाश व संरक्षण उद्योग घटकांना गुंतवणूक कालावधीत जमीन संपादन करण्यासाठी व मुदत कर्जासाठी भरलेल्या मुद्रांक शुल्काचा परतावा देण्याची तरतूद आहे.
- महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाच्या प्रचलित धोरणानुसार अवकाश व संरक्षण उत्पादकांच्या औद्योगिक समुहासाठी जमीन उपलब्ध करून देण्यात येईल.
- संरक्षक उद्योगांकरिता जमीन निराळी काढून ठेवणे- राज्यभरात अवकाश व संरक्षण उद्याने व वसाहतीसाठी २०० एकरच्या पटीत जमीन निराळी काढून ठेवण्यात येईल. यात क्षेपणास्त्राचे एकात्मिकरण अवकाश सत्र इत्यादी विशिष्ट उद्योगांचा समावेश असेल.
- अवकाश व संरक्षण क्षेत्रासाठी कौशल्य विकासास चालना देणे.

सदर धोरणाची वैधता धोरण लागू झाल्यापासुन ५ वर्ष इतकी राहिल.

Aerospace & Defense Manufacturing Policy, 2018

- To establish Maharashtra as the preferred investment destination for domestic Defense and Aerospace manufacturing.
- **Objectives :**
  - (1) To attract investment worth USD 2 billion in next five years in the Aerospace and Defence Sector thereby creating nearly 1 lakh employment opportunities.
  - (2) With Nagpur as its hub, this policy seeks to promote Maharashtra as a global Maintenance, Repair and Operations (MRO) hub.
  - (3) To establish Maharashtra as the preferred investment destination for domestic Defence and Aerospace manufacturing, promote indigenous and modernized technological capabilities, develop world class skilled manpower, and support MSMEs to be globally competitive in the Aerospace and Defence sector.
- **Features.—**
  - (A) **Criteria for MEGA Projects—**
    - Aerospace and Defence Manufacturing units in A and B category areas with minimum Fixed Capital Investment (FCI) equal to **Rs. 250 Crores** or minimum employment of **500 people**.
    - In rest of Maharashtra, manufacturing units in the with the minimum FCI of **Rs. 100 Crores** or providing employment to **250 people**.
  - (B) **ANCHOR UNITS**
    - First 10 Mega / Ultra Mega projects will be considered as Anchor unit
    - For Anchor units, additional benefit such as concession in land price within the MIDC Industrial areas and concession in Building Completion Certificate (BCC) Charges.
  - (C) **Fiscal incentives**
    - One step higher benefits of Package scheme of Incentives.
    - Incentive Period will be 10 years for MSME and LSI.
    - Expenditure on **test range and Technical know-how** upto **20%** of total project cost or **100 Cr.** Whichever is lower will be considered as part of admissible FCI.
    - Expenditure on **R&D** up to **10%** of total project cost or **50 Cr.** whichever is lower will be considered as part of admissible FCI.
    - Support to R&D with addition 0.5 FSI.
    - In order to provide Capital & Working Capital for the MSME in Defence and Aerospace and Manufacturing sector, corpus of Rs.1000 Crores will be created by State Government.
    - Marketing assistance will be provided for MSMEs participating in International exhibitions and viability gap support to Industrial associations participating in National and International Conferences/Exhibitions.
    - **Note :** The Incentives if any, offered by Government of India or any of its agencies or local bodies shall be over and above the incentives offered under this policy of State Government.

(D) Cluster Fund

As per Government of Maharashtra's prevailing policy of MSI-CDP, upto Rs. 1.5 Cr. will be provided for common facility centre.

(E) EASE OF DOING BUSINESS :

- Relaxations under the Shops Act for the working hours, work shifts and employment of women.
- Exemption from maintaining physical records for attendance and salary.
- Exemption from Obtaining MPCB Consent for Units involving only assembly type of Manufacturing activity, not discharging process effluent, less than 100 employee.

Maharashtra Electronics Policy, 2016

Purpose of the Policy

Given the wide gap in the demand – supply equilibrium, electronic manufacturing companies across the world have evinced keen interest in setting – up manufacturing facilities in India.

This further necessitates the need for Maharashtra to introduce an exclusive policy for the state. Importantly, the state has all other enabling factors to make it lucrative destination for investors and Government support will help in catalyzing investments in Electronics sector.

The policy aims at creating globally competitive Electronics System Design and Manufacturing (ESDM) industry in the state which can create huge employment opportunities and gain a foot hold in the international market thereby contributing to the overall economy and prosperity of the State.

The policy seeks to promote manufacturing of electronic products in the State by creating a favorable investor friendly atmosphere and help in development of a vibrant eco system of R&D, design & engineering and innovation in electronics. It also aims at addressing challenges faced by potential investors and suitably facilitating access to necessary infrastructural facilities like land, power, water etc.

The objectives are : ESDM industry targeted to achieve a turnover of USD 12 billion by 2020 with an investment of USD 3 billion, creating employment in the sector for one lakh people, increase ESDM sector's export to USD 2 billion by 2020.

The objectives will be fulfilled through :

- Fiscal incentives,
- Facilitating setting up projects like Lithium ion battery, LED manufacturing etc.
- Create Electronics Development Fund for ESDM sector
- Incentives to EOU

A. Units that are approved under MSIPS of electronics & IT, will be eligible for fiscal incentives.

A basket of incentives will be offered to eligible Micro, Small, Medium manufacturing enterprises (MSME) and Large Manufacturing enterprises (LE), the total quantum of which will be limited to a ceiling of 100% of FCI or eligibility period of 10 years, whichever is earlier.

I. Industrial Promotion Subsidy

All eligible MSMEs and LEs in category A and B area will be offered IPS equal to [VAT on local sales minus ITC (Input Tax Credit) or zero whichever is more + CST payable + 75% of ITC] and in other parts of state [VAT on local sales minus ITC or zero whichever is more + CST payable + 100% of ITC] on eligible finished products.

Note :—Modalities regarding disbursement of incentives, related to VAT & CST, will be modified accordingly when GST is made applicable to the state.

II. Interest Subsidy—On term loans availed from Banks and Public Financial Institutions for acquisition of fixed assets for the eligible project.

III. Power Tariff Subsidy—Eligible new ESDM units will be eligible for power tariff subsidy to the tune of Rs. 1/- per unit for a period of 3 years in category A and B areas and 5 years in other parts of state.

IV. Exemption from Electricity Duty for 15 years

V. Waiver of Stamp Duty—For acquiring land and term loan purposes.

VI. Incentives for strengthening MSMEs

(a) 25% one-time subsidy on capital equipment for technology up-gradation, limited to Rs. 25 lakh.

(b) 25% one-time subsidy on capital equipment for cleaner production measures, limited to Rs. 5 lakh.

(c) 75% subsidy on expenses incurred on patent registration limited to Rs. 10 lakh for National patents and Rs. 25 lakh for International patents.

(d) Assistance for a maximum of three industry standard quality certifications, at a rate of 50% of cost of quality certification within the overall ceiling of Rs. 6 lakh in 5 years.

B. Mega Projects

ESDM units in A and B category areas with minimum Fixed Capital Investment (FCI) equal to Rs. 250 Crores or minimum employment of 500 people and units in rest of the state with minimum FCI of Rs. 100 Crores or providing employment to 250 people will be accorded Mega project status. The quantum of incentives for Mega projects will be decided by the Cabinet Sub – Committee or High Power Committee.

Admissible incentive period for ESDM units will be extended by 3 years in Category A and B areas and by 5 years in other parts of state compared to what is available under prevailing Package Scheme Incentives.

C. Anchor Units

Special Incentives Package on a case to case basis will be given to first two Anchor Units (with investment more than Rs. 150 Crores) in each of the Electronic Manufacturing Cluster notified by Government of India.

D. Other Incentives

Support to R&D Institutions/Testing Facilities/Incubation and Innovation Centres

In order to give impetus to Research and Development, need based support will be provided to R&D institutions set up with the approval of the State Government.

The assistance will be given upto 50% of the project cost excluding land and building subject to maximum Rs. 25 Crores.

E. Ease of Doing Business

(a) Relaxations under the Shop and Establishment Act with regard to working hours, work shifts and employment of women.

(b) Exemptions from maintain physical records for attendance and salary.

(c) Option for self-certification and filing of consolidated annual returns under 13 Acts administered by the Labour Department.

(d) ESDM will be declared as essential service under “Maharashtra Essential Services and Maintenance Act”.

(e) Provision for maintaining employee related records required under various labour laws in electronic form, and to accept returns in electronic form.

(f) ESDM units not discharging process effluent and with less than 100 employees will be exempt from obtaining consent from the Maharashtra Pollution Control Board (MPCB).

(g) ESDM units will be treated as continuous process industry for the purpose of power supply.

(h) List of ESDM verticals as applicable for MSIPS will apply and only those units notified by Government of India will be eligible for incentives under this policy. The list of ESDM verticals will get modified whenever Government of India modifies any changes in the Notification dated 27th July, 2012, subsequently.

F. Market Development Support

1. Assistance to MSME units for participation in International trade fairs outside India at the rate of 50% of total rent, literature and display material cost subject to a ceiling of Rs. 3 lakh, once in a year. Assistance to Industry Associations at 50% of total rent subject to a ceiling of Rs. 10 lakh for participation in International trade fair as Maharashtra pavilion outside India. Viability gap support to Industry Association for organizing National seminars/exhibitions in Maharashtra subject to a ceiling of Rs. 10 lakh and for organizing International seminar/exhibition in Maharashtra subject to a ceiling of Rs. 25 lakh. Assistance for setting up of Convention Centre/Trade Centre by Industry Associations at the rate of 50% of project cost up to Rs. 10 Crores excluding land cost.

2. Electronics Development Fund for the development of ESDM sector in the State. An initial corpus of Rs. 50 Crores will be created for this purpose.

3. Under Electronics Policy incentives information till date is as follows—

(Rs. in Lakh)

No. of Eligibility Certificates issued	Actual Fixed Capital Investment	Actual Employment	IPS Amount sanction
26	308306.07	11105	13965.96

उद्योग विभागास भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेसन २०२२-२३ अंतर्गत अनुसूचित जाती प्रवर्गासाठी एकूण रुपये १,६९३.०० लक्ष अर्थसंकल्पित तरतूद उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे, तथापि माहे ऑक्टोबर, २०२२ पर्यंत संगणक प्रणालीवर (BDS) रुपये २७६.०० लक्ष तरतूद दर्शविण्यात आलेली आहे.

भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत अनुसूचित जाती प्रवर्गाकरिता सन २०२२-२३ कार्यक्रम अंदाजपत्रक व बाबनिहाय खर्चाबाबतची सविस्तर माहिती खालीलप्रमाणे आहे :—

(रक्कम रुपये लक्ष)

क्र.	योजनेतील बाब	सन २०२२-२३ अंतर्गत दर्शविण्यात आलेली अर्थसंकल्पित तरतूद	सन २०२३-२४ करिता प्रस्तावित तरतूद
१.	विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजना	१,६९३.००	१,२००.००
२.	उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम		३००.००
३.	पायाभूत सुविधा निर्माण करणे		१,०००.००
		एकूण . .	२,५००.००

१. विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजना :—

- सामूहिक प्रोत्साहन योजना शाखेमार्फत अनुसूचित जाती प्रवर्गातील उद्योजकांना भाग भांडवल अनुदान, वीज शुल्क अनुदान, व्याज अनुदान याकरिता उपलब्ध अर्थसंकल्पीय तरतुदीतून दिनांक ३१/१०/२०२२ अखेर रुपये २७६.०० लक्ष खर्च झाला आहे. माहे मार्च, २०२३ पर्यंत प्राप्त होणाऱ्या अनुसूचित जाती प्रवर्गातील उद्योजकांना भाग भांडवल अनुदान, वीज शुल्क अनुदान, व्याज अनुदान देण्याबाबत विकसित प्रोत्साहन योजना शाखेस रुपये ९२४.०० लक्ष उपलब्ध करून देण्यात यावेत. सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजना याकरिता अंदाजे रुपये १२००.०० लक्ष संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

२. उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम :—

- उद्योग संचालनालयाच्या समन्वय तसेच सैन्यंत्रणाखाली महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र औरंगाबाद यांचे मार्फत अनुसूचित जाती प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी सन २०१८-२० कालावधीकरिता घेतलेल्या निवासी उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (REDP), निवासी तांत्रिक उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (RTEDP) आणि High-Tech TEDP कार्यक्रमांकरिता आलेल्या खर्चाची प्रतिपूर्तीसाठी मागील बाकी रुपये १७१.०४७१ लक्ष व आर्थिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये देण्यात आलेल्या प्रशिक्षण कार्यक्रमाकरिता आलेल्या रुपये ४८.०७६ लक्ष असे एकूण रुपये २१९.१२३१ लक्ष रकमेचा प्रस्ताव निधी वितरणाकरिता शासनाकडे सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाच्या तरतुदीतून मंजूरीसाठी सादर केलेला आहे. राज्यातील सर्व ०७ विभागांमध्ये अनुसूचित जाती प्रवर्गातील प्रशिक्षणार्थीकरिता १८ दिवसीय निवासी उद्योजकता प्रशिक्षण कार्यक्रम (REDP) च्या प्रत्येकी ०२ अशा एकूण १४ बॅचेस (प्रत्येक बॅच :—४० प्रशिक्षणार्थी) राबविण्याकरिता सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाच्या तरतुदीतून रुपये १५२.०० लक्ष खर्च करण्याचे नियोजन करण्यात आलेले आहे. सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम याकरिता अंदाजे रुपये ३००.०० लक्ष संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

३. पायाभूत सुविधा निर्माण करणे :—

- प्रस्तावित अमरावती येथे अन्नप्रक्रियेवर आधारित औद्योगिक वसाहतीतील पायाभूत सुविधा प्रकल्प प्रस्तावाकरिता सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाच्या तरतुदीतून रुपये २००.०० लक्ष खर्च करण्याचे नियोजन करण्यात आलेले आहे. भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत अनुसूचित जाती या प्रवर्गाच्या औद्योगिक वाढीकरिता पायाभूत सुविधा निर्माण करणे याकरिता सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून अंदाजे रुपये १०००.०० लक्ष संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

वरील सर्व बाबींवरील खर्च लक्षात घेता, भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत अनुसूचित जाती या प्रवर्गाकरिता सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून अंदाजे एकूण रुपये २५००.०० लक्ष संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

उद्योग विभागास डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेसन २०२२-२३ अंतर्गत सन २०२२-२३ अंतर्गत **अनुसूचित जमाती** प्रवर्गासाठी उद्योजकीय विकास कार्यक्रमांतर्गत एकूण **रुपये २००.०० लक्ष** अर्थसंकल्पित तरतूद उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे.

भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत अनुसूचित जाती प्रवर्गाकरिता सन २०२२-२३ कार्यक्रम अंदाजपत्रक व बाबनिहाय खर्चाबाबतची सविस्तर माहिती खालीलप्रमाणे आहे :—

(रक्कम रुपये लक्ष)

क्र.	योजनेतील बाब	सन २०२२-२३ अंतर्गत दर्शविण्यात आलेली अर्थसंकल्पित तरतूद	सन २०२२-२३ करिता प्रस्तावित तरतूद
१.	विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजना	२००.००	५०.००
२.	उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम		४००.००
३.	पायाभूत सुविधा निर्माण करणे		५०.००
		एकूण . .	५००.००

१. विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजना :—

• सामूहिक प्रोत्साहन योजना शाखेमार्फत अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील उद्योजकांना भाग भांडवल अनुदान, वीज शुल्क अनुदान, व्याज अनुदान अर्थसंकल्पीय तरतुदीद्वारे उपलब्ध करून देण्याबाबत माहे ऑक्टोबर, २०२२ पर्यंत प्रस्ताव प्राप्त झालेले नाहीत, त्यामुळे सद्या **सन २०२३-२४** या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून **उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम** याकरिता अंदाजे **रुपये ५०.०० लक्ष** संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

२. उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम :—

• उद्योग संचालनालयाच्या समन्वय तसेच संनियंत्रणाखाली महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र औरंगाबाद यांचे मार्फत अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी सन २०१८-२० कालावधीकरिता घेतलेल्या निवासी उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (REDP), निवासी तांत्रिक उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (RTEDP) आणि High-Tech TEDP कार्यक्रमांकरिता आलेल्या खर्चाची प्रतिपूर्तीसाठी महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र औरंगाबाद या संस्थेस आलेला **रुपये २८४.२४ लक्ष** खर्च, तसेच मे. मिटकॉन पुणे या संस्थेस आलेला **रुपये ३७.५३ लक्ष** खर्च असा एकूण **रुपये ३२१.७७ लक्ष** चा प्रस्ताव शासनास वितरणाकरिता सादर केलेला असून, सादर निधीचे अद्याप वितरण झालेले नाही. तसेच महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र औरंगाबाद यांनी **अनुसूचित जमाती** प्रवर्गासाठी यांनी घेतलेल्या प्रशिक्षण कार्यक्रमासाठी **रुपये ९.९० लक्ष** रकमेचा प्रस्ताव शासनाकडे सादर करण्यात आलेला आहे. राज्यातील सर्व ०७ विभागांमध्ये अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील प्रशिक्षणार्थीकरिता १८ दिवसीय निवासी उद्योजकता प्रशिक्षण कार्यक्रम (REDP) च्या प्रत्येकी ०२ अशा एकूण १४ बॅचेस (प्रत्येक बॅच :—४० प्रशिक्षणार्थी) राबविण्याकरिता सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षाच्या तरतुदीतून **रुपये १५२.०० लक्ष** खर्च करण्याचे नियोजन करण्यात आलेले आहे. **सन २०२३-२४** या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून **उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम** या करिता अंदाजे **रुपये ४००.०० लक्ष** संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

३. पायाभूत सुविधा निर्माण करणे :—

• भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत अनुसूचित जाती या प्रवर्गाच्या औद्योगिक वाढीकरिता **पायाभूत सुविधा** निर्माण करणे याकरिता **सन २०२३-२४** या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून अंदाजे **रुपये ५०.०० लक्ष** संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

वरील सर्व बाबींवरील खर्च लक्षात घेता, भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (अ.जा./अ.ज.) उद्योजकांसाठी विशेष सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत अनुसूचित जमाती या प्रवर्गाकरिता **सन २०२३-२४** या आर्थिक वर्षाकरिता अर्थसंकल्प तरतुदीतून अंदाजे एकूण **रुपये ५००.०० लक्ष** संगणकीय प्रणालीवर उपलब्ध करून देण्यात यावेत.

**सुधारित बीज भांडवल योजना (एसएमएस)
(जिल्हास्तरीय योजनाअंतर्गत योजना)**

पात्रता :—

१. कमीत कमी ७ वी पास.
२. वयोमर्यादा १८ ते ५० वर्ष.
३. अर्जदार महाराष्ट्राचा किमान १५ वर्षांचा रहिवासी असावा.

वैशिष्ट्ये :—

सदर योजना ३० सप्टेंबर १९९३ पासून कार्यान्वित झाली आहे. शहरी व ग्रामीण भागातील सुशिक्षित बेरोजगार युवकांना स्वयंरोजगारासाठी बीजभांडवलाच्या रूपाने अर्थसहाय्य करणे, संस्थात्मक कर्जाचा लाभ घेण्यासाठी मार्जिन मनीचा भाग पूर्ण करण्यासाठी मृदु कर्ज प्रदान करणे. रोजगार निर्मितीच्या संधी निर्माण करणे. सदरचे कर्ज हे उत्पादन/सेवा व व्यवसाय याकरिता उपलब्ध करून देण्यात येते.

शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्र. इपीपी-२००७/(११९८)/उ-७, दिनांक १८ मे २००७ नुसार खालीलप्रमाणे धोरणात्मक बदल करण्यात आलेले आहेत :—

१. प्रकल्प मर्यादा रु. २५.०० लाखापर्यंत आहे.
२. बीज भांडवल कर्जाची कमाल मर्यादा रु. ३.७५ आहे.
३. बँक कर्ज ७५ टक्के.
४. रुपये दहा लाखांपेक्षा कमी प्रकल्प खर्च असलेल्या प्रकल्पांमध्ये बीज भांडवल कर्जाचे प्रमाण पुढीलप्रमाणे राहिल :—

(१) सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभधारकांसाठी	..	..	..	१५ टक्के.
(२) अनु. जाती/जमाती, अपंग, विमुक्त व भटक्या जाती/जमाती आणि इतर मागासवर्गीय उमेदवारांना	..	..	..	२० टक्के.
५. बीज भांडवल सहाय्यावर आकारावयाचे व्याज.—बीज भांडवलाची रक्कम मृदू कर्ज (सॉफ्ट लोन) म्हणून दरसाल ६% व्याजाने देण्यात यावे.
६. बीज भांडवल कर्जाच्या रकमेची विहित कालावधीत परतफेड करण्यात आली नाही तर थकित रकमेवर द.सा.द.शे. १ टक्के दंडनीय व्याज आकारण्यात येईल.
७. बीज भांडवल कर्जाच्या रकमेची विहित कालावधीत परतफेड करणाऱ्या लाभार्थींना ३ टक्के रिबेट देण्यात येईल.
८. शासन निर्णय, १५ सप्टेंबर २००३ अनुसार कर्जदाराने थकीत मुद्दल व व्याज एक रकमी भरणा केल्यास त्यास दंडनीय व्याज माफ आहे. अशा प्रकरणांमध्ये द.सा.द.शे. १ टक्के दराने दंडनीय व्याज आकारण्यात येणार आहे व वरील व्याज पूर्वलक्षी प्रभावाने दिनांक १ ऑक्टोबर १९९३ पासूनच्या सर्व चालू प्रकरणांना लागू आहे.
९. सदर योजना वाहन व्यवसाय, व्यापार व सेवा उद्योगांसाठी लागू आहे.
१०. कर्जाची परतफेड ७ वर्षांच्या आत करावयाची असून सुरुवातीची ३ वर्ष विलंबावधी (वाहनांसाठी ६ महिने) निश्चित करण्यात येईल.

**जिल्हा उद्योग केंद्र कर्ज योजना
(जिल्हास्तरीय योजनाअंतर्गत योजना)**

ग्रामीण भागात सूक्ष्म उद्योगांना आर्थिक सहाय्य उपलब्ध करून त्यांचा विकास साधणे व याद्वारे अधिक रोजगार संधी व स्वयंरोजगार निर्माण करण्यासाठी जिल्हा उद्योग केंद्र कर्जयोजना सुरू करण्यात आली. ही योजना जिल्हास्तरीय योजना असून जिल्हास्तरावर जिल्हा उद्योग केंद्र कार्यालयामार्फत राबविली जाते.

पात्रता :—

१. शिक्षणाची व वयाची अट नाही.
२. उद्योग, लघुउद्योग नोंदणीस पात्र असावा.
३. उद्योगामधील यंत्रसामुग्री गुंतवणूक रु. २ लाखांचे आत असावी.
४. १ लाख लोकवस्ती (१९८१ प्रगणनेनुसार) असणाऱ्या गावांमध्ये उद्योग सुरू करता येतो.
५. चालू उद्योगाचा विस्तार करण्यासाठी ही या योजनेचा लाभ घेता येतो.

वैशिष्ट्ये :—

१. ६५ ते ७५ टक्के बँककर्ज.
२. सर्वसाधारण प्रवर्गासाठी २० टक्के बीजभांडवल जास्तीत जास्त मर्यादा रुपये ४०,००० अनु. जाती/जमातीच्या लाभार्थीस ३० टक्के कमाल रुपये ६०,००० पर्यंत.
३. व्याजाचा दर ४% राहिल.
४. लाभार्थीस स्वतःचे ५ टक्के भांडवल.
५. बीजभांडवल कर्जाची परतफेड ४ वर्षे.
६. नविन स्थापित होणाऱ्या सूक्ष्म उद्योग या उपक्रमातील एकूण प्रकल्प किंमत रुपये २ लाखांपेक्षा कमी असणे आवश्यक आहे.
७. मार्जिन मनी प्रकल्प खर्चाच्या २०% रक्कम सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या उमेदवाराला दिली जाते. प्रकल्प खर्चाच्या ३०% एवढी मार्जिन मनी एससी/एसटी प्रवर्गातील उमेदवाराला दिली जाते. मार्जिन मनी घटक वार्षिक ४% व्याज दराने दिला जातो.
८. शिक्षणाची व वयाची अट नाही परंतु लाभार्थ्यांकडे संबंधित उद्योग करण्यासाठी लागणारे कौशल्य किंवा अनुभव असणे अपेक्षित आहे.
९. योजना जिल्हा उद्योग केंद्रामार्फत (DIC) जिल्ह्यांमध्ये राबविण्यात येते.
१०. ग्रामीण भागातील पात्र उमेदवार जिल्हा उद्योग केंद्राकडे अर्ज सादर करतो. नंतर प्रस्ताव बँकांकडे पाठवतात. बँका पात्र आणि व्यवहार्य प्रस्ताव मंजूर करतात जिल्हा उद्योग केंद्रामार्फत घटकला मार्जिन मनी आणि बँक कर्ज वितरित केले जाते.

उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (जिल्हास्तरीय योजनाअंतर्गत योजना)

सुशिक्षित बेरोजगारांना विविध प्रशिक्षण कार्यक्रमांच्या माध्यमाने सामाजिक न्याय देण्याचे शासनाचे धोरण आहे. त्या अनुषंगाने राज्यात उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रमाद्वारे युवक-युवतींना उद्योजकीय तसेच तांत्रिक प्रशिक्षण देण्याचा निर्णय घेतलेला होता. दिनांक ७ फेब्रुवारी २००२ रोजी अनुसूचित जातीच्या युवक-युवतींमध्ये उद्योजकीय मानसिकता वाढीस लागावी व त्यांना स्वयंरोजगार करण्यास प्रेरीत व्हावे यासाठी विशेष योजना जाहीर केली होती. यामध्ये युवक-युवतींना प्रशिक्षण देण्यासाठी विद्यावेतन देण्याची तरतूद देखील केली आहे. या माध्यमातून स्वयंरोजगारास सुरू करावेत तसेच तांत्रिक प्रशिक्षण घेऊन कुशल मनुष्यबळाची निर्मिती व्हावी असाही उद्देश होता.

शासनाने अनुसूचित जातीच्या युवक-युवतींना स्वयंरोजगार प्रशिक्षण देण्याबरोबरच, सर्वसाधारण प्रवर्गातील सुशिक्षित बेरोजगार युवक-युवतींसाठी देखील स्वयंरोजगार व कुशल मनुष्यबळाची निर्मितीसाठी उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम दिनांक २९ ऑक्टोबर २००७ रोजी घोषित केला आहे. यासाठी जिल्हास्तरावर जिल्हा नियोजन समितीकडून निधी उपलब्ध करून देण्यात येतो. या योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र यांच्या अध्यक्षतेखाली कार्यबल समिती नेमण्यात आली असून त्यामध्ये जिल्हा समाज कल्याण अधिकारी, अग्रणी बँक अधिकारी व प्रशिक्षण संस्थेचे प्रतिनिधी यांचा समावेश आहे. त्यानुसार मागील काही वर्षांपासून राज्यात मोठ्या प्रमाणावर उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविण्यात आले.

महाराष्ट्रात प्रामुख्याने राज्य शासनाने पुरस्कृत केलेली महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र, औरंगाबाद व मिटकॉन कन्सल्टन्सी लि. व अन्य मान्यताप्राप्त संस्था उद्योजकता प्रशिक्षणाचे काम करीत आहेत. या कार्यक्रमांतर्गत उद्योजकता परिचय कार्यक्रम, उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम तसेच तांत्रिक प्रशिक्षण कार्यक्रम अशा प्रकारच्या कार्यक्रमाचा समावेश होतो.

१. उद्योजकता परिचय कार्यक्रम (१ दिवस, अनिवासी)

एक दिवसाच्या परिचय कार्यक्रमात व्यवसायाची निवड, उद्योजकीय व्यक्तिमत्व विकास, व्यवसाय व्यवस्थापन, शासनाच्या विविध संस्था व अर्थसहाय्य देणाऱ्या संस्था व त्यांचेमार्फत राबविल्या जाणाऱ्या योजनांची माहिती दिली जाते. प्रति प्रशिक्षण कार्यक्रम ६०० रुपये खर्च राहिल.

२. उद्योजकता विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (१२ दिवस, निवासी)

सदर प्रशिक्षण कार्यक्रम १२ दिवसाचे, निवासी व भोजन व्यवस्थेसह आहे. उद्योजकता परिचय कार्यक्रमात निवडलेल्या प्रशिक्षणार्थ्यांना उद्योगांशी संबंधित कलागुणांचा विकास व माहिती मिळण्याचा प्रशिक्षणात प्रामुख्याने समावेश आहे. प्रति प्रशिक्षणार्थी रुपये ४००० संस्थेस देण्यात येतात.

३. तांत्रिक प्रशिक्षण कार्यक्रम (१५ दिवस ते २ महिने, अनिवासी)

या प्रशिक्षण कार्यक्रमात उत्पादन/सेवा उद्योगांशी निगडित तांत्रिक प्रशिक्षण देण्यात येते. हे प्रशिक्षण अनिवासी असून प्रशिक्षणार्थीस १५ दिवसांकरिता रुपये ५०० आणि दरमहा रुपये १००० तसेच २ महिन्यांच्या प्रशिक्षण कार्यक्रमासाठी रुपये २००० विद्यावेतन देण्यात येते. तसेच प्रति प्रशिक्षणार्थीस रुपये ३००० संस्थेस देण्यात येतात.

जिल्हा पुरस्कार योजना
(“विश्वकर्मा जयंती दिनी” उद्योग दिवस)

लघुउद्योग सुरू करणाऱ्या उद्योजकांना प्रोत्साहन मिळावे व त्यांनी संपादन केलेल्या प्रथित यशाची साभार पोच द्यावी, या हेतूने राज्य सरकारतर्फे जिल्हा पातळीवर जिल्हा पुरस्कार योजना १९८५ साली सुरू करण्यात आली. कमीत कमी ३ वर्ष नोंदणी झालेला आणि सलग दोन वर्ष उत्पादन करित असलेल्या घटकाचा मालक/भागीदार/संचालक जिल्हा पुरस्कारासाठी पात्र ठरू शकतो. पुरस्कारासाठी उद्योजकाची निवड जिल्हा स्तरावर जिल्हा सल्लागार समिती करते. पुरस्कारासाठी उद्योजकांची निवड, विकासाचा वेग, तंत्रज्ञानाचा वापर, स्वावलंबन घटकाचे स्थान, उत्पादन विकास व गुणवत्ता नियंत्रण आयात, निर्यात उत्पादनातील बदल, व्यवस्थापन इ. निकषावर केली जाते. मागासवर्ग/अनुसूचित जाती-जमातीच्या उद्योजकांना निवडीसाठी अतिरिक्त गुण दिले जातात.

शासन निर्णय क्र. लउधो-२०१३/प्र.क्र. २०२/उद्योग-७, दिनांक २७ जानेवारी २०१५ अन्वये सन २०१५ पासून सदर पुरस्कार सोहळा दरवर्षी “विश्वकर्मा जयंती दिनी” उद्योग दिवस म्हणून साजरा करण्यात येईल. या दिवशी खाली स्वरूपात कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येईल.

उद्योजकांची उत्पादने दृश्य स्वरूपात मांडणी व विक्रीसाठी प्रदर्शने भरविणे.

उद्योग दिवसाच्या सोहळ्यात जिल्हा उद्योग केंद्रामार्फत कार्यशाळा व चर्चासत्र आयोजित करणे.

उद्योग क्षेत्रात उल्लेखनीय/विशेष कामगिरी करणाऱ्या सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योजकांना शासन निर्णय क्रमांक लउधो-२००५/(८३९२)/ उद्योग-७, दिनांक १८ सप्टेंबर २००६ अन्वये देण्यात येणारा जिल्हा लघु उद्योग पुरस्कार सोहळा यापुढे दरवर्षी उद्योग दिनी साजरा करण्यात येईल.

प्रथम पुरस्कार ₹ १५,००० व द्वितीय पुरस्कार ₹ १०,००० असे पुरस्कार देण्यात येत आहेत. तसेच या सोहळ्यासाठी स्मृती चिन्ह, शाल, श्रीफळ, निमंत्रण पत्रिका इ. खर्चासाठी ₹ ५,००० अशी एकूण रक्कम ₹ ३०,००० मंजूर करण्यात येते.

महाराष्ट्राचे नवीन औद्योगिक धोरण २०१९

महाराष्ट्र नवीन औद्योगिक धोरण-२०१९ शासन निर्णय क्रमांक मऔधो २०१९/प्र.क्र.१०/उद्योग २, दिनांक ७/३/२०१९ च्या शासन निर्णयान्वये जाहीर करण्यात आलेले आहे.

धोरणाची उद्दिष्टे

- ◆ राज्यातील एकूण ढोबळ उत्पादनात उत्पादन क्षेत्राच्या वाढीचा दर १२ ते १३ टक्के वरून वाढविणे.
- ◆ जेणेकरून राज्याच्या सकल उत्पादनात त्याचा हिस्सा सन २०२३-२४ पर्यंत २५ टक्यांपर्यंत नेणे.
- ◆ सन २०२३-२४ पर्यंत रु.१० लाख कोटी एवढ्या मुल्याची गुंतवणूक आकर्षित करणे.
- ◆ सन २०२३-२४ पर्यंत ४० लाख लोकांसाठी रोजगारांच्या संधी निर्माण करणे .

धोरणाची ठळक वैशिष्ट्ये

- ◆ उदयोन्मुख उच्च तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रांकडे औद्योगिक विकास वळविण्यासाठी व रोजगार निर्माण करण्यासाठी राज्य शासनाने थ्रस्ट सेक्टरला प्राधान्य दिले आहे. थ्रस्ट सेक्टर मधील मोठ्या, विशाल व अतिविशाल प्रकल्पांना जागावाटपामध्ये व प्रोत्साहनामध्ये प्राधान्य देण्यात येईल.
- ◆ विद्युत वाहने (उत्पादन, पायाभूत सुविधा व देखभाल)
- ◆ हवाई व संरक्षण उत्पादन उद्योग.
- ◆ उद्योग ४.० (कृत्रिम बुद्धिमत्ता, त्रिमिती छपाई, महाजाल, यंत्रमानव विज्ञान, अतिसूक्ष्म तंत्रज्ञान इत्यादी).
- ◆ एकात्मिक डेटा सेंटर पार्क्स (आयडीसीपी) स्थापनेस प्रोत्साहन
- ◆ वस्त्रोद्योग यंत्रसामुग्रीचे उत्पादन
- ◆ जैव तंत्रज्ञान, वैद्यकीय निदान उपकरणे.
- ◆ कृषी व अन्न प्रक्रिया उद्याने (फक्त द्वितीय व तृतीय अन्न प्रक्रिया उद्याने)
- ◆ माहिती तंत्रज्ञान (IT) व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा (ITeS)
- ◆ इलेक्ट्रॉनिक प्रणाली संरचना व उत्पादन (ESDM) व सेमीकंडक्टर फॅब्रिकेशन (FAB)
- ◆ उद्योग, तांत्रिक संस्था व कौशल्य विकास विभागांमध्ये प्रभावी समन्वय साधून कुशल मनुष्यबळ निर्माण करण्यास प्रोत्साहन देणे.
- ◆ अविकसित विभागांमध्ये उद्योग स्थापन करण्याकरिता विशेष आर्थिक प्रोत्साहन देणे.
- ◆ अंतिम टप्प्याच्या जोडणीसाठी (last mile connectivity) निर्णायक पायाभूत सुविधा निधी (Critical Industrial Infrastructure Fund) निर्माण करणे.
- ◆ खाजगी औद्योगिक उद्यानांमध्ये पूरक पायाभूत सुविधा निर्माण करणे.
- ◆ सूक्ष्म आणि लघु उद्योगांसाठी महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाकडून फ्लॅटेटेड गाळ्यांची निर्मिती विशेष वाहन हेतू (SPV) धर्तीवर करण्यात येईल.
- ◆ सूक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योग तसेच महिला व अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमातींमधील उद्योजकांसाठीच्या औद्योगिक क्षेत्रांमधील पायाभूत सुविधा विकसित करण्यासाठी आर्थिक प्रोत्साहन देणे.
- ◆ आजारी व बंद पडलेल्या उद्योगांच्या पुनरुज्जीवनासाठी पाठबळ देणे.
- ◆ राज्यातील वेअरहाऊसिंग व लॉजिस्टिक सुविधांच्या विकासासाठी एमआयडीसी किमान ५०० एकर औद्योगिक क्षेत्र आरक्षित करून ठेवेल.
- ◆ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ क्षेत्रांच्या धर्तीवर, सर्व सहकारी औद्योगिक वसाहतींमध्ये मुलभूत चटई क्षेत्र निर्देशांकाच्या वर ५० टक्के अतिरिक्त चटई क्षेत्र अनुज्ञेय राहिल.
- ◆ हरित औद्योगिकीकरणासाठी प्रोत्साहन देऊन पर्यावरणदृष्ट्या शाश्वतता सुनिश्चित करणे.

महाराष्ट्राचे माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरण-२०१५

महाराष्ट्राला जागतिक-स्तरावरील एक सर्व समावेशक वाढीचे स्पर्धात्मक माहिती तंत्रज्ञान/माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा केंद्र म्हणून विकसित करणे आणि राज्याला भारताची बौद्धिक व ज्ञानाची राजधानी म्हणून स्थापित करण्याच्या दृष्टीकोनातून नवीन माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरण-२०१५ जाहीर करण्यात आले आहे.

माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरण-२०१५ची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे :-

- (अ) महाराष्ट्राचे माहिती तंत्रज्ञान/माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा क्षेत्रातील अग्रस्थान कायम राखणे.
- (ब) राज्यातील औद्योगिकदृष्ट्या कमी विकसित भागात आणखी गुंतवणुकीचा ओघ वाढविण्यासाठी चालना देणे.
- (क) राज्याच्या सर्व भागातील, समाजाच्या सर्व स्तरातील शिक्षित तरुणांना अधिक रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देणे.
- (ड) निर्यात उलाढालीतील उच्च पातळी गाठून त्याद्वारे राज्याच्या स्थूल घरगुती उत्पादनात आणि उत्पादकतेत वाढ घडवून आणणे.
- (इ) राज्याच्या सामाजिक व आर्थिक विकासाकरिता एक साधन म्हणून माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्राचा वापर करणे.
- (फ) मूळ सामुग्री निर्मितीसह नवीन उत्पादन व बिझनेस टु बिझनेस आणि बिझनेस टु कस्टमर यांना पुरविल्या जाणाऱ्या अद्वितीय सेवांकरिता बौद्धिक मत्ता निर्मितीस प्रोत्साहन देणे.

माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा धोरण-२०१५ चे लक्ष्यांक पुढीलप्रमाणे :-

- खाजगी माहिती तंत्रज्ञान उद्येयाने आणि माहिती तंत्रज्ञान, माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा, ए.व्ही.जी.सी. घटक याद्वारे राज्यात रुपये ५०,००० कोटींची गुंतवणूक आकर्षित करणे.
- १० लाख नवीन रोजगार निर्माण करणे.
- महाराष्ट्र राज्यातून माहिती तंत्रज्ञान/माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा/ए.व्ही.जी.सी. या क्षेत्रातून होणारी वार्षिक निर्यात रुपये १ लाख कोटी पर्यंत वाढविणे.

धोरणातील सवलती

१. सार्वजनिक व खाजगी माहिती तंत्रज्ञान उद्यानाना मूळ चटईक्षेत्र निर्देशांक १.०० पेक्षा जास्त असला तरी १००% अथवा २००% अतिरिक्त चटईक्षेत्र निर्देशांक धरून एकूण चटईक्षेत्र निर्देशांक ३.०० पेक्षा जास्त अनुज्ञेय असणार नाही इतका अतिरिक्त चटईक्षेत्र निर्देशांक उपलब्ध करून देण्यात येईल.

२. विशेष आर्थिक क्षेत्रातील माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना विद्युत शुल्क भरण्यापासून कायमस्वरूपी सूट साठी पात्र आहेत.

३. 'अ' व 'ब' प्रवर्ग क्षेत्रामधील सार्वजनिक/खाजगी माहिती तंत्रज्ञान उद्यानातील घटकांना/वर्षाच्या १५ कालावधीसाठी तसेच राज्याच्या इतर भागातील माहिती तंत्रज्ञान घटकांना वर्षाच्या १० कालावधीसाठी विद्युत शुल्क भरण्यापासून सूट असेल.

४. राज्यातील अ व ब क्षेत्राव्यतिरिक्त इतर वर्गीकृत क्षेत्रात स्थापित होणाऱ्या नवीन माहिती तंत्रज्ञान घटकांना वीज वापराच्या प्रति युनिट रु. १ या दराने ३ वर्षांपर्यंत वीज दर अनुदान अनुज्ञेय राहिल. ३ (हार्डवेअरमधील गुंतवणुकीच्या अधीन राहून).

५. माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोगाच्या वीज दराच्या आदेशाच्या अधिन राहून औद्योगिक दराने वीज पुरवठा करण्यात येईल.

६. माहिती तंत्रज्ञान/माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटक (माहिती तंत्रज्ञान हार्डवेअर आणि दूरसंचार हार्डवेअर उत्पादक घटक वगळून) कोणत्याही क्षेत्रात (रहिवासी, ना विकास क्षेत्रासह) उभारणी करता येईल.

७. सामुहिक प्रोत्साहन योजना २०१३ अंतर्गत वर्गीकरण करण्यात आलेल्या सी, डी, डी+, ना-उद्योग जिल्हे व नक्षलग्रस्त क्षेत्र येथील माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटक यांना मुद्रांक शुल्कात १०० टक्के सूट अनुज्ञेय राहिल.

८. 'अ' व 'ब' प्रवर्ग क्षेत्रामध्ये येणाऱ्या खाजगी माहिती तंत्रज्ञान उद्यानातील माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना मुद्रांक शुल्कात ७५ टक्के सूट अनुज्ञेय राहिल.

९. 'अ' व 'ब' प्रवर्ग क्षेत्रामध्ये येणाऱ्या सार्वजनिक माहिती तंत्रज्ञान उद्यानातील माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना मुद्रांक शुल्कात १०० टक्के सूट अनुज्ञेय राहिल.

१०. 'अ' व 'ब' प्रवर्ग क्षेत्रामधील विशेष आर्थिक क्षेत्रातील माहिती तंत्रज्ञान उद्यानातील माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना तसेच एसटीपीआयने मान्यता दिलेल्या नोंदणीकृत माहिती तंत्रज्ञान घटकांना मुद्रांक शुल्कात १०० टक्के सूट अनुज्ञेय राहिल.

११. राज्यातील नोंदणीकृत माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना त्यांचे विलीनीकरण/विभक्त किंवा फेररचना झाल्यास, मुद्रांक शुल्कात ७५ टक्के सूट देण्यात येईल.

१२. अभिहस्तांकित भाडेपट्ट्यांना आणि कलम ३६-ए खाली माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांच्या संमती व परवानगी (अनुज्ञा) करारनाम्यांना मुद्रांक शुल्कात ७५ टक्के सूट देण्यात येईल.

१३. उत्पादनावरील कार्यसंवेदा कर किमान दरानुसार आकारण्यात येईल.

१४. माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना जकात/प्रवेश कर किंवा अन्य करातून सूट देण्यात येईल.

१५. मा. तं. व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटकांना निवासी दराने मालमत्ता कर आकारण्यात येईल.

१६. मुल्यवर्धित कर किमान दरानुसार आकारण्यात येईल.

१७. आयएसओ २७००१ सुरक्षेसाठी आणि सीओपीसी व इएससीएम प्रमाणपत्रांसाठी झालेल्या खर्चापैकी ५० टक्के खर्चाची प्रतिपूर्ती जास्तीत जास्त रुपये ५ लाख, सामुहिक प्रोत्साहन योजनेतील सुक्ष्म व लघुस्तरावरील माहिती तंत्रज्ञान घटकांना करण्यात येईल.

औद्योगिक सलोखा व पुरक वातावरण

१. दुकाने व आस्थापना अधिनियमाखालील तरतुदी शिथिल करण्यात आल्या आहेत.

२. भौतिक स्वरूपात हजेरी आणि वेतनविषयक नोंदवह्या ठेवण्यातून सूट.

३. माहिती तंत्रज्ञान व माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यभूत सेवा घटक उत्पादन प्रक्रियेतून निःस्त्रुत पाणी निर्माण करित नाहीत व अशा घटकांमध्ये १०० पेक्षा कमी कर्मचारी आहेत त्यांना महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाकडून परवाना घेण्यापासून सूट असेल.

४. विशिष्ट क्षेत्रांचा विकास-अॅनिमेशन, व्हिज्युअल इफेक्ट्स, गेमिंग आणि कॉमिक्स तसेच डेटा सेंटरचे प्रवर्तन.

५. माहिती तंत्रज्ञान घटकांना या धोरणाखाली देण्यात आलेले सर्व लाभ मिळण्यास एव्हीजीसी घटक पात्र राहतील.

६. हरित माहिती तंत्रज्ञानाचा विकास.

७. उत्पादनाचा कार्यकाल संपल्यावर ही उत्पादने मागे घेण्याचे निश्चित धोरण असणाऱ्या आणि ई-कचऱ्याकरिता पुनरुत्पादन प्रक्रिया वापरणाऱ्या घटकांना माहिती तंत्रज्ञान उत्पादने खरेदी करताना शासन प्राधान्य देईल.

८. राज्यात उद्योजकता, नाविन्यास आणि इन्क्युबेशन सेंटर्सची स्थापना करण्याकरिता एक मॉडेल व चौकट निश्चित करणे.

९. महाराष्ट्र ब्रँड विकसित करणे सर्वसाधारणपणे माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्राशी आणि विशेषतः एव्हीजीसी शी संबंधित असणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय व देश-पातळीवरील व्यावसायिक परिसंवाद, प्रदर्शन इत्यादी कार्यक्रमांच्या महाराष्ट्रातील आयोजनास शासन पाठिंबा देईल.

१०. ग्रामीण आणि निमशहरी भागात बिझनेस प्रोसेस आऊटसोर्सिंग (बीपीओज) या उपक्रमांचे वाढीस उद्युक्त करणे.

११. ललित कला विद्यालय/महाविद्यालय म्हणजे डिजिटल आर्ट सेंटरची स्थापना करणे.

१२. मुंबई/पुणे येथे सार्वजनिक-खाजगी-भागीदारी (पीपीपी) मॉडेलवर आधारीत ए. व्ही जी. सी सेंटर ऑफ एक्सलेंस ची स्थापना करण्यात येईल.

१३. एकात्मिक माहिती तंत्रज्ञान नगरांची (आयआयटीटी) उभारणी करणे.

माहिती तंत्रज्ञान धोरण-२०१५ मधील विविध आर्थिक सवलती :-

एव्हीजीसी साठी आर्थिक सवलती :

- व्हेचर कॅपिटल फंड निर्माण करणे.
- प्रमाणपत्र शुल्क परतावा.
- अॅनिमेशन चित्रपट निर्मितीसाठी भांडवली अनुदान.
- करमणूक कर भरण्यापासून सूट.
- भांडवली अनुदान.

बिझनेस प्रोसेस आऊटसोर्सिंगसाठी आर्थिक सवलती :

- भांडवली अनुदान
- प्रशिक्षण अनुदान
- नामांकित संस्थांकडून प्रशिक्षण अभ्यासक्रम विकसित करणे
- ग्रामीण व निमशहरी भागातील बी. पी. ओ. ना सुरक्षा ठेव/बयाणा रक्कम भरण्यापासून सूट देण्यात येईल.

राज्यात माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाने सप्टेंबर २०२२ अखेर केलेली प्रगती.

- उभारणी होत असलेल्या खाजगी माहिती तंत्रज्ञान उद्यानांची संख्या ५७७
- STPI/SEZ यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या माहितीनुसार धोरण कालावधीतील (२०१५-२०२२) एकूण निर्यात—
रुपये ७,४७,०७४.९३ कोटी.
- सार्वजनिक माहिती तंत्रज्ञान उद्यानांची संख्या ३७
- माहिती तंत्रज्ञान उद्यानांतील घटकांची प्रत्यक्ष गुंतवणूक-रुपये ६६,७१७.७२ कोटी
- माहिती तंत्रज्ञान उद्यानांतील प्रत्यक्ष रोजगार २३.६५ लाख

Information Technology/ Information Technology Enabled Services Policy 2015

The new IT/ITES Policy-2015 is being announced with vision to make “Maharashtra - a globally competitive Information Technology / Information Technology Enabled Services destination that promotes all inclusive growth and to establish Maharashtra as an intellectual and knowledge capital of India”.

OBJECTIVES :

The objectives of the IT/ITES policy-2015 are as follows :

- (a) To retain Maharashtra’s leadership position in IT/ITES Sector.
- (b) To further accelerate investment flow to industrially underdeveloped regions of the state.
- (c) To create more employment opportunities for educated youths of all sections of the society across all regions.
- (d) Achieving higher level of export turnover resulting in enhanced productivity and augmentation of Gross State Domestic Product (GSDP).
- (e) Leveraging information technology as a tool for the socio-economical development of the state.
- (f) To promote Intellectual Property creation along with original content creation for new product and unique services offering for B to B & B to C.

TARGETS :

In line with the policy objectives, the government has set the following targets for the policy period

- To attract an investment of Rs. 50,000 crores by the private IT parks and the IT / ITES / AVGC units in the State
- To create new jobs for 1 million persons
- To raise annual exports from IT / ITES / AVGC sector from the State upto to Rs. 1,00,000 crores

Fiscal Benefits

1. Though the public and private information technology park have above 100% and up to 200% additional FSI over base FSI, total FSI should not exceed the limit of 3.00.
2. The new IT / ITES units in IT SEZs, new IT / ITES units in IT parks in SEZs, and 100% exporting IT/ITES under registration of STPI or other designated competent authority shall be exempted permanently from paying Electricity Duty.
3. exempt from payment of Electricity Duty from the date of commencement of production / activity for a period of 10 years for units in IT parks (including IT hardware and Telecom hardware manufacturing units) in A and B areas and for 15 years in other areas of the State classified as per the prevailing Package Scheme of Incentives.
4. New IT/ITES units located in areas other than A and B areas classified as per the Package Scheme of Incentives and established in registered IT Park will be eligible to get power tariff subsidy for 3 years @ Rs. 1/- per unit.
5. IT/ITES units will be supplied power at industrial rates applicable under MERC tariff orders.
6. IT-ITES units (except IT hardware and Telecom Hardware Manufacturing Units) will be allowed in any zone (including residential, no-development, etc).

7. 100% stamp duty exemption to all registered IT-ITES units in C, D, D+, No Industry District areas and low HDI districts as per the PSI 2013.
8. 75% stamp duty exemption to all IT-ITES units in private IT parks (including IT hardware and Telecom Hardware Manufacturing) in A and B areas.
9. 100% stamp duty exemption to all IT-ITES units in public IT parks (including IT hardware and Telecom Hardware Manufacturing) in A and B areas.
10. 100% stamp duty exemption to all IT-ITES units in IT parks in SEZ area in A and B areas.
11. 75% stamp duty exemption on merger, de-merger and reconstruction of IT-ITES units.
12. 75 % stamp duty exemption to assignment leases of IT-ITES units under section 60 and leave and licenses of IT-ITES under section 36 A of the Bombay stamp act 1958.
13. Works contract tax on annual maintenance agreements charged at the minimum rates.
14. IT-ITES units shall be exempt from octroi / entry tax or other cess or tax levied in lieu of these.
15. Property tax shall be levied on IT-ITES units at par with residential rates.
16. VAT on sale of IT products will be charged generally at the minimum floor rate.
17. 50% of the expenditure incurred for certification of CMM Level 2 upwards, ISO 27001 for security & COPC and eSCM certification limited to a maximum of Rs. 5 lakh, will be reimbursed to micro and small scale IT units under Package Scheme of Incentives.

Industry-friendly and supportive environment :

1. Relaxation in the Shops and Establishment Act with regard to working hours, work shifts and employment of women.
2. Exemption from maintaining physical records for attendance and salary.
3. IT/ITES units not discharging process effluent and with less than 100 employees will be exempted from obtaining consent from MPCB.
4. Promotion of Focus Sectors : Special attention to the development of special fields such as AVGC (Animation, Visual effects, Gaming and Comics), promotion of data centres in which the State has particular strengths.
5. AVGC units will be eligible for all the benefits extended to IT units in this Policy.
6. Promotion of 'Green IT : To ensure growth in the IT sector in an environmentally sustainable and responsible manner.
7. While procuring IT products, Government will give preference to firms that have an expressed end-of-life product take-back policy and e-waste recycling processes.
8. Promotion of Entrepreneurship and Innovation : To promote the establishment of Knowledge/Resource Centres and Incubation Centres across the state.
9. Promotion of Brand Maharashtra : To position Maharashtra as a lucrative destination for IT investment. 50% of the cost of filing patents will be reimbursed to micro, small and medium IT units covered under the PSI, subject to a maximum of Rs. 5 lakh.
10. Promotion of Business Process Outsourcing (BPOs) in Rural and Semi-urban Areas.
11. Establishment of Fine Art School/ College i.e. Digital Art Centre.
12. Centre of AVGC excellence would be set up on public private partnership (PPP) mode in Mumbai/Pune.
13. Establishment of Integrated IT Township (IITT).

Development of IT Industry in the State Upto September 2022**❖ IT Parks :**

- 577 Private Information Technology Parks approved.
- As per data received from STPI/SEZ State export during policy period (2015-2022) Rs. 7,47,074.93 Cr.
- Public IT Parks. - 37
- Investment of IT units in IT Parks – Rs. 66717.72 Cr.
- Employment Generate in IT Parks – 23.65 lakh.

औद्योगिक धोरण

औद्योगिक पायाभूत सुविधांकरिता विकास निधी

महाराष्ट्राचे औद्योगिक धोरण, २०१३ नुसार महाराष्ट्रातील औद्योगिक पायाभूत सुविधांची निर्मिती व विकासासाठी औद्योगिक सुविधा निधी उपलब्ध केला आहे.

- औद्योगिक पायाभूत सुविधांचे नियोजन व उभारणी विषयी प्रयत्नांचे समन्वय करण्याच्या उद्देशाने महाराष्ट्रातील औद्योगिक पायाभूत सुविधांच्या विकासासाठी महाराष्ट्र औद्योगिक पायाभूत सुविधा विकास समिती (Committee on Industrial Development for Maharashtra) अशी सुकाणू समिती स्थापन करण्यात आली आहे.
- मा. मुख्य सचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली गठीत केलेल्या वरील सुकाणू समितीमार्फत औद्योगिक पायाभूत सुविधा विकास निधीचे प्रशासन व सनियंत्रण करण्यात येते.
- सदर सुकाणू समितीमार्फत नवीन प्रकल्पांना मंजूरी देणे, मंजूर प्रकल्पांच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेणे, निधीचा सुयोग्य वापर करणे इत्यादी कामे केली जातात.
- विविध अंमलबजावणी यंत्रणा जसे महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य विकास महामंडळ, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, पाटबंधारे विभाग, महाराष्ट्र विद्युत निर्मिती कंपनी यांच्यासारख्या राज्य पातळीवर विविध नोडल संस्था पायाभूत सुविधांचे नियोजन आणि विकासाचे काम करतात. त्यांच्या प्रकल्पांना निधी पुरविण्यात येतो.
- सदर योजनेद्वारे एखाद्या औद्योगिक वसाहतीसाठी मुख्य रस्त्याला जोडणारा अत्यावश्यक असा रस्ता किंवा विद्युत पुरवठ्यासाठी एक्सप्रेस फीडर, राज्य शासनाच्या संबंधित विभागाच्या किंवा सार्वजनिक उपक्रमाच्या हद्दीबाहेरील २ कि.मी. लांबीचे रस्ते व २ कि.मी. लांबीच्या पाणीपुरवठा जलवाहिन्यांचे असे प्रकल्प जे उद्योग विकासासाठी पोषक वातावरण निर्मिती करिता आवश्यक असतील, तसेच राज्यातील औद्योगिक गुणवत्ता वाढीसाठी चाचणी व प्रमाणिकरणाची सुविधा उपलब्ध करून देणाऱ्या संस्थाद्वारे घेण्यात येणारे प्रकल्प इत्यादी अग्निशमन केंद्र, ट्रक टर्मिनल इत्यादी औद्योगिक पायाभूत सुविधांसाठी निधी पुरविण्यात येतो.
- चालू आर्थिक वर्ष २०२२-२०२३ मध्ये सदर योजनेकरिता रु. १४८ कोटी (रुपये एकशे अठ्ठ्याळीस कोटी) निधी मंजूर झाला आहे.

Industrial Policy

Funds for Industrial Infrastructure Development

The State Government has set up a Critical Infrastructural fund to provide infrastructure for industries.

- To coordinate the attempt to industrial infrastructure development and planning Steering Committee formed for the industrial development of Maharashtra.
- The State Level Steering Committee (SLSC) under president ship of Chief Secretary will review and monitor the projects.
- Steering Committee will sanctioned the new projects and will review the projects already sanctioned, take review of sanctioned projects and also manage the funds in proper manner etc.
- Multiple State level nodal agencies namely Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC), Maharashtra State Road Development Corporation (MSRDC), Public Work Department (PWD), Irrigation Department, Maharashtra State Electricity Distribution Corporation Ltd. (MSEDCL) are involved in infrastructure planning and development and planning Funds will be distributed to projects of such agencies.
- Funds are provided to various industrial infrastructure like approach road to MIDC, express feeder for electrification, Fire Brigade Centre, truck terminal etc. under the scheme.
- For Financial year 2022-2023, an outlay of **Rs. 148 Cr.** (Rupees One Hundred and Forty Eight Crore) is budgeted by the Government for industrial infrastructure development scheme.

तसेच महाराष्ट्र औद्योगिक धोरण, २०१३ मध्ये पायाभूत सोयी-सुविधा निर्माण करणे या उद्देशाकरीता निधी राखून ठेवला असल्याने सहकारी औद्योगिक वसाहतीकरीता प्रचलित २०:२०:६० या आकृतिबंधातील योजना बंद करणेकामी कार्यालयीन पत्र दिनांक ३० ऑगस्ट २०१४ अन्वये शासनास प्रस्तावित करण्यात आले आहे.

महाराष्ट्राचे औद्योगिक धोरण, २०१३ अंतर्गत खालील ९ सहकारी औद्योगिक वसाहतींना सन २०१५-१६ या आर्थिक वर्षात तरतूद उपलब्ध करून देणेबाबत शासन निर्णय क्रमांक मऔद्यो. २०१५/प्र. क्र. ३९/उ-२, दिनांक २८ मार्च २०१६ निर्गमित करण्यात आला आहे.

अ.क्र.	सहकारी औद्योगिक वसाहतीचे नाव	मंजूर निधी रुपये (लाखांत)
(१)	(२)	(३)
१.	सिन्नर तालुका औद्योगिक सहकारी वसाहत मर्यादित, जिल्हा नाशिक (रस्ते)	२२५.००
२.	चाकूर सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, चाकूर, जिल्हा लातूर (पायाभूत सुविधा)	५८१.०२५
३.	पाचोरा सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, पाचोरा, जिल्हा जळगांव (पायाभूत सुविधा)	१०६.०३५
४.	भुसावळ सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, भुसावळ, जिल्हा जळगांव (पायाभूत सुविधा)	६०.३०
५.	येवले औद्योगिक वसाहत मर्यादित, येवले, जिल्हा नाशिक (पायाभूत सुविधा)	९०.७५
६.	एल. के. अक्विटे सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, जयसिंगपूर, तालुका शिरोळ, जिल्हा कोल्हापूर (पायाभूत सुविधा)	१३८.००
७.	लोणावळा सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, तालुका लोणावळा, जिल्हा पुणे (पायाभूत सुविधा)	३००.३२२५
८.	इलेक्ट्रॉनिक्स सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, पुणे-सातारा रोड, जिल्हा पुणे (एक्सप्रेस फिडर)	१५३.६९
९.	स्वामी विवेकानंद सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, हडपसर, जिल्हा पुणे (एक्सप्रेस फिडर)	२३.३३२५

वरीलपैकी एकूण ७ औद्योगिक वसाहतींना महाराष्ट्राचे औद्योगिक धोरण-२०१३ अंतर्गत नवीन आकृतिबंध २५:७५ अन्वये पायाभूत सोयी-सुविधांकरीता अनुदान उपलब्ध करून देण्यात आले.

अ.क्र.	सहकारी औद्योगिक वसाहतीचे नाव	वितरित निधी रुपये (लाखांत)
(१)	(२)	(३)
१.	सिन्नर तालुका औद्योगिक सहकारी वसाहत मर्यादित, जिल्हा नाशिक (रस्ते)	१५०.००
२.	चाकूर सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, चाकूर, जिल्हा लातूर (पायाभूत सुविधा)	३६२.००
३.	पाचोरा सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, पाचोरा, जिल्हा जळगांव (पायाभूत सुविधा)	७०.००
४.	येवले औद्योगिक वसाहत मर्यादित, येवले, जिल्हा नाशिक (पायाभूत सुविधा)	६०.००
५.	लोणावळा सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, तालुका लोणावळा, जिल्हा पुणे (पायाभूत सुविधा)	५०.००
६.	इलेक्ट्रॉनिक्स सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, पुणे-सातारा रोड, जिल्हा पुणे (एक्सप्रेस फिडर)	१०२.००
७.	स्वामी विवेकानंद सहकारी औद्योगिक वसाहत मर्यादित, हडपसर, जिल्हा पुणे (एक्सप्रेस फिडर)	१६.००

वाटप करण्यात आलेल्या औद्योगिक वसाहतींच्या अंमलबजावणी यंत्रणेकडून (म्हणजे महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाकडून) उपयोगिता प्रमाणपत्र सन २०१९-२०२० या वर्षात प्राप्त झालेले असून उपरोक्त नमूद ७ सहकारी औद्योगिक वसाहतीचा निधी वितरित करण्यात आला आहे. त्याअनुषंगाने कार्यान्वयन यंत्रणेकडून काम प्रगतीपथावर आहे.

विशेष आर्थिक क्षेत्र

१. केंद्र शासनाने विशेष आर्थिक क्षेत्र स्थापन करण्याचे धोरण १ एप्रिल २००० रोजी जाहीर केले व यासाठी विशेष आर्थिक क्षेत्र अधिनियम, २००५ अन्वये कायदा मंजूर केला. विशेष आर्थिक क्षेत्र धोरण अंमलात आणण्यामध्ये देशात विदेशी गुंतवणूक आकर्षित करणे व औद्योगिक क्षेत्रामध्ये निर्यातक्षम उत्पादन घेऊन निर्यातीस चालना देणे व देशांतर्गत रोजगार उपलब्ध करणे हा मूळ उद्देश आहे.

२. राज्यात विशेष आर्थिक क्षेत्राचे सप्टेंबर, २०२२ अखेर, ६३ प्रकल्पांपैकी २ विकासकांनी माघार घेतल्याने सदर २ प्रकल्प ना-अधिसूचित झाल्यानंतर एकूण ६१ प्रकल्प मंजूरी प्राप्त आहेत. यामध्ये,—

(अ) तत्त्वतः मान्यता (In-principle) : १२

(ब) अंतिम औपचारिक मान्यता (Formal) : ०६

(क) अधिसूचित (Notified) : ४३

३. वरील मंजूरी प्राप्त विशेष आर्थिक क्षेत्रामध्ये अपेक्षित जमीन क्षेत्र, गुंतवणूक खालीलप्रमाणे होणार आहे :—

अ. क्र.	मंजूरी प्रकार	मंजूर संख्या	अपेक्षित जमीन क्षेत्र हेक्टरमध्ये	अपेक्षित गुंतवणूक कोटीमध्ये
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
१	अधिसूचित मान्यता (Notified)	४३	४,४६४.५७	६९,६५५.४८
२	अंतिम/औपचारिक मान्यता (Formal Approval)	०६	१६०.९८	१,२६८.५०
३	तत्त्वतः मान्यता (In-principle Approval)	१२	७,९१८.६२	१९,५६९.०१
एकूण . . .		६१	१२,५४४.१७	९०,४९२.९९

४. राज्यात कार्यान्वित झालेले ३७ विशेष आर्थिक क्षेत्र खालीलप्रमाणे आहेत :—

अनु-क्रमांक	कार्यान्वित सेझ	जमीन क्षेत्र हेक्टरमध्ये	कार्यान्वित घटक	अपेक्षित गुंतवणूक कोटीमध्ये
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
१	३७*	४,५५३.१८	६३९	५८५३०.९७

३७* कार्यान्वित विशेष आर्थिक क्षेत्र पैकी सिझा हे (SEEPZ), अधिसूचित विशेष आर्थिक क्षेत्राच्या यादीत नाही. त्यामुळे हे विशेष आर्थिक क्षेत्र वगळल्यास ३६ विशेष आर्थिक क्षेत्र कार्यान्वित झाली आहेत. कार्यान्वित झालेल्या ३६ विशेष आर्थिक क्षेत्रामध्ये विकासक व घटकांनी एकूण रुपये ५८,५३०.९७ कोटींची गुंतवणूक केलेली आहे. या कार्यान्वित झालेल्या घटकांमध्ये ७,८०,३०७ इतक्या रोजगाराच्या नवीन संधी निर्माण झाल्या आहेत. ४३ विशेष आर्थिक क्षेत्रांपैकी कार्यान्वित झालेले, ३७ विशेष आर्थिक क्षेत्र वगळता, ६ विशेष आर्थिक क्षेत्राचे विकासक प्रकल्प उभारणीमध्ये किंवा त्यासाठी लागणाऱ्या विविध विभागांच्या परवानग्या इत्यादी मिळविण्यात संबंधित विभागांची ना हरकत पत्र मिळवण्यात तसेच विदेशी गुंतवणुकदारांबरोबर त्यांना केंद्र शासनाने नेमून दिलेल्या मुदतीत करार करण्याच्या प्रक्रियेत गुंतले आहेत. त्यानुसार केंद्र शासनाने मान्यता दिलेले विशेष आर्थिक क्षेत्र विकसित करण्याचे काम प्रगतीपथावर असल्याचे दिसून येते.

५. एकूण मंजूर प्रकल्पांपैकी ३३ प्रकल्प माहिती तंत्रज्ञान (IT/ITES), ०६ प्रकल्प बहुउत्पादन (Multi Product), ०८ प्रकल्प विशिष्ट क्षेत्राशी संबंधित (Sector Specific), ०१ प्रकल्प बहु सेवा (Multi Services) आणि १३ प्रकल्प इतर क्षेत्रांचे आहेत.

जैव तंत्रज्ञान

राज्याचे जैव तंत्रज्ञान धोरण

ज्ञानाचे शतक म्हणून गणण्यात आलेल्या या नवीन शतकात माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्राबरोबरच जैव तंत्रज्ञान उद्याने नवीन संधी उपलब्ध झाली आहे. कृषी, पशुसंवर्धन, आरोग्य, पर्यावरण संरक्षण इत्यादीद्वारे जनतेचे जीवनमान परिणामकारकरित्या बदलण्याची क्षमता जैव तंत्रज्ञानात आहे. ही क्षमता मूर्त स्वरूपात साकारण्यासाठी राज्याने, आपले जैव तंत्रज्ञान धोरण, २००१ जाहीर केले आहे.

धोरणात्मक पुढाकार :

- या धोरणाची व्यापक व प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी मा. मुख्यमंत्री यांचे अध्यक्षतेखाली महाराष्ट्र जैव तंत्रज्ञान मंडळाची स्थापना करण्यात आली आहे.
- विख्यात शास्त्रज्ञ डॉ. रघुनाथ माशेलकर यांचे अध्यक्षतेखाली महाराष्ट्र जैव तंत्रज्ञान आयोगाची स्थापना करण्यात आली आहे.
- कै. पंडीत जवाहरलाल नेहरू यांचा १४ नोव्हेंबर हा जन्मदिन जैव तंत्रज्ञान दिवस म्हणून राज्यात साजरा करण्यात येतो. जैव तंत्रज्ञान दिवस साजरा करण्यामागचा उद्देश जैव तंत्रज्ञानाचे सर्वसामान्यांना काय फायदे आहेत हे समजावून सांगणे व जैव तंत्रज्ञानाविषयी समाजात जनजागृती घडवून आणणे.

जैव तंत्रज्ञान घटकांच्या विकासाकरिता प्रोत्साहने :

- सार्वजनिक जैव तंत्रज्ञान उद्यानातील जैव तंत्रज्ञान घटकांना अनुज्ञेय चटईक्षेत्राच्या दुप्पट क्षेत्र वापरता येईल.
- नवीन व जुन्या जैव तंत्रज्ञान उद्योगांना महाराष्ट्र वीज नियामक मंडळाच्या निवाड्यानुसार औद्योगिक वीजदर लागू करण्यात येतील. याशिवाय कृषी-जैव तंत्रज्ञान उद्योगांना महाराष्ट्र वीज नियामक मंडळाच्या निवाड्यानुसार कृषी क्षेत्रातील ग्राहकांना लागू दराने वीज पुरविण्यात येईल. तसेच सर्व जैव तंत्रज्ञान उद्योगांना वैधानिक वीज कपातीपासून सूट देण्यात येईल.
- राज्य सार्वजनिक उपक्रम वा त्यांची संयुक्त कंपनी यांना राज्यातील जैव तंत्रज्ञान उद्यानासाठी “इंडिपेंडंट पॉवर प्रोड्यूसर्स” स्थापन करण्यास परवानगी देण्यात येईल.
- जैव तंत्रज्ञान उत्पादनांवर विक्रीकराची/मूल्यवर्धित कराचे दर राष्ट्रीय पातळीच्या शक्ती प्रदान समितीच्या शिफारशीनुसार ठरविण्यात येतील. जैव तंत्रज्ञान उत्पादनांची व्याख्या केंद्र शासनाने ठरविल्यानुसार अथवा राज्य शासनाने नेमलेल्या टास्क फोर्सच्या सल्ल्याने ठरविण्यात येईल.
- कृषी जैव तंत्रज्ञान क्षेत्रात कार्यरत धाडसी घटकांना “कृषी उद्योग” संबोधण्यात येईल व कृषी उद्योगांना लागू असलेली प्रोत्साहने, सूट आणि लाभ सदर घटकांनाही देण्यात येतील. शिवाय, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळातर्फे त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील जमिनी घटकांना औद्योगिक दराने देण्यात येतील.

इतर सवलती :

- संशोधन व विकास याकरिता जैव तंत्रज्ञान कंपन्यांना जमिनधारणा कायद्याच्या मर्यादेपेक्षा जास्त कृषी जमीन संपादण्यास अनुमती.
- राज्यातील विस्तृत सार्वजनिक आरोग्य यंत्रणेच्या माहितीचा उपयोग जैव तंत्रज्ञान घटकांना होण्यासाठी त्यांना सहभागी करून घेण्यात येईल.
- अन्न व औषध प्रशासन यंत्रणा व लस उत्पादन करणारे सार्वजनिक उपक्रम यांचेकडून जैव तंत्रज्ञान घटकांना सहकार्य मिळेल.
- कचरा व्यवस्थापनाशी निगडित असलेल्या शासकीय संस्था व उपक्रम यांच्याकडील पायाभूत सुविधा जैव तंत्रज्ञान कंपन्यांना प्रयोग व परिरक्षणासाठी उपलब्ध करून देण्यात येतील.
- दुकाने व आस्थापने अधिनियमातील तरतुदी जैव तंत्रज्ञान घटकांचे बाबत माहिती तंत्रज्ञान घटकांप्रमाणे शिथिल करण्यात येतील.
- सार्वजनिक जैव तंत्रज्ञान उद्याने पुणे व जालना येथे विशेष सोयी उपलब्ध करून देण्यात आल्या आहेत.
- खाजगी जैव तंत्रज्ञान उद्यान, हरितक्षेत्र/ना विकास क्षेत्र/वाणिज्यिक क्षेत्र/औद्योगिक क्षेत्र यामध्ये विकसित करण्याची परवानगी देणे तसेच खाजगी जैव तंत्रज्ञान उद्यानासाठी १०० टक्के अतिरिक्त चटईक्षेत्र निर्देशांक मंजूर करण्याबाबत दिनांक १० फेब्रुवारी २००९ रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे.
- जैव तंत्रज्ञान क्षेत्रामध्ये विकसित होत असलेल्या उत्पादन व प्रक्रिया इत्यादी परिणामकारकरित्या नियमन करण्यासाठी विज्ञान व तंत्रज्ञान मंत्रालय, भारत सरकार यांनी राष्ट्रीय स्तरावर जैव तंत्रज्ञान नियामक प्राधिकरण (NBRA) व राज्य स्तरावर राज्य जैव तंत्रज्ञान सल्लागार समिती (SBAC) स्थापन करण्याविषयी प्रस्तावित आहे.

सांख्यिकी माहिती :

(१) जैव तंत्रज्ञान विशेष आर्थिक क्षेत्र

अ. क्र.	वर्ग	एकूण जैव तंत्रज्ञान विशेष आर्थिक क्षेत्र	क्षेत्र (हेक्टर)	गुंतवणूक (रु. कोटीत)	रोजगार
१	अधिसूचित	०४	५१.४०	१६१४.२५	८४०००
२	औपचारीक मान्यता	०१	२४.०४	००००.००	००००००
३	तत्त्वतः मान्यता	०१	८६.१५	१३१.३२	४०००
	एकूण	०६	१६१.५९	१७४५.५७	९८०००

(२) नोंदणी झालेले जैव तंत्रज्ञान घटक

अ. क्र.	वर्ग	एकूण घटक		रोजगार		गुंतवणूक (रु. कोटीत)	
		इरादापत्र	नोंदणी	इरादापत्र	नोंदणी	इरादापत्र	नोंदणी
१	सुक्ष्म व लघु जैव तंत्रज्ञान घटक	१५	५०	३३८	८७२	१७९.५४	२६१
२	मोठे जैव तंत्रज्ञान घटक	७	१६	९३१	७१२	५३१.२०	१११९.८६
	एकूण	२२	६६	१२६९	१५८४	७१०.७४	१३८०.८६

(३) खाजगी जैव तंत्रज्ञान उद्यान

अ. क्र.	खाजगी जैव तंत्रज्ञान उद्याने	गुंतवणूक (रु. कोटीत)	रोजगार
१	५	३०५.००	३७१५

वाईन उद्योगास प्रोत्साहन अनुदान

द्राक्षा प्रक्रिया उद्योग धोरण-२००१ अंतर्गत नव्याने विकसित होत असलेल्या वार्डन उद्योगास शासनाने दिनांक ३१ ऑगस्ट २००९ च्या शासन निर्णयान्वये राज्यात उत्पादित केलेल्या द्राक्षावर प्रक्रिया करून राज्यामध्ये अंतिमतः विक्री केलेल्या वार्डनच्या विक्रीकर देय असलेल्या २०% मुल्यवर्धित कर भरल्यास त्यापैकी १६% कराच्या रकमेइतकी रक्कम वार्डन उद्योगास प्रोत्साहन अनुदान म्हणून देय करण्यात येते. ही सवलत दिनांक १ ऑगस्ट २००९ पासून अनुज्ञेय आहे.

याबाबतची कार्यप्रणाली ही खालीलप्रमाणे आहे :—

संबंधित वार्डन उद्योग घटक राज्यामध्ये उत्पादित केलेल्या द्राक्षापासून वार्डन उत्पादित करून त्यांची अंतिमतः विक्री राज्यामध्ये केल्याबाबत स्वयंप्रमाणित (Self Certificate) सह परिशिष्ट - 'ड' मध्ये संबंधित अधीक्षक, राज्य उत्पादन शुल्क विभाग यांना अर्ज सादर करून राज्य उत्पादन शुल्क विभाग यांचेकडून परिशिष्ट - 'अ' प्राप्त करून घेतो.

त्यानंतर घटक परिशिष्ट- 'ब' मध्ये संबंधित, अधीक्षक, विक्रीकर विभाग यांचेकडे परिशिष्ट- 'अ' सह प्रस्ताव सादर करतात. विक्रीकर विभाग सदरील प्राप्त अर्जाची छाननी करून पात्र अनुदानाच्या ८५% इतके प्रोत्साहन अनुदान देय करण्यासाठी या संचालनालयास परिशिष्ट - 'क' सादर करतात व उर्वरित रक्कम ही संबंधित कालावधीचे करनिर्धारण (Assessment) झाल्यानंतर घटकांस वितरित करावयाच्या १५% रकमेबाबत स्वतंत्र परिशिष्ट - 'क' या संचालनालयाकडे सादर करतात.

विक्रीकर विभाग यांचेकडून आलेले परिशिष्ट - 'क' नुसार शासनाकडे अनुदान मागणी करता संचालनालयाकडून प्रस्ताव सादर करण्यात येतो. शासनाकडून प्राप्त झालेला निधी शासन निर्णयानुसार संबंधित घटकांना अनुदानाचे वितरण हे इलेक्ट्रॉनिक प्रणालीद्वारे, महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरणकरणामार्फत वितरित करण्यात येते.

राज्यातील वार्डन उद्योगांना प्रोत्साहन अनुदान योजने अंतर्गत वाटप करण्यात आलेल्या मागील ४ वर्षातील अनुदानाची माहिती खालीलप्रमाणे आहे :—

(रक्कम रुपये लाखात)

सन	अंदाजपत्रकीय तरतूद	मंजूर तरतूद	वितरित केलला निधी			प्रत्यार्पित निधी
			घटक संख्या	दाव्यांची संख्या	रक्कम	
२०१९-२०२०	१५००.००	३०००.००	३३	८६	३०००.००	-
२०२०-२०२१	३०००.००	५५००.००	२५	५०	५५००.००	-
२०२१-२०२२	३०००.००	५४०८.००	३३	१७२	५४०८.००	-
२०२२-२०२३	३०००.००	१५८.७५	९	२०	१५८.७५	-

(Upto Nov. 22)

काजू प्रक्रिया उद्योगास प्रोत्साहन अनुदान

१. शासन निर्णय, दिनांक १५ जुलै २०१० व १२ मार्च २०१३ नुसार राज्यातील काजू प्रक्रिया उद्योग घटकांनी राज्यामध्ये उत्पादित व प्रक्रिया केलेल्या काजूपैकी महाराष्ट्र राज्यामध्ये अंतिमतः विक्री झालेल्या काजूच्या विक्रीवर मूल्यवर्धित कर भरल्यानंतर त्यांना त्या कराची रक्कम प्रोत्साहन अनुदान म्हणून देण्यात येत आहे.

२. वस्तू व सेवा कराच्या धर्तीवर काजू प्रक्रिया उद्योगास प्रोत्साहन अनुदान देणेबाबत दिनांक २ डिसेंबर २०२० अन्वये शासन निर्णय निर्गमित केला आहे. राज्यामध्ये उत्पादित व प्रक्रिया केलेल्या काजूपैकी अंतिमतः विक्री झालेले काजू विक्रीवर ५ टक्के वस्तू व सेवा कर आकारण्यात येत असून त्यामध्ये SGST (२.५%) आणि CGST (२.५%) आहे. काजूप्रक्रिया उद्योग घटकांच्या कडून देय असलेल्या GST पैकी १०० टक्के राज्य वस्तू व सेवा कर, ढोबळ करावर (GROSS SGST) प्रोत्साहन अनुदान म्हणून दि. १ एप्रिल २०२० पासून काजू प्रक्रिया उद्योगास अनुज्ञेय करण्यात आला आहे.

राज्यातील काजू प्रक्रिया उद्योगांना मागील चार वर्षात वाटप केलेली प्रोत्साहने खालीलप्रमाणे :—

अ.क्र.	वर्ष	अर्थसंकल्पित तरतूद	मंजूर तरतूद	प्रोत्साहन वाटप
१	२०१९-२०	रु.५००.०० लाख	रु. ४००.०० लाख	रु. ४००.०० लाख
२	२०२०-२१	रु.५००.०० लाख	रु. १५३.६५ लाख	रु. १५३.६५ लाख
३	२०२१-२२	रु.५००.०० लाख	रु. ४२४.९२ लाख	रु. ४२४.९२ लाख
४	२०२२-२३	रु.५००.०० लाख	रु. २१०.०० लाख नोव्हेंबर २०२२ पर्यंत	रु. २१०.०० लाख नोव्हेंबर २०२२ पर्यंत
एकूण :-			रु. ११८८.५७ लाख	रु.११८८.५७ लाख

मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना

१. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाकडील शासन निर्णय दिनांक १ डिसेंबर २०१६ नुसार मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेद्वारे केवळ अंध व अपंग यांच्या संस्थांची व महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ/महासंघ (महाटेक्स) यांची दरनिश्चिती, दोन किंवा अधिक प्रशासकीय विभागाला लागणाऱ्या आवश्यक वस्तूंची खरेदी करणे व शासकीय खरेदीच्या संदर्भात धोरण आखणी करण्याची एकूण जबाबदारी ठेवण्यात आली आहे. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेने वेळोवेळी घालून दिलेल्या मार्गदर्शक सूचना सर्व खरेदी अधिकाऱ्यांना बंधनकारक राहतील.

(अ) अंध व अपंग यांच्या संस्थांची दरनिश्चिती :—

अंध व अपंग यांच्या धर्मादाय संस्था यांनी उत्पादित केलेल्या वस्तू (परिशिष्ट-१८) आरक्षण देण्यात आले आहे. या संस्थांशिवाय भविष्यात सामाजिक न्याय विभागाने केलेल्या अंध व अपंग संस्थांना आरक्षण देण्याचे प्रस्ताव आणि धर्मादाय आयुक्त यांच्याकडे नोंदणी झालेल्या अंध व अपंग यांच्या संस्थांना आरक्षण देण्याचे प्रस्ताव, मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडे प्राप्त झाल्यास, त्यास प्रधान सचिव (उद्योग) यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीच्या मान्यतेने आरक्षण देण्यात येईल. सदर समितीमध्ये अपर मुख्य सचिव (वित्त), प्रधान सचिव (सामाजिक न्याय) व विकास आयुक्त (उद्योग), हे सदस्य राहतील. अशा संस्थांनी उत्पादित केलेल्या वस्तूंची दरनिश्चिती मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून करण्यात येईल.

(ब) महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ/महासंघ (महाटेक्स) यांची दरनिश्चिती :—

केंद्र शासनाने हातमाग आरक्षण कायदा, १९८५ व पुढील सुधारणा २६ जुलै १९९६ अन्वये हातमागाच्या ११ वस्तूंसाठी आरक्षण ठेवले आहे. त्या धर्तीवर शासनाचे अंगीकृत व्यवसाय महाराष्ट्र राज्य हातमाग महासंघ (महाटेक्स) व महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ, नागपूर यांनी उत्पादित केलेल्या वस्तूंसाठी (परिशिष्ट-१९) आरक्षण देण्यात आले आहे. सदर संस्थांची दरनिश्चिती मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत करण्यात येईल. अंध व अपंग संस्था व हातमाग महामंडळ/महासंघ यांनी दरनिश्चितीकरिता त्यांचे प्रस्ताव ३१ मार्चपूर्वी भांडार खरेदी संघटनेकडे सादर करावेत. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेने अशा संस्थांचे वस्तूंचे दरनिश्चित केल्यावर दरवर्षी १ मे पूर्वी सर्व विभागांना कळवावे. सर्व शासकीय खरेदीदार विभागांनी वरील संस्थांकडून आरक्षित असलेल्या वस्तूंची खरेदी करणे बंधनकारक राहिल. जेथे पुरवठादार एक वेळ एकल मागणी पत्रकावर टप्पा पद्धतीने सवलत देत असतील तर, मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना तसेच संबंधित विभाग या टप्पा सवलतीचा लाभ घेऊ शकतील आणि या प्रयोजनासाठी संबंधित विभाग आवश्यक माहिती मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेला सादर करतील व या माहितीचे संकलन केल्यानंतर मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना ही बाब टप्पा सवलत घेण्यासाठी पुरवठादारांबरोबर चर्चेकरिता घेईल.

(१) दोनपेक्षा अधिक विभागांकडून करावयाची खरेदी :—

ज्या वस्तू दोन किंवा अधिक प्रशासकीय विभागाला खरेदी करणे आवश्यक असेल त्यासाठी संबंधित प्रशासकीय विभागांनी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडे (CSPO) मागणी करावी. अशी मागणी करताना प्रशासकीय विभागाने वस्तूंचे विनिर्देश (Specification), प्रमाण/संख्या (Quantum), वस्तूंची एकूण अंदाजित किंमत, वस्तूंचा पुरवठा करण्याचे स्थळ व पुरवठा करण्यासाठी कालमर्यादा इत्यादी बाबी नमूद करून खरेदीस प्रशासकीय मान्यता व वित्तीय तरतूद असल्याची कागदपत्रे सोबत जोडून विहित नमुन्यात मागणीपत्र सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या मान्यतेने सादर करावे. असे मागणीपत्र प्राप्त झाल्यानंतर आवश्यक वस्तूंची खरेदी मध्यवर्ती भांडार खरेदी समितीकडून करण्यात येईल. त्यासाठी मध्यवर्ती भांडार खरेदी समिती पुढीलप्रमाणे राहिल :—

१. उप सचिव (उद्योग), उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग.	. . . अध्यक्ष
२. उप सचिव (वित्त विभाग), मंत्रालय, मुंबई.	. . . सदस्य
३. उद्योग सहसंचालक (भांडार खरेदी)	. . . सदस्य-सचिव
४. उप सचिव दर्जाच्या कमी नसलेला संबंधित खरेदीदार प्रशासकीय विभागाचा अधिकारी.	. . . निमंत्रित.

२. कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण, दरनिश्चिती संख्या याबाबतची माहिती :—

अ.क्र.	वर्ष	दरनिश्चितीची संख्या	दर निश्चितीमध्ये समावेश असलेल्या बाबी
(१)	(२)	(३)	(४)
१	२०१९-२०	७	लाकडी फर्निचर, लाकडी फर्निचर दुरुस्ती, वेतकाम, खुर्च्या
२	२०२०-२१	७	दुरुस्ती, फाईल पॅड व फाईल कव्हर, गॉज कापड, बँडेज कापड,
३	२०२१-२२	७	हातमाग कापड.
४	२०२२-२३	७	

तक्ता क्र. ४

सन २०२१-२०२२

सुरुवातीची शिल्लक (अ)		वर्षभरात जमा (ब)		एकूण जमा		वाटप		अखेरची शिल्लक	
संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.
सहा. संचालक, मुंबई	७२	७००५	१४८९१	१८४	२१८९६	७३	७१५९	१११	१४७३७
सहा. संचालक, पुणे	५	५७४	५९१२	५५	६४८६	३५	४११९	२०	२३६७
सहा. संचालक, नागपूर	५५	७३२०	६२७३	१०६	१३५९३	४२	६२५४	६४	७३३९
सहा. संचालक, औरंगाबाद	१६०	५३०	६२७१	२१०	६८०१	१९७	५८५१	१३	९५०
सहा. संचालक, कोल्हापूर	१८	५९४२	१४९९०	२२	२०९३२	६	३७५१	१६	१७१८१
एकूण . .	३१०	२१३७१	४८३३७	५७७	६९७०८	३५३	२७१३४	२२४	४२५७४

तक्ता क्र. ४

सन २०२२-२०२३

सुरुवातीची शिल्लक (अ)		वर्षभरात जमा (ब)		एकूण जमा		वाटप		अखेरची शिल्लक	
संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.
सहा. संचालक, मुंबई	१११	१४७३७	६६८१५	६३६	८१५५२	५१६	६६९६५	१२०	१५३८७
सहा. संचालक, पुणे	२०	२३६७	१५८६	३१	३९५३	१०	१३९६	२१	२५५७
सहा. संचालक, नागपूर	६४	७३३९	२५३७१	३२६	३२७१०	२९१	३०११०	२५	२६००
सहा. संचालक, औरंगाबाद	१३	९५०	६२७१	११३	७२२१	४०	११५०	७३	६०७१
सहा. संचालक, कोल्हापूर	१६	१७१८१	१६४८९	४३	३३६७०	१५	४१२६	२८	२९५४४
एकूण . .	२२४	४२५७४	११६५३२	११३९	१५९१०६	८७२	१०२१४७	२६७	५६१५९

तक्ता क्र. ४

सन २०२३-२०२४

सुरुवातीची शिल्लक (अ)		वर्षभरात जमा (ब)		एकूण जमा		वाटप		अखेरची शिल्लक	
संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.	संख्या	मूल्य रु.
सहा. संचालक, मुंबई	१२०	१५३८७	६८९००	६५०	८४३८७	५२०	६७३८७	१३०	१६९००
सहा. संचालक, पुणे	२१	२५५७	१६६७०	१७१	१९२२७	१५०	१६६७०	२१	२५५७
सहा. संचालक, नागपूर	२५	२६००	३११००	३२५	३३७००	३२०	३३३८०	५	५२०
सहा. संचालक, औरंगाबाद	७३	६०७१	३७२७	९२३	९७९८	४७३	५०३९	४५०	४७४९
सहा. संचालक, कोल्हापूर	२८	२९५४४	१८१३७	५७	४७६८१	१९	४५३८	३८	४३१४३
एकूण . .	२६७	५६१५९	१३८५३४	२१२६	१९४६९३	१४८२	१२६८१४	६४४	६७८६९

(तीन) कार्यभारांचा गोषवारा व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

(अ) खरेदी — लेखनसामग्री, कागद, कच्चा माल, संयंत्रे व यंत्रसामग्री इत्यादी बाबींची खरेदी संचालनालयात केंद्रीभूत झालेली असून मागण्याचे कार्य ते निविदा स्वीकृती आणि मालाचा पुरवठा आदेश. मुख्य कार्यालयाकडून दिले जातात. तसेच, दर कंत्राटाद्वारा खरेदी केलेल्या बाबींचे पुरवठा आदेशसुद्धा मुख्य कार्यालयाकडून दिले जातात. तथापि, शासकीय मुद्रणालये व लेखनसामग्री भांडारे यांजकडे प्रत्यक्ष परस्पर माल पाठविला जातो व देय रक्कमसुद्धा त्यांच्यामार्फतच दिली जाते. कागदाची देय रक्कम मात्र संचालनालयामार्फत दिली जाते.

निरनिराळ्या सामग्रीकरिता निविदा स्वीकृती व त्यांचे पुरवठा आदेश याबद्दलची माहिती खालील तक्त्यात दिली आहे :—

तक्ता २

अनुक्रमांक	कार्यक्रम तपशील	(प्रत्यक्ष)	(संभाव्य)	(अंदाजे)
		२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४
लेखनसामग्री				
१	(अ) लेखनसामग्रीच्या खरेदीकरिता आलेल्या निविदा	०	४०	५०
	(ब) (१) सर्वात कमी दरात स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या	०	०	०
	(२) खास कारणाकरिता परंतु स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या	०	०	०
	(३) एकूण - स्वीकृत निविदांची संख्या	०	४०	५०
कच्चा माल				
२	(अ) कच्चा माल खरेदी करण्याकरिता आलेल्या निविदा	७२	१४०	१५०
	(ब) (१) सर्वात कमी दरात स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या	२३	६०	७०
	(२) खास कारणाकरिता कमी दरात नसलेल्या परंतु स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या.	०	०	०
	(३) एकूण - स्वीकृत निविदांची संख्या	९५	२००	२२०
संयंत्रे व यंत्रसामग्री				
३	कराराद्वारा खरेदी केलेल्या बाबींची संख्या	१५	१४	६०
४	कराराद्वारा दिलेल्या पुरवठा आदेशांची संख्या	१७	५	२०

खालील तक्त्यात खरेदीबद्दल सविस्तर माहिती दिलेली आहे :—

तक्ता ३**(ब) कागदाची खरेदी**

(टनांमध्ये परिमाण)

(रुपये हजारांत)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य
	मे.ट.	रु.	मे.ट.	रु.	मे.ट.	रु.
एकूण परिणाम (अ)						
शासकीय मुद्रणालयांकरिता कागद.	१४०५	१६.४७	२६२८	२१.०६	३०००	३०००००
(ब) लेखनसामग्री भांडाराकरिता कागद.	३८८	५.१६	१०६३	१६.७५	२०००	२०००००

तक्ता ४

लेखनसामग्री भांडाराकडून कागदाचे जमा व वाटप

(टनांमध्ये परिमाण)

(रुपये हजारांत)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
	संख्या मे.ट.	मूल्य रु.	संख्या मे.ट.	मूल्य रु.	संख्या मे.ट.	मूल्य रु.
(अ) सुरवातीची शिल्लक	३१०	२१३७१	२२४	४२५७४	२६७	५६१६९
(ब) वर्षभरात जमा	२६७	४८३३७	९१५	११६५३२	१८५९	१३८५३४
(क) एकूण जमा (अ+ब)	५७७	६९७०८	११३९	१५९१०६	२१२६	१९४६९३
(ड) वाटप (स्थानांतर नागपूर १५ टन)	३५३	२७१३४	८७२	१०२९४७	१४८२	१२६८१४
(इ) अखेरची शिल्लक	२२४	४२५७४	२६७	५६१५९	६४४	६७८७९

(क) लेखनसामग्री खरेदी (कागदाखेरीज) — खालील तक्त्यात निरनिराळ्या तऱ्हेची खरेदीची साधने दर्शविली आहेत :—

तक्ता ५

(रुपये हजारात)

अ.क्र. लेखनसामग्री भांडार	डी.जी.एस.डी. मार्फत खरेदी (कागदाखेरीज) I						मध्यवर्ती सामान खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी				
	वस्तूचे प्रकार			वस्तूची किंमत			वस्तूचे प्रकार				
	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४		
१ मुंबई	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२ कोल्हापूर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३ नागपूर	०	०	०	०	०	०	०	०	१९	२१	
४ औरंगाबाद	०	१५	२०	०	४५०	४८०	०	०	०	०	
५ पुणे	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
एकूण	०	१५	२०	०	४५०	४८०	०	१९	२१		

स.सा.खरेदी संघटना मार्फत खरेदी			संचालनालयामार्फत खरेदी III						एकूण खरेदी IV		
वस्तूची किंमत			वस्तूचे प्रकार			वस्तूची किंमत			वस्तूची किंमत		
प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४
०	०	०	०	४०	४५	०	२२२००	६००००	०	२२२००	६००००
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
०	६५३८	७०००	०	१६	१८	०	२९७९	३५००	०	९५१७	१०५००
०	०.२४	०.२४	३९	६५	७०	०.३४	०.३५	०.४	०.३४	०.३८	०.४
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
०	६५३८.२४	७०००.२४	३९	१२१	१३३	०.३४	२५१७९.३५	६३५००.४	०.३४	३१७१७.३८	७०५००.४

(ड) वार्षिक मागणीपत्रक (लेखनसामग्री) - खालील तक्त्यात प्राप्त आणि अनुपालन झालेल्या मागणीपत्रकांचा सारांश दिला आहे.

तक्ता ६ (लेखनसामग्री)

अनु- क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	लेखन सामग्री	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२		संभाव्य २०२२-२०२३		अंदाजे २०२३-२४	
			प्राप्त झालेली	अनुपालन केलेली	प्राप्त झालेली	अनुपालन केलेली	प्राप्त झालेली	अनुपालन केलेली
			मागणीपत्रके	मागणीपत्रके	मागणीपत्रके	मागणीपत्रके	मागणीपत्रके	मागणीपत्रके
१	मुंबई	८	४५०	३९६	५५०	५१०	६००	५८०
२	कोल्हापूर	५	७८	६	२७०	४०	२८०	५०
३	नागपूर	११	५००	२७४	७००	४९५	७१०	५२५
४	औरंगाबाद	१०	२५०	२००	५००	४५०	७००	६५०
५	पुणे	२	५५०	५४०	५७०	५५०	६००	५८०
एकूण		३६	१८२८	१४१६	२५९०	२०४५	२८९०	२३८५

तक्ता ७

इतर मागणीपत्रकाबाबत (आरेखने गणवेशाकरिता मागणीपत्रके)

अनु- क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	लेखन सामग्री	प्रत्यक्ष		संभाव्य		अंदाजे	
			२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२४	२०२३-२४	२०२३-२४	२०२३-२४
			प्राप्त झालेली	अनुपालन केलेली	प्राप्त झालेली	अनुपालन केलेली	प्राप्त झालेली	अनुपालन केलेली
१	मुंबई	८	१८	१५	२४	२०	२९	३५
२	कोल्हापूर	५	०	०	०	०	०	०
३	नागपूर	११	१९	१०	१५	५	३०	३०
४	औरंगाबाद	१०	२५	१४	४०	३५	६०	५५
५	पुणे	२	१	१	४०	३०	५०	४०
एकूण		३६	६३	४०	११९	९०	१६९	१६०

(इ) खाली दिलेल्या तक्त्यात लेखनसामग्री भांडाराकडून प्राप्त आणि निर्गम झालेल्या लेखनसामग्रीबद्दलच्या बाबींबाबत सविस्तर माहिती दिली आहे.

तक्ता ८

(रुपये हजारांत)

अनु- क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२		संभाव्य २०२२-२०२३		अंदाजे २०२३-२०२४	
		वस्तू	मूल्य रुपये	वस्तू	मूल्य रुपये	वस्तू	मूल्य रुपये
सुरुवातीची शिल्लक							
१	मुंबई	२४	४७६४	११	२१७९	१२	३७५६
२	कोल्हापूर	०	०	२४	१९३०	७४	३०३१
३	नागपूर	२२	११५६	२०	७६३	९	२०००
४	औरंगाबाद	१८	१२२२	१२	९००	२४	१९५०
५	पुणे	४	७८०	०	०	४५	५०१४
एकूण ...		६८	७९२२	६७	५७७२	१६४	१५७५१
वर्षभरात आवक							
१	मुंबई	८	५३३	२५	१२०७७	२५	१३०००
२	कोल्हापूर	३०	२४१२	६०	२६५३	७०	२९१८
३	नागपूर	१४	५१२	३५	९५१७	३७	१००००
४	औरंगाबाद	०	०	४०	२२००	३५	४८००
५	पुणे	०	०	४५	५०१४	४५	५०१४
एकूण ...		५२	३४५७	२०५	३१४६१	२१२	३५७३२
वर्षभरात वापरलेला माल							
१	मुंबई	२७	३११८	२८	१०५००	३०	१२०००
२	कोल्हापूर	६	४८२	१०	१५५२	१२	१७०४
३	नागपूर	१६	९०५	४६	८२८०	४०	११०००
४	औरंगाबाद	६	३२२	२८	११५०	३८	२४४८
५	पुणे	४	७८०	०	०	७०	७७७०
एकूण ...		५९	५६०७	११२	२१४८२	१९०	३४९२२
अखेरची शिल्लक—							
१	मुंबई	११	२१७९	१२	३७५६	१२	४७५६
२	कोल्हापूर	२४	१९३०	७४	३०३१	१३२	४२४५
३	नागपूर	२०	७६३	९	२०००	६	१०००
४	औरंगाबाद	१२	९००	२४	१९५०	२१	४३०२
५	पुणे	०	०	४५	५०१४	२०	२२५८
एकूण ...		६७	५७७२	१६४	१५७५१	१९१	१६५६१

टिप्पणी : (१) वरील बाबतीत पुढील वस्तूंचा समावेश होतो. उदा. (टंकलेखन व लेखनाचा), टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांचे सुटे भाग, अगणवेषाकरिता कापड, दुचाक्या, घड्याळे, टाईम पिसेस, छत्र्या, कांबळी इत्यादी.

(२) परिमाणांच्या संख्या लेखनसामग्रीचा साठा, आवक आणि वापरलेला माल या बाबींचे क्रमांक न दर्शविता प्रकार दर्शवितात.

(फ) टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची खरेदी : महाराष्ट्र शासनाच्या सर्व शासकीय कार्यालयांना लागणाऱ्या टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांचा पुरवठा या संचालनालयामार्फत केला जात होता. परंतु आता म.भां.ख.स.मार्फत टंकलेखन यंत्रासाठी दर संविधा निश्चित केली जाते. त्यानुसार संबंधित विभाग प्रशासनाकडून टंकलेखन यंत्रे खरेदी केली जातात. मात्र चक्रमुद्रित यंत्रे यांची खरेदी मुंबईच्या लेखनसामग्री भांडाराकडून केली जाते. वरील कार्ये मुंबईच्या मुख्य कार्यालयात केंद्रीभूत झालेली आहेत. खाली दिलेल्या तक्त्यावरून चक्रमुद्रित यंत्राच्या खरेदीची कल्पना येईल.

(ग) टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची दुरुस्ती : संचालनालयामार्फत इतर कार्यालयांना पुरविलेली टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची दुरुस्ती व संधारण संचालनालयाच्या मुंबई, नाशिक, कोल्हापूर, नागपूर, अकोला, औरंगाबाद व पुणे या कर्मशाळांतून केले जाते. सर्वसाधारण हे काम लेखनसामग्री भांडाराशी संलग्न असलेल्या सहायक संचालकांकडून केले जाते. परंतु वरील बाबीकडे खास जातीने लक्ष पुरविण्याकरिता मुंबई या ठिकाणी यंत्र अभियंता (कर्मशाळा) यांची नेमणूक केलेली आहे.

खालील तक्त्यात दुरुस्तीला आलेल्या टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांबाबत माहिती दिलेली आहे :—

तक्ता ९

टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची दुरुस्ती

अनु- क्रमांक	कर्मशाळा	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
		प्राप्त झालेली	दुरुस्त केलेली	प्राप्त झालेली	दुरुस्त केलेली	प्राप्त झालेली	दुरुस्त केलेली
१	२	३		४		५	
इंग्रजी टंकलेखन यंत्रे —							
१	मुंबई	६१	०	६५	०	६६	०
२	नाशिक	२	०	२५	०	२५	०
३	कोल्हापूर	७५	०	७०	०	६५	०
४	नागपूर	२६	१	११०	५०	११५	७५
५	अकोला	९२	०	८५	६५	११५	९०
६	औरंगाबाद	४०	०	५०	०	६०	१०
७	पुणे	३५	०	४०	०	१००	०
एकूण ..		३३१	१	४४५	११५	५४६	१७५
मराठी टंकलेखन यंत्रे —							
१	मुंबई	३४	०	३५	०	३८	०
२	नाशिक	०	०	१०	०	१०	०
३	कोल्हापूर	४८	०	४०	०	३५	०
४	नागपूर	४२	०	२००	७५	२२०	११०
५	अकोला	३६	०	११०	८०	१३५	९०
६	औरंगाबाद	२५	०	४०	०	५०	१०
७	पुणे	३६	०	३५	०	१२०	०
एकूण ..		२२१	०	४७०	१५५	६०८	२१०
चक्रमुद्रण यंत्रे —							
१	मुंबई	५	०	३	०	३	०
२	नाशिक	१	०	१	०	१	०
३	कोल्हापूर	३	०	४	०	३	०
४	नागपूर	४	०	३५	०	४०	०
५	अकोला	३	०	२०	०	२५	०
६	औरंगाबाद	२	०	५	०	१०	२
७	पुणे	५	०	५	०	२०	०
एकूण ..		२३	०	७३	०	१०२	२

तक्ता १०

टंकलेखन यंत्र संधारणा

अनु- क्रमांक	कर्मशाळा	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
		संधारणा करावयाची	प्रत्यक्ष संधारणा केलेली	संधारणा करावयाची	प्रत्यक्ष संधारणा केलेली	संधारणा करावयाची	प्रत्यक्ष संधारणा केलेली
१	२	३		४		५	
इंग्रजी टंकलेखन यंत्रे							
१	मुंबई	९८००	१५२	९४००	१६०	९०००	१६०
२	नाशिक	१९८०	०	१८००	०	१६००	०
३	कोल्हापूर	१२६	०	११४	०	१०३	०
४	नागपूर	४९००	०	४६३२	०	४६४८	०
५	अकोला	२८००	०	२२८८	०	२३००	०
६	औरंगाबाद	२५०	०	२५०	०	२५०	०
७	पुणे	८०००	०	८०००	०	८०००	०
एकूण ..		२७८५६	१५२	२६४८४	१६०	२५९०१	१६०

टिप्पणी : यंत्र संधारणा वर्षातून चार वेळा अथवा जरूर लागेल तेव्हा केले जाते.

(ह) लेखनसामग्री भांडाराची आवक : लेखनसामग्री भांडाराची आवक बाब म्हणजे आकरणी पात्र अशा कार्यालयांना लेखनसामग्री पुरवठा व रद्दी कागदाची विक्री यामुळे झालेली वसुली रक्कम.

खालील तक्त्यात लेखनसामग्री भांडाराचा जमेचा सारांश दिलेला आहे :

तक्ता ११

लेखनसामग्री भांडाराची आवक

(रुपये हजारांत)

अनु- क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२	अर्थसंकल्प २०२२-२०२३	सुधारित अंदाज २०२२-२०२३	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४
१	२	३	४	५	६
१	मुंबई	०	१,१८१	४००	५००
२	नागपूर	२३४	२०००	९१८	२०००
३	औरंगाबाद	०	१८८५	२२७०	२५००
४	पुणे	०	५०००	५०००	५०००
५	कोल्हापूर	०	०	०	०
एकूण ..		२३४	१००६६	८५८८	१००००

तक्ता-१२

टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रावर परिरक्षण खर्च

	औरंगाबाद			पुणे					
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (संभाव्य)	२०२२-२०२३ (प्रत्यक्ष)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)			
दुरुस्ती केलेल्या टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांची संख्या	०	०	०	७६	८०	२४०			
दुरुस्ती खर्च	०	०	०	०	०	०			
वेतन	२७११	२५००	२७००	९११	१००२	११०२			
प्रवास भत्ता	१०	१०	१०	०	०	०			
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०			
एकूण खर्च . .	२७२१	२५१०	२७१०	९८७	१०८२	१३४२			
संधारण केलेल्या टंकलेखन यंत्रांची संख्या.	०	०	०	०	०	०			
संधारण खर्च	०	०	०	०	०	०			
वेतन	०	०	०	०	०	०			
प्रवास भत्ता	०	०	०	०	०	०			
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०			
एकूण खर्च . .	०	०	०	०	०	०			
	मुंबई			कोल्हापूर			नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
दुरुस्ती केलेल्या टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांची संख्या	०	०	०	१०४	१२५	१३०	१	२७०	३५५
दुरुस्ती खर्च	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वेतन	०	०	०	४९२४	५०२०	५२३७	१४७२	१७६७	१८२०
प्रवास भत्ता	०	०	०	०	०	०	१०	१०	५०
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकूण खर्च . .	०	०	०	४९२४	५०२०	५२३७	१४८२	१७७७	१८७०
संधारण केलेल्या टंकलेखन यंत्रांची संख्या	१५२	१६०	१६०	०	०	०	०	६९२०	६९४८
संधारण खर्च	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वेतन	७०४	६२८	४०२	०	०	०	६८०६	८१६७	८४१२
प्रवास भत्ता	१२	१४	१३	०	०	०	१०	१०	२०
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकूण खर्च . .	७१६	६४२	४१५	०	०	०	६८१६	८१७७	८४३२

(तीन) कार्यभाराचा गोषवारा आणि वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

(अ) खाली दिलेल्या तक्त्यात नमुन्याचे मुद्रण, साठवण व वितरण यांचा गोषवारा दिला आहे :

तक्ता २

अनु- क्रमांक	मुद्रणालय		(प्रत्यक्ष) २०२१-२०२२	(संभाव्य) २०२२-२०२३	(अंदाजे) २०२३-२०२४
वार्षिक मागणीपत्रके					
१	प्रमाणपत्रकांची मागणी करणाऱ्या अधिकाऱ्यांची संख्या	ये.का.मु.	९३७७	९३९२	९४१२
		म.का.मु.	५५७२	५६१५	५५६७
		एकूण ..	१४९४९	१५००७	१४९७९
२	वर्षभरात प्राप्त झालेल्या प्रमाणपत्रकांच्या वार्षिक मागणीपत्रकांची संख्या.	ये.का.मु.	१०३०	१०८२	११३६
		म.का.मु.	२५३४	३०२५	३५७०
		एकूण ..	३५६४	४१०७	४७०६
३	अनुपालन केलेल्या मागणीपत्रकांची संख्या	ये.का.मु.	१२६४	१३२७	१३९३
		म.का.मु.	२५२५	३०१५	३०९५
		एकूण ..	३७८९	४३४२	४४८८
प्रमाणपत्रकांचा तपशील					
४	प्रमाणिकृत नमुन्यांची एकूण संख्या	ये.का.मु.	१८००	१८००	१८००
		म.का.मु.	२१०५	२१२५	२१५०
		एकूण ..	३९०५	३९२५	३९५०
५	वर्षभरात छापलेल्या प्रमाणपत्रकांची संख्या	ये.का.मु.	२३८	३०९	४०२
		म.का.मु.	२९९	३५८	४१३
		एकूण ..	५३७	६६७	८१५
६	मागणी नसलेल्या प्रमाणपत्रकांची संख्या	ये.का.मु.	५४७	५४७	५४७
		म.का.मु.	२१०	२३०	२५५
		एकूण ..	७५७	७७७	८०२

(अ) मागणीपत्रकाची प्रक्रिया ही एक सतत चालणारी व संबंध वर्षभर विस्तारित केलेली अशी बाब आहे. म्हणून वर्षातील कोणत्याही कालात पुरी न केलेली मागणीपत्रके असणे ही अटळ बाब आहे.

(ब) विशिष्ट विभागांची मागणीपत्रके तीन वर्षांच्या मागणीसाठी असतात.

(ब) उत्पादन : शासकीय मुद्रणालये भिन्न तऱ्हेने व विविध प्रकारे उत्पादन करित असल्यामुळे उत्पादित वस्तू ही एकजातीय होऊ शकत नाही. खालील तक्त्यात जुळणी, मुद्रण व बांधणी या उप विभागांतर्फे उत्पादित केलेल्या कार्याची माहिती दिलेली आहे. मुद्रण व्यवसायामध्ये उत्पादनाचे मोजमाप करताना नेहमीच ज्या घटकांचा उपयोग केला जातो तशा प्रकारचा उपयोग तक्त्यात केला आहे. ए-४ साईज म्हणजे ८ १/४" x १२ आणि ए-३ साईज म्हणजे १२" x १६ ७/८" असा आकार दर्शवितो. उत्पादनांचे मोजमाप करताना १,००० पृष्ठांची छपाई हे एक घटक घेतलेले आहे. उत्पादन घटकांचे अंदाज निश्चित केलेल्या प्रमाणपद्धतीप्रमाणे आहेत.

तक्ता ३

उत्पादन विवरणपत्र

(उत्पादन घटक एककांत)

अनु- क्रमांक	कार्य आणि त्याचे घटक	उत्पादन घटक		
		२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
१	२	३	४	५
१	फोटो कंपोझिंग (फुलस्केप फोलिओ पेज) ए-४ डी.टी.पी.			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२२०२०३	२०३२००	२५४०००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२०	२८	४०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	६५५५	१००००	१५०००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२०७२८	२२८००	२५०८०
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	३५७०	४०००	४०००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	९१६०	११०००	१२०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	११३२	१५००	१७००
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	३३५२	३३७५	३४००
	एकूण ..	२६४७२०	२५५९०३	३१५२२०
२	अक्षर मुद्रण जुळणी (१,००० इंप्रेशन्स) ए-३ साइज			
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	०	०	०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	०	०	०
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०
	एकूण ..	०	०	०
३	प्रतिरूप मुद्रण (Offset Printing) (१००० इंप्रेशन्स) ए-३			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	५१४६०२	४९००५०	६०५०००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	३०३०	१५०००	२००००
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	९४६७	१२५०००	१२५०००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	३५०५६	३८५६१	४२४१७
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	१५७०	६५००	६५००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	२९५७३	३६०००	७८०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२११३२	२५०००	३००००
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	६५०१३	६५०५०	६५१००
	एकूण ..	६७९४४३	८०११६१	९७२०१७

तक्ता ३
उत्पादन विवरणपत्र

(उत्पादन घटक एककांत)

अनु- क्रमांक	कार्य आणि त्याचे घटक	उत्पादन घटक		
		२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
१	२	३	४	५
बांधणी				
४	गॅदरींग (१००० सिग्नेचर्स)			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	५२९२३	५०२१५	६०५००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	११००	१४०५०	१३९४०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	२७७५	६००००	६००००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१६६४९	१८३१३	२०१४४
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	२५९	५००	५००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	७३२८	१२०००	१४०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२९४५	३२००	३५००
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	७१३५	७१५०	७२००
एकूण ..		९१११४	१६५४२८	१७९७८४
५	फोल्डींग (१००० सिंगल फोल्डस) ए-४ साइज			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	५१६१२	५१४२५	६०५००
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	८०१०	८०५०	८१००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२०००	६०४०	६५६०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	२५१९	४५०००	४५०००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१६१३७	१७७५०	१९५२५
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	१०४०	२०००	२०००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	७८०५	५०००	१३०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२९२४	३२००	३५००
एकूण ..		९२०४७	१३८४६५	१५८१८५
६	तार शिलाई (१००० सिंगल स्टीचेस)			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२५२८४	२४३००	३००००
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१२५९	१२७५	१३००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१०००	२०६०	४२०७
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	४४८०	१००००	१००००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	३४३४	३७७७	४१५४
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	६०	१००	१००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	११३८७	१७०००	१५०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	१४८४	१६००	१८००
एकूण ..		४८३८८	६०११२	६६५६१

तक्ता ३
उत्पादन विवरणपत्र

(उत्पादन घटक एककांत)

अनु- क्रमांक	कार्य आणि त्याचे घटक	उत्पादन घटक		
		२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
१	२	३	४	५
७	शिलाई (१० विभागाचे एक पुस्तक याप्रमाणे)			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	४६१३७	४८४००	६०५००
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१०३४१८	१०३४५०	१०३५००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२०००	२१०५	३०९६
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	०	१००००	१००००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१२६८८	१३९५६	१५३५१
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	५३०	५००	५००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	११२१२	१७०००	१२०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२१४६	२५००	३०००
	एकूण ..	१७८१३१	१९७९११	२०७९४७
८	उत्पादनाचे मूल्य			
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	८४८४३	९४६०८	९६०७०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१०७६९	१७०७८	१७०७८
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१५४७९१	१६००००	१६५०००
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	१८४८७	२१३२७	२२६६५
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	४८२१६	५३०३८	५८३४१
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	३१७६३	३७०००	४३५००
	एकूण ..	३४८८६९	३८३०५१	४०२६५४
टीप -	खालील मुद्रणालयांमध्ये अद्यापि हस्तजुळणीचे काम चालू आहे :-			
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	०	०	०
	एकूण ..			

तक्ता ४

यंत्र व संयंत्र तपशील

अनु- क्रमांक	मुद्रणालयाचे नाव	२०२१-२०२२		२०२२-२०२३		२०२३-२०२४	
		१ एप्रिल २०२१	२०२१	१ एप्रिल २०२२	२०२२	१ एप्रिल २०२३	२०२३
१	२	३		४		५	
१	फोटो कंपोजिंग (डी.टी.पी.) —						
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	०		०		०	
	शासकीय फोटोजिंग मुद्रणालय, पुणे	२७		२९		३१	
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१८		३९		३९	
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१५		१५		१५	
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१६		१६		१६	
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	१२		१२		१२	
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	२२		२२		२२	
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	८		८		८	
	एकूण . .	११८		१४१		१४३	
	टीप - खालील मुद्रणालयांमध्ये अद्यापि जुळणीची यंत्र आहेत —						
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	५		५		५	
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	३		३		३	
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	०		०		०	
	एकूण . .	८		८		८	
२	प्रतिरूप मुद्रण - (Offset)						
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	५३		३८		३८	
	शासकीय फोटोजिंग मुद्रणालय, पुणे	६१		६३		६५	
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१२		१२		१०	
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	११		११		११	
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१९		१९		१९	
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	५		५		५	
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१५		१५		१५	
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	७		७		७	
	एकूण . .	१८३		१७०		१७०	

तक्ता ४

यंत्र व संयंत्र तपशील

अनु- क्रमांक	मुद्रणालयाचे नाव	२०२१-२०२२		२०२२-२०२३		२०२३-२०२४	
		१ एप्रिल २०२१	२०२१	१ एप्रिल २०२२	२०२२	१ एप्रिल २०२३	२०२३
१	२	३		४		५	
टिप - खालील मुद्रणालयामध्ये अद्यापि अक्षर मुद्रणाची यंत्र आहेत —							
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१५		१५		१५	
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	०		०		०	
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	०		०		०	
एकूण . .		१५		१५		१५	
३	प्रक्रिया विभाग (Plate Making) —						
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१५		१५		१५	
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	२५		२७		२९	
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	५		५		५	
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३		३		३	
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२३		२३		२३	
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	२		२		२	
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	४		४		४	
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२		२		२	
एकूण . .		७९		८१		८३	
४	बांधणी विभाग (Biding) —						
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	६६		५५		५५	
	शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	५५		५७		५९	
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१४		१४		१४	
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१३		१६		१६	
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२८		२८		२८	
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	९		९		९	
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	२०		२०		२०	
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२०		२१		२१	
एकूण . .		२२५		२२०		२२२	
एकूण बेरीज . .		३०४		३०१		३०५	

(ब) यंत्रसामग्री — खालील तक्त्यात शासकीय मुद्रणालयांतील यंत्रे आणि यंत्रसामग्रीबद्दल माहिती दिली आहे :—

तक्ता ५
यंत्रसामग्रीचे मूल्य

(रुपये हजारांत)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
१ सुरवातीची शिल्लक			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१००७६	१११८०	१२४५८
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	३९७६२	३१५३५	३३४९०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	४५७३७	४७९४३	५०१६३
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२३४३३	२२२४५	२२८३३
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३२४३८	३४०३८	३२३३८
शासकीय मुद्रणालय, वाई	६११३	६११३	६११३
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	८१	५०२८	१११२८
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२५१९१	२३४२८	२२४१६
एकूण . .	१८२८३१	१८१५१०	१९०९३९
२ वर्षभरात अधिक भर			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	६६६७	७३३४	८०६७
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	०	४७०५	४६००
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१००१५	१००३०	१५०००
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	३३६	२५६२	६०००
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	५४४७	६१००	७०००
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	१४३९	२०००	०
एकूण . .	२३९०४	३२७३१	४०६६७
३ घसारा			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	३१५	३४६	३८१
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	८२२७	२७५०	२६५०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	७८०९	७८१०	७८२०
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१४०५	०	२०००
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	३२०२	३०१२	२९५०
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१५२४	१९७४	२०५७
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०
एकूण . .	२२४८२	१५८९२	१७८५८

तक्ता ५
यंत्रसामग्रीचे मूल्य

(रुपये हजारांत)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
४ अखेरची शिल्लक			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१६४२८	१८१६८	२०१४४
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	३१५३५	३३४९०	३५४४०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	४७९४३	५०१६३	५७३४३
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२२२४५	२२८३३	२६७७६
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३१०३३	३४०३८	३०३३८
शासकीय मुद्रणालय, वाई	६११३	६११३	६११३
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	५५२८	१११२८	१८१२८
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२३४२८	२२४१६	१९४६६
एकूण . .	१८४२५३	१९८३४९	२१३७४८

मुद्रणालयांचा कागद आणि भांडार : संचालनालयातील आठ मुद्रणालयांना आवश्यक असलेला कागद संचालनालयाने ठरवून दिलेल्या भागवाट्याप्रमाणे प्रत्यक्ष दिला जातो. मुद्रणालये छपाईसाठी शाई, सुटे भाग आणि बांधणी व इतर भांडारसामग्री प्रत्यक्षरित्या मागवून त्यांचा हिशेब वेगळा ठेवतात.

खाली दिलेल्या तक्त्यात संचालनालयातील मुद्रणालयात लागणारा कागद व भांडार लेखासंबंधी माहिती दिली आहे :—

तक्ता ६

मुद्रणालय भांडार लेखा

(रक्कम निकटच्या हजारांमध्ये दर्शविली आहे)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)			२०२२-२०२३ (संभाव्य)			२०२३-२०२४ (अंदाजे)		
	शाई १ रुपये	सुटे भाग २ रुपये	भांडार ३ रुपये	शाई ४ रुपये	सुटे भाग ५ रुपये	भांडार ६ रुपये	शाई ७ रुपये	सुटे भाग ८ रुपये	भांडार ९ रुपये
(अ) सुरुवातीची शिल्लक —									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	६३८१	४६२	३९११	७७२५	१३५३	५३८९	९२०४	२३३३	७०१५
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१७०४	६०६	१०३४३	१५४७	२२०७	१२६३९	१५६१	३९६८	१५१६४
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	६६४	२७	८६९५	५५८	२९	९२५९	१०१३	२४	८३४७
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१८६	५९	२३१०	१८१	६९	२५००	१८१	९९	२७१८
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	६३५	२२	७००	५८०	२२	५००	५८०	२२	५००
शासकीय मुद्रणालय, वार्ड	९१	५०	९५	८३	५०	१९०	१६३	३०	२८०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	९६५	३३	७९०२	१०१०	३५	११२२९	१०५३	३६	७८३०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	७८	४८	२१६४	६७	६९	२३३४	९०	६९	१८३६
एकूण . .	१०७०४	१३०७	३६१२०	११७५१	३८३४	४४०४०	१३८४५	६५८१	४३६९०
(ब) वर्षभरात आवक —									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२७५८	२५६४	२८८६	३०३४	२८२०	३१७५	३३३७	३१०२	३४९२
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	०	२२०३	४४३०	१८७	२४२३	४८७३	२०६	२६६५	५३६०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	८	१७४९	१२७०४	६५०	१८०४	१३२४१	४९८	१८७३	१६८९६
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	३०	१८०	१५३५	४०	२१०	१७७०	४५	१९५	१५९९
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	७०	२५	७००	७५	१५	७५०	१००	३०	७५०
शासकीय मुद्रणालय, वार्ड	६२	६०	२२०	१८०	८०	२८०	१२०	२०५	२९०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१३८	४६६	४३८२	१४५	४८९	४६०१	१५२	५१४	४८३०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	०	२६०	५६९	११३	१५००	१३२२	१५०	१३००	२०००
एकूण . .	३०६६	७५०७	२७४२६	४४२४	९३४१	३००१२	४६०८	९८८४	३५२१७
(क) एकूण जमा (अ) + (ब) —									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	९१३९	३०२६	६७९७	१०७५९	४१७३	८५६४	१२५४१	५४३५	१०५०७
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१७०४	२८०९	१४७७३	१७३४	४६३०	१७५१२	१७६७	६६३३	२०५२४
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	६७२	१७७६	२१३९९	१२०८	१८३३	२२५००	१५११	१८९७	२५२४३
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२१६	२३९	३८४५	२२१	२७९	४२७०	२२६	२९४	४३१७
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	७०५	४७	१४००	६५५	३७	१२५०	६८०	५२	१२५०
शासकीय मुद्रणालय, वार्ड	१५३	११०	३१५	२६३	१३०	४७०	२८३	२३५	५७०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	११०३	४९९	१२२८४	११५५	५२४	१५८३०	१२०५	५५०	१२६६०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	७८	३०८	२७३३	१८०	१५६९	३६५६	२४०	१३६९	३८३६
एकूण . .	१३७७०	८८१४	६३५४६	१६१७५	१३१७५	७४०५२	१८४५३	१६४६५	७८९०७

तक्ता ६

मुद्रणालय भांडार लेखा

(रक्कम निकटच्या हजारांमध्ये दर्शविली आहे)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)			२०२२-२०२३ (संभाव्य)			२०२३-२०२४ (अंदाजे)		
	शाई	सुटे भाग	भांडार	शाई	सुटे भाग	भांडार	शाई	सुटे भाग	भांडार
	१	२	३	४	५	६	७	८	९
	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये
(ड) वर्षभरात वापरलेला माल —									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१४१४	१६७३	१४०८	१५५५	१८४०	१५४९	१७१०	२०२४	१७०४
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१५७	६०२	२१३४	१७३	६६२	२३४८	१९१	७२८	२५८२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	११४	१७४७	१२१४०	१९५	१८०९	१४१५३	४८३	१८४४	१७३५९
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	३५	१७०	१३४५	४०	१८०	१५५२	३७	१८६	१३४७
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	४०	१२	८५०	२००	२०	४२५	८०	३०	८००
शासकीय मुद्रणालय, वार्ड	७०	६०	१२५	१००	१००	१९०	१२०	१२५	२२५
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	९३	४६४	१०५५	१०२	४८८	८०००	११२	५१२	८४००
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	११	२३९	३९९	९०	१५००	१८२०	१८०	१२००	३२००
एकूण . .	१९३४	४९६७	१९४५६	२४५५	६५९९	३००३७	२९१३	६६४९	३५६१७
(इ) अखेरची शिल्लक (क) - (ड)									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	७७२५	१३५३	५३८९	९२०४	२३३३	७०१५	१०८३१	३४११	८८०३
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१५४७	२२०७	१२६३९	१५६१	३९६८	१५१६४	१५७६	५९०५	१७९४२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	५५८	२९	९२५९	१०१३	२४	८३४७	१०२८	५३	७८८४
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१८१	६९	२५००	१८१	९९	२७१८	१८९	१०८	२९७०
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	६६५	३५	५५०	४५५	१७	८२५	६००	२२	४५०
शासकीय मुद्रणालय, वार्ड	८३	५०	१९०	१६३	३०	२८०	१६३	११०	३४५
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१०१०	३५	११२२९	१०५३	३६	७८३०	१०९३	३८	४२६०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	६७	६९	२३३४	९०	६९	१८३६	६०	१६९	६३६
एकूण . .	११८३६	३८४७	४४०९०	१३७२०	६५७६	४४०१५	१५५४०	९८१६	४३२९०

तक्ता ७
मुद्रण कागद लेखा

टिप्पणी - (१) परिमाण (टन)

(२) किंमत निकटच्या हजार रुपयांत दर्शविली आहे.

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
	परिमाण	किंमत	परिमाण	किंमत	परिमाण	किंमत
	मे. टन	२	मे. टन	४	मे. टन	६
	१	२	३	४	५	६
(अ) सुरुवातीची शिल्लक -						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१९२२	१९६२६३	१६७९	२३५५१६	१४१२	२११५५४
शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	७८८	८६६३२	६५०	७२२५१	४९८	५६४३२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२७९	२४७०२	४०४	४००८५	४९१	५२७५७
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२११५	१४४७३६	२३९०	१७२४६५	२७५५	२०२९६७
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	११९८	६०३५२	६४८	४६४०२	३४८	३५२०४
शासकीय मुद्रणालय, वाई	९०	८८०८	५५	५६५८	१५	१४०८
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	८६९	७६१५९	११६८	११३३५६	११०३	१०६८५६
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२९८	१५३४७	४२४	२९५५७	२८७	२५९५३
एकूण . .	७५५९	६१२९९९	७४१८	७१५२९०	६९०९	६९३१३१
(ब) वर्षभरात आवक -						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	३०३	३८२२५	३३३	४५८७०	३६६	५५०४४
शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	४२	५०३८	४६	५५४२	५०	६०९७
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२८१	३१००३	३०९	३४१०४	३४०	३७५१४
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	५६१	६७१२९	७४८	७३८४२	८२४	७४८०१
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१४०	१५५००	१०००	२५०५०	४००	१६०००
शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०	०	७०	७४००
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	४५७	५३६१७	१०५	१०५००	२७०	३०२४०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२०४	२०५२४	२७३	३३४७१	३००	३८६२०
एकूण . .	१९८८	२३१०३६	२८१४	२२८३७९	२६२०	२६५७१६
(क) वर्षभरात एकूण जमा (अ + ब)						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२२२५	२३४४८८	२०१२	२८१३८६	१७७८	२६६५९८
शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	८३०	९१६७०	६९६	७७७९३	५४८	६२५२९
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	५६०	५५७०५	७१३	७४१८९	८३१	९०२७१
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२६७६	२११८६५	३१३८	२४६३०७	३५७९	२७७७६८
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१३३८	७५८५२	१६४८	७१४५२	७४८	५१२०४
शासकीय मुद्रणालय, वाई	९०	८८०८	५५	५६५८	८५	८८०८
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१३२६	१२९७७६	१२७३	१२३८५६	१३७३	१३७०९६
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	५०२	३५८७१	६९७	६३०२८	५८७	६४५७३
एकूण . .	९५४७	८४४०३५	१०२३२	९४३६६९	९५२९	९५८८४७

तक्ता ७

मुद्रण कागद लेखा

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
	परिमाण	किंमत	परिमाण	किंमत	परिमाण	किंमत
	१	२	३	४	५	६
(ड) वापरलेला माल -						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	५४६	५८१९३	६००	६९८३२	६६०	८३७९८
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१८०	१९४१९	१९८	२१३६१	२२५	२३४९७
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१५६	१५६२०	२२२	२१४३२	२१९	२१४५०
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२८६	३९४००	३८३	४३३४०	४२२	४७६७४
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	२०५	१३४५०	७५०	२८५००	५१०	२८५००
शासकीय मुद्रणालय, वाई	३५	३१५०	४०	४२५०	५५	५१६०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१५८	१६४२०	१७०	१७०००	१८०	२०१६०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	७८	६३१४	४१०	३७०७५	५००	५५००३
एकूण . .	१६४४	१७१९६६	२७७३	२४२७९०	२७७१	२८५२४२
(इ) अखेरची शिल्लक (क-ड) -						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१६७९	१७६२९५	१४१२	२११५५४	१११८	१८२८००
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	६५०	७२२५१	४९८	५६४३२	३२३	३९०३२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	४०४	४००८५	४९१	५२७५७	६१२	६८८२१
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२३९०	१७२४६५	२७५५	२०२९६७	३१५७	२३००९४
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	११३३	६२४०२	८९८	४२९५२	२३८	२२७०४
शासकीय मुद्रणालय, वाई	५५	५६५८	१५	१४०८	३०	३६४८
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	११६८	११३३५६	११०३	१०६८५६	११९३	११६९३६
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	४२४	२९५५७	२८७	२५९५३	८७	९५७०
एकूण . .	७९०३	६७२०६९	७४५९	७००८७९	६७५८	६७३६०५

टिप्पणी - कागदाची खरेदी शा.नि. दिनांक. २ जानेवारी १९९२ अन्वये विहित खरेदी पध्दतीनुसार केली जाते.

शासकीय मुद्रणालयामध्ये होणारी छपाईची कामे
तक्ता क्र. ८
प्रधान कार्यक्रम

१	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई			येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे		
	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४
	(प्रत्यक्ष)	(संभाव्य)	(अंदाजे)	(प्रत्यक्ष)	(संभाव्य)	(अंदाजे)
	२	३	४	५	६	७
१. अपिले व न्यायनिर्णय						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेली अपिले व न्यायनिर्णय यांची संख्या	७	२६	३६	९	८	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेली	०	२६	५४	०	२	४
(अ + ब) एकूण . .	७	५२	९०	९	१०	४
(क) वर्षभरात छापलेली	७	२	१३	१	१०	४
(ड) वर्षाच्या अखेर शिल्लक राहिलेली	०	२४	४१	८	०	०
(क + ड) एकूण . .	७	२६	५४	९	१०	४
२. स्थायीकरण व फौजदारी वाद						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याचे बाकी राहिलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेले	०	०	०	०	१	१
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	१	१
(क) वर्षभरात छापलेले	०	०	०	०	१	१
(ड) वर्षअखेरीस छापण्याचे राहिलेले	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	१	१
३. राजपत्र मुद्रण						
वर्षभरात छापलेली पृष्ठ संख्या	साप्ताहिक	०	०	१५१७४	१६६९१	१८३६०
	असाधारण	०	०	११२१	१२३३	१३५६
एकूण . .	०	०	०	१६२९५	१७९२४	१९७१६
४. विशेष नमुने						
(अ) वर्षभरात भिन्न तऱ्हेच्या छापलेल्या विशेष नमुन्यांची संख्या.	०	०	०	२०	२५	३०
(ब) वर्षाच्या सुरुवातीला संग्रही असलेली प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या प्रतींची संख्या	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	१००७	१०३०	११००
(ब + क) एकूण . .	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	१००७	१०३०	११००
(ड) वर्षभरात पुरविण्यात आलेल्या प्रतींची संख्या	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	१००७	१०३०	११००
(इ) वर्षअखेर संग्रही असलेल्या प्रतींची संख्या	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	०	०	०
(ड + इ) एकूण . .	२८०७२००	३०९७९२०	३३९६७१२	१००७	१०३०	११००
५. सामान्य नमुने						
(अ) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची संख्या	२४६	२५०	२५५	८१	१००	१२०
(ब) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या.	१८००००००	१९८०००००	२१७८००००	८३७३	९२४६	१०१७०
(अ + ब) एकूण . .	१८०००२४६	१९८००२५०	२१७८०२५५	८४५४	९३४६	१०२९०
६. वादविवाद पृष्ठे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवावयाच्या शिल्लक असलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	९४३७	६५४७	२५४७
(ब) वर्षभरात छापण्याकरिता आलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	२०००
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	९४३७	६५४७	४५४७
(क) वर्षभरात छापलेल्या वादविवादांच्या प्रतींची संख्या.	०	०	०	२८९०	४०००	४५४७
(ड) वर्षअखेरीस छापवावयाच्या राहिलेल्या वादविवादांच्या प्रतींची संख्या.	०	०	०	६५४७	२५४७	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	९४३७	६५४७	४५४७

तक्ता क्र. ८

१	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे			शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर		
	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४
	(प्रत्यक्ष)	(संभाव्य)	(अंदाजे)	(प्रत्यक्ष)	(संभाव्य)	(अंदाजे)
	२	३	४	५	६	७
१. अपिले व न्यायनिर्णय						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेली अपिले व न्यायनिर्णय यांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेली	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षअखेरीस छापण्याचे राहिलेले	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
२. स्थायीकरण व फौजदारी वाद						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याचे बाकी राहिलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेले	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षअखेरीस छापण्याचे राहिलेले	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
३. राजपत्र मुद्रण						
वर्षभरात छापलेली पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	०
साप्ताहिक	०	०	०	०	०	०
असाधारण	०	०	०	०	०	०
एकूण . .	०	०	०	०	०	०
४. विशेष नमुने						
(अ) वर्षभरात भिन्न तऱ्हेच्या छापलेल्या विशेष नमुन्यांची संख्या	०	०	०	४९७	१४१	५५०
(ब) वर्षाच्या सुरुवातीला संग्रही असलेली प्रतींची संख्या	०	०	०	३५	१८	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ब + क) एकूण . .	०	०	०	३५	१८	०
(ड) वर्षभरात पुरविण्यात आलेल्या प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
(इ) वर्षअखेर संग्रही असलेल्या प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ड + इ) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
५. सामान्य नमुने						
(अ) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची संख्या	३५६	३७५	४००	५३२	१४३	०
(ब) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या.	६५०१३०९६	६५०१४०००	६५०२००००	२१२८	५३६	०
(अ + ब) एकूण . .	६५०१३४५२	६५०१४३७५	६५०२०४००	२६६०	६७९	०
६. वादविवाद पृष्ठे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापण्याच्या शिल्लक असलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापण्याकरिता आलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या वादविवादांच्या प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०

तक्ता क्र. ८—चालू

१	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे			शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) २०	२०२२-२०२३ (संभाव्य) २१	२०२३-२०२४ (अंदाजे) २२	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) २३	२०२२-२०२३ (संभाव्य) २४	२०२३-२०२४ (अंदाजे) २५
७. विश्वकोष						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीच्या छापावयाचे राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापावयाचे शिल्लक राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले विश्वकोषाच्या पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्ष अखेरीस छापावयाचे शिल्लक राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
८. केसबोर्ड व फाईल कव्हर्स						
(१) वर्षभरात मुद्रणालयात तयार फाईल कव्हर्सची संख्या	०	०	०	०	०	०
(२) मुद्रणालयात तयार केलेल्या भिन्न लिफाफयांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(३) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(४) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांची प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
एकूण . .	०	०	०	०	०	०
९. गावांचे नकाशे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीच्या छापावयाचे राहिलेल्या गावांचे नकाशे.	१७८६	१५५८	१५०८	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापण्यासाठी आलेले नकाशे	०	५०	३०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	१७८६	१६०८	१५३८	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले गावांचे नकाशे	२२८	१००	१००	०	०	०
(ड) वर्षभरात छापावयाचे शिल्लक राहिलेले गावांचे नकाशे.	१५५८	१५०८	१४३८	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	१७८६	१६०८	१५३८	०	०	०

तक्ता क्र. ८—चालू

	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद			शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
१	२	३	४	५	६	७
१. अपिले व न्यायनिर्णय						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेली अपिले व न्यायनिर्णय यांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेली अपिले	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेली अपिले	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षाच्या अखेरीस छापवावयाची शिल्लक राहिलेली	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
२. स्थायीकरण व फौजदारीबाबत						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या.	३	५	६	१	१	२
(अ + ब) एकूण . .	३	५	६	१	१	२
(क) वर्षभरात छापलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या.	३	३	३	१	१	२
(ड) वर्षअखेरीस छापण्याची राहिलेली स्थायीकरण व यांची संख्या.	१	१	१	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	४	४	४	१	१	२
३. राजपत्र मुद्रण						
वर्षात छापलेल्या राजपत्राची पृष्ठ संख्या (ऑनलाईन)	१७०३	३०००	३०००	३९९६	४२००	४५००
असाधारण राजपत्र	३५९	१०००	१०००	१५४८	१८००	२५००
(साप्ताहिक) असाधारण पोलीस राजपत्र	१२५३	१५००	१५००	०	०	०
नाव, धर्म, जन्मतारखेत बदल राजपत्र	१२००	१५००	१५००	२१४५	२१५०	२२००
एकूण . .	४५१५	७०००	७०००	७६८९	८१५०	९२००
४. विशेष नमुने						
(अ) वर्षभरात भिन्न तऱ्हेच्या छापलेल्या विशेष नमुन्यांची संख्या.	३५	०	०	१५००	१५००	१७००
(ब) वर्षाच्या सुरुवातीला संग्रही असलेल्या प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या प्रतींची संख्या	४,४५०,०००	४,६००,०००	४,६००,०००	४५	५०	६०
(ब + क) एकूण . .	४,४५०,०३५	४,६००,०००	४,६००,०००	४५	५०	६०
(ड) वर्षभरात पुरविण्यात आलेल्या विशेष प्रतींची संख्या.	४,००१,०००	३,४००,०००	३,४००,०००	३२५०००००	३५००००००	४००००,०००
(इ) वर्षअखेरीस संग्रही असलेल्या विशेष नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ड + इ) एकूण . .	४००१,०००	३४००,०००	३४००,०००	३२५०००००	३५००००००	४००००,०००

तक्ता क्र. ८—चालू

	शासकीय मुद्रणालय, वाई			शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
१	८	९	१०	११	१२	१३
१. अपिले व न्यायनिर्णय						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेली अपिले व न्यायनिर्णय यांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेली अपिले	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेली	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षाच्या अखेरीस छापवयाची शिल्लक राहिलेली	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
२. स्थायीकरण व फौजदारीबाबत						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षअखेरीस छापण्याची राहिलेली स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
३. राजपत्र मुद्रण						
वर्षात छापलेल्या राजपत्राची पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	०
असाधारण राजपत्र	०	०	०	०	०	०
(साप्ताहिक) असाधारण पोलीस राजपत्र	०	०	०	०	०	०
नाव,धर्म,जात बदल राजपत्र	०	०	०	०	०	०
एकूण . .	०	०	०	०	०	०
४. विशेष नमुने						
(अ) वर्षभरात भिन्न तऱ्हेच्या छापलेल्या विशेष नमुन्यांची संख्या.	०	०	०	४०	६०	८०
(ब) वर्षाच्या सुरुवातीला संग्रही असलेल्या प्रतींची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या प्रतींची संख्या	०	०	०	३०४६८२०	३१०००००	३२०००००
(ब + क) एकूण . .	०	०	०	३०४६८२०	३१०००००	३२०००००
(ड) वर्षभरात पुरविण्यात आलेल्या विशेष प्रतींची संख्या	०	०	०	३०४६८२०	३१०००००	३२०००००
(इ) वर्षअखेरीस संग्रही असलेल्या विशेष नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ड + इ) एकूण . .	०	०	०	३०४६८२०	३१०००००	३२०००००

तक्ता क्र. ८—चालू

१	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद			शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
	२	३	४	५	६	७
५. सामान्य नमुने						
(अ) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची संख्या	०	०	०	२२००	२५००	३०००
(ब) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची प्रतींची संख्या	५,८००,०००	६,५००,०००	६,५००,०००	३९०१५०००	४०००००००	४२५०००००
(अ + ब) एकूण . .	५८०००००	६५०००००	६५०००००	३९०१७२००	४०००२५००	४२५०३०००
६. वादविवाद पृष्ठे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवयाच्या शिल्लक असलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापण्याकरिता आलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	२५००	३०००	३०००	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	२५००	३०००	३०००	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षअखेरीस छापवयाच्या राहिलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	२५००	३०००	३०००	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	२५००	३०००	३०००	०	०	०
७. विश्वकोष						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीच्या छापवयाचे राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापवयाचे शिल्लक राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
८. केसबोर्ड व फाईल कव्हर्स						
(१) वर्षभरात मुद्रणालयात तयार केलेल्या फाईल कव्हर्सची संख्या.	०	०	०	२५००००	२७५०००	३०००००
(२) मुद्रणालयात तयार केलेल्या भिन्न तऱ्हेच्या लिफाफयांची संख्या.	०	०	०	०	०	०
(३) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(४) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
एकूण . .	०	०	०	२५००००	२७५०००	३०००००
९. गावांचे नकाशे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवयाचे राहिलेले गावांचे नकाशे.	०	०	०	२५००	२७००	३०००
(ब) वर्षभरात छापण्यासाठी आलेल्या गावांचे नकाशे	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	२५००	२७००	३०००
(क) वर्षभरात छापलेले गावांचे नकाशे	०	०	०	३५०	४००	४५०
(ड) वर्षअखेरीस छापवयाचे शिल्लक राहिलेले गावांचे नकाशे.	०	०	०	२१५०	२२००	२२००
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	२५००	२६००	२६५०

तक्ता क्र. ८—चालू

१	शासकीय मुद्रणालय, वाई			शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
	८	९	१०	११	१२	१३
(अ) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची संख्या	४७	६०	६०	८	१०	१२
(ब) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची प्रतींची संख्या	२२०२८०	२५००००	२५००००	१६५००	१८०००	२००००
(अ + ब) एकूण . .	२२०३२७	२५००६०	२५००६०	१६५०८	१८०१०	२००१२
६. वादविवाद पृष्ठे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवयाच्या शिल्लक असलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापण्याकरिता आलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षअखेरीस छापवयाच्या राहिलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
७. केसबोर्ड व फाईल कव्हर्स						
(१) वर्षभरात मुद्रणालयात तयार केलेल्या फाईल कव्हर्सची संख्या.	०	०	०	५०००	७०००	९०००
(२) मुद्रणालयात तयार केलेल्या भिन्न तऱ्हेच्या लिफाफयांची संख्या.	०	०	०	९५८०००	१००००००	१५०००००
(३) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांची संख्या	०	०	०	५६	६०	६५
(४) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या	०	०	०	१३९४८०५०	१५००००००	२०००००००
एकूण . .	०	०	०	१४९१११०६	१६००७०६०	२१५०९०६५
८. गावांचे नकाशे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवयाचे राहिलेले गावांचे नकाशे.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापण्यासाठी आलेल्या गावांचे नकाशे	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले गावांचे नकाशे	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षअखेरीस छापवयाचे शिल्लक राहिलेले गावांचे नकाशे.	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	०	०	०

तक्ता क्र. ९

सन २०२१-२२

शासकीय मुद्रण विषयक जमा रकमा (प्रत्यक्ष)

शासकीय मुद्रणालये	(ब) इतर जमा रकमा					
	(अ) इतर मुद्रणालय जमा रकमा	अतिप्रदानाची वसुली	दंड	(पुस्तक आगार व मुद्रणालय यांच्याकडील) रद्दी कागदांची विक्री	रजा वेतन	इतर बाबी
१						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	११६१३८	०	०	४९८	०	०
येरवडा कारगृह मुद्रणालय, पुणे	६०९५१	०	०	७९७	०	०
शासकीय फोटोडिंको मुद्रणालय, पुणे	५७६३७	२७३	०	४१३९८	०	०
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	४८६४७	०	०	०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१९४३९७	३८६	०	६९	०	०
मध्यवर्ती कारगृह मुद्रणालय, नागपूर	९८२७	१२३	०	०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३५००	०	०	०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, वाई	२७३६	१९	०	७	०	०
एकूण . .	४९३८३३	८०९	०	४२२६४	०	०

तक्ता क्र. ९

सन २०२२-२३

शासकीय मुद्रण विषयक जमा रकमा

शासकीय मुद्रणालये	(ब) इतर जमा रकमा					
	(अ) इतर मुद्रणालय जमा रकमा	अतिप्रदानाची वसुली	दंड	(पुस्तक आगार व मुद्रणालय यांच्याकडील) रद्दी कागदांची विक्री	रजा वेतन	इतर बाबी
१						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	९७८३२	३	४	६	७	८
येरवडा कारगृह मुद्रणालय, पुणे	२००००	०	०	३७३०	०	०
शासकीय फोटोडिंको मुद्रणालय, पुणे	६०५१९	२८७	०	७१७	०	०
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	६०००	०	०	५००	०	०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	७७०००	०	०	३५०	०	०
मध्यवर्ती कारगृह मुद्रणालय, नागपूर	१००००	१८०	७०	३५०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	५५००	०	०	१२५	०	०
शासकीय मुद्रणालय, वाई	३०००	०	०	१५	०	०
एकूण . .	२७९८५१	४६७	७०	४३७७२	०	०

तक्ता क्र. ९
सन २०२२-२३
शासकीय मुद्रण विषयक जमा रकमा (प्रत्यक्ष)

शासकीय मुद्रणालये	(अ) इतर मुद्रणालय जमा रकमा		(ब) इतर जमा रकमा					
	(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई		९७८३२	०	०	०	३७३०	०	०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे		९९०००	०	०	२५०	२५०	०	०
शासकीय फोटोइंको मुद्रणालय, पुणे		६३४००	३०१	०	४५५३८	७५१	०	०
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर		६०००	०	०	०	५००	०	०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		८५०००	०	०	१५	३६०	०	०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर		१२०००	१८०	७०	०	३५०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद		५५००	०	०	०	१५०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, वाई		३०००	०	०	०	१५	०	०
		३७१७३२	४८१	७०	४५८०३	६१०६	०	०

८३

तक्ता क्र. ९
सन २०२२-२३
शासकीय मुद्रण विषयक जमा रकमा (प्रत्यक्ष)

शासकीय मुद्रणालये	(अ) इतर मुद्रणालय जमा रकमा		(ब) इतर जमा रकमा					
	(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई		१०७६१५	०	०	०	४१०३	०	०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे		१९०००	०	०	२५०	३००	०	०
शासकीय फोटोइंको मुद्रणालय, पुणे		६६२८२	३१४	०	४७६०८	७८६	०	०
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर		८०००	०	०	०	५००	०	०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		२०००००	०	०	२०	३७०	०	०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर		४५५४४	१८०	७०	०	३५०	०	०
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद		६०००	०	०	०	४००	०	०
शासकीय मुद्रणालय, वाई		३०००	०	०	०	१५	०	०
		४५५४४१	४९४	७०	४७८७८	६८२४	०	०

तक्ता ९

शासकीय मुद्रणविषयक जमा रकमा

(रुपये हजारांत)

	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२ (१)	अर्थसंकल्प २०२२-२०२३ (२)	सुधारित अंदाजे २०२२-२०२३ (३)	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ (४)	
(अ) इतर मुद्रणालय जमा रकमा :					
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	११६१३८	९७८३२	९७८३२	१०७६१५	
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	६०९५१	२००००	९९०००	१९०००	
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	५७६३७	६०,५१९	६३४००	६६,२८२	
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	४८६४७	६०००	६०००	८०००	
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१९४३९७	७७०००	८५०००	२०००००	
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	९८२७	१००००	१२०००	४५५४४	
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३५००	५५००	५५००	६०००	
शासकीय मुद्रणालय, वाई	२७३६	३०००	३०००	३०००	
	एकूण - (अ) . .	४९३८३३	२७९८५१	३७१७३२	४५५४४१
(ब) इतर जमा रकमा :					
(१) अतिप्रदानाची वसुली	८०१	४६७	४८१	४९४	
(२) दंड	०	७०	७०	७०	
(३) (पुस्तक आगार व मुद्रणालय यांच्याकडील) संकीर्ण जमा रक्कम	४२२६४	४३७७२	४५८०२	४७८७८	
(४) रद्दी कागदांची विक्री	२३८६	६०३७	६१०६	६८२४	
(५) रजा वेतन	०	०	०	०	
(६) इतर बाबी	०	०	०	०	
	एकूण - (ब) . .	४५४५१	५०३४६	५२४६०	५५२६६

तक्ता ३

प्रकाशनांचे वितरण

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
(१) प्रकाशनाचा विनामूल्य पुरवठा केलेल्या कार्यालयाची संख्या			
मुंबई	०	०	०
नागपूर	०	२	४
औरंगाबाद	१	१	१
एकूण . .	१	३	५
(२) विनामूल्य पुरवठा केलेल्या पुस्तकांची संख्या -			
मुंबई	०	०	०
नागपूर	०	५	१०
औरंगाबाद	८३३	३६०	४२०
एकूण . .	८३३	३६५	४३०
(३) विनामूल्य पुरवठा केलेल्या पुस्तकांची किंमत -			
मुंबई	०	०	०
नागपूर	०	२०००	४०००
औरंगाबाद	३८८३२	१०२३३	१२०४१
एकूण . .	३८८३२	१२२३३	१६०४१

तक्ता ४

शासकीय ग्रंथागारविषयक जमा रकमा

(रुपये हजारांत)

	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२ (१)	अर्थसंकल्प २०२२-२०२३ (२)	सुधारित अंदाजे २०२२-२०२३ (३)	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ (४)
(१) राजपत्र व इतर प्रकाशने यांची विक्री —				
शासकीय ग्रंथागार, मुंबई	२६६३	२७९६	२९३६	३०८३
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१२९८	१५००	१५००	१७०००
शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	२२३४	२४५८	२४५८	२७०४
शासकीय ग्रंथागार, नागपूर	१३९०	१९५०	२०४७	२१४५
शासकीय ग्रंथागार, औरंगाबाद	८३३	८६२	९२२	१०४१
एकूण - (१) . .	८४१८	९५६६	९८६३	२५९७३
(२) राजपत्र जाहिरात आकार —				
शासकीय ग्रंथागार, मुंबई	१०३६२८	११३९९०	११९६८९	१२५६७३
शासकीय ग्रंथागार, नागपूर	१८४६६	१६६५२	१७३९४	१८३१७
शासकीय ग्रंथागार, फोटोझिको पुणे	३९१६४	४३०८०	४३०८०	४७३८८
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	०	०	०	०
शासकीय ग्रंथागार, औरंगाबाद	९०८१	७०९७	७२२७	७५४१
एकूण - (२) . .	१७०३३९	१८०८१९	१८७३९०	१९८९१९
एकूण - (१) ते (२) . .	१७८७५७	१९०३८५	१९७२५३	२२४८९२

तक्ता क्र. २

अ.क्र.	मुद्रणालयाचे नांव	उमेदवाराचा वर्ग																			
		प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	संभाव्य २०२२-२०२३	अंदाजे २०२३-२०२४																	
		अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग	अनु. जाती जमाती व विमुक्त मागा-मागास-वर्गीय प्रवर्ग								
१	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	३	२	३	४	०	१०	२२	३	३	०	८	१६	३	२	१	३	०	१८	२७	
२	शासकीय फोटोडिंको मुद्रणालय, पुणे	०	०	०	०	०	०	०	२	१	२	३	०	८	२	१	२	३	०	८	१६
३	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	०	०	०	०	०	०	०	४	२	३	६	१	१५	४	२	३	६	१	१५	३१
४	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
		३	२	३	४	०	१०	२२	९	६	५	११	१	३१	९	५	६	१२	१	४१	७४

(तीन) कार्यभाराचा गोषवारा

निरनिराळ्या शासकीय मुद्रणालयांतील शिकाऊ उमेदवारांना सेवाप्रवेश, तसेच भविष्यकाळातील अंदाजे सेवा प्रवेश ह्यासंबंधी माहिती खालील तक्त्यात दिली आहे :

तक्ता २

मुद्रणालयाचे नाव	(प्रत्यक्ष)	(संभाव्य)	(अंदाजे)
	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४
(१) वर्षाच्या सुरुवातीला शिकाऊ उमेदवारांची संख्या			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२२	१६	२७
शासकीय मुद्रणालय व ग्रंथागार, नागपूर	०	३१	३१
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	०	०	१६
शासकीय मुद्रणालय व लेखनसामग्री भांडार, कोल्हापूर	०	०	०
एकूण . .	२२	४७	७४
(२) वर्षभरात शिकाऊ उमेदवारांना सेवाप्रवेश			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	०	११	२७
शासकीय मुद्रणालय व ग्रंथागार, नागपूर	०	३१	३१
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	०	१६	०
शासकीय मुद्रणालय व लेखनसामग्री भांडार, कोल्हापूर	०	०	०
एकूण . .	०	५८	५८
(३) शिकाऊ उमेदवारी पूर्ण करणाऱ्यांची संख्या			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	९	१६	२७
शासकीय मुद्रणालय व ग्रंथागार, नागपूर	०	३१	३१
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	०	०	०
शासकीय मुद्रणालय व लेखनसामग्री भांडार, कोल्हापूर	०	०	०
एकूण . .	९	४७	५८
(४) वर्षअखेरीस उमेदवारांची संख्या			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२२	२७	२७
शासकीय मुद्रणालय व ग्रंथागार, नागपूर	०	३१	३१
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	०	१६	१६
शासकीय मुद्रणालय व लेखनसामग्री भांडार, कोल्हापूर	०	०	०
एकूण . .	२२	७४	७४
वरीलपैकी मागासवर्गीय जातींपैकी उमेदवारांची संख्या खालीलप्रमाणे			
अनुसूचित जाती	५	९	९
अनुसूचित जमाती	३	६	५
भटक्या व विमुक्त जाती	५	५	६
इतर मागासवर्गीय जमातीतील उमेदवार	६	१०	११
विशेष मागास प्रवर्ग	१	२	२
खुला	१८	३१	४१
एकूण . .	३८	६३	७४

बि (तीन) कार्यभाराचा गोषवारा

५०५-२४ (अ) शासकीय ग्रंथागारातील प्रकाशनांची विक्री

खालील तक्त्यात शासकीय प्रकाशनांचा विनामूल्य पुरवठा व विक्री ह्यासंबंधी माहिती दिली.

तक्ता २

प्रकाशनांच्या विक्री संबंधीचा तपशील

	मुंबई	पुणे	नागपूर	औरंगाबाद	कोल्हापूर
१. वर्षाच्या सुरुवातीला प्रकाशनांच्या प्रतींची एकूण संख्या —					
संख्या	१६०	१०९३	३४५	३५२	३६३
मूल्य रुपये	४२४९३	५१७७४	६१५१९	९८०१	१०४६४
२. वर्षभरात अधिक आलेली प्रकाशन संख्या					
संख्या	९३	९८	८०	८८	९१
मूल्य रुपये	१२८१४	१३४५५	६२०६	६८२७	७५१०
३. वर्षभरात झालेली विक्री संख्या					
संख्या	२८	३०	३२	७३	७७
मूल्य रुपये	२९२३	३०६९	५८९०	६४८०	७१२८
४. अखेरची शिल्लक					
संख्या	१०२५	१०९३	३५२	३६३	३७४
मूल्य रुपये	५१७७४	६१५१९	७१७५२	१०४६४	१०८४६

(७) कर्मचारी विषयक गोपवारा

		संचालनालय	व्यवस्थापक							
			शा.म.मु. मुंबई	शा.मु. नागपूर	वे.का. पुणे	शा.फो.मु. पुणे	शा.मु. कोल्हापूर	शा.मु. औरंगाबाद	म.का.मु. नागपूर	शा.मु. वाई
राजपत्रित अधिकारी (वर्ग १ व २)										
सुधारित वेतन मॅट्रीक्स (वेतन स्तर)										
१	संचालक	एस-२७ : ११८५००-२१४१००	१	०	०	०	०	०	०	०
२	उप संचालक	एस-२५ : ७८८००-२०९२००	१	०	०	०	०	०	०	०
३	व्यवस्थापक, मुंबई	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	०	१	१	१	१	१	०	०
४	वैद्यकीय अधिकारी	एस-२० : ५६१००-१७७५००	०	१	१	०	०	०	०	०
५	परिव्यय लेखा अधिकारी	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१	०	०	०	०	०	०	०
६	उप व्यवस्थापक	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	०	२	०	०	०	०	०	०
७	व्यवस्थापक, (लहान मुद्रणालय)	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	०	०	०	०	०	०	१	१
८	अंतर्गत प्रशिक्षण अधिकारी	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१	०	०	०	०	०	०	०
९	सहायक व्यवस्थापक (प्रकाशने)	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१	३	२	१	२	०	०	०
१०	लेखा अधिकारी	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१	०	०	०	०	०	०	०
११	आस्थापना अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	१	०	०	०	०	०	०
१२	कामगार कल्याण अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	१	१	०	१	०	०	०
१३	यंत्र अभियंता (मुद्रणालय/टंक.यंत्र)	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	२	०	०	०	०	०	०	०
१४	कला कार्याधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	१	०	०	०	०	०	०	०
१५	सहायक संचालक (ले.सा.मुंबई)	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	१	०	०	०	०	०	०	०
१६	सहा.लेखा अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	१	१	०	०	०	०	०	०
१७	सहा. लेखा परिक्षा अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	२	०	०	०	०	०	०	०
आराजपत्रित वर्ग-३										
१८	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	१	०	०	०	०	०	०	०
१९	प्रतिरूपमुद्रण तंत्रज्ञ	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	२	०	०	१	०	०	०
२०	कनिष्ठ सहायक व्यवस्थापक	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	२	४	२	२	२	२	१	०
२१	प्रमुख चित्रकार	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	१	०	०	०	०	०	०	०
२२	अधीक्षक	एस-१४ : ३८६००-१२२८००	२	१	१	१	१	०	०	०
२३	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	एस-१४ : ३८६००-१२२८००	१	०	०	०	०	०	०	०
२४	प्रमुख लिपिक	एस-१३ : ३५४००-११२४००	७	७	३	३	१	२	१	१
२५	वरिष्ठ चित्रकार	एस-१३ : ३५४००-११२४००	२	१	०	०	०	०	०	०
२६	परिचारिका	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	१	०	०	०	०	०	०
२७	परिरक्षण पर्यवेक्षक	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	१	०	०	०
२८	मुद्रण पर्यवेक्षक	एस-१३ : ३५४००-११२४००	१	०	०	०	०	०	०	०
२९	पर्यवेक्षक जुळणी	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	२	०	०	०	०	०	०
३०	पर्यवेक्षक (मुद्रितशोधन)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	२	२	२	०	०	१	०
३१	पर्यवेक्षक प्रतिरूप	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	४	२	२	२	०	२	०
३२	पर्यवेक्षक प्रक्रिया	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	२	०	१	१	०	०	०
३३	पर्यवेक्षक बांधणी	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	६	२	२	२	२	१	०
३४	पर्यवेक्षक (नियोजन/मानक)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	२	२	२	१	०	०	१
३५	पर्यवेक्षक (प्रशिक्षण)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	२	०	०	१	२	१	०
३६	सहा. पर्यवेक्षक लेखपट	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	६	४	२	१	२	१	१
३७	पुरुष परिचारक	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	१	०	०	०	०	०	०
३८	सुरक्षा अधिकारी	एस-१० : २९२००-९२३००	०	२	०	०	०	०	०	०
३९	सहायक पर्यवेक्षक (जुळणी)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	२	०	०	०	२	०	०
४०	सहायक पर्यवेक्षक (प्रतिरूप)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	८	२	२	६	१	१	१
४१	सहायक पर्यवेक्षक (प्रक्रिया)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	२	१	२	३	२	०	०
४२	सहायक पर्यवेक्षक (बांधणी)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	१२	१	२	२	१	२	१
४३	सहायक पर्यवेक्षक (मानक/नियोजन)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	८	६	३	२	०	१	०
४४	वरिष्ठ मुद्रित शोधक	एस-१० : २९२००-९२३००	०	१८	१२	३	०	२	३	१
४५	वरिष्ठ आरेखक	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	३	०	१	०	०	०
४६	यंत्र चालक श्रेणी-१	एस-१० : २९२००-९२३००	०	१६	५	४	५	०	२	०
४७	लेखपट यंत्रचालक	एस-१० : २९२००-९२३००	०	२६	१४	६	४	४	४	१

		सहायक संचालक					बुक डेपो			
		मुंबई	नागपूर	औरंगाबाद	पुणे	कोल्हापूर	मुंबई	नागपूर	औरंगाबाद	पुणे
राजपत्रित अधिकारी (वर्ग १ व २)										
सुधारित वेतन मॅट्रीक्स (वेतन स्तर)										
१	संचालक	एस-२७ : ११८५००-२१४१००	०	०	०	०	०	०	०	०
२	उप संचालक	एस-२५ : ७८८००-२०९२००	०	०	०	०	०	०	०	०
३	व्यवस्थापक, मुंबई	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	०	०	०	०	०	०	०	०
४	वैद्यकीय अधिकारी	एस-२० : ५६१००-१७७५००	०	०	०	०	०	०	०	०
५	परिव्यय लेखा अधिकारी	एस-२० : ५६१००-१७७५००	०	०	०	०	०	०	०	०
६	उप व्यवस्थापक	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
७	व्यवस्थापक, (लहान मुद्रणालय)	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
८	अंतर्गत प्रशिक्षण अधिकारी	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
९	सहायक व्यवस्थापक	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०	लेखा अधिकारी	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
११	आस्थापना अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
१२	कामगार कल्याण अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
१३	यंत्र अभियंता (मुद्रणालय)	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
१४	कला कार्याधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
१५	सहायक संचालक	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	१	१	१	०	०	०	०
१६	सहा. लेखा अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
१७	सहा. लेखा परिक्षा अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
अराजपत्रित वर्ग-३										
१८	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
१९	प्रतिरूपमुद्रण तंत्रज्ञ	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
२०	कनिष्ठ सहायक व्यवस्थापक	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
२१	प्रमुख चित्रकार	एस-१५ : ४१८००-१३२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
२२	अधीक्षक	एस-१४ : ३८६००-१२२८००	०	०	०	०	०	०	०	०
२३	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	एस-१४ : ३८६००-१२२८००	०	०	०	०	०	०	०	०
२४	प्रमुख लिपिक	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	१	१	१	०	०	०	०
२५	वरिष्ठ चित्रकार	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
२६	परिचारिका	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
२७	पर्यवेक्षक (परिक्षण)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
२८	पर्यवेक्षक (मुद्रण)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
२९	पर्यवेक्षक (जूळणी)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३०	पर्यवेक्षक (मुद्रितशोधन)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३१	पर्यवेक्षक (प्रतिरूप मुद्रण)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३२	पर्यवेक्षक (प्रक्रिया)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३३	पर्यवेक्षक (बंधणी)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३४	पर्यवेक्षक (नियोजन/मानक)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३५	पर्यवेक्षक (प्रशिक्षण)	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३६	सहा. पर्यवेक्षक लेखपट	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३७	पुरुष परिचारक	एस-१३ : ३५४००-११२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
३८	सुरक्षा अधिकारी	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
३९	सहायक पर्यवेक्षक (जूळणी)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४०	सहायक पर्यवेक्षक (प्रतिरूप)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४१	सहायक पर्यवेक्षक (प्रक्रिया)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४२	सहायक पर्यवेक्षक (बंधणी)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४३	सहायक पर्यवेक्षक (मानक/नियोजन)	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४४	वरिष्ठ मुद्रित शोधक	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४५	वरिष्ठ आरेखक	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४६	यंत्र चालक श्रेणी-१	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०
४७	लेखपट यंत्रचालक	एस-१० : २९२००-९२३००	०	०	०	०	०	०	०	०

(७) कर्मचारी विषयक गोषवारा

			संचालनालय								
			शा.म.मु. मुंबई	शा.मु. नागपूर	ये.का. पुणे	शा.फो.मु. पुणे	शा.मु. कोल्हापूर	शा.मु. औरंगाबाद	म.का.मु. नागपूर	शा.मु. वाई	
सुधारित वेतन मॅट्रीक्स (वेतन स्तर)											
४८	औषध निर्माता	एस-१० : २९२००-९२३००	०	१	२	०	०	०	०	०	०
४९	प्रमुख यांत्रिक	एस-१० : २९२००-९२३००	०	२	१	१	०	२	०	१	०
५०	तांत्रिक सहायक लेखपट	एस-८ : २५५००-८११००	०	४	४	२	२	२	२	०	१
५१	पर्यवेक्षक टंकन	एस-८ : २५५००-८११००	२	०	०	०	०	२	०	०	०
५२	विक्रेता	एस-८ : २५५००-८११००	३	०	०	०	०	०	०	०	०
५३	लघुटंकलेखक	एस-८ : २५५००-८११००	१	१	१	०	१	०	०	०	०
५४	वरिष्ठ लिपिक	एस-८ : २५५००-८११००	२२	२६	१२	१८	११	७	५	५	१
५५	कनिष्ठ लेखा परीक्षक	एस-८ : २५५००-८११००	२	०	०	०	०	०	०	०	०
५६	वरिष्ठ टंकयांत्रिक	एस-८ : २५५००-८११००	१२	०	०	०	०	७	०	०	०
५७	प्रगती तपासणीस लेखनीक	एस-८ : २५५००-८११००	०	०	०	०	१	०	०	०	०
५८	सजावट जुळारी	एस-८ : २५५००-८११००	०	१२	०	०	०	०	०	०	०
५९	यांत्रिक	एस-८ : २५५००-८११००	०	२	१	१	२	०	१	०	०
६०	प्रगती तपासणीस जुळणी	एस-८ : २५५००-८११००	०	२	०	०	०	०	०	०	०
६१	मुद्रितशोधक	एस-८ : २५५००-८११००	०	५१	२६	१५	४	७	६	४	२
६२	प्रगती तपासणीस प्रतिरूप	एस-८ : २५५००-८११००	०	८	४	०	०	१	१	०	१
६३	कनिष्ठ आरेखक	एस-८ : २५५००-८११००	०	०	१०	०	११	०	०	०	०
६४	यंत्र चालक प्रतिरूप	एस-८ : २५५००-८११००	०	७०	५०	३७	३४	१८	१२	८	७
६५	प्रक्रिया चालक	एस-८ : २५५००-८११००	०	११	२	८	३	४	४	२	१
६६	लेखपट यंत्रचालक ग्रेड-२	एस-८ : २५५००-८११००	०	६६	५२	३२	१२	१३	१२	६	५
६७	प्रमुख अस्तरनिकार	एस-८ : २५५००-८११००	०	०	०	०	१	०	०	०	०
६८	प्रगती तपासणीस बंधणी	एस-८ : २५५००-८११००	०	३६	७	४	११	०	४	५	१
६९	वोजतंत्री (तारतंत्री)/इलक्ट्रिशियन	एस-८ : २५५००-८११००	०	०	१	०	१	०	०	०	०
७०	बांधणीकार	एस-८ : २५५००-८११००	०	१८३	३७	३२	४१	१२	११	१०	५
७१	सहायक मानक/नियोजन	एस-८ : २५५००-८११००	०	२७	१३	३	८	०	३	२	०
७२	वरिष्ठ टंकलेखन यंत्र पर्यवेक्षक	एस-८ : २५५००-८११००	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७३	दूरध्वनी चालक	एस-७ : २१७००-६९१००	०	२	०	०	०	०	०	०	०
७४	अनुरेखक	एस-७ : २१७००-६९१००	०	०	२	०	३	०	०	०	०
७५	वाहन चालक	एस-६ : १९९००-६३२००	१	१	१	१	१	०	०	१	०
७६	सुतार	एस-६ : १९९००-६३२००	२	१	२	१	२	१	०	०	०
७७	प्रमुख आवेष्टक	एस-६ : १९९००-६३२००	०	१	०	०	०	०	०	०	०
७८	कनिष्ठ टंक यांत्रिक	एस-६ : १९९००-६३२००	५	०	०	०	०	०	०	०	०
७९	लिपिक टंकलेखक	एस-६ : १९९००-६३२००	५२	७६	४५	४९	३२	१६	१०	१६	५
८०	वितरण तपासणीस	एस-६ : १९९००-६३२००	३	०	०	०	०	१	०	०	०
८१	जावक लिपिक सहायक	एस-६ : १९९००-६३२००	१	०	०	०	०	०	०	०	०
८२	प्रमुख काढारी	एस-६ : १९९००-६३२००	०	०	०	१	०	०	०	१	०
८३	प्रमुख गणक	एस-६ : १९९००-६३२००	०	०	०	०	१	०	०	०	०
८४	परिचर प्रतिरूप	एस-६ : १९९००-६३२००	०	१२१	५१	५०	४५	८	१८	१४	७
८५	प्रक्रिया सहाय्यक	एस-६ : १९९००-६३२००	०	१३	८	१७	२२	८	४	२	२
८६	अस्तरणिकार	एस-६ : १९९००-६३२००	०	०	०	०	६	०	०	०	०
८७	सहायक बंधणीकार	एस-६ : १९९००-६३२००	०	१३१	५९	२६	४५	२०	१०	०	६
८८	जुळारी	एस-६ : १९९००-६३२००	०	८	०	०	०	०	०	०	०
८९	वितरक	एस-६ : १९९००-६३२००	०	२	०	०	०	०	०	०	०
९०	सहा. यांत्रिक	एस-६ : १९९००-६३२००	०	४	०	२	१	१	१	२	०
९१	मुकादम	एस-५ : १८०००-५६९००	१	०	०	०	०	०	०	०	०
९२	गणक	एस-५ : १८०००-५६९००	०	०	०	५	३	०	०	४	०

(७) कर्मचारी विषयक गोषवारा

		संचालनालय	व्यवस्थापक								
			शा.म.मु. मुंबई	शा.मु. नागपूर	ये.का. पुणे	शा.फो.मु. पुणे	शा.मु. कोल्हापूर	शा.मु. औरंगाबाद	म.का.मु. नागपूर	शा.मु. वाई	
सुधारित वेतन मॅट्रीक्स (वेतन स्तर)											
९३	असिस्टंट इलेक्ट्रिशियन	एस-६ : १९९००-६३२००	०	०	१	०	०	०	०	०	
९४	मूळप्रतवाचक	एस-६ : १९९००-६३२००	०	७२	३७	१३	४	९	६	४	
९५	ग्रुफ प्रेसमन	एस-६ : १९९००-६३२००	०	०	०	०	०	१	०	०	
९६	सहाय्यकारी	एस-६ : १९९००-६३२००	०	०	०	४	०	०	२	०	
९७	आवेषक/काढारी	एस-५ : १८०००-५६९००	९	०	८	७	७	०	२	६	
९८	कनिष्ठ सुतार	एस-५ : १८०००-५६९००	०	३	१	०	०	१	१	०	
९९	जावक	एस-५ : १८०००-५६९००	२	०	०	०	०	०	०	०	
१००	ब्रणोपचारक	एस-५ : १८०००-५६९००	०	३	०	०	०	०	०	०	
१०१	सुरक्षा रक्षक	एस-५ : १८०००-५६९००	०	०	०	१	०	०	०	०	
१०२	आवेषक	एस-५ : १८०००-५६९००	०	११	७	०	०	३	४	०	
१०३	तपासणीस	एस-५ : १८०००-५६९००	७	०	०	०	०	०	०	०	
१०४	मजदूर मुकादम	एस-५ : १८०००-५६९००	०	२	१	०	०	०	०	०	
१०५	रबरी ठसेकार	एस-५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	१	०	
१०६	बांधणी सहाय्यकारी	एस-५ : १८०००-५६९००	०	९१	३६	२६	४९	१५	११	२६	
१०७	जावक प्रमुख	एस-५ : १८०००-५६९००	०	१	०	०	०	०	०	०	
१०८	प्रक्रिया सहाय्यकारी	एस-४ : १७१००-५४०००	०	६	०	०	३	२	४	०	
१०९	दत्तरी	एस-३ : १६६००-५२४००	२	३	१	१	१	०	१	०	
११०	कामकरी	एस-३ : १६६००-५२४००	११	०	१०	०	१०	१	०	०	
१११	पंप परिचर	एस-३ : १६६००-५२४००	०	२	०	०	०	०	०	०	
११२	नाईक	एस-३ : १६६००-५२४००	२	१	१	०	१	०	०	०	
११३	सफाई मुकादम	एस-३ : १६६००-५२४००	०	०	१	०	१	०	०	०	
११४	जमादार	एस-३ : १६६००-५२४००	१	२	१	०	२	०	१	०	
११५	सफाईगार	एस-१ : १५०००-४७६००	४	१३	९	१	८	३	४	०	
११६	शिपाई	एस-१ : १५०००-४७६००	१६	१५	१०	५	७	४	३	२	
११७	मेहेतर वेट अँड ड्राय	एस-१ : १५०००-४७६००	०	१०	०	०	०	०	०	०	
११८	स्वच्छक	एस-१ : १५०००-४७६००	१	१	१	०	०	०	०	०	
११९	पहारेकरी	एस-१ : १५०००-४७६००	६	१८	८	५	१५	७	८	०	
१२०	माळी	एस-१ : १५०००-४७६००	०	१	१	१	०	१	०	०	
१२१	मजदूर (भंडार)	एस-१ : १५०००-४७६००	६	४२	१९	१६	१	१८	६	५	
१२२	मजदूर (ग्रंथागार)	एस-१ : १५०००-४७६००	३	०	०	०	०	०	०	०	
१२३	भाई (वखार)	एस-१ : १५०००-४७६००	०	३	०	०	०	०	०	०	
१२४	कर्मशाळा परिचर	एस-१ : १५०००-४७६००	३	०	०	०	०	१	०	०	
१२५	सामग्री परिचर	एस-१ : १५०००-४७६००	०	०	१	०	०	०	०	०	
एकूण			२१०	१३०९	६१०	४२६	४५४	२१५	१७८	१३६	७१

		सहायक संचालक				बुक डेपो				
		मुंबई	नागपूर	औरंगाबाद	पुणे	कोल्हापूर	मुंबई	नागपूर	औरंगाबाद	पुणे
सुधारित वेतन मॅट्रीक्स (वेतन स्तर)										
९३	असिस्टंट इलेक्ट्रिशियन	एस -६ : १९९००-६३२००	०	०	०	०	०	०	०	०
९४	मूलप्रतवाचक	एस -६ : १९९००-६३२००	०	०	०	०	०	०	०	०
९५	ग्रुफ प्रेसमन	एस -६ : १९९००-६३२००	०	०	०	०	०	०	०	०
९६	सहाय्यकारी	एस -६ : १९९००-६३२००	०	०	०	०	०	०	०	०
९७	आवेष्टक/काढारी	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	१	५	०	०	०	०
९८	कनिष्ठ सुतार	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
९९	जावक	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१००	ब्रणोपचारक	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०१	सुरक्षा रक्षक	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०२	आवेष्टक तपासणीस	एस -५ : १८०००-५६९००	०	२	२	०	०	०	०	०
१०३	तपासणीस	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०४	मजदूर मुकादम	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०५	रबरी ठसेकार	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०६	बांधणी सहाय्यकारी	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०७	जावक प्रमुख	एस -५ : १८०००-५६९००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०८	प्रक्रिया सहाय्यकारी	एस -४ : १७१००-५४०००	०	०	०	०	०	०	०	०
१०९	दप्तरी	एस -३ : १६६००-५२४००	०	१	१	०	०	०	०	०
११०	कामकारी (लष्कर)	एस -३ : १६६००-५२४००	०	४	२	०	०	०	०	०
१११	पंप परिचर	एस -३ : १६६००-५२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
११२	नाईक	एस -३ : १६६००-५२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
११३	सफाई मुकादम	एस -३ : १६६००-५२४००	१	०	०	०	०	०	०	०
११४	जमादार	एस -३ : १६६००-५२४००	०	०	०	०	०	०	०	०
११५	सफाईगार	एस -१ : १५०००-४७६००	०	१	१	१	०	०	०	०
११६	चपराशी	एस -१ : १५०००-४७६००	०	२	४	२	०	०	०	०
११७	मेहेतर वेट अँड ड्राय	एस -१ : १५०००-४७६००	०	०	०	०	०	०	०	०
११८	स्वच्छक	एस -१ : १५०००-४७६००	०	०	०	०	०	०	०	०
११९	पहारिकरी	एस -१ : १५०००-४७६००	०	३	३	४	०	०	०	०
१२०	माळी	एस -१ : १५०००-४७६००	१	०	०	०	०	०	०	०
१२१	मजदूर (भांडार)	एस -१ : १५०००-४७६००	०	१	६	४	०	०	०	०
१२२	मजदूर (ग्रंथागार)	एस १ : १५०००-४७६००	१	०	०	०	०	०	०	०
१२३	भाई (वखार)	एस -१ : १५०००-४७६००	०	०	०	०	०	०	०	०
१२४	कर्मशाळा परिचर	एस -१ : १५०००-४७६००	०	२	१	२	०	०	०	०
१२५	सामग्री परिचर	एस -१ : १५०००-४७६००	०	०	०	०	०	०	०	०
एकूण			०	५२	५१	३३	०	०	०	०

शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई

प्रस्तावना

शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय हे महाराष्ट्र शासनाच्या उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली आहे. महाराष्ट्र शासनाचे मुद्रणाचे काम, शासकीय प्रकाशनांची विक्री तसेच शासकीय कार्यालयांना लेखनसामग्रीचा व प्रमाण नमुन्यांचा पुरवठा करणे ही संचालनालयाची कार्ये आहेत. हे संचालनालय शासकीय कार्यालयांना दैनंदिन कार्यासाठी अत्यावश्यक असणारी सामग्री व सेवा उपलब्ध करून देते.

२. मुद्रण हे संचालनालयाचे प्रमुख व अत्यंत महत्त्वाचे कार्य आहे. शासकीय कार्यालयांची छपाईची गरज शक्य तितक्या शीघ्र गतीने पुरी करणे हे या विभागाचे मूलभूत ध्येय आहे. हे करीत असताना मुद्रणाचा सर्वोत्कृष्ट दर्जा राखणे, जाणीवपूर्वक मुद्रणकलेतील गुणवत्तेचा आधुनिकीकरणाच्या माध्यमातून विकास साधणे आणि त्याचबरोबर उत्पादनांचे प्रमाणही सर्व स्तरांवर ठेवणे हे या संचालनालयाचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे.

३. वार्षिक वित्तीय विवरणपत्र म्हणजे अर्थसंकल्प, संबंधित विभागाला कराव्या लागणाऱ्या खर्चाच्या बाबींसाठी जी रक्कम त्या विभागाच्या स्वाधीन करण्यात येते त्यासंबंधीची माहिती देते. त्यामध्ये अशा कार्यक्रमांपासून अपेक्षिलेले परिणाम आणि उपयोगात आणलेली साधनसंपत्ती व त्यापासून मिळालेले परिणाम यांचे परस्पर संबंध दर्शविण्यात येत नाहीत. अर्थसंकल्पामध्ये कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी निधीच्या नियत वाटपाच्या रूपाने साधनांची तरतूद केलेली असते, तर कार्यक्रम अंदाजपत्रकात कार्यक्रम, नेमून दिलेले काम व साध्य केलेली उद्दिष्टे यांचा तपशील देण्यात येतो. कार्यक्रम अंदाजपत्रकात खर्च केलेल्या रकमांच्या तपशिलापेक्षा करावयाच्या कामांना विशेष महत्त्व देण्यात येते आणि म्हणून व्यवस्थापकीय नियंत्रण व नियोजनासाठी वित्तीय जबाबदारी असण्याची आवश्यकता आहे.

४. मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालयाची महाराष्ट्र राज्यात विविध ठिकाणी असलेली शासकीय मुद्रणालये, शासनाचे सर्व मुद्रण काम पाहतात. तसेच निरनिराळ्या ठिकाणी असलेली लेखनसामग्री भांडारे व टंकलेखन यंत्र कर्मशाळा यांजकडून लेखनसामग्रीचे, टंकलेखन यंत्राचे संधारण केले जाते. संचालक, मुद्रण व लेखनसामग्री यांच्याकडे सोपविण्यात आलेली कामे खालीलप्रमाणे आहेत :—

- (१) संचालन व प्रशासन.
- (२) लेखनसामग्रीची खरेदी व पुरवठा.
- (३) नमुन्यांचे मुद्रण, साठवण व वितरण.
- (४) शासकीय मुद्रणालये.
- (५) शासकीय प्रकाशने.
- (६) इतर मार्गांनी मुद्रणाकरिता केलेले खर्च.
- (७) शिकाऊ उमेदवारांचे प्रशिक्षण.

प्रत्येक कार्यक्रमाचे पुढीलप्रमाणे चार विभाग करण्यात आले आहेत :—

- (१) प्रास्ताविक.
- (२) वित्तीय आवश्यकता आणि वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण
- (३) कार्यभाराचा गोषवारा
- (४) कर्मचारीविषयक गोषवारा.

वित्तीय आवश्यकतांसंबंधीच्या विभागाचे तीन भागांमध्ये वर्गीकरण केले आहे ते असे :—

कार्यक्रमनिहाय वर्गीकरण.—खर्चाचा उद्देश दर्शविणे.

उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण.—कोणत्या पद्धतीने खर्च करण्यात आला हे दर्शविणे.

साधनसामग्रीनिहाय वर्गीकरण.—निधीकरिता ज्या प्रधान लेखाशीर्षाखाली तरतूद करण्यात आली ते प्रधान लेखाशीर्ष दर्शविणे.

५. मुख्यतः संधारण विभागाच्या स्वरूपाच्या या मुद्रण विभागात मुद्रणालयांनी केलेल्या वेगवेगळ्या कामांचे प्रमाण ठरवणे अवघड आहे असे दिसून येते. या विभागातील प्रत्यक्ष उत्पादन व उत्पादकता यांचे मोजमाप घेताना बऱ्याच तांत्रिक अडचणी उद्भवतात. मुद्रणाचे प्रत्येक काम वेगवेगळ्या स्वरूपाचे असते. त्यातील कामाचे स्वरूप, रंगसंगती, लेखकाने दर्शविलेल्या दुरुस्त्या, इत्यादींमुळे त्यांचे नेहमीच्या तंत्राने मोजमाप करता येत नाही. शासनाच्या आवश्यकतेनुसार कामाचे अग्रक्रम सतत बदलत असतात व त्यामुळे मनुष्यबळ व यंत्रे यांना एक काम पुरे करताना दुसरे काम द्यावे लागते. या सर्व घटकांमुळे कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे खास करून अपेक्षित असलेले प्रमाण ठरविणे कठीण होते.

समग्र कार्यक्रम

शासनाच्या खर्चातील काटकसरीची मार्गदर्शक तत्त्वे लक्षात घेऊन शासकीय कार्यालयांची जास्तीत जास्त गरज भागविली जाईल यादृष्टीने योग्य लक्ष पुरविण्याचे या विभागाकडून प्रयत्न करण्यात येत आहेत.

मुद्रण उद्योगामध्ये आता फार मोठ्या प्रमाणात आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर सर्वत्र होत आहे. या विभागानेही काळाची गरज लक्षात घेऊन तंत्रशास्त्रविषयक प्रगती व विकास साध्य करण्यासाठी राज्यातील आठही शासकीय मुद्रणालयांचे आधुनिकीकरण करण्याचा व्यापक कार्यक्रम सुरू केला असून अक्षर मुद्रण पद्धत कालबाह्य झाल्याने ती बंद करण्यात आला असून संगणक आधारित जुळणी व प्रतिरूप मुद्रण पद्धतीचा वापर करण्यात आलेला आहे, ज्यामुळे शासकीय मुद्रणालये उत्पादन तसेच दर्जा व गुणवत्ता या सर्व दृष्टीने बदलत्या जगाच्या गतीबरोबर राहू शकतील. शासकीय मुद्रणाचा दर्जा कसा आहे यावरून शासनाच्या प्रगतीचे मोजमाप सर्वत्र केले जाते. म्हणूनच, महाराष्ट्र शासनाच्या मुद्रणालयातील मुद्रणाचा दर्जा चांगला राखण्याच्या दृष्टीने या विभागाकडून सर्व पातळीवरून सतत प्रयत्न करण्यात येतात.

या विभागाने अद्यापही मुद्रण क्षेत्रातील आपले श्रेष्ठत्व कायम ठेवून बरीचशी दर्जेदार प्रकाशने, पुस्तिका, भिंतीपत्रके, चित्रे इत्यादी मुद्रित केली आहेत व शासकीय मुद्रणालये व विविध मुद्रण क्षेत्रातील आपले श्रेष्ठत्व खाजगी स्पर्धाकांच्या तुलनेत बरोबरीचे राखण्यासाठी सतत प्रयत्नशील आहे.

महाराष्ट्र शासनाची २१ प्रकाशने आतापर्यंत आंतरराष्ट्रीय ग्रंथ प्रदर्शनासाठी निवडली गेली आहेत. हे महाराष्ट्रातील शासकीय मुद्रणालयांचे घवघवीत यश होय. अखिल भारतीय पातळीवर ज्या ज्या कलात्मक मुद्रण स्पर्धा होतात त्या स्पर्धांमध्ये खाजगी मुद्रणालयांशी सतत स्पर्धा करीत महाराष्ट्र शासनाच्या मुद्रणालयांनी आतापावेतो सुमारे ७० उत्कृष्ट मुद्रणाची पारितोषिके संपादन केली आहेत.

शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय

एकूण अर्थसंकल्प, सुधारित अंदाज, २०२२-२०२३ व अर्थसंकल्प, २०२२-२०२३ दर्शविणारे विवरणपत्र

(रुपये हजारतल/ Rs. in thousands)

अनुक्रमिक (१)	तपशील (२)	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३			सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४		
		योजनेतर (३)	योजनांत (४)	एकूण (५)	योजनेतर (६)	योजनांत (७)	एकूण (८)	योजनेतर (९)	योजनांत (१०)	एकूण (११)	योजनेतर (१२)	योजनांत (१३)	एकूण (१४)
१	२०५८, लेखनसामग्री व मुद्रण संचालन आणि प्रशासन	३१८८४१	...	३१८८४१	४३४७२०	...	४३४७२०	३१९८३१	...	३१९८३१	४३५३३८	...	४३५३३८
२	लेखनसामग्री भांडाराची खरेदी व पुरवठा.	८११६५	...	८११६५	११३०११	...	११३०११	१०८००१	...	१०८००१	१२६२४८	...	१२६२४८
३	नमुन्याचे मुद्रण, साठवण व विकास	१६३५२१	...	१६३५२१	११००३१	...	११००३१	१८६७८३	...	१८६७८३	२१३८६०	...	२१३८६०
	भारत	०	...	०	०	...	०	०	...	०	०	...	०
४	शासकीय मुद्रणालये	११४५८७०	...	११४५८७०	१३६०८११	...	१३६०८११	१३५२४३२	...	१३५२४३२	१४०३६३३	...	१४०३६३३
५	इतर मार्गानी केलेला मुद्रणाचा खर्च	२६४८	...	२६४८	१७८०	...	१७८०	१७७४	...	१७७४	३०२०	...	३०२०
६	शासकीय प्रकाशने	२२३५०	...	२२३५०	२८३९९	...	२८३९९	२७३४५	...	२७३४५	३१००६	...	३१००६
७	घसारा निर्धीकडून/कडे हस्तांतर	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	भारत	०	...	०	१००	...	१००	१	...	१	१००	...	१००
	इतर खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	दत्तमत	१५१८	...	१५१८	३२४२	...	३२४२	२१३५	...	२१३५	२८१०	...	२८१०
	भारत	०	...	०	१००	...	१००	१	...	१	१००	...	१००
	एकूण—स्थूल	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	एकूण—स्थूल	१७३५९१३	...	१७३५९१३	२१३२०९४	...	२१३२०९४	१९९८३०२	...	१९९८३०२	२२१६०१५	...	२२१६०१५
	वजा	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	...	१६६१	...	१६६१	०	...	०	०	...	०	०	...	०
	तपशील क्रमांक ३	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	तपशील क्रमांक ४	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	एकूण—वजा	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	भारत	०	...	०	१००	...	१००	१	...	१	१००	...	१००
	दत्तमत	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	एकूण—निव्वळ	१७३४२५२	...	१७३४२५२	२१३१९९४	...	२१३१९९४	१९९८३०१	...	१९९८३०१	२२१५९१५	...	२२१५९१५

(१) संचालन आणि प्रशासन

(एक) प्रास्ताविक

मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, विभाग प्रमुख म्हणून कार्य करते. त्याची कार्ये खालीलप्रमाणे आहेत :-

- (१) संचालन व प्रशासन.
  - (२) लेखनसामग्रीची खरेदी व पुरवठा.
  - (३) नमुन्यांचे मुद्रण, साठवण व वितरण.
  - (४) शासकीय मुद्रणालये.
  - (५) शासकीय प्रकाशने.
  - (६) इतर मार्गानी मुद्रणाकरिता केलेले खर्च.
  - (७) शिकाऊ उमेदवारांचे प्रशिक्षण.
- प्रत्येक कार्यक्रमाचे पुढीलप्रमाणे चार विभाग करण्यात आले आहेत :-

प्रास्ताविक.

वित्तीय आवश्यकता.

कार्यभाराचा गोषवारा आणि वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण.

कर्मचारीविषयक गोषवारा.

(दोन व तीन) कार्यभाराचा गोषवारा व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

उत्पादन व वित्तीय नियंत्रण: आर्थिक, प्रशासकीय व उत्पादन निर्मिती या क्षेत्रावर संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री यांचे नियंत्रण असते. त्यासाठी मुद्रणालयांचे उत्पादन व कार्यभार दर्शविणारे विवरणपत्र, कामगारांची अनुपस्थिती दर्शविणारे विवरणपत्र, मुद्रणालयातील कार्यभार दर्शविणारे विवरणपत्र ही सर्व विवरणपत्रे मुद्रणालयातील कार्यक्षमता व उत्पादनाचे वाटप या दृष्टीने विहित केलेली आहेत.

मुद्रणालयांनी निरनिराळ्या घटकांचे व यावर केलेल्या खर्च पडताळण्याकरिता त्यांच्याकडून वार्षिक परिव्यय विवरणपत्रे मागितली जातात. ही विवरणपत्रे निरनिराळ्या घटकत्वांचा परिव्यय दर्शवितात.

सर्व मुद्रणालये व लेखनसामग्री भांडारे यांचेकडून वेळोवेळी प्रत्यक्ष केलेल्या कार्याचा मासिक अहवाल मागवून तो ठरवून दिलेल्या लक्ष्याबरोबर पडताळला जातो. या विवरणपत्रात दर्शविलेला कार्यभार व ठरविलेले लक्ष्य यावर बारीक लक्ष ठेवले जाते. जर ठरलेल्या लक्ष्याप्रमाणे कार्यभार न होता त्यात कमतरता आढळली तर योग्य असे मार्गदर्शन करून अपेक्षित लक्ष्य पूर्ण करण्याच्या दृष्टीने योग्य कार्यवाही करण्यात येते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

तक्ता १

(रुपये हजारत)

तपशील (१)	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४					
	योजनेतर (२)	योजनांतर्गत (३)	योजनेतर (४)	योजनांतर्गत (५)	योजनेतर (६)	योजनांतर्गत (७)	योजनेतर (८)	योजनांतर्गत (९)	योजनेतर (१०)	योजनांतर्गत (११)	योजनेतर (१२)	योजनांतर्गत (१३)
(अ) कार्यक्रमनिहाय वर्गीकरण — मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई (१) संचालन आणि प्रशासन	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(अ) स्थूल	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	४३४७२०	४३४७२०	४३४७२०	३१९८३१	३१९८३१	४३५३३८	४३५३३८	४३५३३८	४३५३३८
वजा (—)-वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(अ) निव्वळ	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	४३४७२०	४३४७२०	४३४७२०	३१९८३१	३१९८३१	४३५३३८	४३५३३८	४३५३३८	४३५३३८
(ब) उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण — मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई वेतन	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
मजुरी	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी	२७४९९५	२७४९९५	२७४९९५	३८४५३८	३८४५३८	३८४५३८	२६९६४९	२६९६४९	३८४२२७	३८४२२७	३८४२२७	३८४२२७
एकूण—(अ) स्थूल	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
वजा (—)-वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(अ) निव्वळ	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	४३४७२०	४३४७२०	४३४७२०	३१९८३१	३१९८३१	४३५३३८	४३५३३८	४३५३३८	४३५३३८
(२) वित्त व्यवस्थेची साधने — क- मागणी क्र. प्रधान शीर्ष के-३ २०५८	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(अ) स्थूल	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	४३४७२०	४३४७२०	३१९८३१	३१९८३१	३१९८३१	४३५३३८
वजा (—)-वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(अ) निव्वळ	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	३१८८४१	४३४७२०	४३४७२०	३१९८३१	३१९८३१	३१९८३१	४३५३३८

(२) लेखनसामग्रीची खरेदी व पुरवठा

(एक) प्रास्ताविक

शासकीय कार्यालयांना रोजच्या कामकाजाकरिता लेखनसामग्री पुरविणे अत्यावश्यक आहे. खालील लेखनसामग्रीच्या बाबी शासनाने ठरवून दिलेल्या परिमाणानुसार शासकीय कार्यालयांना पुरविल्या जातात. त्या खाली दिलेल्या एजन्सीमार्फत खरेदी केल्या जातात :-

- (१) डायरेक्टर जनरल ऑफ सप्लाय्ज आणि डिस्पोजल्स, नवी दिल्ली यांनी निश्चित केलेल्या दर कराराद्वारा.
- (२) मध्यवर्ती सामान खरेदी संघटना, उद्योग संचालनालय, महाराष्ट्र शासन यांनी निश्चित केलेल्या दर कराराद्वारा.
- (३) संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री, मुंबई यांचेकडून शा. नि., २ जानेवारी १९९२ मधील विहित पद्धतीनुसार.

खरेदी केलेल्या वस्तूंची संख्या—

	२०२१-२२	२०२२-२३	२०२३-२४
(१) लेखनसाहित्य	.. ८५	८५	८५
(२) आरेखन	.. ३९	३९	३९
(३) किरकोळ	.. १४	१४	१४
(४) निवडणूक सामग्री	.. ०	०	०

मुंबई, पुणे, नागपूर, औरंगाबाद व कोल्हापूर येथील पाच भांडारामार्फत लेखनसामग्रीचा साठा व पुरवठा होत असतो. कोल्हापूर येथील भांडार वगळता इतर लेखनसामग्री भांडारे सहायक संचालकांच्या नियंत्रणाखाली आहेत. कोल्हापूर येथील भांडार मात्र व्यवस्थापक, शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर यांच्या नियंत्रणाखाली आहे, तसेच मुंबई, पुणे, नागपूर, औरंगाबाद, नाशिक व अकोला या कर्मशाळांतून शासकीय टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची दुरुस्ती व संधारण केले जाते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

तक्ता १

(रुपये हजारांत)

तपशील (१)	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४					
	योजनेतर (२)	योजनांतर्गत (३)	योजनेतर (४)	योजनांतर्गत (५)	योजनेतर (६)	योजनांतर्गत (७)	योजनेतर (८)	योजनांतर्गत (९)	योजनेतर (१०)	योजनांतर्गत (११)	योजनेतर (१२)	योजनांतर्गत (१३)
(अ) कार्यक्रमनिहाय वर्गीकरण—												
१ शासकीय लेखनसामग्री भांडार, मुंबई	२१४२६		२१४२६	३५४९१		३५४९१	३१९४८		३१९४८	३९२५४		३९२५४
२ शासकीय लेखनसामग्री भांडार, कोल्हापूर	१२१४६		१२१४६	१७८१५		१७८१५	१६९९३		१६९९३	१८६१३		१८६१३
३ शासकीय लेखनसामग्री भांडार, नागपूर	१९९९२		१९९९२	२२८७४		२२८७४	२२९५८		२२९५८	२७२२९		२७२२९
४ शासकीय लेखनसामग्री भांडार, छत्रपती संभाजीनगर	१९५५३		१९५५३	२३५६४		२३५६४	२३६६३		२३६६३	२५७२३		२५७२३
५ शासकीय लेखनसामग्री भांडार, पुणे	८८४८		८८४८	१३२६७		१३२६७	१२४३९		१२४३९	१५४२९		१५४२९
एकूण—(अ) स्थूल	८११६५		८११६५	११३०११		११३०११	१०८००१		१०८००१	१३६२४८		१३६२४८
वजा (—) वासुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(अ) निव्वळ	८११६५		८११६५	८१३०११		८१३०११	११३०११		१०८००१	१३६२४८		१३६२४८

तक्ता १-चालू

(रुपये हजारोंत)

तपशील (१)	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज, २०२३-२०२४		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४					
	योजनेतर (२)	योजनांतर्गत (३)	एकूण (४)	योजनेतर (५)	योजनांतर्गत (६)	एकूण (७)	योजनेतर (८)	योजनांतर्गत (९)	एकूण (१०)	योजनेतर (११)	योजनांतर्गत (१२)	एकूण (१३)
(ब) उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण —												
(१) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, मुंबई												
वेतन	१८५८८	...	१८५८८	२२८६४	...	२२८६४	२३१००	...	२३१००	२६६२५	...	२६६२५
प्रवास खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी	२८३८	...	२८३८	१२६२७	...	१२६२७	८८४८	...	८८४८	१२६२९	...	१२६२९
एकूण—(१) स्थूल	२१४२६	...	२१४२६	३५४९१	...	३५४९१	३१९४८	...	३१९४८	३९२५४	...	३९२५४
वजा (-) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(१) निव्वळ	२१४२६	...	२१४२६	३५४९१	...	३५४९१	३१९४८	...	३१९४८	३९२५४	...	३९२५४
(२) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, कोल्हापूर												
वेतन	११८९३	...	११८९३	१४८०९	...	१४८०९	१४८०९	...	१४८०९	१५५८५	...	१५५८५
प्रवास खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी	२५३	...	२५३	३००६	...	३००६	२१८४	...	२१८४	३०२८	...	३०२८
एकूण—(२) स्थूल	१२१४६	...	१२१४६	१७८१५	...	१७८१५	१६९९३	...	१६९९३	१८६१३	...	१८६१३
वजा (-) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(२) निव्वळ	१२१४६	...	१२१४६	१७८१५	...	१७८१५	१६९९३	...	१६९९३	१८६१३	...	१८६१३
(३) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, नागपूर												
वेतन	१९०२१	...	१९०२१	२०१६२	...	२०१६२	२१००५	...	२१००५	२४४८५	...	२४४८५
प्रवास खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी	१७१	...	१७१	२७१२	...	२७१२	१९५३	...	१९५३	२७४४	...	२७४४
एकूण—(३) स्थूल	१९१९२	...	१९१९२	२२८७४	...	२२८७४	२२९५८	...	२२९५८	२७२२९	...	२७२२९
वजा (-) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(३) निव्वळ	१९१९२	...	१९१९२	२२८७४	...	२२८७४	२२९५८	...	२२९५८	२७२२९	...	२७२२९

तक्ता १—समाप्त

(रुपये हजाराले)

तपशील (१)	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३			सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४		
	योजनेतर (२)	योजनांतर्गत (३)	एकूण (४)	योजनेतर (५)	योजनांतर्गत (६)	एकूण (७)	योजनेतर (८)	योजनांतर्गत (९)	एकूण (१०)	योजनेतर (११)	योजनांतर्गत (१२)	एकूण (१३)
(४) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, औरंगाबाद—												
वेतन ...	११२८४	...	११२८४	२०६८६	...	२०६८६	२१५८६	...	२१५८६	२२७५५	...	२२७५५
प्रवास खर्च ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी ...	२६९	...	२६९	२८७८	...	२८७८	२०७७	...	२०७७	२९६८	...	२९६८
एकूण—(४) स्थूल ...	११५५३	...	११५५३	२३५६४	...	२३५६४	२३६६३	...	२३६६३	२५७२३	...	२५७२३
वजा—(-) वासुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(४) निव्वळ ...	११५५३	...	११५५३	२३५६४	...	२३५६४	२३६६३	...	२३६६३	२५७२३	...	२५७२३
(५) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, पुणे—												
वेतन ...	८५५३	...	८५५३	१०४१६	...	१०४१६	१०४१६	...	१०४१६	१२६४०	...	१२६४०
प्रवास खर्च ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी ...	२९५	...	२९५	२८५१	...	२८५१	२०२३	...	२०२३	२७८९	...	२७८९
एकूण—(५) स्थूल ...	८८४८	...	८८४८	१३२६७	...	१३२६७	१२४३९	...	१२४३९	१५४२९	...	१५४२९
वजा—(-) वासुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(५) निव्वळ ...	८८४८	...	८८४८	१३२६७	...	१३२६७	१२४३९	...	१२४३९	१५४२९	...	१५४२९
(क) वित्तव्यवस्थेची साधने—												
क - मागणी क्र. प्रधान शीर्ष	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
के - ३. २०५८	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क) स्थूल ...	८११६५	...	८११६५	११३०११	...	११३०११	१०८००१	...	१०८००१	१२६२४८	...	१२६२४८
वजा—(-) वासुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क) निव्वळ ...	८११६५	...	८११६५	११३०११	...	११३०११	१०८००१	...	१०८००१	१२६२४८	...	१२६२४८

(तीन) कार्यभारांचा गोषवारा व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

(अ) खरेदी.—लेखनसामग्री, कागद, कच्चा माल, संयंत्रे व यंत्रसामग्री इत्यादी बाबींची खरेदी संचालनालयात केंद्रीभूत झालेली असून मागण्याचे कार्य ते निविदा स्वीकृती आणि मालाचा पुरवठा आदेश मुख्य कार्यालयाकडून दिले जातात. तसेच, दर कंत्राटाद्वारा खरेदी केलेल्या बाबींचे पुरवठा आदेशसुद्धा मुख्य कार्यालयाकडून दिले जातात. तथापि, शासकीय मुद्रणालये व लेखनसामग्री भांडारे यांजकडे प्रत्यक्ष परस्पर माल पाठविला जातो व देय रक्कमसुद्धा त्यांच्यामार्फतच दिली जाते. कागदाची देय रक्कम मात्र संचालनालयामार्फत दिली जाते.

निरनिराळ्या सामग्रीकरिता निविदा स्वीकृती व त्यांचे पुरवठा आदेश याबद्दलची माहिती खालील तक्त्यात दिली आहे :—

तक्ता २

अनुक्रमांक	कार्यक्रम तपशील	(प्रत्यक्ष) २०२१-२०२२	(संभाव्य) २०२२-२०२३	(अंदाजे) २०२३-२०२४
लेखनसामग्री				
१	(अ) लेखनसामग्रीच्या खरेदीकरिता आलेल्या निविदा.	०	४०	५०
	(ब) (१) सर्वात कमी दरात स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या.	०	०	०
	(२) खास कारणाकरिता परंतु स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या.	०	०	०
	(३) एकूण—स्वीकृत निविदांची संख्या	०	४०	५०
कच्चा माल				
२	(अ) कच्चा माल खरेदी करण्याकरिता आलेल्या निविदा.	७२	१४०	१५०
	(ब) (१) सर्वात कमी दरात स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या.	२३	६०	७०
	(२) खास कारणाकरिता कमी दरात नसलेल्या परंतु स्वीकारलेल्या निविदांची संख्या.	०	०	०
	(३) एकूण—स्वीकृत निविदांची संख्या.	१५	२००	२२०
संयंत्रे व यंत्रसामग्री				
३	कराराद्वारा खरेदी केलेल्या बाबींची संख्या.	१५	१४	६०
४	कराराद्वारा दिलेल्या पुरवठा आदेशांची संख्या.	१७	५	२०

खालील तक्त्यात खरेदीबद्दल सविस्तर माहिती दिलेली आहे :—

**तक्ता ३
कागदाची खरेदी**

(ब)

(टनांमध्ये परिमाण)

(रुपये हजारांत)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य
एकूण परिमाण	...	...	...	...	...	...
(अ) शासकीय मुद्रणालयांकरिता कागद.	१४०५	१६.४७	२६२८	२१.०६	३०००	३०००००
(ब) लेखनसामग्री भांडाराकरिता कागद.	३८८	५.१६	१०६३	१६.७५	२०००	२०००००

तक्ता ४

लेखनसामग्री भांडाराकडून कागदाचे जमा व वाटप

(टनांमध्ये परिमाण)

(रुपये हजारांत)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य
	मे.ट.	रु.	मे.ट.	रु.	मे.ट.	रु.
(अ) सुरुवातीची शिल्लक	३१०	२१३७५	२२४	४२५७४	२६७	५६१६९
(ब) वर्षभरात जमा	२६७	४८३३७	११५	११६५३२	१८५९	१३८५३४
(क) एकूण जमा (अ + ब)	५७७	६९७०८	११३९	१५९१०६	२१२६	१९४६९३
(ड) वाटप (स्थानांतर नागपूर १५ टन)	३५३	२७१३४	८७२	१०२९४७	१४८२	१२६८१४
(इ) अखेरची शिल्लक	२२४	४२५७४	२६७	५६१५९	६४४	६७८७९

(क) लेखनसामग्री खरेदी (कागदाखेरीज).—खालील तक्त्यात निरनिराळ्या तऱ्हेची खरेदीची साधने दर्शविली आहेत :—

तक्ता ५

(रुपये हजारांत)

अ.क्र.	लेखनसामग्री भांडार	डी.जी.एस.डी. मार्फत खरेदी (कागदाखेरीज) I						मध्यवर्ती सामान खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी		
		वस्तुंचे प्रकार			वस्तुंची किंमत			वस्तुंचे प्रकार		
		प्रत्यक्ष २०२१- २०२२	संभाव्य २०२२- २०२३	अंदाजे २०२३- २०२४	प्रत्यक्ष २०२१- २०२२	संभाव्य २०२२- २०२३	अंदाजे २०२३- २०२४	प्रत्यक्ष २०२१- २०२२	संभाव्य २०२२- २०२३	अंदाजे २०२३- २०२४
१	मुंबई	०	०	०	०	०	०	०	०	०
२	कोल्हापूर	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३	नागपूर	०	०	०	०	०	०	१९	२१	०
४	औरंगाबाद	०	१५	२०	०	४५०	४८०	०	०	०
५	पुणे	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	एकूण	०	१५	२०	०	४५०	४८०	०	१९	२१

स.सा. खरेदी संघटना मार्फत खरेदी			संचालनालयामार्फत खरेदी III						एकूण खरेदी IV		
वस्तुंची किंमत			वस्तुंचे प्रकार			वस्तुंची किंमत			वस्तुंची किंमत		
प्रत्यक्ष २०२१- २०२२	संभाव्य २०२२- २०२३	अंदाजे २०२३- २०२४	प्रत्यक्ष २०२१- २०२२	संभाव्य २०२२- २०२३	अंदाजे २०२३- २०२४	प्रत्यक्ष २०२१- २०२२	संभाव्य २०२२- २०२३	अंदाजे २०२३- २०२४	प्रत्यक्ष २०२१- २०२२	संभाव्य २०२२- २०२३	अंदाजे २०२३- २०२४
०	०	०	०	४०	४५	०	२२२००	६००००	०	२२२००	६००००
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
०	६५३८	७०००	०	१६	१८	०	२९७९	३५००	०	९५१७	१०५००
०	०.२४	०.२४	३९	६५	७०	०.३४	०.३५	०.४	०.३४	०.३८	०.४
०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
०	६५३८.२४	७०००.२	३९	१२१	१३३	०.३४	२५१७९.३५	६३५००.४	०.३४	३१७१७.३८	७०५००.४

(ड) वार्षिक मागणीपत्रक (लेखनसामग्री)—खालील तक्त्यात प्राप्त आणि अनुपालन झालेल्या मागणीपत्रकांचा सारांश दिला आहे.

तक्ता ६ (लेखनसामग्री)

अनु-क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	लेखनसामग्री पुरवठा जिल्हे	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२		(संभाव्य) २०२२-२०२३		(अंदाजे) २०२३-२०२४	
			प्राप्त झालेली मागणीपत्रके	अनुपालन केलेली मागणीपत्रके	प्राप्त झालेली मागणीपत्रके	अनुपालन केलेली मागणीपत्रके	प्राप्त झालेली मागणीपत्रके	अनुपालन केलेली मागणीपत्रके
१	मुंबई . .	८	४५०	३९६	५५०	५१०	६००	५८०
२	कोल्हापूर . .	५	७८	६	२७०	४०	२८०	५०
३	नागपूर . .	११	५००	२७४	७००	४९५	७१०	५२५
४	औरंगाबाद . .	१०	२५०	२००	५००	४५०	७००	६५०
५	पुणे . .	२	५५०	५४०	५७०	५५०	६००	५८०
	एकूण . .	३६	१८२८	१४१६	२५९०	२०४५	२८९०	२३८५

तक्ता ७

इतर मागणीपत्रकाबाबत (आरेखने गणवेशाकरिता मागणीपत्रके)

अनु-क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	लेखनसामग्री पुरवठा जिल्हे	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२		(संभाव्य) २०२२-२०२३		(अंदाजे) २०२३-२०२४	
			प्राप्त झालेली मागणीपत्रके	अनुपालन केलेली मागणीपत्रके	प्राप्त झालेली मागणीपत्रके	अनुपालन केलेली मागणीपत्रके	प्राप्त झालेली मागणीपत्रके	अनुपालन केलेली मागणीपत्रके
१	मुंबई . .	८	१८	१५	२४	२०	२९	३५
२	कोल्हापूर . .	५	०	०	०	०	०	०
३	नागपूर . .	११	१९	१०	१५	५	३०	३०
४	औरंगाबाद . .	१०	२५	१४	४०	३५	६०	५५
५	पुणे . .	२	१	१	४०	३०	५०	४०
	एकूण	३६	६३	४०	११९	९०	१६९	१६०

(इ) खाली दिलेल्या तक्त्यात लेखनसामग्री भांडाराकडून प्राप्त आणि निर्गम झालेल्या लेखनसामग्रीबद्दलच्या बाबीबाबत सविस्तर माहिती दिली आहे :—

तक्ता ८

व = वस्तू मू = मूल्य

(रुपये हजारांत)

अनु-क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	(प्रत्यक्ष) २०२१-२०२२		(संभाव्य) २०२२-२०२३		(अंदाजे) २०२३-२०२४	
		व.	मू. रु.	व	मू. रु.	व.	मू. रु.
	सुरुवातीची शिल्लक—						
१	मुंबई . . .	२४	४७६४	११	२१७९	१२	३७५६
२	कोल्हापूर . . .	०	०	२४	१९३०	७४	३०३१
३	नागपूर . . .	२२	११५६	२०	७६३	९	२०००
४	औरंगाबाद . . .	१८	१२२२	१२	९००	२४	१९५०
५	पुणे . . .	४	७८०	०	०	४५	५०१४
	एकूण . . .	६८	७९२२	६७	५७७२	१६४	१५७५१

तक्ता ८—समाप्त

वर्षभरात आवक

१	मुंबई . .	८	५३३	२५	१२०७७	२५	१३०००
२	कोल्हापूर . .	३०	२४१२	६०	२६५३	७०	२९१८
३	नागपूर . .	१४	५१२	३५	९५१७	३७	१००००
४	औरंगाबाद . .	०	०	४०	२२००	३५	४८००
५	पुणे . .	०	०	४५	५०१४	४५	५०१४
	एकूण . .	५२	३४५७	२०५	३१४६१	२१२	३५७३२

(रुपये हजारांत)

अनु- क्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	(प्रत्यक्ष) २०२१-२०२२		(संभाव्य) २०२२-२०२३		(अंदाजे) २०२३-२०२४	
		व.	मू. रु.	व.	मू. रु.	व.	मू. रु.
	वर्षभरात वापरलेला माल-						
१	मुंबई . .	२७	३११८	२८	१०५००	३०	१२०००
२	कोल्हापूर . .	६	४८२	१०	१५५२	१२	१७०४
३	नागपूर . .	१६	६०५	४६	८२८०	४०	११०००
४	औरंगाबाद . .	६	३२२	२८	११५०	३८	२४४८
५	पुणे . .	४	७८०	०	०	७०	७७७०
	एकूण . .	५९	५६०७	११२	२१४८२	१९०	३४९२२
	अखेरची शिल्लक—						
१	मुंबई . .	११	२१७९	१२	३७५६	१२	४७५६
२	कोल्हापूर . .	२४	१९३०	७४	३०३१	१३२	४२४५
३	नागपूर . .	२०	७६३	९	२०००	६	१०००
४	औरंगाबाद . .	१२	९००	२४	१९५०	२१	४३०२
५	पुणे . .	०	०	४५	५०१४	२०	२२५८
	एकूण . .	६७	५७७२	१६४	१५७५१	१९१	१६५६१

टिपणी.— (१) वरील बाबतीत पुढील वस्तूंचा समावेश होतो. उदा. (टंकलेखन व लेखनाचा), टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांचे सुटे भाग, अगणवेषाकरिता कापड, दुचाक्या, घड्याळे, टाईम पिसेस, छत्र्या, कांबळी इत्यादी.

(२) परिमाणांच्या संख्या लेखनसामग्रीचा साठा, आवक आणि वापरलेला माल या बाबीचे क्रमांक न दर्शविता प्रकार दर्शवितात.

(फ) टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची खरेदी.— महाराष्ट्र शासनाच्या सर्व शासकीय कार्यालयांना लागणाऱ्या टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांचा पुरवठा या संचालनालयामार्फत केला जात होता. परंतु आता म.भां.ख.स. मार्फत टंकलेखन यंत्रासाठी दर संविधा निश्चित केली जाते. त्यानुसार संबंधित विभाग प्रशासनाकडून टंकलेखन यंत्रे खरेदी केली जातात. मात्र चक्रमुद्रित यंत्रे यांची खरेदी मुंबईच्या लेखनसामग्री भांडाराकडून केली जाते. वरील कार्ये मुंबईच्या मुख्य कार्यालयात केंद्रीभूत झालेली आहेत. खाली दिलेल्या तक्त्यावरून चक्रमुद्रित यंत्राच्या खरेदीची कल्पना येईल :—

(ग) टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची दुरुस्ती.— संचालनालयामार्फत इतर कार्यालयांना पुरविलेली टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची दुरुस्ती व संधारण संचालनालयाच्या मुंबई, नाशिक, कोल्हापूर, नागपूर, अकोला, औरंगाबाद व पुणे या कर्मशाळांतून केले जाते. सर्वसाधारण हे काम लेखनसामग्री भांडाराशी संलग्न असलेल्या सहायक संचालकांकडून केले जाते. परंतु वरील बाबीकडे खास जातीने लक्ष पुरविण्याकरिता मुंबई या ठिकाणी यंत्र अभियंता (कर्मशाळा) यांची नेमणूक केलेली आहे.

खालील तक्त्यात दुरुस्तीला आलेल्या टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांबद्दल माहिती दिलेली आहे :—

तक्ता ९

टंकलेखन यंत्रे व चक्रमुद्रित यंत्रे यांची दुरुस्ती

अनुक्रमांक (१)	कर्मशाळा (२)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
		संधारण करावयाची	प्रत्यक्ष संधारण (३) केलेली	संधारण करावयाची (४)	प्रत्यक्ष संधारण केलेली	संधारण संधारण	प्रत्यक्ष संधारण (५) केलेली
इंग्रजी टंकलेखन यंत्रे—							
१	मुंबई . . .	६१	०	६५	०	६६	०
२	नाशिक . . .	२	०	२५	०	२५	०
३	कोल्हापूर . . .	७५	०	७०	०	६५	०
४	नागपूर . . .	२६	१	११०	५०	११५	७५
५	अकोला . . .	९२	०	८५	६५	११५	९०
६	औरंगाबाद . . .	४०	०	५०	०	६०	१०
७	पुणे . . .	३५	०	४०	०	१००	०
	एकूण . .	३३१	१	४४५	११५	५४६	१७५
मराठी टंकलेखन यंत्रे—							
१	मुंबई . .	३४	०	३५	०	३८	०
२	नाशिक . .	०	०	१०	०	१०	०
३	कोल्हापूर . .	४८	०	४०	०	३५	०
४	नागपूर . .	४२	०	२००	७५	२२०	११०
५	अकोला . . .	३६	०	११०	८०	१३५	९०
६	औरंगाबाद . .	२५	०	४०	०	५०	१०
७	पुणे . .	३६	०	३५	०	१२०	०
	एकूण . .	२२१	०	४७०	१५५	६०८	२१०
चक्रमुद्रण यंत्रे—							
१	मुंबई . .	५	०	३	०	३	०
२	नाशिक . .	१	०	१	०	१	०
३	कोल्हापूर . .	३	०	४	०	३	०
४	नागपूर . .	४	०	३५	०	४०	०
५	अकोला . . .	३	०	२०	०	२५	०
६	औरंगाबाद . .	२	०	५	०	१०	२
७	पुणे . .	५	०	५	०	२०	०
	एकूण . .	२३	०	७३	०	१०२	२

तक्ता १०

टंकलेखन यंत्र संधारण

अनुक्रमांक	कर्मशाळा	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
		संधारण करावयाची	प्रत्यक्ष संधारणा केलेली	संधारण करावयाची	प्रत्यक्ष संधारणा केलेली	संधारण करावयाची	प्रत्यक्ष संधारणा केलेली
		(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१	मुंबई	९८००	१५२	९४००	१६०	९०००	१६०
२	नाशिक	१९८०	०	१८००	०	१६००	०
३	कोल्हापूर	१२६	०	११४	०	१०३	०
४	नागपूर	४९००	०	४६३२	०	४६४८	०
५	अकोला	२८००	०	२२८८	०	२३००	०
६	औरंगाबाद	२५०	०	२५०	०	२५०	०
७	पुणे	८०००	०	८०००	०	८०००	०
एकूण . .		२७८५६	१५२	२६४८४	१६०	२५९०१	१६०

टिप्पणी.— यंत्र संधारणा वर्षातून चार वेळा अथवा जरूर लागेल तेव्हा केले जाते.

(ह) लेखनसामग्री भांडाराची आवक.— लेखनसामग्री भांडाराची आवक बाब म्हणजे आकारणी पात्र अशा कार्यालयांना लेखनसामग्री पुरवठा व रद्दी कागदाची विक्री यामुळे झालेली वसुली रक्कम.

खालील तक्त्यात लेखनसामग्री भांडाराचा जमेचा सारांश दिलेला आहे :—

तक्ता ११

लेखनसामग्री भांडाराची आवक (जमा)

(रुपये हजारांत)

अनुक्रमांक	लेखनसामग्री भांडार	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्प	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्प
		२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१	मुंबई	०	११८१	४००	५००
२	नागपूर	२३४	२०००	९१८	२०००
३	औरंगाबाद	०	१८८५	२२७०	२५००
४	पुणे	०	५०००	५०००	५०००
५	कोल्हापूर	०	०	०	०
एकूण . .		२३४	१००६६	८५८८	१००००

तक्ता-१२
टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रावर परिरक्षण खर्च

	औरंगाबाद			पुणे		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
दुरुस्ती केलेल्या टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांची संख्या	०	०	०	७६	८०	२४०
दुरुस्ती खर्च—	०	०	०	०	०	०
वेतन	२७११	२५००	२७००	९११	१००२	११०२
प्रवास भत्ता	१०	१०	१०	०	०	०
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०
एकूण खर्च . .	२७२१	२५१०	२७१०	९८७	१०८२	१३४२
संधारण केलेल्या टंकलेखन यंत्रांची संख्या	०	०	०	०	०	०
संधारणाचा खर्च—	०	०	०	०	०	०
वेतन	०	०	०	०	०	०
प्रवास भत्ता	०	०	०	०	०	०
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०
एकूण खर्च . .	०	०	०	०	०	०

	मुंबई			कोल्हापूर			नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
दुरुस्ती केलेल्या टंकलेखन व चक्रमुद्रित यंत्रांची संख्या	०	०	०	१०४	१२५	१३०	१	२७०	३५५
दुरुस्ती खर्च—	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वेतन	०	०	०	४९२४	५०२०	५२३७	१४७२	१७६७	१८२०
प्रवास भत्ता	०	०	०	०	०	०	१०	१०	१०
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकूण खर्च . .	०	०	०	४९२४	५०२०	५२३७	१४८२	१७७७	१८३०
संधारण केलेल्या टंकलेखन यंत्रांची संख्या	१५२	१६०	१६०	०	०	०	०	६९२०	६९४८
संधारणाचा खर्च—	०	०	०	०	०	०	०	०	०
वेतन	७०४	६२८	४०२	०	०	०	६८०६	८१६७	८४१२
प्रवास भत्ता	१२	१४	१३	०	०	०	१०	१०	२०
सुटे भाग	०	०	०	०	०	०	०	०	०
एकूण खर्च . .	७१६	६४२	४१५	०	०	०	६८१६	८१७७	८४३२

टीप.—सदर आकडेवारी ही टंकलेखन यंत्रांच्या संधारणेसाठी विहित प्रमाणावर आधारलेली आहे. साधारणतः एक यांत्रिक एका दिवसाला सहा टंकलेखन यंत्रांची देखभाल करू शकतो. २०२२-२०२३ चे आकडे संभाव्य आहेत.

शासकीय मुद्रणालये

(एक) प्रास्ताविक

महाराष्ट्र शासनाने सर्व मुद्रणकाम निरनिराळ्या ८ शासकीय मुद्रणालयांकडून मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालयातर्फे केले जाते. या कामामध्ये राजपत्रे, अंदाजपत्रके, सांस्कृतिक प्रकाशने, अहवाल, नमुने, शासकीय नियम, परीक्षा प्रश्नपत्रिका, नकाशे दैनंदिनी, दिनदर्शिका आणि मतपत्रिकांचा समावेश होतो.

शासकीय कार्यालयांना लागणारे प्रमाण नमुन्यांचे मुद्रण, साठवण व वितरण येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे व मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर यांच्याकडून होत असते. मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर तर्फे विदर्भ विभागातील कार्यालयांना प्रमाण नमुन्यांचा पुरवठा होतो. येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे तर्फे इतर सर्व विभागांतील कार्यालयांना प्रमाण नमुन्याचा पुरवठा केला जातो.

ही मुद्रणालये केंद्र शासन, जिल्हा परिषदा, नगरपालिका यांची छपाईची कामे आकारणीपात्र दरावर स्वीकारतात. छपाईचे वर्गीकरण, आकारणीपात्र व विनाआकारणीपात्र असे होते ज्या कामाचा आकार लावला जात नाही अशा कामामध्ये प्रशासनासाठी लागणारी अनिवार्य कामे म्हणजे राजपत्रे, अंदाजपत्रके, बिले, अधिनियम, नमुने वगैरे कामांचा अंतर्भाव होतो. ही कामे सोडून इतर सर्व कामे आकारणीपात्र काम धरले जाते व त्याचा खर्च संबंधित विभागांकडून घेतला जातो. प्रशासकीय विभागांना उत्पादन खर्चाची जाणीव करून देणे हा या पद्धतीमागील मूळ उद्देश आहे.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

तक्ता - १

(रुपये हजारत)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज २०२२-२०२३			सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
कारागृह मुद्रणालये—												
अ. कार्यक्रमनिहाय वर्गीकरण—												
(१) येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	१२४५४२		१२४५४२	१४३४२८		१४३४२८	१४१५९३		१४१५९३	१५९८६४		१५९८६४
(२) मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	३८९७९		३८९७९	४६६०३		४६६०३	४५१९०		४५१९०	५३९९६		५३९९६
एकूण—अ-स्थूल. .	१६३५२१		१६३५२१	१९००३१		१९००३१	१८६७८३		१८६७८३	२१३८६०		२१३८६०
वजा—वसुली. .	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—अ-निव्वळ. .	१६३५२१		१६३५२१	१९००३१		१९००३१	१८६७८३		१८६७८३	२१३८६०		२१३८६०
उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण—												
(१) येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
वेतन ..	११४०५३		११४०५३	१२८९२४		१२८९२४	१२८९२४		१२८९२४	१४४५१४		१४४५१४
मजुरी ..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी ..	१०४८९		१०४८९	१४५०४		१४५०४	१२६६९		१२६६९	१५३५०		१५३५०
एकूण—(१)-स्थूल. .	१२४५४२		१२४५४२	१४३४२८		१४३४२८	१४१५९३		१४१५९३	१५९८६४		१५९८६४
घसारा. .	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(१)-स्थूल. .	१२४५४२		१२४५४२	१४३४२८		१४३४२८	१४१५९३		१४१५९३	१५९८६४		१५९८६४
वजा—वसुली. .	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(१)-निव्वळ. .	१२४५४२		१२४५४२	१४३४२८		१४३४२८	१४१५९३		१४१५९३	१५९८६४		१५९८६४

तक्ता-१-चालू

(रुपये हजारांत)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज २०२२-२०२३			सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज २०२३-२०२४		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
(२) मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर												
वेतन	३४४१२		३४४१२	३९२२५		३९२२५	३९२२५		३९२२५	४६६१०		४६६१०
मजुरी	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी	४५६७		४५६७	७३७८		७३७८	५९६५		५९६५	७३८६		७३८६
एकूण—(२).	३८९७९		३८९७९	४६६०३		४६६०३	४५१९०		४५१९०	५३९९६		५३९९६
घसारा.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(२)-स्थूल.	३८९७९		३८९७९	४६६०३		४६६०३	४५१९०		४५१९०	५३९९६		५३९९६
वजा—वसुली.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(२)-निव्वळ.	३८९७९		३८९७९	४६६०३		४६६०३	४५१९०		४५१९०	५३९९६		५३९९६
क. वित्तव्यवस्थेची साधने—	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
मागणी क्रमांक प्रधान शीर्ष	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
के-३ २०५८	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क).	१६३५२१		१६३५२१	१९००३१		१९००३१	१८६७८३		१८६७८३	२१३८६०		२१३८६०
घसारा.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क)—स्थूल.	१६३५२१		१६३५२१	१९००३१		१९००३१	१८६७८३		१८६७८३	२१३८६०		२१३८६०
वजा—वसुली.	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क)-निव्वळ.	१६३५२१		१६३५२१	१९००३१		१९००३१	१८६७८३		१८६७८३	२१३८६०		२१३८६०
इतर मुद्रणालये												
अ. कार्यक्रमनिहाय वर्गीकरण—												
(१) शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	५६५९६४		५६५९६४	६८५०५३		६८५०५३	६८२४०१		६८२४०१	६७४७४९		६७४७४९
(२) शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१८९११७		१८९११७	२३३२६३		२३३२६३	२११२१०		२११२१०	२३७५४५		२३७५४५
(३) शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	८५०७७		८५०७७	१०५९३९		१०५९३९	१०५१३९		१०५१३९	११६०३९		११६०३९
(४) शासकीय मुद्रणालय, छत्रपती संभाजीनगर	७०१६२		७०१६२	८४७७४		८४७७४	८४४८५		८४४८५	९३८०५		९३८०५
(५) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२०५७८७		२०५७८७	२३७५५०		२३७५५०	२३५५३२		२३५५३२	२४४०५१		२४४०५१
(६) शासकीय मुद्रणालय, वाई	१८४८७		१८४८७	२१३२७		२१३२७	२११७९		२११७९	२३३७४		२३३७४
(७) शिवराज फाईन आर्ट लिथो वर्क्स, नागपूर	११२७६		११२७६	१२९०५		१२९०५	१२४८६		१२४८६	१४०७०		१४०७०
एकूण(१)-स्थूल	११४५८७०		११४५८७०	१३६०८११		१३६०८११	१३५२४३२		१३५२४३२	१४०३६३३		१४०३६३३
वजा—वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(अ)-निव्वळ	११४५८७०		११४५८७०	१३६०८११		१३६०८११	१३५२४३२		१३५२४३२	१४०३६३३		१४०३६३३

तक्ता—१—चालू

(रुपये हजारांत)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज २०२२-२०२३			सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज २०२३-२०२४		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण—												
(१) शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई												
वेतन	...	४४४६५२	४४४६५२	५१३५३१	५१३५३१	५१३५३१	५१३५३१	५१३५३१	५३४०६०	५३४०६०	५३४०६०	
मजुरी	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
इतर खर्चाच्या बाबी	...	१२१३१२	१२१३१२	१७१५२२	१७१५२२	१६८८७०	१६८८७०	१६८८७०	१४०६८९	१४०६८९	१४०६८९	
एकूण—(१)-स्थूल	...	५६५९६४	५६५९६४	६८५०५३	६८५०५३	६८२४०१	६८२४०१	६८२४०१	६७४७४९	६७४७४९	६७४७४९	
घसारा	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
एकूण—(१)-स्थूल	...	५६५९६४	५६५९६४	६८५०५३	६८५०५३	६८२४०१	६८२४०१	६८२४०१	६७४७४९	६७४७४९	६७४७४९	
वजा—वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
एकूण—(१)-निव्वळ	...	५६५९६४	५६५९६४	६८५०५३	६८५०५३	६८२४०१	६८२४०१	६८२४०१	६७४७४९	६७४७४९	६७४७४९	
(२) शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे												
वेतन	...	१७१५१७	१७१५१७	१८८८२५	१८८८२५	१८८८२५	१८८८२५	१८८८२५	२०७७०८	२०७७०८	२०७७०८	
मजुरी	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
इतर खर्चाच्या बाबी	...	१७६००	१७६००	२४४३८	२४४३८	२२३८५	२२३८५	२२३८५	२९८३७	२९८३७	२९८३७	
एकूण—(२)	...	१८९११७	१८९११७	२१३२६३	२१३२६३	२११२१०	२११२१०	२११२१०	२३७५४५	२३७५४५	२३७५४५	
घसारा	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
एकूण—(२)-स्थूल	...	१८९११७	१८९११७	२१३२६३	२१३२६३	२११२१०	२११२१०	२११२१०	२३७५४५	२३७५४५	२३७५४५	
वजा—वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
एकूण—(२)-निव्वळ	...	१८९११७	१८९११७	२१३२६३	२१३२६३	२११२१०	२११२१०	२११२१०	२३७५४५	२३७५४५	२३७५४५	
(३) शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर—												
वेतन	...	७८१८३	७८१८३	९५६६७	९५६६७	९५६६७	९५६६७	९५६६७	१०५२३४	१०५२३४	१०५२३४	
मजुरी	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
इतर खर्चाच्या बाबी	...	६८९४	६८९४	१०२७२	१०२७२	९४७२	९४७२	९४७२	१०८०५	१०८०५	१०८०५	
एकूण—(३)	...	८५०७७	८५०७७	१०५९३९	१०५९३९	१०५१३९	१०५१३९	१०५१३९	११६०३९	११६०३९	११६०३९	
घसारा	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
एकूण—(३)-स्थूल	...	८५०७७	८५०७७	१०५९३९	१०५९३९	१०५१३९	१०५१३९	१०५१३९	११६०३९	११६०३९	११६०३९	
वजा—वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
एकूण—(३)-निव्वळ	...	८५०७७	८५०७७	१०५९३९	१०५९३९	१०५१३९	१०५१३९	१०५१३९	११६०३९	११६०३९	११६०३९	

तक्ता—१—चालू

(रुपये हजारात)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज २०२२-२०२३			सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज २०२३-२०२४		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
(४) शासकीय मुद्रणालय, छत्रपती संभाजीनगर--												
वेतन ...	६२५२०		६२५२०	७५६३६		७५६३६	७५६२३		७५६२३	८३२००		८३२००
मजुरी ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी ...	७६४२		७६४२	९१३८		९१३८	८८६२		८८६२	१०६०५		१०६०५
एकूण—(४)-स्थूल ...	७०१६२		७०१६२	८४७७४		८४७७४	८४४८५		८४४८५	९३८०५		९३८०५
घसारा ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(४)-स्थूल ...	७०१६२		७०१६२	८४७७४		८४७७४	८४४८५		८४४८५	९३८०५		९३८०५
वजा—वसुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(४)-निव्वळ ...	७०१६२		७०१६२	८४७७४		८४७७४	८४४८५		८४४८५	९३८०५		९३८०५
(५) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर—												
वेतन ...	१८२७६०		१८२७६०	२०७१५६		२०७१५६	२०७१५६		२०७१५६	२१०२७१		२१०२७१
मजुरी ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी ...	२३०२७		२३०२७	३०३९४		३०३९४	२८३७६		२८३७६	३३७८०		३३७८०
एकूण—(५)-स्थूल ...	२०५७८७		२०५७८७	२३७५५०		२३७५५०	२३५५३२		२३५५३२	२४४०५१		२४४०५१
घसारा ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(५)-स्थूल ...	२०५७८७		२०५७८७	२३७५५०		२३७५५०	२३५५३२		२३५५३२	२४४०५१		२४४०५१
वजा—वसुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(५)-निव्वळ ...	२०५७८७		२०५७८७	२३७५५०		२३७५५०	२३५५३२		२३५५३२	२४४०५१		२४४०५१
(६) शासकीय मुद्रणालय, वाई—												
वेतन ...	१७०४९		१७०४९	१९३४१		१९३४१	१९३१०		१९३१०	२१२७५		२१२७५
मजुरी ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी ...	१४३८		१४३८	१९८६		१९८६	१८६९		१८६९	२०९९		२०९९
एकूण—(६)-स्थूल ...	१८४८७		१८४८७	२१३२७		२१३२७	२११७९		२११७९	२३३७४		२३३७४
घसारा ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(६)-स्थूल ...	१८४८७		१८४८७	२१३२७		२१३२७	२११७९		२११७९	२३३७४		२३३७४
वजा—वसुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(६)-निव्वळ ...	१८४८७		१८४८७	२१३२७		२१३२७	२११७९		२११७९	२३३७४		२३३७४

तक्ता—१—समाप्त

(रुपये हजारांत)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज २०२२-२०२३			सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज २०२३-२०२४		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
(७) शिवराज फाईन आर्ट लिथो वर्क्स नागपूर—												
वेतन ...	८८६०		८८६०	९८००		९८००	९८००		९८००	९७६५		९७६५
मजुरी ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्चाच्या बाबी ...	२४१६		२४१६	३१०५		३१०५	२६८६		२६८६	४३०५		४३०५
एकूण (७)-स्थूल ...	११२७६		११२७६	१२९०५		१२९०५	१२४८६		१२४८६	१४०७०		१४०७०
घसारा ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण (७)-स्थूल ...	११२७६		११२७६	१२९०५		१२९०५	१२४८६		१२४८६	१४०७०		१४०७०
वजा—वसुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण (७)-निव्वळ ...	११२७६		११२७६	१२९०५		१२९०५	१२४८६		१२४८६	१४०७०		१४०७०
क. वित्तव्यवस्थेची साधने—	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
मागणी क्रमांक प्रधान शीर्ष												
के-३ २०५८ ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क) स्थूल ...	११४५८७०		११४५८७०	१३६०८११		१३६०८११	१३५२४३२		१३५२४३२	१४०३६३३		१४०३६३३
घसारा ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क) स्थूल ...	११४५८७०		११४५८७०	१३६०८११		१३६०८११	१३५२४३२		१३५२४३२	१४०३६३३		१४०३६३३
वजा—वसुली ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण (क)-निव्वळ ...	११४५८७०		११४५८७०	१३६०८११		१३६०८११	१३५२४३२		१३५२४३२	१४०३६३३		१४०३६३३
राज्य योजनांतर्गत योजना—	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
(००) (०८) शासकीय मुद्रणालयांसाठी नवीन यंत्रसामग्री खरेदी करणे (२०५८ ०६१ १).												
२. यंत्रसामग्री व साधनसामग्री ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण (००) (०८) दत्तमत ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण (१) निव्वळ ...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

(तीन) कार्यभाराचा गोषवारा आणि वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

(अ) खाली दिलेल्या तक्त्यात नमुन्याचे मुद्रण, साठवण व वितरण यांचा गोषवारा दिला आहे :-

तक्ता २

अनु- क्रमांक	मुद्रणालय		(प्रत्यक्ष) २०२१-२०२२	(संभाव्य) २०२२-२०२३	(अंदाजे) २०२३-२०२४
वार्षिक मागणीपत्रके					
१	प्रमाणपत्रकांची मागणी करणाऱ्या अधिकाऱ्यांची संख्या.	ये.का.मु. म.का.मु. एकूण . .	९३७७ ५५७२ १४९४९	९३९२ ५६१५ १५००७	९४१२ ५५६७ १४९७९
२	मागणी पत्रकाची संख्या म.का.मु.	ये.का.मु. म.का.मु. एकूण . .	१०३० २५३४ ३५६४	१०८२ ३०२५ ४१०७	११३६ ३५७० ४७०६
३	अनुपालन केलेल्या मागणीपत्रकांची संख्या. म.का.मु.	ये.का.मु. म.का.मु. एकूण . .	१२६४ २५२५ ३७८९	१३२७ ३०१५ ४३४२	१३९३ ३०९५ ४४८८
प्रमाणपत्रकांचा तपशील					
४	प्रमाणिकृत नमुन्यांची एकूण संख्या	ये.का.मु. म.का.मु. एकूण . .	१८०० २१०५ ३९०५	१८०० २१२५ ३९२५	१८०० २१५० ३९५०
५	वर्षभरात छापलेल्या प्रमाणपत्रकांची संख्या. म.का.मु.	ये.का.मु. म.का.मु. एकूण . .	२३८ २९९ ५३७	३०९ ३५८ ६६७	८०२ ४१३ ८१५
६	मागणी नसलेल्या प्रमाणपत्रकांची संख्या.	ये.का.मु. . . म.का.मु. . . एकूण . .	५४७ २१० ७५७	५४७ २३० ७७७	५४७ २५५ ८०२

(अ) मागणीपत्रकाची प्रक्रिया ही एक सतत चालणारी व संबंध वर्षभर विस्तारित केलेली अशी बाब आहे. म्हणून वर्षातील कोणत्याही कालात पुरी न केलेली मागणीपत्रके असणे ही अटळ बाब आहे.

(ब) विशिष्ट विभागांची मागणीपत्रके तीन वर्षांच्या मागणीसाठी असतात.

(ब) **उत्पादन.** — शासकीय मुद्रणालये भिन्न तऱ्हेने व विविध प्रकारे उत्पादन करित असल्यामुळे उत्पादित वस्तू ही एकजातीय होऊ शकत नाही. खालील तक्त्यात जुळणी, मुद्रण व बांधणी या उप विभागांतर्फे उत्पादित केलेल्या कार्याची माहिती दिलेली आहे. मुद्रण व्यवसायामध्ये उत्पादनाचे मोजमाप करताना नेहमीच ज्या घटकांचा उपयोग केला जातो तशा प्रकारचा उपयोग तक्त्यात केला आहे. ए-४ साईज म्हणजे $८\frac{१}{४}$ " × १२" आणि ए-३ साईज म्हणजे १२ " × $१६\frac{७}{८}$ " असा आकार दर्शवितो. उत्पादनांचे मोजमाप करताना १,००० पृष्ठांची छपाई हे एक घटक घेतलेले आहे. उत्पादन घटकांचे अंदाज निश्चित केलेल्या प्रमाणपद्धतीप्रमाणे आहेत.

तक्ता ३
उत्पादन विवरणपत्र

(उत्पादन घटक एककांत)

अनुक्रमांक (१)	कार्य आणि त्याचे घटक (२)	उत्पादन घटक		
		२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (३)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (४)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (५)
१	फोटो कंपोजिंग (फुलस्केप फोलिओ पेज) ए-४— डी.टी.पी.			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई ..	२२०२०३	२०३२००	२५४०००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	२०	२८	४०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	६५५५	१००००	१५०००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	२०७२८	२२८००	२५०८०
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	३५७०	४०००	४०००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	९१६०	११०००	१२०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	११३२	१५००	१७००
	शासकीय फोटोजिंको मुद्रणालय, पुणे ..	३३५२	३३७५	३४००
	एकूण ..	२६४७२०	२५५९०३	३१५२२०
२	मुद्रण अक्षर मुद्रण जुळणी (१,००० इंप्रेशन्स) ए-३ साइज			
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	०	०	०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	०	०	०
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	०	०	०
	एकूण ..	०	०	०
३	प्रतिरूप मुद्रण (Offset Printing) (१,००० इंप्रेशन्स) ए-३ साइज—			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई ..	५१४६०२	४९००५०	६०५०००
	शासकीय फोटोजिंको मुद्रणालय, पुणे ..	३०३०	१५०००	२००००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	९४६७	१२५०००	१२५०००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	३५०५६	३८५६१	४२४१७
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	१५७०	६५००	६५००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	२९५७३	३६०००	७८०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	२११३२	२५०००	३००००
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	६५०१३	६५०५०	६५१००
	एकूण ..	६७९४४३	८०११६१	९७२०१७
	बांधणी			
४	गॅदरींग (१,००० सिग्नेचर्स)—			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई ..	५२९२३	५०२१५	६०५००
	शासकीय फोटोजिंको मुद्रणालय, पुणे ..	११००	१४०५०	१३९४०
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	२७७५	६००००	६००००
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	१६६४९	१८३१३	२०१४४
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	२५९	५००	५००
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	७३२८	१२०००	१४०००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	२९४५	३२००	३५००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	७१३५	७१५०	७२००
	एकूण ..	९१११४	१६५४२८	१७९७८४

तक्ता ३—समाप्त
उत्पादन विवरणपत्र

(उत्पादन घटक एककांत)

अनुक्रमांक (१)	कार्य आणि त्याचे घटक (२)	उत्पादन घटक		
		२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (३)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (४)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (५)
५	फोल्डींग (१,००० सिंगल फोल्डस) ए-४ साइज—			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई ..	५१६१२	५१४२५	६०५००
	शासकीय फोटोइंको मुद्रणालय, पुणे ..	८०१०	८०५०	८१००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	२०००	६०४०	६५६०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	२५१९	४५०००	४५०००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	१६१३७	१७७५०	१९५२५
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	१०४०	२०००	२०००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	७८०५	५०००	१३०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	२९२४	३२००	३५००
	एकूण ..	९२०४७	१३८४६५	१५८१८५
६	तार शिलाई (१,००० सिंगल स्टीचेस)—			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई ..	२५२८४	२४३००	३००००
	शासकीय फोटोइंको मुद्रणालय, पुणे ..	१२५९	१२७५	१३००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	१०००	२०६०	४२०७
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	४४८०	१००००	१००००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	३४३४	३७७७	४१५४
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	६०	१००	१००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	११३८७	१७०००	१५०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	१४८४	१६००	१८००
	एकूण ..	४८३८८	६०११२	६६५६१
७	शिलाई—			
	(१० विभागांचे एक पुस्तक याप्रमाणे)—			
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई ..	४६१३७	४८४००	६०५००
	शासकीय फोटोइंको मुद्रणालय, पुणे ..	१०३४१८	१०३४५०	१०३५००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	२०००	२१०५	३०९६
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	०	१००००	१००००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	१२६८८	१३९५६	१५३५१
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	५३०	५००	५००
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	११२१२	१७०००	१२०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	२१४६	२५००	३०००
	एकूण ..	१७८१३१	१९७९११	२०७९४७
८	उत्पादनाचे मूल्य—			
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	८४८४३	९४६०८	९६०७०
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	१५४७९१	१६००००	१६५०००
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	१८४८७	२१३२७	२२६६५
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे ..	४८२१६	५३०३८	५८३४१
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	३१७६३	३७०००	४३५००
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद ..	१०७६९	१७०७८	१७०७८
	एकूण ..	३४८८६९	३८३०५१	४०२६५४
टीप.— खालील मुद्रणालयांमध्ये अद्यापि हस्तजुळणीचे काम चालू आहे :-				
	शासकीय मुद्रणालय, वाई ..	०	०	०
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	०	०	०
	एकूण ..	०	०	०

टीप.—कोविड-१९ च्या प्रभावामुळे सन २०१८-२०१९ या वर्षातील (प्रत्यक्ष) उत्पादन घटकापेक्षा सन २०१९-२०२० या वर्षातील (प्रत्यक्ष) मधील काही उत्पादन घटकात घट झालेली दिसून येत आहे.
एच २५०५—१८

तक्ता ४
यंत्र व संयंत्र तपशील

अनुक्रमांक (१)	मुद्रणालयाचे नाव (२)	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४
		१ एप्रिल २०२१ रोजी असल्याप्रमाणे (३)	१ एप्रिल २०२२ रोजी असल्याप्रमाणे (४)	१ एप्रिल २०२३ रोजी असल्याप्रमाणे (५)
१ फोटो कंपोजिंग (डी.टी.पी.)—				
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	०	०	०
	शासकीय फोटोजिको मुद्रणालय, पुणे . .	२७	२९	३१
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर . .	१८	३९	३९
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद . .	१५	१५	१५
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर . .	१६	१६	१६
	शासकीय मुद्रणालय, वाई . .	१२	१२	१२
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे . .	२२	२२	२२
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर . .	८	८	८
	एकूण . .	११८	१४१	१४३
टीप— खालील मुद्रणालयांमध्ये अद्यापि जुळणीची यंत्र आहेत—				
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद . .	५	५	५
	शासकीय मुद्रणालय, वाई . .	३	३	३
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर . .	०	०	०
	एकूण . .	८	८	८
२ प्रतिरूप— (Offset)				
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	५३	३८	३८
	शासकीय फोटोजिको मुद्रणालय, पुणे . .	६१	६३	६५
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर . .	१९	१९	१९
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर . .	१२	१२	१०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद . .	११	११	११
	शासकीय मुद्रणालय, वाई . .	५	५	५
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे . .	१५	१५	१५
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर . .	७	७	७
	एकूण . .	१४६	१५९	१६२
टीप— खालील मुद्रणालयांमध्ये अद्यापि अक्षर मुद्रणाची यंत्र आहेत—				
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर . .	०	०	०
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद . .	१५	१५	१५
	शासकीय मुद्रणालय, वाई . .	०	०	०
	एकूण . .	१५	१५	१५

तक्ता ४—चालू

अनुक्रमांक (१)	मुद्रणालयाचे नाव (२)	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	२०२३-२०२४
		१ एप्रिल २०२१ असल्याप्रमाणे (३)	१ एप्रिल २०२२ असल्याप्रमाणे (४)	१ एप्रिल २०२२ असल्याप्रमाणे (५)
३ प्रक्रिया विभाग— (Plate Making)				
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	१५	१५	१५
	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे . .	२५	२७	२९
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर . .	२३	२३	२३
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर . .	५	५	५
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद . .	३	३	३
	शासकीय मुद्रणालय, वाई . .	२	२	२
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे . .	४	४	४
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर . .	२	२	२
	एकूण . .	७९	८१	८३
४ बांधणी—				
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	६६	५५	५५
	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे . .	५५	५७	५९
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर . .	२८	२८	२८
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर . .	१४	१४	१४
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद . .	१३	१६	१६
	शासकीय मुद्रणालय, वाई . .	९	९	९
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे . .	२०	२०	२०
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर . .	२०	२१	२१
	एकूण . .	२२५	२२०	२२२
	एकूण बेरीज . .	३०४	३०१	३०५

(ब) यंत्रसामग्री.— खालील तक्त्यात शासकीय मुद्रणालयांतील यंत्रे आणि यंत्रसामग्रीबद्दल माहिती दिली आहे :-

तक्ता ५

यंत्रसामग्रीचे मूल्य

(रुपये हजारांत)

अनुक्रमांक	मुद्रणालयाचे नाव	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाज)
(१) सुरुवातीची शिल्लक				
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१००७६	१११८०	१२४५८
	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	१९७६२	३१५३५	३३४९०
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	४५७३७	४७९४३	५०१६३
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२३४३३	२२२४५	२२८३३
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३२४३८	३४०३८	३२३३८
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	६११३	६११३	६११३
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	८१	५०२८	१११२८
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२५१९१	२३४२८	२२४१६
	एकूण	१८२८३१	१८१५१०	१९०९३९
(२) वर्षभरात अधिक भर				
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	६६६७	७३३४	८०६७
	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	०	४७०५	४६००
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१००१५	१००३०	१५०००
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	३३६	२५६२	६०००
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	०	०	०
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	५४४७	६१००	७०००
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	१४३९	२०००	०
	एकूण	२३९०४	३२७३१	४०६६७
(३) निर्लेखित केलेल्या अशा अनुपयोगी वस्तुंची किंमत व घसारा				
(१)	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	३१५	३४६	३८१
(२)	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	८२२७	२७५०	२६५०
(३)	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	७८०९	७८१०	७८२०
(४)	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१४०५	०	२०००
(५)	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	३२०२	३०१२	२९५०
(६)	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१५२४	१९७४	२०५७
(७)	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	०	०	०
(८)	शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०
	एकूण	२२४८२	१५८९२	१७८५८
(४) अखेरची शिल्लक				
	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१६४२८	१८१६८	२०१४४
	शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	३१५३५	३३४९०	३५४४०
	शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	४७९४३	५०१६३	५७३४३
	शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२२२४५	२२८३३	२६७७६
	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३१०३३	३४०३८	३०३३८
	शासकीय मुद्रणालय, वाई	६११३	६११३	६११३
	येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	५५२८	१११२८	१८१२८
	मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२३४२८	२२४१६	१९४६६
	एकूण	१८४२५३	१९८३४९	२१३७४८

मुद्रणालयांचा कागद आणि भांडार—संचालनालयातील आठ मुद्रणालयांना आवश्यक असलेला कागद संचालनालयाने ठरवून दिलेल्या भागवाट्याप्रमाणे प्रत्यक्ष दिला जातो. मुद्रणालये छापाईसाठी लागणारी शाई, सुटे भाग आणि बांधणी व इतर भांडारसामग्री प्रत्यक्षरित्या मागवून त्यांचा हिशेब वेगळा ठेवतात. खाली दिलेल्या तक्त्यात संचालनालयातील मुद्रणालयात लागणारा कागद व भांडार लेखासंबंधी माहिती दिली आहे :—

तक्ता ६
मुद्रणालय भांडार लेखा

(रक्कम निकटच्या हजारामध्ये दर्शविली आहे)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)			२०२२-२०२३ (संभाव्य)			२०२३-२०२४ (अंदाजे)		
	शाई (१)	सुटे भाग (२)	भांडार (३)	शाई (४)	सुटे भाग (५)	भांडार (६)	शाई (७)	सुटे भाग (८)	भांडार (९)
	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये
(अ) सुरूवातीची शिल्लक—									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	६३८१	४६२	३९११	७७२५	१३५३	५३८९	९२०४	२३३३	७०१५
फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	१७०४	६०६	१०३४३	१५४७	२२०७	१२६३९	१५६१	३९६८	१५१६४
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	६६४	२७	८६९५	५५८	२९	९२५९	१०१३	२४	८३४७
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१८६	५९	२३१०	१८१	६९	२५००	१८१	९९	२७१८
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	६३५	२२	७००	५८०	२२	५००	५८०	२२	५००
शासकीय मुद्रणालय, वाई	९१	५०	९५	८३	५०	१९०	१६३	३०	२८०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	९६५	३३	७९०२	१०१०	३५	११२२९	१०५३	३६	७८३०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	७८	४८	२१६४	६७	६९	२३३४	९०	६९	१८६६
एकूण ..	१०७०४	१३०७	३६१२०	११७५१	३८३४	४४०४०	१३८४५	६५८१	४३६९०
(ब) वर्षभरात आवक—									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२७५८	२५६४	२८८६	३०३४	२८२०	३१७५	३३३७	३१०२	३४९२
फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	०	२२०३	४४३०	१८७	२४२३	४८७३	२०६	२६६५	५३६०
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	८	१७४९	१२७०४	६५०	१८०४	१३२४१	४९८	१८७३	१६८९६
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	३०	१८०	१५३५	४०	२१०	१७७०	४५	१९५	१५९९
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	७०	२५	७००	७५	१५	७५०	१००	३०	७५०
शासकीय मुद्रणालय, वाई	६२	६०	२२०	१८०	८०	२८०	१२०	२०५	२९०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	०	२६०	५६९	११३	१५००	१३२२	१५०	१३००	२०००
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१३८	४६६	४३८२	१४५	४८९	४६०१	१५२	५१४	४८३०
एकूण ..	३०६६	७५०७	२७४२६	४४२४	९३४१	३००१२	४६०८	९८८४	३५२१७

तक्ता ६—चालू

(रकम निकटच्या हजारांमध्ये दर्शविली आहे)

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)			२०२२-२०२३ (संभाव्य)			२०२३-२०२४ (अंदाजे)		
	शाई (१)	सुटे भाग (२)	भांडार (३)	शाई (४)	सुटे भाग (५)	भांडार (६)	शाई (७)	सुटे भाग (८)	भांडार (९)
	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये	रुपये
(क) एकूण जमा (अ) + (ब) —									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	११३९	३०२६	६७९७	१०७५९	४१७३	८५६४	१२५४१	५४३५	१०५०७
फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	१७०४	२८०९	१४७७३	१७३४	४६९०	१७५१२	१७६७	६६३३	२०५२४
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	६७२	१७७६	२१३९९	१०२०८	१८३३	२२५००	१५११	१८९७	२५२४३
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२१६	२३९	३८४५	२२१	२७९	४२७०	२२६	२९४	४३१७
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	७०५	४७	१४००	६५५	३७	१२५०	६८०	५२	१२५०
शासकीय मुद्रणालय, वाई	१५३	११०	३१५	२६३	१३०	४७०	२८३	२३५	५७०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	७८	३०८	२७३३	१८०	१५६९	३६५६	२४०	१३६९	३८३६
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	११०३	४९९	१२२८४	११५५	५२४	१५८३०	१२०५	५५०	१२६६०
एकूण . .	-	-	-	-	-	-	-	-	-
(ड) वर्षभरात वापरलेला माल—									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१४१४	१६७३	१४०८	१५५५	१८४०	१५४९	१७१०	२०२४	१७०४
शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	१५७	६०२	२१३४	१७३	६६२	२३४८	१९१	७२८	२५८२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	११४	१७४७	१२१४०	१९५	१८०९	१४१५३	४८३	१८४४	१७३५९
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	३५	१७०	१३४५	४०	१८०	१५५२	३७	१८६	१३४७
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	४०	१२	८५०	२००	२०	४२५	८०	३०	८००
शासकीय मुद्रणालय, वाई	७०	६०	१२५	१००	१००	१९०	१२०	१२५	२२५
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	११	२३९	३९९	९०	१५००	१८२०	१८०	१२००	३२००
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	९३	४६४	१०५५	१०२	४८८	८०००	११२	५१२	८४००
एकूण . .	१९३४	४९६७	१९४५६	२४५५	६५९९	३००३७	२९१३	६६४९	३५६१७
(इ) अखेरची शिल्लक (क) - (ड) —									
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	७७२५	१३५३	५३८९	९२०४	२३३३	७०१५	१०८३१	३४११	८८०३
फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	१५४७	२२०७	१२६३९	१५६१	३९६८	१५१६४	१५७६	५९०५	१७९४२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	५५८	२९	९२५९	१०१३	२४	८३४७	१०२८	५३	७८८४
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	१८१	६९	२५००	१८१	९९	२७१८	१८९	१०८	२९७०
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	६६५	३५	५५०	४५५	१७	८२५	६००	२२	४५०
शासकीय मुद्रणालय, वाई	८३	५०	१९०	१६३	३०	२८०	१६३	११०	३४५
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	६७	६९	२३३४	९०	६९	१८३६	६०	१६९	६३६
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१०१०	३५	११२२९	१०५३	३६	७८३०	१०९३	३८	४२६०
एकूण . .	११८३६	३८४७	४४०९०	१३७२०	६५७६	४४०१५	१५५४०	९८१६	४३२९०

तक्ता ७

मुद्रण कागद लेखा

टिप्पणी-(१) परिमाण (टन)

(२) किंमत निकटच्या हजार रुपयांत दर्शविली आहे.

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)		२०२२-२०२३ (संभाव्य)		२०२३-२०२४ (अंदाजे)	
	परिमाण (१)	किंमत (२)	परिमाण (३)	किंमत (४)	परिमाण (५)	किंमत (६)
(अ) सुरुवातीची शिल्लक—						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१९२२	१९६२६३	१६७९	२३५५१६	१४१२	२११५५४
फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	७८८	८६६३२	६५०	७२२५१	४९८	५६४३२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२७९	२४७०२	४०४	४००८५	४९१	५२७५७
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२११५	१४४७३६	२३९०	१७२४६५	२७५५	२०२९८७
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	११९८	६०३५२	६४८	४६४०२	३४८	३५२०४
शासकीय मुद्रणालय, वाई	९०	८८०८	५५	५६५८	१५	१४०८
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	८६९	७६१५९	११६८	११३३५६	११०३	१०६८५६
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२९८	१५३४७	४२४	२९५५७	२८७	२५९५३
एकूण . .	७५५९	६१२९९९	७४१८	७१५२९०	६९०९	६९३१३१
(ब) वर्षभरात आवक—						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	३०३	३८२२५	३३३	४५८७०	३६६	५५०४४
फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	४२	५०३८	४६	५५४२	५०	६०९७
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	२८१	३१००३	३०९	३४१०४	३४०	३७५१४
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	५६१	६७१२९	७४८	७३८४२	८२४	७४८०१
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१४०	१५५००	१०००	२५०५०	४००	१६०००
शासकीय मुद्रणालय, वाई	०	०	०	०	७०	७४००
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	४५७	५३६१७	१०५	१०५००	२७०	३०२४०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	२०४	२०५२४	२७३	३३४७१	३००	३८६२०
एकूण . .	१९८८	२३१०३६	२८१४	२२८३७९	२६२०	२६५७१६
(क) वर्षभरात एकूण जमा (अ + ब)—						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	२२२५	२३४४८८	२०१३	२८१३८६	१७७८	२६६५९८
फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे	८३०	९१६७०	६९६	७७७९३	५४८	६२५२९
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	५६०	५५७०५	७१३	७४१८९	८३१	९०२७१
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२६७६	२११८६५	३१३८	२४६३०७	३५७९	२७७७६८
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	१३३८	७५८५२	१६४८	७१४५२	७४८	५१२०४
शासकीय मुद्रणालय, वाई	९०	८८०८	५५	५६५८	८५	८८०८
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१३२६	१२९७७६	१२७३	१२३८५६	१३७३	१३७०९६
मध्यवर्ती कारागृह, मुद्रणालय, नागपूर	५०२	३५८७१	६९७	६३०२८	५८७	६४५७३
एकूण . .	९५४७	८४४०३५	१०२३२	९४३६६९	९५२९	९५८८४७

तक्ता ७—समाप्त

	(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
(ड) वापरलेला माल—						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	५४६	५८१९३	६००	६९८३२	६६०	८३७९८
फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	१८०	१९४१९	१९८	२१३६१	२२५	२३४९७
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१५६	१५६२०	२२२	२१४३२	२१९	२१४५०
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२८६	३९४००	३८३	४३३४०	४२२	४७६७४
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	२०५	१३४५०	७५०	२८५००	५१०	२८५००
शासकीय मुद्रणालय, वाई	३५	३१५०	४०	४२५०	५५	५१६०
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	१५८	१६४२०	१७०	१७०००	१८०	२०१६०
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	७८	६३१४	४१०	३७०७५	५००	५५००३
एकूण . .	१६४४	१७१९६६	२७७३	२४२७९०	२७७१	२८५२४२
(इ) अखेरची शिल्लक (क-ड)—						
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	१६७९	१७६२९५	१४१२	२११५५४	१११८	१८२८००
फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	६५०	७२२५१	४९८	५६४३२	३२३	३९०३२
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	४०४	४००८५	४९१	५२७५७	६१२	६८८२१
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	२३९०	१७२४६५	२७५५	२०२९६७	३१५७	२३००९४
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	११३३	६२४०२	८९८	४२९५२	२३८	२२७०४
शासकीय मुद्रणालय, वाई	५५	५६५८	१५	१४०८	३०	३६४८
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	११६८	११३३५६	११०३	१०६८५६	११९३	११६९३६
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	४२४	२९५५७	२८७	२५९५३	८७	९५७०
एकूण . .	७९०३	६७२०६९	७४५९	७००८७९	९७५८	६७३६०५

टिपणी.—कागदाची खरेदी शा. नि. दिनांक २ जानेवारी १९९२ अन्वये विहित खरेदी पद्धतीनुसार केली जाते.

प्रधान कार्यक्रम

शासकीय मुद्रणालयामध्ये

तक्ता ८

प्रधान कार्यक्रम

(१)	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई			येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (२)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (३)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (४)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (५)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (६)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (७)
१. अपिले व न्यायनिर्णय						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेली अपिले व न्यायनिर्णय यांची संख्या	७	२६	३६	९	८	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेली	०	२६	५४	०	२	४
(अ + ब) एकूण	७	५२	९०	९	१०	४
(क) वर्षभरात छापलेली	७	२	१३	१	१०	४
(ड) वर्षाच्या अखेर शिल्लक राहिलेली	०	२४	४१	८	०	०
(क + ड) एकूण	७	२६	५४	९	१०	४
२. स्थायीकरण व फौजदारी वाद						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याचे बाकी राहिलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेले.	०	०	०	०	१	१
(अ + ब) एकूण	०	०	०	०	१	१
(क) वर्षभरात छापलेले	०	०	०	०	१	१
(ड) वर्षअखेरीस छापण्याचे राहिलेले	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण	०	०	०	०	१	१
३. राजपत्र मुद्रण						
वर्षात छापलेली पृष्ठ संख्या	साप्ताहिक	०	०	१५१७४	१६६९१	१८३६०
	असाधारण	०	०	११२१	१२३३	१३५६
	एकूण	०	०	१६२९५	१७९२४	१९७१६
४. विशेष नमुने						
(अ) वर्षभरात भिन्न तऱ्हेच्या छापलेल्या विशेष नमुन्यांची संख्या	०	०	०	२०	२५	३०
(ब) वर्षाच्या सुरुवातीला संग्रही असलेली प्रतींची संख्या	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या प्रतींची संख्या	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	१००७	१०३०	११००
(ब + क) एकूण	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	१००७	१०३०	११००
(ड) वर्षभरात पुरविण्यात आलेल्या प्रतींची संख्या	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	१००७	१०३०	११००
(इ) वर्षअखेर संग्रही असलेल्या प्रतींची संख्या	१४०३६००	१५४३९६०	१६९८३५६	०	०	०
(ड + इ) एकूण	२८०७२००	३०८७९२०	३३९६७१२	१००७	१०३०	११००
५. सामान्य नमुने						
(अ) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची संख्या	२४६	२५०	२५५	८१	१००	१२०
(ब) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या	१८००००००	१९८०००००	२१७८००००	८३७३	९२४६	१०१७०
(अ + ब) एकूण	१८०००२४६	१९८००२५०	२१७९०२५५	८४५४	९३४६	१०२९०
६. वादविवाद पृष्ठे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवायाच्या शिल्लक असलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	९४३७	६५४७	२५४७
(ब) वर्षभरात छापण्याकरिता आलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	२०००
(अ + ब) एकूण	०	०	०	९४३७	६५४७	४५४७
(क) वर्षभरात छापलेल्या वादविवादांच्या प्रतींची संख्या	०	०	०	२८९०	४०००	४५४७
(ड) वर्षअखेरीस छापवायाच्या राहिलेल्या वादविवादांच्या प्रतींची संख्या	०	०	०	६५४७	२५४७	०
(क + ड) एकूण	०	०	०	९४३७	६५८८७	४५४७

होणारी छपाईची कामे

शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे			शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर		
२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (८)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (९)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (१०)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (११)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (१२)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (१३)
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
३५६	३७५	४००	५३२	१४३	०
६५०१३०९६	६५०१४०००	६५०२७०००	२१२८	५३६	०
६५०१३४५२	६५०१४३७५	६५०२०४००	२६६०	६७९	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०

(१)	शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई			येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (१४)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (१५)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (१६)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (१७)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (१८)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (१९)
७. विश्वकोष						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीच्या छापावयाचे राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापावयाचे शिल्लक राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले विश्वकोषाच्या पृष्ठ संख्या	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्ष अखेरीस छापावयाचे शिल्लक राहिलेल्या विश्वकोषाच्या पृष्ठांची संख्या	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण	०	०	०	०	०	०
८. केसबोर्ड व फाईल कव्हर्स						
(१) वर्षभरात मुद्रणालयात तयार फाईल कव्हर्सची संख्या	०	०	०	६२३५०	६६०९०	७००७९
(२) मुद्रणालयात तयार केलेल्या भिन्न लिफाफ्यांची संख्या	०	०	०	३६७०००	३८५४००	४०४७१५
(३) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांची संख्या	०	०	०	२३८	३०९	४०२
(४) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांची प्रतींची संख्या	०	०	०	१४८९७८१३	१५६४२७०४	१६४२४८३९
एकूण	०	०	०	१५३२७४०९	१६०९४५०२	१६९०००३५
९. गावांचे नकाशे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापावयाच्या राहिलेल्या गावांचे नकाशे	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापण्यासाठी आलेले नकाशे	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण	०	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेले गावांचे नकाशे	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षभरात छापावयाचे शिल्लक राहिलेले गावांचे नकाशे	०	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण	०	०	०	०	०	०

शासकीय फाटोझिको मुद्रणालय, पुणे			शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर		
२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (२०)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (२१)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (२२)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (२३)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (२४)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (२५)
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
०	०	०	०	०	०
१७८६	१५५८	१५०८	०	०	०
०	५०	३०	०	०	०
१७८६	१६०८	१५३८	०	०	०
२२८	१००	१००	०	०	०
१५५८	१५०८	१४३८	०	०	०
१७८६	१६०८	१५३८	०	०	०

(१)	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद			शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (२)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (३)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (४)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (५)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (६)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (७)
१. अपिले व न्यायनिर्णय						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेली अपिले व न्यायनिर्णय यांची संख्या	...	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेली अपिले	...	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण	...	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेली	...	०	०	०	०	०
(ड) वर्षाच्या अखेरीस छापवावयाची शिल्लक राहिलेली	...	०	०	०	०	०
(क + ड) एकूण	...	०	०	०	०	०
२. स्थायीकरण व फौजदारीवाद						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला मुद्रित करण्याची बाकी राहिलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या	...	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात मुद्रणासाठी आलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची	...	३	५	६	१	१
(अ + ब) एकूण	...	३	५	६	१	१
(क) वर्षभरात छापलेले स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या	...	३	३	३	१	२
(ड) वर्षअखेरीस छापण्याची राहिलेली स्थायीकरण व फौजदारी वाद यांची संख्या	...	१	१	१	०	०
(क + ड) एकूण	...	४	४	४	१	२
३. राजपत्र मुद्रण						
वर्षात छापलेली राजपत्राची पृष्ठ संख्या	...	१७०३	३०००	३०००	३९९६	४२००
असाधारण राजपत्र	...	३५९	१०००	१०००	१५४८	१८००
(साप्ताहिक) असाधारण पोलीस राजपत्र	...	१२५३	१५००	१५००	०	०
नाव, धर्म, बदल राजपत्र, जन्मतारखेत बदल राजपत्र	...	१२००	१५००	१५००	२१४५	२२५०
एकूण	...	४५१५	७०००	७०००	७६८९	८१५०
४. विशेष नमुने						
(अ) वर्षभरात भिन्न तऱ्हेच्या छापलेल्या विशेष नमुन्यांची संख्या	...	३५	०	०	१५००	१५००
(ब) वर्षाच्या सुरुवातीला संग्रही असलेल्या प्रतींची संख्या	...	०	०	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या प्रतींची संख्या	...	४४५००००	४६०००००	४६०००००	४५	५०
(ब + क) एकूण	...	४४५००३५	४६०००००	४६०००००	४५	५०
(ड) वर्षभरात पुरविण्यात आलेल्या विशेष प्रतींची संख्या	...	४००१०००	३४०००००	३४०००००	३२५०००००	३५००००००
(इ) वर्षअखेरीस संग्रही असलेल्या विशेष नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या...	...	०	०	३४०००००	०	०
(ड + इ) एकूण	...	४००१०००	३४०००००	३४०००००	३२५०००००	३५००००००

(१)	शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद			शासकीय मुद्रणालय, नागपूर		
	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (१४)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (१५)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (१६)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (१७)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (१८)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (१९)
५. सामान्य नमुने						
(अ) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची संख्या	०	०	०	२२००	२५००	३०००
(ब) वर्षभरात छापलेल्या सामान्य नमुन्यांची प्रतींची संख्या . .	५८०००००	६५०००००	६५०००००	३९०१५०००	४०००००००	४२५०००००
(अ + ब) एकूण . .	५८०००००	६५०००००	६५०००००	३९०१७२००	४०००००००	४२५०३०००
६. वादविवाद पृष्ठे						
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवयाच्या शिल्लक असलेल्या . . वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	०	०	०	०	०	०
(ब) वर्षभरात छापण्याकरिता आलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या.	२,५००	३,०००	३,०००	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	२,५००	३,०००	३,०००	०	०	०
(क) वर्षभरात छापलेल्या वादविवादांची पृष्ठ संख्या . .	०	०	०	०	०	०
(ड) वर्षअखेरीस छापवयाच्या राहिलेल्या वादविवादांची . . पृष्ठ संख्या	२,५००	३,०००	३,०००	०	०	०
(क + ड) एकूण . .	२,५००	३,०००	३,०००	...	...	...
७. केसबोर्ड व फाईल कव्हर्स	...	...	...	...	...	...
(१) वर्षभरात मुद्रणालयात तयार केलेल्या फाईल . . कव्हर्सची संख्या	०	०	०	२५००००	२७५०००	३०००००
(२) मुद्रणालयात तयार केलेल्या भिन्न तऱ्हेच्या लिफाफ्यांची . . संख्या	०	०	०	०	०	०
(३) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांची संख्या . .	०	०	०	०	०	०
(४) मुद्रित केलेल्या प्रमाण नमुन्यांच्या प्रतींची संख्या . .	०	०	०	०	०	०
एकूण . .	०	०	०	२५००००	२७५०००	३०००००
८. गावांचे नकाशे	...	...	...	...	...	...
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला छापवयाचे राहिलेले गावांचे नकाशे . .	०	०	०	२५००	२७००	३०००
(ब) वर्षभरात छापण्यासाठी आलेल्या गावांचे नकाशे . .	०	०	०	०	०	०
(अ + ब) एकूण . .	०	०	०	२५००	२७००	३०००
(क) वर्षभरात छापलेले गावांचे नकाशे . .	०	०	०	३५०	५००	४५०
(ड) वर्षाअखेरीस छापवयाचे शिल्लक राहिलेले गावांचे नकाशे . .	०	०	०	२१५०	२२००	२२००
(क + ड) एकूण . .	०	०	०	२५००	२६००	२६५०

टिप.—वाई मुद्रणालयामध्ये विश्वकोश जुळणी व छपाईचे काम केले जाते.

शासकीय मुद्रणालय, वाई			मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर		
२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (२०)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (२१)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (२२)	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष) (२३)	२०२२-२०२३ (संभाव्य) (२४)	२०२३-२०२४ (अंदाजे) (२५)
४७	६०	६०	८	१०	१२
२२०२८०	२५००००	२५००००	१६५००	१८०००	२००००
२२०३२७	२५००६०	२५००६०	१६५०८	१८०१०	२००१२
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	५०००	७०००	९०००
...	...	...	९५८०००	१००००००	१५०००००
...	...	...	५६	६०	६५
...	...	...	१३९४८०५०	१५००००००	२०००००००
...	...	...	१४९१११०६	१६००७०६०	२१५०९०६५
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...

तक्ता ९
शासकीय मुद्रणविषयक जमा रकमा

(रुपये हजारांत)

	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२ (१)	अर्थसंकल्प २०२२-२०२३ (२)	सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ (३)	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४ (४)
(अ) इतर मुद्रणालय जमा रकमा—				
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई	११६१३८	१७८३२	१७८३२	१०७६१५
येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	६०९५१	२००००	१९०००	१९०००
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय, पुणे	५७६३७	६०५१९	६३४००	६६२८२
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर	४८६४७	६०००	६०००	८०००
शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१९४३९७	७७०००	८५०००	२०००००
मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	९८२७	१००००	१२०००	४५५४४
शासकीय मुद्रणालय, औरंगाबाद	३५००	५५००	५५००	६०००
शासकीय मुद्रणालय, वाई	२७३६	३०००	३०००	३०००
एकूण—(अ) . . .	४९३८३३	२७९८५१	३७१७३०	४५५४४१
(ब) इतर जमा रकमा—				
(१) अतप्रदानाची वसुली	८०१	४६७	४८१	४९४
(२) दंड	०	७०	७०	७०
(३) (पुस्तक आगार व मुद्रणालय यांच्याकडील) संकीर्ण जमा रक्कम.	४२२६४	४३७७२	४५८०३	४५८७८
(४) रद्दी कागदांची विक्री	२३८६	६०३७	६१०६	६८२४
(५) रजा वेतन	०	०	०	०
(६) इतर बाबी	०	०	०	०
एकूण—(ब) . . .	४५४५१	५०३४६	५२४६०	५५२६६

(४) शासकीय प्रकाशने

(एक) प्रास्ताविक

शासकीय प्रकाशनांचे वितरण व विक्री करण्याची शासकीय ग्रंथ भांडारे एकूण ५ असून ती मुंबई, पुणे, नागपूर, औरंगाबाद व कोल्हापूर येथे आहेत. याशिवाय अधिकृत विक्रेत्यांकडूनही महाराष्ट्र शासनाच्या प्रकाशनांची विक्री होते. महत्वाच्या धार्मिक सणानिमित्त व यात्रेनिमित्त विक्रीची व्यवस्था करण्यात येते. शासकीय प्रकाशनांचा जास्तीत जास्त खप द्यावा या हेतूने वृत्तपत्रात जाहिरात दिल्या जातात.

शासकीय प्रकाशनांचा साठा, वितरण व विक्री व्यवस्थेसाठी एक स्वतंत्र शाखा स्थापन केली असून तिची महत्वाची कार्ये पुढीलप्रमाणे :-

- (१) विक्रीकरिता मुद्रणादेश निश्चित करणे.
- (२) प्रकाशनांचा संग्रह, वितरण व विक्री.
- (३) जाहिरातीद्वारा उत्तरित विक्री व राष्ट्रीय ग्रंथ मेळा, मुद्रण परिषद वगैरे ठिकाणी भरविल्या जाणाऱ्या प्रदर्शनांत भाग घेणे.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

तक्ता १

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३			सुधारलले अंदाज, २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
अ. कार्यक्रमनिहाय वर्गीकरण-												
(१) शासकीय ग्रंथगार, मुंबई	१०९६६	..	१०९६६	१३३०४	७२१७	१३३०४	१३२८३	७२०६	१३२८३	१४६६८	७८४७	१४६६८
(२) शासकीय ग्रंथगार, नागपूर	५९४६	..	५९४६	२६७६	२४२८	२६७६	२६६६	२६६६	२६६६	३२८२	३२८२	३२८२
(३) शासकीय ग्रंथगार, औरंगाबाद	२४२८	..	२४२८	३०१०	५२०२	३०१०	४९१०	४९१०	४९१०	५२०९	५२०९	५२०९
(४) शासकीय ग्रंथगार, पुणे	३०१०	..	३०१०	२२३५०	२८३९९	२२३५०	२७३४५	२७३४५	२७३४५	३१००६	३१००६	३१००६
एकूण-(अ) स्थूल	२२३५०	..	२२३५०	२८३९९	३६७९९	२८३९९	२७३४५	२७३४५	२७३४५	३१००६	३१००६	३१००६
वजा (-) वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण - (अ) निव्वळ	२२३५०	..	२२३५०	२८३९९	३६७९९	२८३९९	२७३४५	२७३४५	२७३४५	३१००६	३१००६	३१००६
ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण-												
(१) शासकीय ग्रंथगार, मुंबई	१०८९६	..	१०८९६	१५२	१५२	१५२	१३१५२	१३१५२	१३१५२	१४५१०	१४५१०	१४५१०
इतर खर्चाच्या बाबी	७०	..	७०	१५२	१५२	१५२	१३१	१३१	१३१	१५८	१५८	१५८
एकूण-(१) स्थूल	१०९६६	..	१०९६६	१३३०४	३३३०४	१३३०४	१३२८३	१३२८३	१३२८३	१४६६८	१४६६८	१४६६८
वजा (-) वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(१) निव्वळ	१०९६६	..	१०९६६	१३३०४	३३३०४	१३३०४	१३२८३	१३२८३	१३२८३	१४६६८	१४६६८	१४६६८
(२) शासकीय ग्रंथगार, नागपूर	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
वजा (-) वसुली	५८६०	..	५८६०	७१०२	७१०२	७१०२	७१०२	७१०२	७१०२	७७२८	७७२८	७७२८
इतर खर्चाच्या बाबी	८६	..	८६	११५	११५	११५	१०४	१०४	१०४	११९	११९	११९
एकूण-(२) स्थूल	५९४६	..	५९४६	७२१७	७२१७	७२१७	७२०६	७२०६	७२०६	७८४७	७८४७	७८४७
वजा (-) वसुली	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(२) निव्वळ	५९४६	..	५९४६	७२१७	७२१७	७२१७	७२०६	७२०६	७२०६	७८४७	७८४७	७८४७

तक्ता १-समाप्त

(रुपये हजारत)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३			मुधारलले अंदाज, २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प, २०२३-२०२४		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
(३) शासकीय मंत्रागार, छत्रपती संभाजीनगर	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
वेतन	२३८०	...	२३८०	२६०२	...	२६०२	२६०२	...	२६०२	...	२६०२	३२००
इतर खर्चाच्या बाबी	४८	...	४८	७४	...	७४	६४	...	६४	...	६४	८२
एकूण-(३) स्थूल ..	२४२८	...	२४२८	२६७६	...	२६७६	२६६६	...	२६६६	...	२६६६	३२८२
वजा (-) वसुली ..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण-(३) निव्वळ ..	२४२८	...	२४२८	२६७६	...	२६७६	२६६६	...	२६६६	...	२६६६	३२८२
(४) शासकीय मंत्रागार, पुणे	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
वेतन	२१४३	...	२१४३	५११६	...	५११६	४११६	...	४११६	...	४११६	५११६
इतर खर्चाच्या बाबी	६७	...	६७	८६	...	८६	७४	...	७४	...	७४	९३
एकूण-(४) स्थूल ..	३०१०	...	३०१०	५२०२	...	५२०२	४१९०	...	४१९०	...	४१९०	५२०९
वजा (-) वसुली ..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण-(४) निव्वळ ..	३०१०	...	३०१०	५२०२	...	५२०२	४१९०	...	४१९०	...	४१९०	५२०९
क. वित्तव्यवस्थेची साधने												
मागणी क्र. प्रधान शीर्ष												
के-३ २०५८	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण-(क) स्थूल ..	२२३५०	...	२२३५०	२८३९९	...	२८३९९	२७३४५	...	२७३४५	...	२७३४५	३१००६
वजा (-) वसुली ..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

(तीन) कार्यभाराचा गोषवारा व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

(अ) शासकीय ग्रंथागारातील प्रकाशनांची विक्री

खालील तक्त्यात शासकीय प्रकाशनांचा विनामूल्य पुरवठा व विक्री ह्यासंबंधी माहिती दिली :—

**तक्ता २
प्रकाशनांच्या विक्रीसंबंधीचा तपशील**

(संख्या आणि रुपये हजारत)

	मुंबई			पुणे			नागपूर			औरंगाबाद			कोल्हापूर		
	२०२१-२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२३ (संभाव्य)	२०२३-२४ (अंदाजे)	२०२१-२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२३ (संभाव्य)	२०२३-२४ (अंदाजे)	२०२१-२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२३ (संभाव्य)	२०२३-२४ (अंदाजे)	२०२१-२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२३ (संभाव्य)	२०२३-२४ (अंदाजे)	२०२१-२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२३ (संभाव्य)	२०२३-२४ (अंदाजे)
१. वर्षाच्या सुरुवातीला प्रकाशनांच्या प्रतींची एकूण संख्या—															
संख्या	९६७	१०२५	१०९३	३४५	३५२	३६३	६५८	६५६	६५४	५२२	६२२	६२८	३८१	४२६	४७५
मूल्य रुपये	४२४९३	५१७७४	६१५९९	१८०१	१०११७	१०४६४	४४१८२	४५७२०	४७३३५	८१४५	१११०७	२०९५५	१८५४९	४५३९०	७४११५
२. वर्षभरात अधिक आलेली प्रकाशनां															
संख्या	९३	१८	१०३	८०	८८	९१	२०	२१	२३	११५	१३	१६	२५९	२८४	३१२
मूल्य रुपये	१२२०४	१२८१४	१३४५५	६२०६	६८२७	७५१०	३१२८	३२८५	३६१४	११८२४	२१२१	२६५१	४६८७७	५१५६४	५६७२
३. वर्षभरात झालेली विक्री संख्या—															
संख्या	२८	३०	३२	७३	७७	८०	२२	२३	२५	१५	७	८	२१	२३५	२५८
मूल्य रुपये	२९२३	३०६९	३२२२	५८९०	६४८०	७१२८	१५९०	१६७०	१८३७	८६२	३३३	३५५	२००३६	२२०३९	२४२४२
४. अखेरची शिल्लक —															
संख्या	१०२५	१०९३	११६४	३५२	३६३	३७४	६५६	६५४	६५२	६२२	६२८	६३६	५२६	४७५	५२९
मूल्य रुपये	५१७७४	६१५९९	७१७५२	१०४६४	१०४६४	१०८४६	४५५२०	४७३३५	४९११२	१११०७	२०९५५	२३२५१	४५३९०	७४११५	५६२४५

तक्ता ३
प्रकाशनांचे वितरण

	२०२१-२०२२ (प्रत्यक्ष)	२०२२-२०२३ (संभाव्य)	२०२३-२०२४ (अंदाजे)
(१) प्रकाशनाचा विनामूल्य पुरवठा केलेल्या कार्यालयाची संख्या			
मुंबई	०	०	०
नागपूर	०	२	४
औरंगाबाद	१	१	१
एकूण .. .	१	३	५
(२) विनामूल्य पुरवठा केलेल्या पुस्तकांची संख्या—			
मुंबई	०	०	०
नागपूर	०	५	१०
औरंगाबाद	८३३	३६०	४२०
एकूण .. .	८३३	३६५	४३०
(३) विनामूल्य पुरवठा केलेल्या पुस्तकांची किंमत—			
मुंबई	०	०	०
नागपूर	०	२०००	४०००
औरंगाबाद	३८८३२	१०२३३	१२०४१
एकूण .. .	३८८३२	१२२३३	१६०४१

तक्ता ४
शासकीय ग्रंथागारविषयक जमा रकमा

(रुपये हजारांत)

	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	अर्थसंकल्प २०२२-२०२३	सुधारलेले अंदाज २०२२-२०२३	अर्थसंकल्प २०२३-२०२४
(१) राजपत्र व इतर प्रकाशने यांची विक्री—				
शासकीय ग्रंथागार, मुंबई ..	२६६३	२७९६	२९३६	३०८३
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	१२९८	१५००	१५००	१७०००
शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे ..	२२३४	२४५८	२४५८	२७०४
शासकीय ग्रंथागार, नागपूर ..	१३९०	१९५०	२०४७	२१४५
शासकीय ग्रंथागार, औरंगाबाद ..	८३३	८६२	९२२	१०४१
एकूण—(१) .. .	८४१८	९५६६	९८६३	२५९७३
(२) राजपत्र जाहिरात आकार				
शासकीय ग्रंथागार, मुंबई ..	१०३६२८	११३९९७	११९६८९	१२५६७३
शासकीय ग्रंथागार, नागपूर ..	१८४६६	१६६५२	१७३९४	१८३१७
शासकीय ग्रंथागार, पुणे ..	३९१६४	४३०८०	४३०८०	४७३८८
शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	०	०	०	०
शासकीय ग्रंथागार, औरंगाबाद ..	९०८१	७०९७	७२२७	७५४१
एकूण—(२) .. .	१७०३३९	१८०८१९	१८७३९०	१९८९१९
एकूण—(१) व (२) .. .	१७८७५७	१९०३८५	१९७२५३	२२४८९२

(५) इतर मार्गांनी केलेले मुद्रण

(एक) प्रास्ताविक

सर्वसाधारणपणे शासकीय मुद्रणालयांकडून शासन मुद्रणाचे काम केले जाते. तथापि, अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये खाजगी मुद्रकांकडून किंवा धर्मादाय संस्थेकडूनसुद्धा काम करून घेतले जाते. केस बोर्ड्स, फाईल बोर्ड्स, लिफाफे अशासारखी कामे खा. प्रा. मंडळाद्वारा पुरस्कृत संस्थांकडून प्रदान पद्धतीवर बनवून घेतली जातात. तसेच बहुतांश खाजगी मुद्रणालयांकडून मतदारांची यादी छापून घेतली जाते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

तक्ता १

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४	
	योजनेतर	योजनांतर्गत	योजनेतर	योजनांतर्गत	योजनेतर	योजनांतर्गत	योजनेतर	योजनांतर्गत
अ. कार्यक्रमाविनाय वर्गीकरण—								
(१) शासकीय मुद्रणालय, मुंबई	...	...	...	...	...	...	...	...
(२) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	१२	...	१२	२०	१४	१४	२०	२०
(३) मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर	...	...	...	...	...	...	...	...
(४) येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे	२६३६	...	२६३६	१७६०	१७६०	१७६०	३०००	३०००
एकूण—(अ) स्थूल	२६४८	...	२६४८	१७८०	१७७४	१७७४	३०२०	३०२०
वजा (—) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण — (अ) निव्वळ	२६४८	...	२६४८	१७८०	१७७४	१७७४	३०२०	३०२०
ब. उद्दिष्टविनाय वर्गीकरण—								
(१) शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई								
इतर खर्च (खाजगी मुद्रणालयांकडून छपाई करून घेण्याचा खर्च)	०	...	०	०	०	०	०	०
एकूण—(१) स्थूल	०	...	०	०	०	०	०	०
वजा (—) वसुली	०	...	०	०	०	०	०	०
एकूण—(१) निव्वळ	०	...	०	०	०	०	०	०
(२) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर	...	...	...	...	...	...	...	...
इतर खर्च (खाजगी मुद्रणालयांकडून छपाई करून घेण्याचा खर्च)	१२	...	१२	२०	१४	१४	२०	२०
एकूण—(२) स्थूल	१२	...	१२	२०	१४	१४	२०	२०
वजा (—) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(२) निव्वळ	१२	...	१२	२०	१४	१४	२०	२०

(रुपये हजारोंत)

तक्ता १ - समाप्त

(रुपये हजारतः)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४	
	योजनेतर	योजनांतर्गत	योजनेतर	योजनांतर्गत	योजनेतर	योजनांतर्गत	योजनेतर	योजनांतर्गत
(३) मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर इतर खर्च (खाजगी मुद्रणालयाकडून छपाई करून घेण्याचा खर्च)	०	०	०	०	०	०	०	०
एकूण—(३) स्थूल	०	०	०	०	०	०	०	०
वजा (—) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(३) निव्वळ	०	०	०	०	०	०	०	०
(४) येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे इतर खर्च (धर्मादाय संस्थांकडून केस बोर्ड व फाईल बोर्ड उत्पादन करून घेण्याचा खर्च)	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६
एकूण—(४) स्थूल	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६
वजा (—) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(४) निव्वळ	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६
क. वित्तव्यवस्थेची साधने मागणी क्र. प्रधान शीर्ष के-३ २०५८	...	...	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क) स्थूल	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६	२६३६
वजा (—) वसुली	...	...	...	...	...	...	...	...

२२

(तीन) कार्यभाराचा गोषवारा व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण/

तक्ता २

इतर मार्गांनी कामे उत्पादित करून घेतल्याचा आढावा

(रुपये हजारतः)

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४	
	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य	संख्या	मूल्य
मुद्रणालय								
१ लिफाफे	१०००००	...	१२०००००	...	१५०००००	...	१५०००००	...
एकूण	१००००००	...	१२०००००	...	१५०००००	...	१५०००००	...

तक्ता १

---

(६) इतर खर्च शिकाऊ उमेदवारांचे प्रशिक्षण

(एक) प्रास्ताविक

शिकाऊ उमेदवारी कायदा, १९६१ च्या तरतुदीनुसार संचालनालयाला शिकाऊ उमेदवारांना प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे. शासनाने या योजनेला १९७४ साली मान्यता दिली आहे. या योजनेची अंमलबजावणी करण्याकरिता प्रशिक्षण अधिकारी, शिकाऊ उमेदवार यांचे पद मंजूर झालेले आहे. शिकाऊ उमेदवार निरनिराळ्या विषयांमध्ये प्रशिक्षण घेत असून प्रशिक्षणाची व्यवस्था मुंबई, नागपूर, कोल्हापूर, पुणे व छत्रपती संभाजीनगर येथील शासकीय मुद्रणालयांत केली आहे. या योजनेत भाग घेणाऱ्या उमेदवारांना मासिक विद्यावेतन दिले जाते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता

तक्ता १

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
(१) शिकाऊ उमेदवारांचे प्रशिक्षण -						
अ. कार्यक्रमनिहाय वर्गीकरण—						
(१) शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई ..	१२१		१२१	१६३		१६३
(२) शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई ..	५०८		५०८	७५७		७५७
(३) शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे ..	२६६		२६६	६४९		६४९
(४) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर ..	५२४		५२४	६१५		६१५
(५) शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर ..	०		०	१५२		१५२
(६) शासकीय मुद्रणालय, छत्रपती संभाजीनगर ..	०		०	६०१		६०१
(७) मध्यवर्ती कारागृह मुद्रणालय, नागपूर ..	०		०	०		०
	भारित					
इतर खर्च	...	...	...	...	...	...
	दत्तमत					
	१४१९		१४१९	२९३७		२९३७
	भारित					
एकूण—(अ) स्थूल	...	...	...	...	...	...
	दत्तमत					
	१४१९		१४१९	२९३७		२९३७
	वजा—वसुली					
	...	...	...	...	...	...
	भारित					
एकूण—(अ) निव्वळ	...	...	...	...	...	...
	दत्तमत					
	१४१९		१४१९	२९३७		२९३७
ब. उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण—						
(१) शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय, मुंबई —						
वेतन ..	१२१		१२१	१६२		१६२
इतर खर्चाच्या बाबी ..	०		०	१		१
	एकूण—(१) स्थूल					
	१२१		१२१	१६३		१६३
	वजा—वसुली					
	...	...	...	...	...	...
	एकूण—(१) निव्वळ					
	१२१		१२१	१६३		१६३
(२) शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई —						
वेतन ..	०		०	२२०		२२०
इतर खर्चाच्या बाबी ..	५०८		५०८	५३७		५३७
	एकूण—(२) स्थूल					
	५०८		५०८	७५७		७५७
	वजा—वसुली					
	...	...	...	...	...	...
	एकूण—(२) निव्वळ					
	५०८		५०८	७५७		७५७
(३) शासकीय फोटोझिको मुद्रणालय, पुणे —						
वेतन ..	०		०	७०		७०
इतर खर्चाच्या बाबी ..	२६६		२६६	५७९		५७९
	एकूण—(३) स्थूल					
	२६६		२६६	६४९		६४९
	वजा—वसुली					
	...	...	...	...	...	...
	एकूण—(३) निव्वळ					
	२६६		२६६	६४९		६४९

(रुपये हजारांत)

सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४		
योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
२७३		२७३	१७९		१७९
५३८		५३८	६८५		६८५
५८०		५८०	१९४		१९४
५५२		५५२	६६१		६६१
३		३	१५२		१५२
३		३	६४४		६४४
०		०	०		०
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
१९४९		१९४९	२५१५		२५१५
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
१९४९		१९४९	२५१५		२५१५
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
१९४९		१९४९	२५१५		२५१५
२७२		२७२	१७८		१७८
१		१	१		१
२७३		२७३	१७९		१७९
२७३		२७३	१७९		१७९
१		१	११०		११०
५३७		५३७	५७५		५७५
५३८		५३८	६८५		६८५
...	...	...	...	...	...
५३८		५३८	६८५		६८५
...	...	...	...	...	...
१		१	७५		७५
५७९		५७९	११९		११९
५८०		५८०	१९४		१९४
...	...	...	...	...	...
५८०		५८०	१९४		१९४

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा, २०२१-२०२२			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२२-२०२३		
	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
(४) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर —						
वेतन ..	०		०	६४		६४
इतर खर्चाच्या बाबी ..	५२४		५२४	५५१		५५१
एकूण—(४) स्थूल ..	५२४		५२४	५५१		५५१
वजा—वसुली ..	...	...	...	...	...	...
एकूण—(४) निव्वळ ..	५२४		५२४	६१५		६१५
(५) शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर —						
वेतन ..	०		०	१०१		१०१
इतर खर्चाच्या बाबी ..	०		०	५१		५१
एकूण—(५) स्थूल ..	०		०	१५२		१५२
वजा—वसुली ..	...	...	...	...	...	...
एकूण—(५) निव्वळ ..	०		०	१५२		१५२
(६) शासकीय मुद्रणालय, छत्रपती संभाजीनगर—						
वेतन ..	०	...	०	६४	...	६४
इतर खर्चाच्या बाबी ..	०	...	०	५३७	...	५३७
एकूण—(६) स्थूल ..	०	...	०	६०१	...	६०१
वजा—वसुली ..	...	...	...	...	...	...
एकूण—(६) निव्वळ ..	०	...	०	६०१	...	६०१
(७) मध्यवर्ती कारागृह नागपूर—						
वेतन ..	०	...	०	०	...	०
इतर खर्चाच्या बाबी ..	०	...	०	०	...	०
एकूण—(७) स्थूल ..	०	...	०	०	...	०
वजा—वसुली ..	...	...	...	...	...	...
एकूण—(७) निव्वळ ..	०	...	०	०	...	०
क. वित्त व्यवस्थेची साधने—						
मागणी क्र. प्रधान शीर्ष						
के-३ २०५८						
एकूण—(क) स्थूल ..	१४१९	...	१४१९	२९३७	...	२९३७
वजा—वसुली ..	...	...	...	...	...	...
एकूण—(क) निव्वळ ..	१४१९	...	१४१९	२९३७	...	२९३७
(१) शिकाऊ उमेदवारांचे शिक्षण	१४१९	...	१४१९	२९३७	...	२९३७
(२) कामगारांना नुकसान भरपाई	०	...	०	...	...	...
{ भारित ..	०	...	०	१००	...	१००
{ भारित ..	९९	...	९९	२८०	...	२८०
(३) विधिविषयक शुल्क :	०	...	०	...	...	...
{ दत्तमत ..	...	...	...	...	...	...
(४) तुरुंग विभागाला वैद्यकीय खर्च	०	...	०	२५	...	२५
{ भारित ..	०	...	०	२५	...	२५
एकूण—इतर खर्च ..	...	...	...	...	...	...
{ दत्तमत ..	०	...	०	...	...	...
{ भारित ..	०	...	०	१००	...	१००
एकूण—	...	...	...	...	...	...
{ दत्तमत ..	९९	...	९९	३०५	...	३०५
{ भारित ..	०	...	०	...	...	...
एकूण—	...	...	...	...	...	...
दत्तमत ..	१५१८	...	१५१८	३२४२	...	३२४२

सुधारलेले अंदाज, २०२२-२०२३			अर्थसंकल्प अंदाज, २०२३-२०२४		
योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण	योजनेतर	योजनांतर्गत	एकूण
१		१	७१		७१
५५१		५५१	५९०		५९०
५५२		५५२	५९०		५९०
...	...	...	...	...	...
५५२		५५२	५९०		५९०
१		१	५०		५०
२		२	१०२		१०२
३		३	१५२		१५२
...	...	...	...	...	...
३		३	१५२		१५२
१	...	१	६९	...	६९
२		२	५७५		५७५
३		३	६४४		६४४
...	...	...	...	...	...
३		३	६४४		६४४
०	...	०	०	...	०
०	...	०	०	...	०
०		०	०	...	०
...	...	...	...	...	...
०		०	०	...	०
१९४९		१९४९	२५१५		२५१५
...	...	...	...	...	...
१९४९	...	१९४९	२५१५	...	२५१५
१९४९	...	१९४९	२५१५		२५१५
...	...	...	...	...	...
१	...	१	१००	...	१००
१६८	...	१६८	२७०	...	२७०
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
१८	...	१८	२५	...	२५
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
१	...	१	१००	...	१००
...	...	...	...	...	...
१८६	...	१८६	२९५	...	२९५
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
२१३५		२१३५	२८१०		२८१०

(तीन) कार्यभाराचा गोषवारा व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

निरनिराळ्या शासकीय मुद्रणालयांतील शिकाऊ उमेदवारांना सेवा प्रवेश, तसेच भविष्यकाळातील अंदाजे सेवा प्रवेश ह्यासंबंधी माहिती खालील तक्त्यात दिली आहे :-

तक्ता २

मुद्रणालयाचे नाव	(प्रत्यक्ष) २०२१-२०२२	(संभाव्य) २०२२-२०२३	(अंदाजे) २०२३-२४
(१) वर्षाच्या सुरुवातीला शिकाऊ उमेदवारांची संख्या—			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	२२	१६	२७
शासकीय मुद्रणालय आणि ग्रंथागार, नागपूर . .	०	३१	३१
शासकीय फोटोडिजिटल मुद्रणालय, पुणे . .	०	०	१६
एकूण . .	५०	६६	७४
(२) वर्षभरात शिकाऊ उमेदवारांना सेवाप्रवेश			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	०	११	२७
शासकीय मुद्रणालय आणि ग्रंथागार, नागपूर . .	०	३१	३१
शासकीय फोटोडिजिटल मुद्रणालय, पुणे . .	०	१६	०
एकूण . .	०	५८	५८
(३) शिकाऊ उमेदवारी पूर्ण करणाऱ्यांची संख्या			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	९	१६	२७
शासकीय मुद्रणालय आणि ग्रंथागार, नागपूर . .	०	३१	३१
शासकीय फोटोडिजिटल मुद्रणालय, पुणे . .	०	०	०
एकूण . .	९	४७	५८
(४) वर्षअखेरीस उमेदवारांची संख्या			
शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई . .	२२	२७	२७
शासकीय फोटोडिजिटल मुद्रणालय, पुणे . .	०	१६	१६
शासकीय मुद्रणालय आणि ग्रंथागार, नागपूर . .	०	३१	३१
एकूण . .	२२	७४	७४
वरीलपैकी मागासवर्गीय जातीपैकी उमेदवारांची संख्या			
खालीलप्रमाणे :-			
अनुसूचित जाती	५	९	९
अनुसूचित जमाती	३	६	५
भटक्या व विमुक्त जाती	५	५	६
इतर मागासवर्गीय जमातीतील उमेदवार	६	१०	११
विशेष मागास प्रवर्ग	१	२	२
खुला	१८	३१	४१
एकूण . .	३८	६३	७४

	संचालनालय	व्यवस्थापक							
		शा.म.मु. मुंबई	शा.मु. नागपूर	येरवडा का., पुणे	शा. फो. प्रेस, पुणे	शा.मु. कोल्हापूर	शा.मु. ओरंगाबाद	म.का.मु. नागपूर	शा.मु. वाई
राजपत्रित अधिकारी (वर्ग १ व २) सुधारित वेतन मॅट्रीक्स (वेतन स्तर)									
१	संचालक एस-२७ : ११८५००-२१४१००	१	..	..	..	..	..	..	..
२	उप संचालक एस-२५ : ७८८००-२०९२००	१	..	..	..	..	..	..	..
३	व्यवस्थापक, मुंबई एस-२३:६७७००-२०८७००	..	१	१	१	१	१	..	..
४	वैद्यकीय अधिकारी एस-२०:५६१००-१७७५००	..	१	१	..	..	..	..	..
५	परिव्यय लेखा अधिकारी एस-२०:५६१००-१७७५००	१	..	..	..	..	..	..	..
६	उप व्यवस्थापक एस-१६:४४९००-१४२४००	..	२	..	..	..	..	..	..
७	व्यवस्थापक (लहान मु.) एस-१६:४४९००-१४२४००	..	..	..	..	..	१	१	१
८	अंतर्गत प्रशिक्षण अधिकारी एस-१६:४४९००-१४२४००	१	..	..	..	..	..	..	..
९	सहायक व्यवस्थापक एस-१६:४४९००-१४२४००	१	३	२	१	२	..	..	..
१०	लेखा अधिकारी एस-१६:४४९००-१४२४००	१	..	..	..	..	..	..	..
११	आस्थापना अधिकारी एस-१५:४१८००-१३२३००	..	१	..	..	..	..	..	..
१२	कामगार कल्याण अधिकारी एस-१५:४१८००-१३२३००	..	१	१	..	१	..	..	..
१३	यंत्र अभियंता एस-१५:४१८००-१३२३००	२	..	..	..	..	..	..	..
१४	कला कार्याधिकारी एस-१५:४१८००-१३२३००	१	..	..	..	..	..	..	..
१५	सहायक संचालक एस-१५:४१८००-१३२३००	१	..	..	..	..	..	..	..
१६	सहा. लेखा अधिकारी एस-१५:४१८००-१३२३००	३	१	..	..	..	..	..	..
अराजपत्रित वर्ग— ३									
१७	लघुलेखक (उच्च श्रेणी) एस-१५:४१८००-१३२३००	१	..	..	..	..	..	..	..
१८	प्रतिरूपमुद्रण तंत्रज्ञ एस-१५:४१८००-१३२३००	..	२	..	..	१	..	..	..
१९	कनिष्ठ सहायक व्यवस्थापक एस-१५:४१८००-१३२३००	२	४	२	२	२	२	१	..
२०	प्रमुख चित्रकार एस-१५:४१८००-१३२३००	१	..	..	..	..	..	..	..
२१	अधीक्षक एस-१४:३८६००-१२२८००	२	१	१	१	१	..	..	..
२२	लघुलेखक (निम्न श्रेणी) एस-१४:३८६००-१२२८००	१	..	..	..	..	..	..	..
२३	प्रमुख लिपिक एस-१३:३५४००-११२४००	७	७	३	३	१	२	१	२
२४	वरिष्ठ चित्रकार एस-१३:३५४००-११२४००	२	१	..	..	..	..	..	..
२५	परिचारिका एस-१३:३५४००-११२४००	..	१	..	..	..	..	..	..
२६	पर्यवेक्षक (परिरक्षण) एस-१३:३५४००-११२४००	..	..	..	..	१	..	..	..
२७	पर्यवेक्षक (मुद्रण) एस-१३:३५४००-११२४००	१	..	..	..	..	..	..	..
२८	पर्यवेक्षक (जुळणी) एस-१३:३५४००-११२४००	..	२	..	..	..	..	..	..
२९	पर्यवेक्षक (मुद्रितशोधन) एस-१३:३५४००-११२४००	..	२	२	२	..	..	१	..
३०	पर्यवेक्षक (प्रतिरूप) एस-१३:३५४००-११२४००	..	४	२	२	२	..	२	..
३१	पर्यवेक्षक (प्रक्रिया) एस-१३:३५४००-११२४००	..	२	..	१	१	..	..	..
३२	पर्यवेक्षक (बांधणी) एस-१३:३५४००-११२४००	..	६	२	२	२	२	१	१
३३	पर्यवेक्षक (नियो. व मानक) एस-१३:३५४००-११२४००	..	२	२	२	१	..	१	..
३४	पर्यवेक्षक (प्रशिक्षण) एस-१३:३५४००-११२४००	..	२	१	..	१	१	१	..
३५	सहायक पर्यवेक्षक (लेखपट) एस-१३:३५४००-११२४००	..	६	४	२	१	२	१	१
३६	पुरुष परिचारक एस-१३:३५४००-११२४००	..	१	..	..	..	..	..	..
३७	सुरक्षा अधिकारी एस-१०:२९२००-९२३००	..	२	..	..	..	..	..	..
३८	सहायक पर्यवेक्षक (जुळणी) एस-१०:२९२००-९२३००	..	२	..	..	..	..	..	..
३९	सहायक पर्यवेक्षक (प्रतिरूप) एस-१०:२९२००-९२३००	..	८	२	२	६	१	१	१
४०	सहायक पर्यवेक्षक (प्रक्रिया) एस-१०:२९२००-९२३००	..	२	१	२	३	२	२	..
४१	सहायक पर्यवेक्षक (बांधणी) एस-१०:२९२००-९२३००	..	१२	१	२	२	१	२	१
४२	सहायक पर्यवेक्षक (नियो. व मानक) एस-१०:२९२००-९२३००	..	८	६	३	२	..	१	..

विषयक गोषवारा

सहायक संचालक					बुक डेपो			
मुंबई	नागपूर	औरंगाबाद	पुणे	कोल्हापूर	मुंबई	नागपूर	औरंगाबाद	पुणे
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	१	१	१	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	१	१	१	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..

औद्योगिक समूह विकास कार्यक्रम

सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांच्या सर्वांगीण विकासासाठी औद्योगिक समूह विकासाची संकल्पना केंद्र शासनाने स्वीकारली आहे. यास अनुसरून केंद्र शासनाने औद्योगिक समूहांच्या विकासासाठी योजना जाहीर केल्या आहेत. उद्योग संचालनालय, मुंबई द्वारा सदर औद्योगिक समूह विकास योजनांची राज्यात प्रभावी अंमलबजावणी होणेसाठी औद्योगिक समूहांच्या विकासासाठी कार्यवाही करणेत येत आहे.

१. सुक्ष्म, लघु उपक्रम-समूह विकास योजना (MSE-CDP)

केंद्र शासनाच्या सुक्ष्म, लघु व मध्यम (MSME) मंत्रालयामार्फत सुक्ष्म व लघु उपक्रमासाठी सुधारीत सुक्ष्म, लघु उपक्रम-समूह विकास योजना (MSE-CDP) दिनांक २४ मे २०२२ रोजी घोषित केली आहे. सदर योजनेतून सुक्ष्म व लघु उपक्रमाच्या सर्वांगीण विकास व वाढीकरीता सामायिक सुविधा निर्मितीसाठी अनुदान देण्यात येते.

पात्रता :— विशिष्ट भौगोलिक क्षेत्रावर कार्यरत एकाच प्रकारच्या उद्योग प्रवर्गातील रू. १० कोटी प्रकल्प किंमतीपर्यंत किमान १० व रू. १० कोटीपुढील प्रकल्प किंमतीच्या प्रकल्पांसाठी किमान २० सुक्ष्म, लघु कार्यरत घटक.

योजनेतर्गत सुविधा :—

MSE-CDP योजनेच्या सुधारीत मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे सामायिक सुविधा केंद्राची प्रकल्प किंमत मर्यादा रु. ३० कोटी इतकी असून पायाभूत सुविधांच्या विकासासाठी प्रकल्प किंमत मर्यादा रू. १५ कोटी इतकी आहे. त्याअंतर्गत केंद्र शासनाचे अनुदान तपशिल खालीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र.	तपशिल	सर्वसाधारण प्रवर्गातील औद्योगिक समूहांसाठी केंद्र शासनाचे अनुदान मर्यादा	ज्या औद्योगिक समूहामध्ये ५०% सुक्ष्म, महिला, ग्रामीण किंवा अनुसूचित जाती/जमातीचे उद्योग घटक असतील अशा औद्योगिक समूहांसाठी केंद्र शासनाचे अनुदान मर्यादा
(१)	(२)	(३)	(४)
१.	रू. ५ कोटी ते रू. १० कोटी पर्यंतच्या CFC उभारणीच्या प्रकल्पांसाठी.	७०%	८०%
२.	रू. १० कोटी ते रू. ३० कोटी पर्यंतच्या CFC उभारणीच्या प्रकल्पांसाठी.	६०%	७०%
३.	रू. ५ कोटी ते रू. १५ कोटी पर्यंतच्या पायाभूत उभारणीच्या नविन प्रकल्पांसाठी.	६०%	७०%
४.	रू. ५ कोटी ते रू. १० कोटी पर्यंतच्या पायाभूत उभारणीच्या Existing प्रकल्पांच्या up gradation साठी	५०%	६०%

सदर योजने अंतर्गत राज्यातील ३१ प्रकल्प प्रस्तावांना अंतिम मंजूरी व ०७ प्रकल्पांना तत्त्वतः याप्रमाणे एकूण ३८ प्रकल्प प्रस्तावांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी मंजूरी मिळाली आहे. अंतिम मंजूरी प्राप्त एकूण ३१ प्रकल्पांपैकी १८ औद्योगिक समूह प्रकल्पांचे सामायिक सुविधा केंद्रे कार्यान्वित झालेली आहेत.

सुक्ष्म, लघु उपक्रम-समूह विकास कार्यक्रम अंतर्गत सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी मंजूरीप्राप्त ३८ मंजूरी प्राप्त प्रकल्पांची यादी :—

अ.क्र.	क्लस्टरचे नाव	ठिकाण
(१)	(२)	(३)
१.	टेक्स्टाईल (गारमेंट) क्लस्टर	विटा, जि. सांगली
२.	रेझिन मेर्कांग क्लस्टर	मिरज, जि. सांगली
३.	पॉवरलूम क्लस्टर	शिरपूर, जि. धुळे
४.	फ्लाय अॅश क्लस्टर	जि.चंद्रपूर

अ.क्र. (१)	क्लस्टरचे नाव (२)	ठिकाण (३)
५.	टेरी टॉवेल क्लस्टर	जि. सोलापूर
६.	टर्मरिक क्लस्टर	जि. सांगली
७.	टेक्सटाईल क्लस्टर	नवापूर, जि. नंदूरबार
८.	कॉटन फॅब्रीक क्लस्टर	हातकणंगले, जि. कोल्हापूर
९.	जनरल इंजिनिअरिंग अँड अलाईड क्लस्टर	भोसरी, जि. पुणे
१०.	दाल मिल क्लस्टर, नागपूर	जि. नागपूर
११.	टेक्सटाईल क्लस्टर, मालेगाव	मालेगाव, जि. नाशिक
१२.	रेडीमेड गारमेंट	जि. नागपूर
१३.	टेक्सटाईल क्लस्टर	इचलकरंजी, जि. कोल्हापूर
१४.	ऑटो अँड इंजिनीअरींग क्लस्टर	जि. अहमदनगर
१५.	आंबा प्रक्रिया क्लस्टर	जि. रत्नागिरी
१६.	राईस मिल क्लस्टर, रामटेक	जि. नागपूर
१७.	इंजिनियरींग क्लस्टर	याड्राव, जि. कोल्हापूर
१८.	इंजिनिअरिंग (MESCO) क्लस्टर	भोसरी, जि. पुणे
१९.	प्रिंटींग क्लस्टर	जि. औरंगाबाद
२०.	राईस मिल क्लस्टर	पवनी, जि. भंडारा
२१.	इंजिनिअरिंग क्लस्टर	जि. जळगांव
२२.	प्लास्टीक क्लस्टर	जि. औरंगाबाद
२३.	पैठणी साडी क्लस्टर	येवला, जि. नाशिक
२४.	टेक्सटाईल क्लस्टर	वेस्ट विदर्भ, जि. नागपूर
२५.	इंजिनिअरिंग क्लस्टर	जि. नागपूर
२६.	टायनी जनरल इंजिनिअरिंग अँड अलाईड इंडस्ट्रीज	जि. औरंगाबाद
२७.	ऑटो काम्पोनन्ट क्लस्टर	जि. औरंगाबाद
२८.	कोल्हापूरी चप्पल क्लस्टर	जि. कोल्हापूर
२९.	सिल्वर क्लस्टर	हुपरी, जि. कोल्हापूर
३०.	राईस मिल क्लस्टर	आरमोरी, जि. गडचिरोली
३१.	हाय-टेक इंजिनिअरिंग क्लस्टर	जि. कोल्हापूर
३२.	रबर क्लस्टर	चाकण, जि. पुणे
३३.	इंजिनिअरिंग क्लस्टर	कुपवाड, जि. सांगली
३४.	अँडव्हान्स इंजिनिअरींग क्लस्टर	जि. पुणे
३५.	फुड (फ्रुट) प्रोसेसिंग क्लस्टर	सिल्लोड, जि. औरंगाबाद
३६.	टेक्सटाईल अँड गारमेंट डिजिटल प्रिंटींग क्लस्टर	मिरज, जि. सांगली
३७.	फ्लेक्झीबल प्रिंट पॅकेजिंग क्लस्टर	जि. अहमदनगर
३८.	प्रिसिशन मेटा टेक टुल्स क्लस्टर	भोसरी, जि. पुणे

(अ) MSE-CDP योजनेतर्गत केंद्र शासनाचे वर्षनिहाय वितरित अनुदान :-

अ.क्र.	वर्ष	हेतू (कार्यक्रम)	केंद्र शासनाचे वितरित अनुदान (रु. लाखात)
१.	२००८-२००९	१५ समूह प्रकल्पांना निदानोपयोगी अभ्यास अहवाल तयार करणेसाठी	२०.२५
२.	२००९-२०१०	११ समूह प्रकल्पांकरीता क्षमतेचा निदानोपयोगी अभ्यास अहवाल तयार करणेसाठी.	५७.४५५
३.	२००९-२०१०	३ समूह प्रकल्पांचा निदानोपयोगी अभ्यास अहवाल तयार करणेसाठी	६.७५
४.	२०१०-२०११	२ समूह प्रकल्पांचा निदानोपयोगी अभ्यास अहवाल १ समूह प्रकल्पाचा क्षमतावृद्धी कार्यक्रम २ समूह प्रकल्पांच्या सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	१.६९ ७.२० ७०८.००
५.	२०११-२०१२	४ समूह प्रकल्पांचा निदानोपयोगी अभ्यास अहवाल तसेच क्षमतावृद्धी कार्यक्रम २ समूह प्रकल्पांचा सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	२५.०१५ ८७४.५०
६.	२०१२-२०१३	१ समूह प्रकल्पाचा क्षमतावृद्धी कार्यक्रमासाठी	७.४०
७.	२०१३-२०१४	२ समूह प्रकल्पांच्या सामायिक सुविधा केंद्र पूर्णत्वाकरीता १ समूह प्रकल्पांचा निदानोपयोगी अभ्यास अहवालासाठी ५ समूह प्रकल्पांचा क्षमतावृद्धी कार्यक्रमासाठी	६४१.९५ १.८५ ४०.२६
८.	२०१४-२०१५	६ समूह प्रकल्पांचा सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	२५२२.३७
९.	२०१५-१६	६ समूह प्रकल्पांचा सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	२२५१.३२
	२०१५-१६	१ प्रकल्प औद्योगिक पायाभूत विकास	२००.००
	२०१५-१६	३ प्रकल्प क्षमतावृद्धी कार्यक्रम	१९.९१
१०.	२०१६-१७	१० समूह प्रकल्पांचा सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता १ प्रकल्प औद्योगिक पायाभूत विकास	३४९९.६१ २६३.३०
११.	२०१७-१८	११ समूह प्रकल्पांचा सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	२४६५.४५
१२.	२०१८-१९	७ समूह प्रकल्पांचा सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	२४४६.०५
१३.	२०१९-२०	४ समूह प्रकल्पांचा सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	९२५.४०
१४.	२०२०-२०२१	१ समूह प्रकल्पास सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	४७२.७४४
१५.	२०२२-२३	३ समूह प्रकल्पास सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीकरीता	१६५४.५५
एकूण			१९११३.०५

अंतिम मंजूरी प्राप्त झालेल्या समूह प्रकल्पांच्या वर्षनिहाय मंजूरी तपशील खालीलप्रमाणे आहे :-

(रक्कम रु. कोटीत)

अ.क्र.	वर्ष निहाय	प्रकल्पाचे नाव	मंजूर प्रकल्प किंमत	केंद्र शासनाचे मंजूर अनुदान
१	२०१०-२०११	१. गारमॅट क्लस्टर, विटा, जि. सांगली २. रेझीन क्लस्टर, जि. सांगली ३. फ्लाय अॅश क्लस्टर, जि. चंद्रपूर	०९.१० ०७.०८ १५.३७	०६.८२ ०४.९६ १३.५०
२	२०११-२०१२	४. टेक्स्टाईल क्लस्टर, शिरपूर, जि. धुळे ५. गारमॅट क्लस्टर, जि. नागपूर	१४.२३ १५.९१	९.९६ १३.३९
३	२०१२-२०१३	६. इचलकरंजी टेक्स्टाईल क्लस्टर, जि. कोल्हापूर ७. टेक्स्टाईल क्लस्टर, मालेगांव, जि. नाशिक ८. दाल मिल क्लस्टर, जि. नागपूर	१६.५७ १५.८४ १६.२७	१२.७० ११.९६ १०.०३

अ.क्र.	वर्ष निहाय	प्रकल्पाचे नाव	मंजूर प्रकल्प किंमत	केंद्र शासनाचे मंजूर अनुदान
४	२०१३-२०१४	९. अहमदनगर ऑटो अॅन्ड इंजिनिअरिंग क्लस्टर, जि. अहमदनगर	१५.२३	१०.२१
		१०. जनरल इंजिनिअरिंग अॅन्ड अलाईड क्लस्टर, भोसरी, जि. पुणे	१५.२९	१३.४३
		११. मॅगो प्रोसेसिंग क्लस्टर, जि. रत्नागिरी	१५.०३	११.३९
५.	२०१४-१५	१२. टर्मरिक क्लस्टर, जि. सांगली	१५.५०	१३.४९
		१३. महासैनिक औद्योगिक इंडस्ट्रियल इस्टेट, जि. पुणे	८.१८	६.५४
६.	२०१५-१६	१४. टेक्सटाईल्स क्लस्टर, नवापूर, जि. नंदुरबार	१५.९३	१०.५०
		१५. टेरिटॉवल क्लस्टर, जि. सोलापूर	१७.९१	१२.९१
		१६. कॉटन फॅब्रीक क्लस्टर, जि. कोल्हापूर	१६.७४	१२.००
७.	२०१७-१८	१७. राईस मिल क्लस्टर, रामटेक, जि. नागपूर	१८.२५	११.२५
		१८. प्रिन्टींग क्लस्टर, जि. औरंगाबाद	१६.३४	१२.००
		१९. इंजिनिअरिंग क्लस्टर, यादुव, जि. कोल्हापूर	१६.१५	११.८२
८.	२०१८-१९	२०. राईस मिल क्लस्टर, पवनी, जि. भंडारा	१६.३६	१०.५०
९.	२०१९-२०	२१. इंजिनिअरिंग क्लस्टर, जि. जळगांव	१७.१०	१३.५०
		२२. प्लास्टीक क्लस्टर, जि. औरंगाबाद	१२.०५	९.६४
१०.	२०२०-२१	२३. ऑटो इंजिनिअरींग क्लस्टर, जि. नागपूर	१७.६३	१२.३४
११.	२०२१-२०२२	२४. रबर क्लस्टर, पुणे	२२.१२३०	१८.००
		२५. हायटेक इंजिनिअरींग क्लस्टर, जि. कोल्हापूर	२१.१४	१४.००
		२६. टेक्सटाईल अॅन्ड गारमेंट डिजिटल प्रिंटींग क्लस्टर, मिरज, जि. सांगली.	१९.९९८०	१५.९९८४
		२७. ऑटो कंपोनेंट क्लस्टर, वाळुंज, जि. औरंगाबाद	२०.३४	१६.००
		२८. फुड प्रोसेसिंग (फ्रुट) क्लस्टर, सिल्लोड, जि. औरंगाबाद	२१.६४	१६.००
		२९. प्रिसिशन मेटाटेक टुल्स क्लस्टर, भोसरी, जि. पुणे	२२.११	१७.६८८०
		३०. इंजिनिअरींग क्लस्टर, कुपवाड, जि. सांगली	२०.२१	१६.००
१२.	२०२२-२३	३१. फ्लेक्सिबल प्रिन्ट पॅकेजिंग क्लस्टर, अहमदनगर	२०.०७	१६.००
एकूण			६३८.११२	३८४.५२६४

राज्य शासनाचा सहभाग :— शासन निर्णय दिनांक ९ जून, २०१०, दिनांक २२ ऑक्टोबर, २०१० व २ जून, २०१५ अन्वये सामायिक सुविधा केंद्राच्या उभारणीकरीता राज्य शासनाचा १०% सहभाग देण्यास योजना जाहीर करणेत आली आहे. खालील समूह प्रकल्पांना राज्याच्या सदर योजनेचा लाभ देण्यात आला आहे.

अ.क्र.	हेतू (कार्यक्रम) सामायिक सुविधा केंद्राच्या उभारणीकरीता राज्य शासनाचा १० टक्के सहभाग	वर्ष	राज्य शासनाचे वितरित अनुदान (रु. लाखात)
१.	गारमेंट क्लस्टर, विटा, जि. सांगली	२०१०-२०११	५३.८८
२.	सांगली ग्रेप प्रोसेसिंग क्लस्टर, जि. सांगली	२०१०-२०११	४२.५३
		२०११-२०१२	२८.३६
३.	टेक्सटाईल क्लस्टर, मालेगांव, जि. नाशिक	२०१३-२०१४	६०.००
		२०१४-२०१५	६०.००
		२०१५-२०१६	३०.००

अ.क्र.	हेतू (कार्यक्रम) सामायिक सुविधा केंद्राच्या उभारणीकरीता राज्य शासनाचा १० टक्के सहभाग	वर्ष	राज्य शासनाचे वितरित अनुदान (रू. लाखात)
४.	दाल मिल क्लस्टर, जि. नागपूर	२०१३-२०१४	५७.५८४
		२०१५-२०१६	५७.५८०
		२०१६-२०१७	२८.७९६
५.	पॉवरलूम क्लस्टर, शिरपूर, जि. धुळे	२०१३-२०१४	५६.९२४
		२०१४-२०१५	४२.६९३
		२०१६-२०१७	४२.६९३
६.	ऑटो अँड इंजिनिअरिंग क्लस्टर, जि. अहमदनगर	२०१५-२०१६	६०.००
		२०१५-२०१६	६०.००
		२०१६-२०१७	२९.७५३४४
७.	राईस मिल क्लस्टर, रामटेक, जि. नागपूर	२०१७-२०१८	५९.०६
		२०१८-२०१९	४४.३०
		२०१८-२०१९	४४.३१
८.	टेक्सटाईल क्लस्टर, नवापूर, जि. नंदुरबार	२०१७-२०१८	६०.००
		२०१८-२०१९	४५.००
		२०१८-२०१९	४५.००
९.	प्रिंटींग क्लस्टर, जि. औरंगाबाद	२०१८-२०१९	६०.००
१०.	इंजिनिअरिंग अँड ऑटो कंपोनेंट क्लस्टर, यड्राव, जि. कोल्हापूर	२०२०-२०२१	१५०.००
११.	प्रिंटींग क्लस्टर, जि. औरंगाबाद	२०२१-२०२२	४५.००
१२.	हाय-टेक इंजिनिअरिंग क्लस्टर, कागल, जि. कोल्हापूर		१०५.००
१३.	राईस मिल क्लस्टर, पवनी, भंडारा		१५०.००
		एकूण . .	१५१८.४६३४४

२. महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक समूह विकास योजना (एमएसआय-सीडीपी) :—

सन २०१३-२०१४ मध्ये महाराष्ट्र राज्याची औद्योगिक समूह विकास योजना शासन निर्णय दि.२५ फेब्रुवारी २०१४ अन्वये अंमलात आली असून दि.२४.०७.२०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये सुधारीत मार्गदर्शक तत्वे जाहीर करण्यात आलेली आहेत.

पात्रता :— (अ) विशिष्ट भौगोलिक क्षेत्रावर कार्यरत एकाच प्रकारच्या उद्योग प्रवर्गातील किमान १० सूक्ष्म, लघु कार्यरत घटक

(ब) सामूहिक प्रोत्साहन योजनेनुसार क, “ड”, “ड+” आणि “विना उद्योग जिल्हे” तसेच नक्षलग्रस्त क्षेत्रे या भागात असणारे औद्योगिक समूह

१. योजने अंतर्गत सुविधा :—

(i) क्षमता वृद्धी कार्यक्रम अंमलबजावणी :

क्षमता वृद्धी कार्यक्रमाकरिता मंजूर प्रकल्प किंमत मर्यादा ₹ १०.०० लाख असून त्याअंतर्गत राज्य शासनाचे अनुदान ९०% व लाभार्थ्यांचा सहभाग १०% राहिल.

(ii) सामायिक सुविधा केंद्र उभारणी :

सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी राज्य शासनाची अनुदान मर्यादा ₹ १०.०० कोटी किंवा मंजूर प्रकल्प किंमतीच्या ७०% यापैकी जी कमी रक्कम असेल ती.

औद्योगिक समूहात १००% सूक्ष्म उद्योग घटक असणाऱ्या औद्योगिक सममूहाकरिता राज्य शासनाचे अनुदान ८०% राहिल.

औद्योगिक समूहात १००% अनुसूचित जाती-जमाती प्रवर्गातील उद्योग घटक, १००% महिला प्रवर्गातील उद्योग घटक असणाऱ्या औद्योगिक सममूहाकरिता राज्य शासनाचे अनुदान ९०% राहिल.

सदर योजनेतर्गत राज्यातील एकूण २०९ औद्योगिक समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजुरी देण्यात आलेली असून त्यापैकी ९८ औद्योगिक समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत अंतिम मंजुरी देण्यात आलेली आहे. अंतिम मंजुरी प्राप्त एकूण ९८ प्रकल्पांपैकी ४८ औद्योगिक समूह प्रकल्पांचे सामायिक सुविधा केंद्रे कार्यान्वित झालेली आहेत.

**महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक समूह विकास योजनेतर्गत सामायिक सुविधा केंद्र (CFC)
उभारणीसाठी मंजुरीप्राप्त ९८ प्रकल्पांची यादी**

अ.क्र. (१)	औद्योगिक समूहाचे नांव (२)	ठिकाण (३)
१	कॅशु प्रोसेसिंग क्लस्टर	लांजा, जि. रत्नागिरी
२	कॉयर क्लस्टर	वेंगुर्ला, सिंधुदुर्ग
३	अॅग्रीकल्चर इम्प्लेमेंट क्लस्टर	संगमेश्वर, जि.र त्नागिरी
४	कॅशु प्रोसेसिंग क्लस्टर	वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग
५	कॅशु प्रोसेसिंग क्लस्टर	मालवण, जि. सिंधुदुर्ग
६	मॉड्युलर फर्निचर क्लस्टर	कुडाळ, जि. सिंधुदुर्ग
७	मॅगो (मिक्स फ्रुट) प्रोसेसिंग क्लस्टर	देवगड, जि. सिंधुदुर्ग
८	प्रिंटींग क्लस्टर	आंबेगांव, जि. पुणे
९	कॅशु क्लस्टर	शृंगारवाडी, जि. कोल्हापूर
१०	रेझिन क्लस्टर	कवठे-महाकाळ, जि. सांगली
११	रेझिन क्लस्टर	पंढरपूर, जि. सोलापूर
१२	रबर क्लस्टर	जि. औरंगाबाद
१३	लेदर क्लस्टर	मंठा, जि. जालना
१४	खवा (डेअरी प्रोडक्ट्स) क्लस्टर	भूम, जि. उस्मानाबाद
१५	प्रिंटींग क्लस्टर	जि. नांदेड
१६	गारमेंट क्लस्टर	कडा, जि.बीड
१७	गोल्ड ज्वेलरी क्लस्टर	जि. नांदेड
१८	अॅग्री कल्चर इक्यूपमेंट क्लस्टर	जि. लातूर
१९	इंजिनिअरिंग अॅन्ड फॅब्रिकेशन क्लस्टर	जि. उस्मानाबाद
२०	रेडिमेड गारमेंट क्लस्टर	जि. अमरावती
२१	हनी प्रोसेसिंग क्लस्टर	दर्यापूर, जि.अमरावती
२२	राईस मिल क्लस्टर	मूल-सावोली, जि.चंद्रपूर
२३	राईस मिल क्लस्टर	चामोर्शी, जि.गडचिरोली
२४	राईस मिल क्लस्टर	सडक-अर्जुनी, जि. गोंदिया
२५	जॅगरी क्लस्टर	कासा-बिरसोला, जि.गोंदिया

अ.क्र.	औद्योगिक समूहाचे नाव	ठिकाणी
२६	अगरबत्ती क्लस्टर	पोंभुर्णा, जि.चंद्रपूर
२७	प्रिन्टींग क्लस्टर	कबनूर, जि.कोल्हापूर
२८	फाईल मेकिंग अँड प्रिन्टींग क्लस्टर	जि. अहमदनगर
२९	गोल्ड ज्वेलरी क्लस्टर	जि. अहमदनगर
३०	वारली पॅन्टिंग अँड फ्रेमिंग क्लस्टर	जव्हार, जि.पालघर
३१	पेठणी साडी क्लस्टर	पैठण, जि.औरंगाबाद
३२	म्युझिकल इन्स्ट्रुमेंट क्लस्टर	मिरज, जि.सांगली
३३	अॅग्रीकल्चर इम्प्लेमेंट अँड फॅब्रिकेशन क्लस्टर	जाफ्राबाद, जि.जालना
३४	मसाला क्लस्टर	जि. जालना
३५	गारमेंट क्लस्टर	जुन्नर, जि.पुणे
३६	भेळ भत्ता क्लस्टर	चांदवड, जि.नाशिक
३७	गारमेंट क्लस्टर	भूम, जि.उस्मानाबाद
३८	फॅब्रिकेशन क्लस्टर	वाठार, जि.सातारा
३९	स्टील फर्निचर क्लस्टर	जि. लातूर
४०	बेकरी क्लस्टर	जि. औरंगाबाद
४१	फॅब्रिकेशन अँड इंजिनिअरिंग क्लस्टर	जि. हिंगोली
४२	टेरी टॉवेल क्लस्टर,	जि. सोलापूर
४३	फोरजिंग (इंजिनिअरिंग) क्लस्टर	वाळूज, जि. औरंगाबाद
४४	रेझिन क्लस्टर,	चिंचणी, जि. सांगली
४५	गारमेंट क्लस्टर	संगमनेर, जि. अहमदनगर
४६	पावरलूम क्लस्टर	हातकणंगले, जि. कोल्हापूर
४७	टेक्सटाईल क्लस्टर	शिरपूर, जि. धुळे
४८	अगरबत्ती क्लस्टर	जि. नागपूर
४९	सोलार चरखा क्लस्टर	जि. अमरावती
५०	कात क्लस्टर	अबलोली, जि. रत्नागिरी
५१	मसाला क्लस्टर	अंबेजोगाई, जि. बीड
५२	रेझिन क्लस्टर	भूम, जि. उस्मानाबाद
५३	जॅंगरी क्लस्टर	जि. लातूर
५४	लेदर क्लस्टर	दर्यापूर, जि. अमरावती
५५	रेझिन क्लस्टर	मंद्रुप, जि. सोलापूर
५६	गारमेंट क्लस्टर	कोपरगांव, जि. अहमदनगर
५७	ग्लोव्हज क्लस्टर	जि. सांगली
५८	बंजारा आर्ट अँड क्राफ्ट क्लस्टर	जि. यवतमाळ
५९	टर्मरीक क्लस्टर	सेनगांव, जि. हिंगोली
६०	टेक्सटाईल क्लस्टर	वसमत, जि. हिंगोली
६१	सर्वोदय गारमेंट क्लस्टर	जि.बीड
६२	टेक्सटाईल क्लस्टर	जि.सोलापूर

अ.क्र.	औद्योगिक समूहाचे नाव	ठिकाण
६३	सोप क्लस्टर	जि.औरंगाबाद
६४	लेदर क्लस्टर,	जि.उस्मानाबाद
६५	जिन्नर्स अँड मिलर्स क्लस्टर	जि.औरंगाबाद
६६	टेक्सटाईल क्लस्टर	अब्दुललाट, जि. कोल्हापूर
६७	स्पार्सिसेस क्लस्टर	पिंपळनेर, जि. बीड
६८	हनी प्रोसेसिंग क्लस्टर	जि. लातूर
६९	बांबू क्लस्टर	सुरगाणा, जि. नाशिक
७०	ट्रक बॉडी बिल्डींग क्लस्टर	माडलमोही, जि. बीड
७१	पॅकेजिंग अँड पिंटर क्लस्टर	जि. सातारा
७२	सिक्चुरिटी प्रिंटींग क्लस्टर	जि. कोल्हापूर
७३	अॅल्युमिनिया क्लस्टर	जि. कोल्हापूर
७४	इंडस्ट्रीयल इंजिनिअरींग अँड कंपोनेंट क्लस्टर	आष्टा, जि. सांगली
७५	जनरल इंजिनिअरींग क्लस्टर	कडेगाव, जि. सांगली
७६	लेदर क्लस्टर	जत, जि. सांगली
७७	जॅगरी क्लस्टर	जि. सातारा
७८	गारमॅट क्लस्टर	जि. नागपूर
७९	राईस मिल क्लस्टर	जुन्नर, आंबेगाव, जि. पुणे
८०	चिक्कू क्लस्टर	डहाणू, जि. पालघर
८१	संघा टेक्सटाईल क्लस्टर	जि. अकोला
८२	सोलार पॅनेल क्लस्टर	जि. लातूर
८३	अॅग्रो पॅकेजिंग अँड प्रिंटींग क्लस्टर	जि. लातूर
८४	राईस मिल क्लस्टर	शहापूर, जि. ठाणे
८५	लेदर क्लस्टर	जि. सातारा
८६	कॉटन प्रोसेसिंग क्लस्टर	सेलू, जि. परभणी
८७	गारमॅट क्लस्टर	चाळीसगाव, जि. जळगाव
८८	स्टील फर्निचर अँड अॅग्री. इक्विपमेंट क्लस्टर	केज, जि. बीड
८९	राईस मिल क्लस्टर	आजरा, जि. कोल्हापूर
९०	टेक्सटाईल क्लस्टर	रेंदाळ, जि. कोल्हापूर
९१	टिकवुड फर्निचर क्लस्टर	परतवाडा, जि. अमरावती
९२	चिल्ली पावडर अँड स्प्रायसेस क्लस्टर	भिवापूर, जि. नागपूर
९३	जॅकफ्रुट अँड मल्टिफ्रुट क्लस्टर	कुडाळ, जि. सिंधुदुर्ग
९४	इंजिनिअरींग ग्रामोद्योग क्लस्टर	वणी, जि. नाशिक
९५	फ्लेमप्रुफ अँड सेफ्टी इक्विपमेंट स्पेशलाईज्ड इंजिनिअरींग क्लस्टर	औरंगाबाद
९६	टेक्सटाईल (टेस्टिंग लॅबोरेटरी) क्लस्टर	शिरपूर, जि. धुळे
९७	फुड प्रोसेसिंग क्लस्टर	जि. अकोला
९८	मिल्क अँड मिल्क प्रोडक्ट्स क्लस्टर	अचलपूर, जि. अमरावती

(अ) वर्षनिहाय मंजूरीप्राप्त प्रकल्प :-

अ.क्र.	वर्ष	हेतू (कार्यक्रम)	मंजूर प्रकल्प
१.	२०१४-२०१५	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	२१ ००
२.	२०१५-२०१६	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	२७ १२
३.	२०१६-२०१७	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	३१ १६
४.	२०१७-२०१८	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	२५ ०६
५.	२०१८-२०१९	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	२६ १५
६.	२०१९-२०२०	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	४१ २४
७.	२०२०-२०२१	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	१६ ०५
८.	२०२१-२०२२	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	१९ ०७
९.	२०२२-२०२३	क्षमतावृद्धी कार्यक्रमांतर्गत मंजूरीप्राप्त सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीतर्गत मंजूरीप्राप्त	०९ १३

(ब) राज्य शासनाचे वर्षनिहाय वितरीत अनुदान :-

अ.क्र.	वर्ष	हेतू (कार्यक्रम)	राज्य शासनाचे वितरीत अनुदान (रू. लाखात)
१.	२०१४-२०१५	१६ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी	७१.५३
२.	२०१५-२०१६	३९ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी	१७५.८८
३.	२०१६-२०१७	५६ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी ५ समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	२१३.२५ २१६३.२४
४.	२०१७-२०१८	४८ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी ८ समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	१४१.५३ २१५८.४७
५.	२०१८-२०१९	५२ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी १८ समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	१७०.४२ ४६२९.५८
६.	२०१९-२०२०	४९ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी ०९ समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	१५८.६८ १२४३.७६
७.	२०२०-२०२१	५२ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी २८ समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	१६१.८३ ४०८८.१७
८.	२०२१-२०२२	३८ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी २४ समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	११४.६४ ५२८५.२६
	२०२२-२०२३	९ समूह प्रकल्पांना क्षमतावृद्धी कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी ०८ समूह प्रकल्पांना सामायिक सुविधा केंद्र उभारणीसाठी	३७.६० २०७.३६
	(दि.३१.१०.२०२२ पर्यंत)		
एकूण . .			२१०२१.२०

Cluster Branch**Date:- 14th November, 2022****Note on Industrial Cluster Development Programme**

Govt. of India has announced schemes for upgradation of potential industrial clusters. Maharashtra has a rich inherent potential for cluster of traditional enterprises. Directorate of Industries has taken elaborate steps to explore these clusters by effectively implementing the cluster schemes.

1. Micro Small Enterprises – Cluster Development Programme (MSE-CDP) :

Micro, Small, Medium Enterprises Ministry (MSME), Government of India has modified MSE-CDP scheme for micro & small enterprises on 24th May, 2022. Under the said scheme, Govt. of India gives financial support by grant-in-aid to establish Common Facilities Centre (CFC) to enhance the productivity and competitiveness of the clusters. CFC includes R & D facilities, Packaging Centre, Testing Centre, Training Centre, CETP, Common Processing Centre etc. The scheme is implemented by the Special Purpose Vehicle (SPV) under PPP mode.

Eligibility : — i) Minimum 20 MSEs/Startups/Green Field MSEs/FPOs for CFCs with project cost of above Rs.10 Crore and above.

ii) Minimum 10 MSEs/Startups/Green Field MSEs/FPOs for CFCs with project cost of below Rs.10 Crore

Broad features of modifications are as follows:

Maximum project cost for Common Facility Centre (CFC) is of Rs. 30 Crore and maximum project cost for Infrastructure Development is of Rs.15.00 crore. The GoI grant would be as follows.

Sr. No.	Components with Project cost	GoI grant for General projects	GoI grant for project located in the Aspirational Districts and clusters with more than 50% (a) Micro/village or (b) women owned or (c) SC/ST owned units
1	2	3	4
1	Setting up of Common Facility centre for project cost upto Rs. 5.00 Cr. to Rs.10.00 Cr.	70%	80%
2	Setting up of Common Facility centre for project cost upto Rs.10.00 Cr. to Rs. 30.00 Cr.	60%	70%
3	Infrastructure Development New projects with project cost upto Rs. 5.00 cr. to Rs.15 Cr.	60%	70%
4	Infrastructure Development for existing infrastructure with project cost upto Rs. 5.00 cr. to Rs. 10 Cr.	50%	60%

GoI has given Final approval to 31 Common Facility Centre proposals & 07 Cluster proposals are in-principally approved. Out of 31 finally approved projects 18 CFC's are operational.

List approved 38 Common Facility Centres under MSE-CDP

No.	Cluster Activity	Location
1.	Textile (Readymade Garments) cluster	Vita, Sangli
2.	Raisin Making Cluster	Miraj, Dist. Sangli
3.	Textile Cluster	Shirpur, Dhule
4.	Fly Ash based cluster	Dist. Chandrapur
5.	Terry Towel Cluster	Dist. Solapur

No.	Cluster Activity	Location
6.	Turmeric Cluster	Dist. Sangli
7.	Textile Cluster	Navapur, Dist. Nandurbar
8.	Cotton Fabric Cluster	Hatkanagle, Dist. Kolhapur
9.	General Engg. & Allied Cluster	Bhosari, Dist. Pune
10.	Dal Mil Cluster	Dist. Nagpur
11.	Textile Cluster	Malegaon, Dist. Nashik
12.	Readymade Garments Cluster	Dist. Nagpur
13.	Textile Cluster	Ichalkaranji, Dist. Kolhapur
14.	Auto & Engineering Cluster	Dist. Ahmednagar
15.	Mango Processing	Dist. Ratnagiri
16.	Rice Mill Cluster	Ramtek, Dist. Nagpur
17.	Engineering Cluster	Yadrav, Kolhapur
18.	Engineering (MESCO) Cluster	Bhosari, Dist. Pune
19.	Printing Cluster	Dist. Aurangabad
20.	Rice Mill Cluster	Pawani, Dist. Bhandara
21.	Engineering Cluster	Dist. Jalgaon
22.	Plastic Cluster	Dist. Aurangabad
23.	Paithani Saree Cluster	Yeola, Dist. Nashik
24.	Textile Cluster, West Vidharbha	Dist. Nagpur
25.	Engineering Cluster	Dist. Nagpur
26.	Tiny General Engineering & Allied Industries	Dist. Aurangabad
27.	Auto Component Cluster	Dist. Aurangabad
28.	Kolhapuri Chappal	Dist. Kolhapur
29.	Silver Ornament Cluster	Dist. Kolhapur
30.	Rice Mill Cluster, Armori	Dist. Gadchiroli
31.	Engineering Cluster	Dist. Kolhapur
32.	Rubber Cluster	Dist. Pune
33.	Engineering Cluster	Kupwad, Dist. Sangli
34.	Advance Engineering Cluster	Dist. Pune
35.	Food (Fruit) Processing Cluster	Sillod, Dist. Aurangabad
36.	Textile and Garment Digital Printing Cluster	Miraj, Dist. Sangli
37.	Flexible Print Packaging Cluster	Dist. Ahmednagar
38.	Pression Meta tek Tools Cluster	Bhosari, Dist. Pune

Grant : Year wise release of GoI grants under MSE-CDP is as below :—

Sr. No.	Year	Programme & Purpose	GoI Grant release
1.	2008-2009	15 Cluster projects proposal for DSR preparing	20.25
2.	2009-2010	11 Cluster projects proposal for Soft Intervention programme	57.455
3.	2009-2010	3 Cluster projects proposal for DSR Preparing	6.75
4.	2010-2011	2 Cluster projects proposal for DSR preparing	1.69
		1 Cluster project proposal for Soft Intervention programme	7.20
		2 Cluster project proposal for CFC establishment	708.00

Sr. No.	Year	Programme & Purpose	GoI Grant release
5.	2011-2012	4 Cluster projects proposal for DSR & SI Programme	25.015
		2 Cluster projects proposal for CFC Establishment	874.50
6.	2012-2013	1 Cluster project for Soft Intervention Programmed	7.40
7.	2013-2014	2 Cluster projects proposal for CFC Completion	641.95
		1 Cluster project proposal for DSR	1.85
		5 Cluster projects for Soft Intervention Programme	40.26
8.	2014-15	6 Cluster projects proposal for CFC Establishment	2522.37
9.	2015-16	6 Cluster projects proposal for CFC	2251.32
	2015-16	1 Industrial Infrastructure Development Project	200.00
	2015-16	3 Cluster projects for Soft Intervention Programme	19.91
10.	2016-17	10 Cluster projects proposal for CFC Establishment	3499.61
	2016-17	1 Industrial Infrastructure Development Project	263.30
11.	2017-18	11 Cluster projects proposal for CFC Establishment	2465.45
12.	2018-19	7 Cluster projects proposal for CFC Establishment	2446.05
13.	2019-20	3 Cluster projects proposal for CFC Establishment	925.40
14.	2020-21	1 Cluster project proposal for CFC Establishment	472.744
15.	2022-23	3 Cluster projects proposal for CFC Establishment	1654.55
Total ..			19113.05

The year wise final approval of cluster projects are as below:—

(Rs. in Crore)

Sr. No.	Yearly	Name of Cluster	Approved Project Cost	GoI Contribution
1	2010-2011	1. Garment Cluster, Vita, Sangli	09.10	06.82
		2. Raisin Making Cluster, Sangli	07.08	04.96
		3. Fly Ash Cluster, Chandrapur	15.37	13.50
2	2011-2012	4. Textile Cluster, Shirpur, Dhule	14.23	09.96
		5. Garment Cluster, Nagpur	15.91	13.39
3	2012-2013	6. Ichalkaranji Textile Cluster, Kolhapur	16.57	12.70
		7. Textile Cluster, Malegaon, Nashik	15.84	11.96
		8. Dal Mill Cluster, Nagpur	16.27	10.03
4	2013-2014	9. Auto & Engineering Cluster, Ahmednagar	15.23	10.21
		10. General Engineering & Allied Cluster, Bhosari, Pune.	15.29	13.43
		11. Mango Processing Cluster, Ratnagiri	15.03	11.39
5.	2014-15	12. Turmeric Cluster, Sangli	15.50	13.49
		13. Mahasainik Industrial Estate, Pune	8.18	6.54
6.	2015-16	14. Textile Cluster Navapur, Nandurbar	15.93	10.50
	2015-16	15. Terry Towel Cluster, Solapur	17.91	12.91
	2015-16	16. Cotton Fabric Cluster, Kolhapur	16.74	12.00
7.	2017-18	17. Rice Mill Cluster, Ramtek, Nagpur	18.25	11.25
		18. Printing Cluster, Aurangabad	16.34	12.00
		19. Engineering Cluster, Yadrav, Dist. Kolhapur	16.15	11.82
8.	2018-19	20. Rice Mill Cluster, Pawni, Dist. Bhandara	16.36	10.50

(Rs. in Crore)

Sr. No.	Yearly	Name of Cluster	Approved Project Cost	GoI Contribution
9.	2019-20	21. Engineering Cluster, Jalgaon	17.10	13.50
		22. Plastic Cluster, Aurangabad	12.05	9.64
10.	2020-21	23. Auto Engineering Cluster, Nagpur	17.63	12.34
		24. High-Tech Engineering Cluster, Kolhapur	21.14	14.00
11.	2021-22	25. Rubber Cluster, Pune	22.1230	18.00
		26. Textile and Garment Digital Printing Cluster, Miraj, Dist. Sangli.	19.9980	15.9984
		27. Auto Component Cluster, Walunj, Dist. Aurangabad	20.34	16.00
		28. Food Processing (Fruit) Cluster, Sillod, Dist. Aurgangabad.	21.64	16.00
		29. Precision Metatech Tools Cluster, Bhosari, Dist. Pune.	22.11	17.6880
12.	2022-23	30. Engineering Cluster, Kupwad, Dist. Sangli	20.21	16.00
		31. Flexible Print Packaing Cluster, Ahmednagar	20.07	16.00
Total . .			638.112	384.5264

State Contribution :—

Government of Maharashtra *vides* GR No. SME-2009/(229)/Ind-7, dated 09th June 2010 and G.R. dated. 22nd October 2010 and dated. 02nd June 2015 has supported these cluster projects approved by Government of India (under MSE-CDP) by contributing 10% as a State Share which will enhance further project viability.

List of Cluster projects supported with 10% State Govt. grant.

Sr. No.	Cluster Project (Programme)10% contribution of State Govt. during installation of CFC	Name of Scheme	Year	GoM grant release (Rs. in Lakh)
1.	Garment Cluster, Vita, Sangli	MSE-CDP	2010-2011	53.88
2.	Sangli Grape processing Cluster, Sangli	MSE-CDP	2010-2011	42.53
			2011-2012	28.36
3.	Textile Cluster, Malegaon, Nashik	MSE-CDP	2013-2014	60.00
			2014-2015	60.00
			2015-2016	30.00
4.	Dal Mill Cluster, Nagpur	MSE-CDP	2013-2014	57.584
			2015-2016	57.58
			2016-2017	28.796
5.	Powerloom Cluster, Shirpur, Dhule	MSE-CDP	2013-2014	56.924
			2014-2015	42.693
			2016-2017	42.693
6.	Auto and Engineering Cluster, Ahmednagar	MSE-CDP	2015-2016	60.00
			2015-2016	60.00
			2016-2017	29.75344
7.	Rice Mill Cluster, Ramtek, Dist. Nagpur	MSE-CDP	2017-2018	59.06
			2018-2019	44.30
			2018-2019	44.31
8.	Textile Cluster, Navapur, Nandurbar	MSE-CDP	2017-2018	60.00
			2018-2019	45.00
			2018-2019	45.00

Sr. No.	Cluster Project (Programme)10% contribution of State Govt. during installation of CFC	Name of Scheme	Year	GoM grant release (Rs. in Lakh)
9.	Printing Cluster, Aurangabad	MSE-CDP	2018-2019	60.00
10.	Engineering and Auto Component Cluster, Yadrav, Dist. Kolhapur.	MSE-CDP	2020-2021	150.00
11.	Rice Mill Cluster, Pavani, Dist. Bhandara	MSE-CDP	2021-2022	150.00
12.	Hi-Tech Engineering Clsuter, Kolhapur	MSE-CDP		105.00
13.	Printing Cluster, Aurangabad	MSE-CDP		45.00
Total Amt.				1518.46344

2. Maharashtra State Industrial Cluster Development Programme (MSI-CDP) :—

Govt. of Maharashtra has announced Maharashtra State Industrial Cluster Development Programme (MSICDP) *vide* Govt. Resolution dated 25th February 2014 for D and D+, No industry districts and Naxalite affected areas. Modifications in MSICDP are issued *vide* GR dated 24th July 2019.

Eligibility :— a) **Minimum 10 Micro, Small working units in same or similar sector located within an identifiable and as far as practicable, contiguous area.**

b) **Existing clusters in Zone, 'C', 'D', 'D+', 'No Industry District' and 'Naxalite Affected Area' as per PSI-2019.**

Broad features of the MSICDP are as below :—

(i) Implementation of Soft Intervention Programme :—

For capacity building (soft intervention) Govt. of Maharashtra provides 90% grant subject to ceiling limit of project cost of Rs.10.00 lakh and 10% beneficiaries contribution.

(ii) Establishment Common Facility Center :—

- The GoM grant will be restricted to 70% of the cost of project subject to maximum grant of Rs.10.00 crore.
- GoM grant for CFC will be 80% for the clusters with 100% micro subject to maximum grant of Rs.10.00 crore.
- GoM grant for CFC will be 90% for the clusters with 100% SC/ST/Women entrepreneurs subject to maximum grant of Rs.10.00 crore.

The total 209 Clusters approved for implementation of Soft Intervention Programme under MSICDP out of which 98 cluster proposals are finally approved. Out of 98 finally approved projects 48 CFC's are operational.

List of approved 98 Common Facility Centre (CFC's) under MSICDP

Sr. No.	Name of Cluster	Location
1.	Cashew Processing Cluster	Lanja, Dist. Ratnagiri
2.	Coir Cluster	Vengurla, Dist. Sindhurg
3.	Agriculture Equipment Cluster	Sangmeshwar, Dist. Ratnagiri
4.	Cashew Processing Cluster	Vengurla, Dist. Sindhurg
5.	Cashew Processing Cluster	Malvan, Dist. Sindhurg

Sr. No.	Name of Cluster	Location
6.	Modular Furniture Cluster	Kudal, Dist. Sindhudurg
7.	Mango Processing (Mix Fruit Processing) Cluster	Devgad, Dist. Sindhudurg
8.	Printing Cluster	Ambegaon, Dist. Pune
9.	Cashew Cluster	Shrungarwadi, Dist. Kolhapur
10.	Raisin Making Cluster	Kawathe-Mahankal, Dist. Sangli
11.	Raisin Making Cluster	Tal. Pandharpur, Dist. Solapur
12.	Rubber Cluster	Dist. Aurangabad
13.	Leather Cluster	Matha, Dist. Jalna
14.	Khawa Cluster	Bhoom, Dist. Osmanabad.
15.	Printing Cluster	Dist. Nanded
16.	Garment Cluster	Kada, Ashta, Dist. Beed
17.	Gold Jeweler Cluster	Dist. Nanded
18.	Agriculture Equipment Cluster	Dist. Latur
19.	Engineering & Fabrication Cluster	Dist. Osmanabad
20.	Garment Cluster	Dist. Amravati
21.	Honey Processing Cluster	Daryapur, Dist. Amravati
22.	Rice Mill Cluster	Mul-Saoli, Dist. Chandrapur
23.	Rice Mill Cluster	Chamorshi, Dist. Gadchiroli
24.	Rice Mill Cluster	Sadak-Arjuni, Dist. Gondia
25.	Jaggery Cluster	Kasa- Birsola, Dist. Gondia
26.	Agarbatti Cluster	Pombhurna, Dist. Chandrapur
27.	Printing Cluster	Kabnur, Dist. Kolhapur
28.	File Making & Printing Cluster	Dist. Ahmednagar
29.	Gold Jewellery Cluster	Dist. Ahmednagar
30.	Warli Painting & Framing Cluster	Jawhar, Dist. Palghar
31.	Paithani Saree Cluster	Dist. Aurangabad
32.	Musical Instruments Cluster	Miraj, Dist. Sangli
33.	Agricultural Implements & Engineering Cluster	Jafrabad, Dist. Jalna
34.	Spices Cluster	Dist. Jalna
35.	Garment Cluster	Junnar, Dist. Pune
36.	Bhel Bhatta Cluster	Dist. Nashik
37.	Garment Cluster	Bhoom, Dist. Osmanabad.
38.	Fabrication Cluster	Dist. Satara
39.	Steel Furniture Cluster	Dist. Latur
40.	Bakery Cluster	Dist. Aurangabad
41.	Fabrication & Engineering Cluster	Dist. Hingoli

Sr. No.	Name of Cluster	Location
42	Terry Towel Cluster	Dist. Solapur
43	Forging (Engineering) Cluster	Dist. Aurangabad
44	Raisin Cluster	Chinchani, Dist. Sangli
45	Garment Cluster	Sangamner, Dist. Ahmednagar
46	Powerloom Cluster	Hatkangale, Dist. Kolhapur
47	Textile Cluster	Dist. Dhule
48	Agarbatti Cluster	Dist. Nagpur
49	Solar Charkha Cluster	Dist. Amravati
50	Catechu (Kath) Cluster	Abloli, Dist. Ratnagiri
51	Spices Cluster	Ambejogai, Dist. Beed
52	Raisin Cluster	Bhoom, Dist. Osmanabad
53	Jaggery Cluster	Dist. Latur
54	Leather Cluster	Daryapur, Dist. Amravati
55	Raisin Cluster	Mandrup, Dist. Solapur
56	Garment Cluster	Kopargaon, Dist. Ahmednagar
57	Gloves Cluster	Dist. Sangli
58	Banjara Art & Craft Cluster	Dist. Yavatmal
59	Turmeric Cluster	Sengaon, Dist. Hingoli
60	Textile Cluster	Basmat, Dist. Hingoli
61	Sarvoday Garment Cluster	Dist. Beed
62	Textile Cluster	Dist. Solapur
63	Soap Cluster	Dist. Aurangabad
64	Leather Cluster	Dist. Osmanabad
65	Ginners & Millers Cluster	Dist. Aurangabad
66	Textile cluster	Abdhullat, Dist. Kolhapur
67	Spices Cluster	Pimpalner, Dist. Beed
68	Honey Processing Cluster	Dist. Latur
69	Bamboo Cluster	Surgana, Dist. Nashik
70	Truck Body Building Cluster	Madalmohi, Dist. Beed
71	Packaging and Pinter Cluster	Dist. Satara
72	Security Printing Cluster	Dist. Kolhapur
73	Alumina Cluster,	Dist. Kolhapur
74	Industrial Engineering & Pump Component Cluster	Ashta, Dist. Sangli
75	Leather Cluster	Jat, Dist. Sangli
76	General Engineering Cluster	Kadegaon, Dist. Sangli

Sr. No.	Name of Cluster	Location
77	Jaggery Cluster	Dist. Satara
78	Garment Cluster	Dist. Nagpur
79	Rice Mill Cluster	Junner, Ambegaon, Dist. Pune
80	Chikku Cluster	Dahanu, Dist. Palghar
81	Sangha Textile Cluster	Dist. Akola
82	Solar Panel Cluster	Dist. Latur
83	Agro Packaging and Printing Cluster	Dist. Latur
84	Rice Mill Cluster	Shahapur, Dist. Pune
85	Leather Cluster	Dist. Satara
86	Cotton Processing Cluster	Selu, Dist. Parbhani
87	Garment Cluster	Chalisgaon, Dist. Jalgaon
88	Steel Furniture & Agri Equipment Cluster	Kej, Dist. Beed
89	Rice Mill Cluster	Ajra, Dist. Kolhapur
90	Textile Cluster	Rendal, Dist. Kolhapur
91	Teakwood Furniture Cluster	Paratwada, Dist. Amravati
92	Chilli Powder & Spices Cluster	Bhiwapur, Dist. Nagpur
93	Jackfruit & Multifruit Cluster	Kudal, Dist. Sindhudurg
94	Engineering Gramodyog Cluster	Vani, Dist. Nashik
95	Flameproof & Safety Equipment Specialized Engineering Cluster,	Aurangabad
96	Textile (Testing Laboratory) Cluster	Shirpur, Dist. Dhule
97	Food Processing Cluster	Akola
98	Milk and Milk Products Cluster	Achalpur, Dist. Amravati

(A) Year wise approved projects :—

Sr. No.	Year	Purpose (Programme)	Approved Project
1.	2014-2015	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	21 00
2.	2015-2016	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	27 12
3.	2016-2017	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	31 16
4.	2017-2018	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	25 06
5.	2018-2019	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	26 15
6.	2019-2020	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	41 24

Sr. No.	Year	Purpose (Programme)	Approved Project
7.	2020-2021	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	21 05
8.	2021-2022	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	19 07
9.	2022-2023	Approved under the Soft Intervention Programme Approved under Common Facility Center	09 13

(B) Year wise Distribution of GoM grants :—

Sr. No.	Year	Purpose (Programme)	GoM grant release (Rs. in Lakh)
1.	2014-2015	16 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme.	71.53
2.	2015-2016	39 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme	175.88
3.	2016-2017	56 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme. 5 Clusters Project Common Facility Center	213.25 2163.24
4.	2017-2018	48 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme. 08 Clusters Project Common Facility Center	141.53 2158.47
5.	2018-2019	52 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme. 18 Clusters Project Common Facility Center	170.42 4629.58
6.	2019-2020	49 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme. 09 Cluster Project Common Facility Center	158.68 1243.76
7.	2020-2021	52 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme. 28 Cluster Project Common Facility Center	161.83 4088.17
8.	2021-2022	24 Cluster Project Common Facility Center 38 Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme.	5285.26 114.64
9.	2022-2023 (up to 31/10/22)	Cluster Project Common Facility Center Clusters Projects Implementation of Soft Intervention Programme.	207.36 37.60
Total . .			21021.20

मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम योजना आढावा बैठक टिप्पणी

(Chief Minister Employment Generation Programme- CMEGP)

योजना :-

१. मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम योजना दिनांक १ ऑगस्ट, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये जाहीर केली आहे.
२. सदर योजना पूर्णतः ऑनलाईन पद्धतीने महाराष्ट्र शासनाच्या उद्योग विभागामार्फत राबविण्यात येते.
३. मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम योजनेकरिता maha-cmegp.gov.in हे ऑनलाईन पोर्टल कार्यान्वित आहे.
४. जिल्हास्तरावर जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली DLTFC समितीमार्फत शिफारस करण्यात येते.
५. राज्यस्तरीय बँकर्स समिती (SLBC) यांच्या मान्यतेने एकूण २३ सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका व ११ खाजगी क्षेत्रातील तसेच १४ सहकारी बँकांचा समावेश योजनेत आहे.

योजनेतर्गत पात्रतेचे निकष आणि ठळक वैशिष्ट्ये :-

- उत्पादन उद्योग, कृषीपुरक उद्योग व सेवा उद्योग प्रकल्प योजनेतर्गत लाभासाठी पात्र.
- उत्पादन क्षेत्रातील प्रकल्पासाठी तसेच सेवाक्षेत्रातील आणि कृषी आधारीत/ प्राथमिक प्रकल्प मर्यादा रु. २०-५० लाख.
- शैक्षणिक पात्रता किमान ७ वी पास.
- लाभार्थ्यांची स्वः गुंतवणूक ५ ते १० टक्के, बँक कर्ज ६० ते ७५ टक्के व राज्यशासनाचे अनुदान १५ ते ३५ टक्के.
- एकूण लक्षांकापैकी किमान ३० टक्के महिला लाभार्थी व किमान २० टक्के अनुसूचित जाती/जमाती.
- लाभार्थ्यांची वयोमर्यादा १८ ते ४५ इतकी आहे.
- सैनिक व अपंग यांच्यासाठी वयोमर्यादेची अट, ५ वर्षांपर्यंत शिथिल.

योजनेतर्गत करण्यात आलेल्या सुधारणा उद्योग विभाग शा.नि. दिनांक ११ नोव्हेंबर २०२२ :

१. स्वयंसहाय्यता बचत गट (S.H.G.), भागीदारी संस्था यांचेसह एकल मालकी कंपनी (OPC) व मर्यादित दायित्व संस्था यांचा योजनेतर्गत नव्याने समावेश करण्यात आलेला आहे.
२. विशेष मागास प्रवर्गातर्गत अनुसूचित जाती/जमातीसह इतर मागास प्रवर्ग (OBC), भटक्या जमाती व अल्पसंख्याक यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.
३. लेखा परिक्षणांतर्गत 'अ' दर्जा प्राप्त १४ जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकांचा समावेश पात्र बँकांच्या यादीमध्ये करण्यात आलेला आहे.
४. योजनेतर्गत विशेष आयटी व समन्वय कक्षासाठीचा खर्च तसेच जिल्हा, विभागीय व मुख्यालय स्तरावर प्रवास खर्च, पुरस्कार कार्यशाळा/प्रदर्शन, स्टेशनरी, संगणक व प्रिंटर दुरुस्ती इत्यादी तसेच योजनेच्या विवक्षित कामासाठी सेवानिवृत्त अधिकाऱ्यांच्या सेवा करार पद्धतीने उपलब्ध करून घेण्याकरिता अनुषंगिक खर्च इत्यादी आवश्यक बाबीकरिता स्वतंत्र उद्दिष्ट निर्माण करण्यात येईल.

योजना अंमलबजावणी :-

- सन २०२२-२३ करिता प्राप्त लक्षांक व सध्यस्थिती :
  १. भौतिक लक्षांक - २५००० कर्ज प्रकरणे
  २. मार्जिन मनी अनुदानाकरिता अर्थ संकल्पीत निधी - रु. ५५० कोटी

निधी उपलब्ध : (माहे फेब्रु. २०२३ अखेर)

सर्वसाधारण प्रवर्गाकरिता	-	रु. २०६.१२ कोटी
अनुसूचित जातीच्या प्रवर्गाकरिता	-	रु. ३५.८२ कोटी
अनुसूचित जमाती प्रवर्गासाठी	-	रु. २.१० कोटी
एकूण	-	रु. २४४.१० कोटी

Year	Target	DLTFC Approved Cases	Applications Sanctioned by Banks	Applications Disbursed by Nodal Bank	MM Disbursed by Nodal Bank
2020-21	12000	24761	4148	2545	87.97
2021-22	6000	26376	5053	2820	103.07
2022-23	25600	52793	7684	2791	91.00
					* Disbursement going on
Total		1,03,930	16,885	8,156	282.04

Chief Minister Employment Generation Programme Review Meeting Comment

Scheme :—

1. Chief Minister Employment Generation Program Scheme has been announced as per the Government Decision dated August 1, 2019.
2. The said scheme is implemented completely online through the Industries Department of the Government of Maharashtra.
3. The online portal maha-cmegp.gov.in is operational for Chief Minister's Employment Generation Program Scheme.
4. At the district level, recommendations are made through the DLTFC Committee under the chairmanship of the Collector.
5. A total of 23 public sector banks and 11 private sector and 14 Co-operative Banks are included in the scheme with the approval of the State Level Bankers Committee (SLBC).

Eligibility criteria under the scheme :—

- Manufacturing industries, Agribusiness industries and Service industries eligible for the scheme.
- For projects in manufacturing sector as well as in service sector and agriculture based/primary project limit Rs. 20-50 lakhs.
- Educational qualification is minimum 7th pass.
- Beneficiaries' self-investment 5 to 10%, bank loan 60 to 75% and State Government subsidy 15 to 35%.
- At least 30% women beneficiaries and at least 20% Scheduled Castes/Tribes out of total lakhs.
- Age limit of beneficiary is 18 to 45.
- For Special category (including Solidiers/Disabled) age is relaxed by 5 years.

Improvements made under the scheme Industries Department Sh. d. 11.11.2022 :

1. Self Help Help Groups (S.H.G.), Partnership Societies along with Sole Proprietorship Company (OPC) and Limited Liability Societies are newly included under the scheme.
2. Special Backward Category includes Schduded Castes/Tribes along with Other Backward Classes (OBC), Nomadic Tribes and Minorities.
3. 14 District Central Co-operative Banks awarded 'A' status under audit have been added in the list of eligible banks.
4. Sparate purpose for expenditure on special IT and co-ordination room under the scheme as well as incidental expenses for travel expenses at district, divisional and headquarters level, award workshops/exhibitions, stationery, computer and printer repairs etc. and incidental expenses for making services of retired officers available on contractual basis for the limited work of the scheme etc. will be created.

Plan Implementation :—

Marks obtained and current status for the year 2022-23 :

1. Physical Score — 25000 loan cases
2. Artha Sankalp Fund for Margin Money Grant — Rs. 550.00 Crore

Funds Available (Upto end of February 2023) :—**206.12 crores for general category****35.82 crores for Scheduled Caste category****For Scheduled Tribe Rs. 2.10 crores****Toal Rs. 244.10 crores**

Year	Target	DLTFC Approved Cases	Applications Sanctioned by Bank	Applications Disbursed by Nodal Bank	MM Disbursed by Nodal Bank
2020-21	12000	24761	4148	2545	87.97
2021-22	6000	26376	5053	2820	103.07
2022-23	25600	52793	7684	2791	91.00 * Disbursement going on
Total		1,03,930	16,885	8,156	282.04

पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रम

केंद्रशासनाने पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रम योजना आणि ग्रामीण रोजगार निर्मिती योजना या दोन योजना एकत्रित करून पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रम (पीएमईजीपी) १५ ऑगस्ट २००८ पासून जाहीर केला आहे. सदर योजनेचा मुख्य उद्देश हा स्वयंरोजगार उभारणीस प्रोत्साहन देण्यासाठी सुलभ तत्वावर भांडवल उभारणी करून देणे हा आहे. राज्यात राष्ट्रीयकृत बँकांच्यामार्फत सदर योजने अंतर्गत अर्थसहाय्य उपलब्ध करण्यात येते. यासाठी खादी ग्रामोद्योग आयोग, खादी ग्रामोद्योग मंडळ व जिल्हा उद्योग केंद्र या तीन यंत्रणेमार्फत योजनेची अंमलबजावणी करण्यात येते. खादी ग्रामोद्योग आयोग ही संस्था सदर योजनेसाठी नोडल एजन्सी म्हणून काम करते.

योजनेअंतर्गत सुविधा :-

- रु. ५० लाखापर्यंत गुंतवणूकीपर्यंतचे उद्योग प्रकल्प तथा रु. २० लाखापर्यंतच्या व्यवसाय सेवा घटक प्रकल्पांना ९० ते ९५ टक्के कर्ज राष्ट्रीयकृत बँका तथा विभागीय ग्रामीण बँका, आयडीबीआय मार्फत उपलब्ध होते. उर्वरीत ५ ते १० टक्के रक्कम अर्जदाराने स्वतः भरावी लागते.
- एकूण कर्जापैकी सर्वसाधारण गटातील उमेदवारांला शहरी भागात १५ टक्के व ग्रामीण भागात २५ टक्के मार्जिन मनी अनुदान देय असून विशेष गटातील उमेदवाराला शहरी भागात २५ टक्के व ग्रामीण भागात ३५ टक्के मार्जिन मनी अनुदान सुविधा आहे. विशेष गटात अनुसुचित जाती/जमाती, इतर मागासवर्ग, अल्पसंख्यांक, महिला, अपंग उमेदवार, माजी सैनिक यांचा समावेश होतो. संक्षिप्त विवरण खालील प्रमाणे आहे.

प्रवर्ग	लाभार्थ्यांचे भांडवल	मार्जिन मनी (अनुदान)	
		शहरी भागासाठी	ग्रामीण भागासाठी
सर्वसाधारणगट	१०%	१५%	३५%
अनु.जाती/जमाती/इतरमागास वर्गीयजाती/ अल्पसंख्यांक/माजीसैनिक/स्त्री/अपंग	५%	२५%	३५%

२. योजनेअंतर्गत पात्रता अटी:-

१. अर्जदाराचे वय कमीत कमी १८ पूर्ण असावे.
२. उत्पन्नाची अट नाही.
३. रु.५ लाखापेक्षा अधिक गुंतवणूकीचे व्यापार-सेवा घटकासाठी तसेच रु. १० लाखापेक्षा अधिक गुंतवणूकीच्या उद्योग प्रकल्पासाठी शिक्षण आठवी वर्ग पास अन्यथा शिक्षणाची अट नाही.
४. वैयक्तिक लाभार्थी स्वतंत्र सहायता गट, सहकारी सोसायट्या, उत्पादीत सहसोसायटी, चॅरीटेबल ट्रस्ट यांना अर्थसहाय्य करण्यात येते.

३. संलग्न माहिती :-

१. बँकेच्या रकमेचा व्याजदर प्रचलित बँकेच्या दराप्रमाणे
२. कर्जवाटपा पूर्वी आवश्यक प्रशिक्षण कालावधी- दोन आठवडे.
३. फक्त नवीन प्रकल्पाकरिता व शासनाच्या कोणत्याही योजनेमध्ये अनुदान घेतलेले नसावे.

अंमलबजावणी :-

सदर योजनेसाठीचा यंत्रणेनिहाय लक्षांक व मार्जिन मनी निधी केंद्र शासनाकडून खादी ग्रामोद्योग आयोग या नोडल एजन्सीकडे प्राप्त होतो. नोडल एजन्सीमार्फत सदर प्रकल्प लक्षांक व मार्जिन मनी निधी प्रत्येक यंत्रणेला वाटप केला जातो. यंत्रणेमार्फत त्यांच्या अधिपत्याखाली असलेल्या सर्व जिल्हा कार्यालयास लक्षांक वाटप करण्यात येतो.

संबंधित जिल्हा कार्यालयामार्फत जिल्ह्यास दिलेल्या लक्षांकाच्या दीड ते दोन पट अर्ज स्विकारण्यात येतात. प्राप्त अर्जांची छाननी योजनेच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार केली जाते. व पात्र ठरलेले अर्ज जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली गठीत केलेल्या जिल्हा कार्यबल समितीच्या शिफारशीने संबंधित जिल्हास्तरीय बँकेकडे पाठविले जातात. बँकेने कर्ज मंजूर केल्यानंतर व लाभार्थीने आवश्यक प्रक्रिया पूर्ण केल्यानंतर बँक लाभार्थ्यास कर्जवितरण करते. तदनंतर मार्जिन मनी (अनुदान) नोडल बँकेकडून कर्ज देणाऱ्या बँकेस वितरीत करण्यात येते.

वितरीत करण्यात आलेले मार्जिन मनी (अनुदान) लाभार्थीचे नावे ३ वर्षाकरिता टिडीआर (टर्म डिपॉझिट रिसीट) मध्ये डिपॉझिट करण्यात येते. तीन वर्षांनंतर आवश्यक ती खात्री केल्यानंतर मार्जिन मनी रक्कम कर्ज खात्यात वळती केली जाते. याप्रकारे लाभार्थीस त्याच्या उद्योग व्यवसायासाठी कर्ज सुविधा तसेच अनुदान सुविधा उपलब्ध करण्यात येते.

पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रम अंतर्गत जिल्हा उद्योग केंद्र, खादी व ग्रामोद्योग आयोग व खादी व ग्रामोद्योग मंडळ यांचे प्रगतीचा आढावा खालील प्रमाणे आहे:-

? लाखात

वर्ष	उद्दिष्ट			मंजूर प्रकरणे			वितरीत प्रकरणे		
	प्रकल्प संख्या	मार्जिन मनी रक्कम	रोजगार	प्रकल्प संख्या	मार्जिन मनी रक्कम	रोजगार	प्रकल्प संख्या	मार्जिन मनी रक्कम	रोजगार
२०१६-१७	३९४९	७८९८.४२	३१५९३	३६८६	९२३६.७०	२९४८८	२३१६	५९७७.१६	१८८२८
२०१६-१७	३४१८	६८३५.७०	२७३४४	५२१९	१३०५९.९५	४१७५२	३३२९	८६७१.८५	२९९४४
२०१८-१९	३६४०	१०८३३.७	२९१२०	२९१२०	५१४०	१४११४.९५	५४१८	१४८०९.१७	४२६०८
२०१९-२०	४१४७	१२४४२.०२	३३१७६	३६०५	९३६३.६६	२८८४०	४३०३	१०८६४.००	३४४२४
२०२०-२१	४१०९	१२६८७.६७	३२८७२	३९६४	११०७०.९३	३१७१२	३०७०	८७२१.७०	२४५६०
२०२१-२२	४४५४	१३३६८.७५	३५६३२	३८७५	१२०२३.७६	३१०००	२६३०	८९९९.९५	२१०४०
२०२२-२३									
नोव्हेंबर २०२२	४८५८	१४०८८.००	३८८६४	४१५२	१४०६२	३३२१६	२२०४	७२९९.२०	१७६३२
पर्यंत									

पंतप्रधान रोजगार निर्मिती कार्यक्रम अंतर्गत जिल्हा उद्योग केंद्र, खादी व ग्रामोद्योग आयोग व खादी व ग्रामोद्योग मंडळ यांचे प्रगतीचा आढावा खालील प्रमाणे आहे:-

? लाखात

वर्ष	उद्दिष्ट			मंजूर प्रकरणे			वितरीत प्रकरणे		
	प्रकल्प संख्या	मार्जिन मनी रक्कम	रोजगार	प्रकल्प संख्या	मार्जिन मनी रक्कम	रोजगार	प्रकल्प संख्या	मार्जिन मनी रक्कम	रोजगार
२०१७-१८	१०८०	२१४२.२०	८६४०	२१५२	५२९६.३२	१७२१६	१४७८	३७१५.६३	११८२४
२०१८-१९	१५६२	४५८९.९३	१२४९६	२४२०	६६४९.०१	१९३०७	२७२०	७२४७.७४	२१७६०
२०१९-२०	१९५०	५८५०.६०	१५६००	१८६१	४८०५.७८	१४८८८	२१७५	५६२१.२८	१७४००
२०२०-२१	२०५२	६३२०.९६	१६४१६	२१४२	५९८७.३४	१७१३६	१६२२	४६८६.४१	१२९७६
२०२१-२२	२२५६	६७७०.३८	१८०४८	२९४७	८९६५.१५	२३५७६	२२५९	७२२०.८९	१८०७२
२०२२-२३	१९४४	५६३७.६०	१५५५२	१५४८	४७९०.३७	१२३८४	८५७	२७८५.११	६८५६
नोव्हेंबर २०२२									
पर्यंत									

PRIME MINISTER'S EMPLOYMENT GENERATION PROGRAMME

The Ministry of Micro, Small & Medium Enterprises (MSME), Government of India, has launched a new scheme called PRIME MINISTER'S EMPLOYMENT GENERATION PROGRAMME (PMEGP) to empower first generation entrepreneurs in rural and urban areas for setting up micro enterprises by merging Rural Employment Generation Programme (REGP) and Prime Ministers Rojgar Yojana (PMRY). The scheme is launched on 15th Aug, 2008 by Govt. of India. The scheme is implemented through agencies namely Khadi & Village Industries Commission, Khadi & Village Industries Board and District Industries Centre (Directorate of Industries) in the state. KVIC is the nodal agency for implementation of the scheme.

Features of the scheme :

- Rs. 50 lakhs cost of the project under manufacturing sector and Rs. 20 lakhs under Business/ Service sector. 90 to 95% amount will be given as loan by banks and 5 to 10% will be applicants share.
- Scheme is implemented through by Nationalized Banks, Regional Rural Banks and IDBI.

Nature of Financial Assistance -

Categories of beneficiaries under PMEGP	Beneficiary's contribution (of project cost)	Rate of Subsidy (of project cost)
Area (location of project/unit)	Urban	Rural
General Category	10%	15% 25%
Special (including SC / ST / servicemen, Physically OBC / Minorities/ Women, Ex- handicapped, NER, Hill and Border areas etc.	05%	25% 35%

Eligibility :—

1. Any individual, above 18 years of age
2. No family Income Ceiling.
3. For setting up of project costing above Rs.10 lakh in the manufacturing sector and above Rs. 5 lakh in the service sector, the beneficiaries should passed at least VIII standard.
4. Individual applicant as well as Institutions registered under Societies Registration Act, 1860, Self Help Groups (including those belonging to BPL provided that they have not availed benefits under any other Scheme), Co- operative Societies, and Charitable Trusts are also eligible for assistance under PMEGP.
5. Existing Units (under PMRY, REGP or any other scheme of Government of India or State Government) and the units that have already availed Government Subsidy under any other scheme of Government of India or State Government are not eligible.

Other Details :

1. Rate of interest on loan sanctioned is as per bank norms on bank loan.
2. Two weeks EDP Training certificates/ under taking required before disbursement of loan.
3. Assistance under the Scheme is available only for new project sanctioned specifically under the PMEGP and they have not availed benefits under any other scheme.

Implementation :

The Govt. of India is grant -in- aid (subsidy) under the scheme will be routed by KVIC through the identified banks for distribution to the beneficiaries/ entrepreneurs in their bank accounts. The target allocated by Govt. of India is distributed by KVIC to all concerned agencies. As per the scheme guidelines, district offices scrutinizes all the applications that are received and put them before the Task Force Committee under the chairmanship of District Collector for recommendation to the concern financing banks. After the inspection and proper documentation by the beneficiaries financing bank sanction and disburse the loan under the scheme claim for margin money funds (subsidy) from Nodal Banks. After receipt of the claim, nodal bank disburse margin money (subsidy) amount to the concern bank.

The Margin money(subsidy) is kept in deposit for 3 years period. After completion of this lock-in period (3 years) and by confirming the regular payment by beneficiary, margin money (subsidy) is adjusted against his loan account.

Statement of Achievement through DICS, KVIC & KVIB under Prime Minister's Employment Generation Programme.

in lakh

Year	Target			Sanctioned Cases			Disbursed Cases		
	No. of Projects	Margin Money Amt	Employment	No. of Projects	Margin Money Amt.	Employment	No. of Project	Margin Money Amt.	Employment
2015-16	4618	9235.10	36944	4232	8595.98	33856	2343	4872.74	19053
2016-17	3949	7898.42	31593	3686	9236.70	29488	2316	5977.16	18828
2017-18	3418	6835.56	27344	5239	13135.66	41912	2904	7587.43	23232
2018-19	3640	10833.60	29120	5140	14114.95	41120	5418	14809.17	643344
2019-20	4147	12442.02	33176	3605	9363.66	28840	3685	9180.54	29480
2020-21	4109	12687.67	32872	3964	11070.93	31712	3070	8721.70	24560
2021-22	4454	13368.75	35632	3875	12023.76	31000	2630	8999.95	21040
2022-23 Upto									
30-11-2022	4858	14088.00	38864	4152	14062	33216	2204	7299.20	17632

Statement of Achievement through DICS, under Prime Minister's Employment Generation Programme

Year	Target			Sanctioned			Disbursed		
	No. of Projects	Margin Money Amt	Employment	No. of Projects	Margin Money Amt.	Employment	No. of Project	Margin Money Amt.	Employment
2015-16	4618	9235.10	36944	4232	8595.98	33856	2343	4872.74	19053
2017-18	1080	2142.20	8640	2152	5296.32	17216	1478	3715.63	11824
2018-19	1562	4589.93	12496	2420	6649.01	19360	2720	7247.74	21760
2019-20	1950	5850.60	15600	1861	4805.78	14888	2175	5621.28	17400
2020-21	2052	6320.96	16416	2142	5987.34	17136	1622	4686.41	12976
2021-22	2256	6770.38	18048	2947	8965.15	23576	2259	7220.89	18072
2022-23	1944	5637.60	15552	1548	4790.37	12384	857	2785.11	6856

Upto 30-11-2022

रसायन शाखा

केंद्र शासनाच्या पेट्रोलियम विभागाच्या वंगणतेल व ग्रीस (नियंत्रण) आदेश १९८७ नुसार वंगणतेल व ग्रीस इत्यादीचे उत्पादन करणारे व त्यावर प्रक्रिया करणारे, आवेष्टन करणारे, पुनर्शुद्धीकरण करणारे घटक किंवा या उत्पादनाची विक्री करणाऱ्यांना अनुज्ञप्ती देण्याचे काम रसायन शाखेमार्फत केले जात होते.

योजनेची माहिती

या आदेशाचा मुख्य उद्देश दुय्यम दर्जाचे वंगणतेल व ग्रीस तसेच तत्सम पदार्थांचे उत्पादन तथा विक्री होण्यास आळा बसावा असा असा. या ओदशानुसार वंगणतेल व ग्रीस इत्यादीचे उत्पादन करणारे व त्यावर प्रक्रिया करणारे, आवेष्टन करणारे पुनर्शुद्धीकरण करणारे घटक किंवा या उत्पादनाची विक्री करणारे विक्रेते यांनी सक्षम अधिकाऱ्यांकडून अनुज्ञप्ती घेणे आवश्यक आहे. तो कालापव्यय टाळून किमानकालावधीत उत्पादकांना एकाच ठिकाणी मार्गदर्शन व परवाने ? बाबी सुलभतेने मिळतील या उद्दिष्टांची पूर्तता होण्याच्या दृष्टीने वंगणतेल प्रक्रिया व ग्रीस तसेच वंगणतेलावर प्रक्रिया करण्याच्या घटकांचे अनुज्ञप्ति मंजूर करण्याची अधिकार प्राधिकृत करण्याचे आवश्यकता निर्माण झाल्याने सदर आदेशाची अंमलबजावणी करण्यासाठी विकास आयुक्त (उद्योग) यांनी सर्व विभागीय उद्योग सह संचालक व अधीक्षकिय उद्योग अधिकारी, नांदेड यांना वंगणतेल व ग्रीस यांचे उत्पादन व त्यावरील प्रक्रिया तसेच नुतनीकरण यासाठी मंजूरी देण्याकरिता क्रम. रसायन/सक्षम अधिकारी कार्यभार / संकीर्ण/२००६/बी-६८४२, दिनांक ३० सप्टेंबर २००६ च्या आदेशान्वये सक्षम अधिकारी म्हणून प्राधिकृत केले आहे.

(अ) वंगण तेल व ग्रीस विक्रेत्यांना अनुज्ञप्ती :-

वंगणतेल व ग्रीस विक्रेत्यांना त्वरित अनुज्ञप्ती मिळणे शक्य व्हावे यादृष्टीने आता वंगणतेल व ग्रीस विक्रेत्यांना अनुज्ञप्ती देण्याचे अधिकार जिल्हा उद्योग केंद्र यांना देण्यात आले आहेत. वंगणतेल व ग्रीस विक्रेत्यांनी त्यांच्या महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र यांचेकडे विहित नमुन्यात अर्ज करणे आवश्यक आहे. विहित नमुन्यातील अर्जासोबत विकास आयुक्त (उद्योग) यांच्या नावाने काढलेला रूपये २५ फक्त इतक्या रकमेचा दर्शनी धनाकर्ष व अर्जात नमूद केलेली इतर कागदपत्रे सादर करणे आवश्यक आहे. सदर अर्जाची छाननी केल्यानंतर संबंधित जिल्हांचे महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र पात्र विक्रेत्यांना अनुज्ञप्ती देतात. सदर अनुज्ञप्ती ५ वर्षासाठी विधीग्राह्य असते.

(आ) औद्योगिक घटकांना औद्योगिक वापरासाठी लागणाऱ्या मद्यार्क /मद्यार्क मळीबाबतचे/ शिफारशी राज्य उत्पादन विभागास करणे :-

औद्योगिक कारणास्तव मद्यार्क व मळीचे वाटप करण्याची तसेच त्यांच्या वापरावर संनियंत्रण ठेवण्याची जबाबदारी राज्य उत्पादन शुल्क विभागावर आहे. तथापि राज्य उत्पादन शुल्क विभागाकडे तांत्रिक कर्मचारी वर्ग उपलब्ध नसल्यामुळे औद्योगिक घटकाची उत्पादन क्षमता व उत्पादन प्रक्रियेत मद्यार्क व मळीच्या वापराची आवश्यकता व त्यांचे प्रमाण इ. तांत्रिक बाबींच्या संदर्भात उद्योग संचालनालयाचे अभिप्राय मागविले जातात.

प्रचलित धोरणानुसार ज्या कच्चा मालाच्या वापराबाबतची तपासणी/संनियंत्रण करण्याचे अधिकार विकास आयुक्त (उद्योग) यांना त्यांनी प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्यांना नाहीत. त्या कच्च्या मालाचे संनियंत्रण कच्चा माल असे वर्गीकरण करून त्या कच्च्या मालाची शिफारस घटकाने सादर केलेल्या विहित नमुन्यातील अर्ज व शपथपत्राच्या आधारे केली जाते.

देशातील उद्योगांची वाढ होण्याच्या दृष्टीने, तसेच शहरी भागात एकवटलेले उद्योग अविकसित भागात विकेंद्रीकरण करण्याच्या व ग्रामीण भागात रोजगार उपलब्ध करून देण्याच्या दृष्टीने एक साधन म्हणून औद्योगिक वसाहतीची योजना केंद्र शासनाने राज्य सरकारला दिली. महाराष्ट्रात ही योजना १९६२ मध्ये कार्यान्वित झाली.

औद्योगिक वसाहतींचे अनेक प्रकार असले तरी, महाराष्ट्रात सहकारी तत्वावर वसाहती विकसित करण्यावर भर देण्यात आला आहे. सहकारी औद्योगिक वसाहतींना राज्य शासनांतर्फे २०:२०:६० ह्या आकृतीबंधात शासकीय भाग भांडवल म्हणून अर्थसहाय्य देण्यात येत होते. १५ वर्षांनंतर सदर भागभांडवलाची एकरकमी परतफेड शासनास करावी लागते, २० टक्के सभासदाचे, २० टक्के शासनाचे व ६० टक्के वित्तीय संस्थेकडून कर्ज अशी ही योजना आहे. या आर्थिक सहाय्याचा उपयोग वसाहतींचे रस्ते, पाणीपुरवठा, विद्युत पुरवठा, बँक, पोस्ट, उपाहारगृहे वगैरे विविध विकासांची कामे, तसेच उद्योजक सभासदांसाठी त्यांच्या कारखान्याच्या इमारती बांधणीसाठी करण्यात येते.

नवीन सहकारी औद्योगिक वसाहतींची स्थापना करण्यापूर्वी त्या ठिकाणाचे तांत्रिक व आर्थिक सर्वेक्षण करण्यात येऊन त्यांच्या निष्कर्षानुसार जिल्हा नियोजन व विकास मंडळ औद्योगिक वसाहतींस अर्थ पुरवठा करण्यास तयार असल्यास अशा नवीन ठिकाणास शासन प्रशासकीय मंजूरी देते. अशा मंजूर संस्थांना त्यांच्या प्रकल्प योजनेस उद्योग खात्याने प्रशासकीय मंजूरी व उद्योग संचालनालयाने तांत्रिक मंजूरी दिल्यास संस्थेला २०:२०:६० या आकृतीबंधात आर्थिक सहाय्य देण्यात येते.

दिनांक ३१ ऑक्टोबर २०२२ अखेर राज्यात १४२ नोंदणीकृत सहकारी औद्योगिक वसाहतींना मंजूरी मिळाली असून १०७ सहकारी औद्योगिक वसाहतींचे काम प्रत्यक्ष सुरु झालेले आहे व त्यामध्ये ८०३७ उद्योग घटक कार्यरत आहेत. तसेच १,७९,४७४ लोकांना रोजगार प्राप्त झालेला आहे. ६ सहकारी औद्योगिक वसाहती या अवसायनात गेलेल्या असून शिल्लक २९ औद्योगिक वसाहतींना अद्याप पायाभूत सुविधा मिळाल्या नसल्याचे सदर वसाहती अद्यापपर्यंत सुरु झालेल्या नाहीत.

दि.३१/१०/२०२२ अखेर राज्यातील सहकारी औद्योगिक वसाहतींची स्थिती.

विभाग (१)	औद्योगिक वसाहती			
	मजूर (२)	कार्यरत (३)	उद्योग घटक (४)	रोजगार (५)
बृहन्मुंबई	०४	०३	४७५	१९४००
कोकण	१४	०९	६०२	९८८८
नाशिक	३३	३३	२१०९	५०१०९
पुणे	४५	३८	३६६७	८७३२८
अमरावती	१०	०४	११२	७०२
नागपूर	१०	०६	४४१	४००१
औरंगाबाद	१८	०६	३१७	८२८
नांदेड	०८	०८	३१४	७२१८
एकूण	१४२	१०७	८०३७	१७९४७४

सन १९६७ पासून ते ऑक्टोबर २०२२ पर्यंत राज्य शासनाकडून शासकीय समभाग भांडवल योजने (सहकारी औद्योगिक वसाहत योजना लेखाशिर्ष क्र. ४४२५०४०९) अंतर्गत आतापर्यंत एकूण ५१ औद्योगिक वसाहतींना रुपये १५.८३ लक्ष शासकीय समभाग भांडवल म्हणून देण्यात आलेले आहे.

मागील ३ वर्षात वाटप केलेले शासकीय समभाग भांडवल

(रुपये लाखांत)

अ.क्र.	आर्थिक वर्ष	केलेली तरतूद	प्रत्यक्षात झालेला	
			खर्च	प्रत्यार्पित केलेली रक्कम
१.	२०१९-२०२०	निरंक	निरंक	निरंक
२.	२०२० - २०२१	निरंक	निरंक	निरंक
३.	२०२१-२०२२	निरंक	निरंक	निरंक

(माहे ऑक्टोबर-२०२२ पर्यंत)

Industrial Estate Branch

~: Co-operative Industrial Estates:

- The main objective of the scheme of establishing co-operative industrial estates is to relocate industries concentrated in urban areas to rural areas and thereby generate more employment opportunities in rural areas.
- Minimum land required for formation of co-operative Industrial Estate is 2 acre. Minimum 10 members can form co-operative Industrial Estate. Land is given by Govt. on long term lease basis. If Govt. land is not available in the particular area Govt. may acquire land and give it to the society on nominal rent. Society may also purchase private land and organize a co-operative Industrial Estate on such private land.
- The Government gives 20 per cent matching share capital of the total cost of project for establishing co-operative industrial estate. The balance 60 percent amount of the total cost of the project is to raise as a loan from financial institutions. The remaining 20 per cent amount is to be collected from the members of the industrial estates in the form of share capital.
- There are 142 registered co-operative industrial estates out of which 107 are working, 6 have gone into liquidation and the remaining 29 are yet to complete their infrastructure programme. So far 51 co-operative Industrial Estate have been given govt. matching share capital.
- By the end of 31/10/2022 the total 142 Registered Co-operative Industrial estate are establish in Maharashtra and 8037 units sheds were constructed and were in operation. The State Government had contributed Rs. 1581 lacs Share capital to 51 co-operative Industrial Estate in the state as on 31/10/2022.

Status of Co-operative Industrial Estates in the State of Maharashtra as on 31/10/2022

Region (१)	Industrial Estates			
	Sanctioned (२)	Functioning (३)	Industrial Units (४)	Employment (५)
Greater Mumbai	04	03	475	19400
Konkan	14	09	602	9888
Nashik	33	33	2109	50109
Pune	45	38	3667	87328
Aurangabad	10	04	112	702
Nanded	10	06	441	4001
Amravati	18	06	317	828
Nagpur	08	08	314	7218
Total	142	107	8037	179474

Since 1967 to 31st October 2022 Government has given Rs. 1581 Lacs to 51 Co- op Industrial Estates as a Government matching share Capital.

Details regarding Budget provision and actual expenditure for last 3 years as follows

(Rs. Lacks).

Sr. No.	Year	Budget Provision	Expenditure	Return to Govt.
1.	2019-2020	Nil	Nil	Nil
2.	2020 - 2021	Nil	Nil	Nil
3.	2021-2022	Nil	Nil	Nil

(Up to Oct. 2022)

स्थानिक लोकांना रोजगार शाखा
उद्योग संचालनालय
दिनांक :- १४.१२.२०२१

औद्योगिक विकासातून होणाऱ्या आर्थिक फायद्यामध्ये महाराष्ट्रातील स्थानिक लोकांना योग्य हिस्सा मिळावा तसेच स्थानिक लोकांचा बेरोजगार कमी व्हावा या दृष्टीकोनातून स्थानिक लोकांना नोकऱ्यांमध्ये प्राधान्य देण्याचे धोरण राज्य शासनाने सन १९६८ पासून अवलंबिले आहे. या धोरणाची परिणामकारकपणे अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्यशासनाने शासन निर्णय क्रमांक स्था.लो.रो./२००८/प्र.क्र.९३/उद्योग-६. दिनांक १७ नोव्हेंबर, २००८ अन्वये सुधारित कार्यपध्दती जाहिर केली आहे. या नविन कार्यपध्दतीनुसार-

(अ) सर्व औद्योगिक उपक्रमांमध्ये पर्यवेक्षकीय श्रेणीत किमान ५० टक्के व पर्यवेक्षकीय श्रेणीसहित इतर श्रेणीत किमान ८० टक्के स्थानिक उमेदवारांना नोकऱ्यांमध्ये प्राधान्याने देणे आवश्यक आहे.

(ब) प्रस्तावित औद्योगिक उपक्रमामध्ये स्थालोरो-१ विहित नमुन्यात ज्ञापनाची स्विकृती घेताना हमीपत्र म्हणून तसेच उत्पादन सुरू झालेल्या औद्योगिक घटकाकडून स्थालोरो - १ विहित नमुन्यात संबंधित जिल्हा उद्योग केंद्राकडे व उद्योग सहसंचालक, मुंबई प्राधिकरण विभाग यांचेकडे देणे आवश्यक आहे.

(क) सर्व औद्योगिक उपक्रमांना दरवर्षी ३० जून पर्यंत स्थालोरो - १ या विहित नमुन्यात विवरणपत्र सादर करणे बंधनकारक आहे.

सादर शासन निर्णयाची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी व संनियंत्रण करण्यासाठी जिल्हास्तरावर संबंधित जिल्हयाचे जिल्हाधिकारी व राज्यस्तरावर मा. विकास आयुक्त (उद्योग) यांचे अध्यक्षतेखाली समिती स्थापन करण्यात आली आहे. या नवीन कार्यपध्दतीनुसार, एखादया उद्योग उपक्रमामध्ये स्थानिक लोकांना आवश्यक त्या प्रमाणात रोजगार देण्यामध्ये काही अडचणी असल्यास त्याबाबत जिल्हास्तरीय समितीमध्ये चर्चा करून अडचणीचे निराकरण करणे, ठराविक कौशल्याचे मनुष्यबळ आवश्यक असल्यास, न्यानुसार व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षणविषयक संस्थामध्ये प्रशिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध करण्यासाठी आवश्यक ती कार्यवाही करणे किंवा इतर उपाययोजना सुचविणे या महत्वाच्या तरतुदी करण्यात आल्या आहेत.

राज्यस्तरीय समितीचे कार्य जिल्हा पातळीवरील समितीने केलेली कार्यवाही तसेच त्यांचेकडून प्राप्त झालेल्या सूचनांबाबत चर्चा करून निर्णय घेणे तसेच जास्तीत जास्त स्थानिक लोकांना नोकऱ्यांमध्ये घेण्यासाठी उपाययोजना आखणे हे राहिल.

माहे जून,२०२२ अखेरची जिल्हा उद्योग केंद्र यांच्याकडून प्राप्त झालेल्या माहितीनुसार, राज्यातील औद्योगिक उपक्रमातील स्थानिक लोकांना रोजगाराबाबतची स्थितीखालील प्रमाणे आहे.

(अ) मोठे व विशाल उपक्रम

उपक्रमांची सख्या	एकूण रोजगार	पर्यवेक्षकीय श्रेणी			पर्यवेक्षकीयसहित इतर श्रेणीत		
		एकूण	स्थानिक लोकांची सख्या	स्थानिक लोकांची टक्केवारी	एकूण	स्थानिक लोकांची सख्या	स्थानिक लोकांची टक्केवारी
३००४	१०३१७२५	२४५७८८	२०३०४६	८३	९३८४२७	८३७६११	८९

(ब) सुक्ष्म लघु व मध्यम उपक्रम

उपक्रमांची सख्या	एकूण रोजगार	पर्यवेक्षकीय श्रेणी			पर्यवेक्षकीयसहित इतर श्रेणीत		
		एकूण	स्थानिक लोकांची सख्या	स्थानिक लोकांची टक्केवारी	एकूण	स्थानिक लोकांची सख्या	स्थानिक लोकांची टक्केवारी
१७८७१०७	९७४४६१०	२१७३९११	१८८३०३३	८७	९०५९२७३	८१७१८३८	९०

- ❖ उद्योग संचालनालयाकडील अनुज्ञाप्ती शाखेअंतर्गत महाराष्ट्रातील औद्योगिक प्रकल्पांच्या गुंतवणुकीची माहिती संकलित करून संग्रहीत करण्यात येते.
- ❖ तसेच केंद्र शासनाच्या औद्योगिक परवाना विभागाकडून प्राप्त अर्जाबाबत संबंधित घटकाकडून तसेच राज्यातील काही क्षेत्रातील स्थानिक निर्बंध इ. बाबींविषयी माहिती गोळा करून केंद्र शासनाकडे शिफारस करण्याचे काम करते.

औद्योगिक आवेदनपत्र (IEM) Industrial Entrepreneurs Memorandum (IEM)

- औद्योगिक कायदा (विकास आणि नियमन - १९५१) म्हणजेच (IDR Act-१९५१) अंतर्गत औद्योगिक परवान्याच्या आवश्यकतांमधून सूट देण्यात आलेल्या औद्योगिक उपक्रमांना उद्योगांच्या स्थापनेशी संबंधित माहिती दाखल करणे आवश्यक आहे. ज्याला IEM (औद्योगिक आवेदन पत्र) म्हणून ओळखले जाते.
- केंद्र शासनाच्या Ministry of Commerce & Industry, Department for promotion of Industry and Internal Trade (DPIIT), Secretariat for Industrial Assistance (SIA), Industrial Entrepreneurs Memorandum (IEM) Section (वाणिज्य आणि उद्योग मंत्रालय, उद्योग संवर्धन आणि आंतरिक व्यापार विभाग, औद्योगिक सहाय्य सचिवालय, औद्योगिक उद्योजक ज्ञापन कक्ष) यांचेकडून अशी माहिती मिळाल्याची पुष्टी 'आयईएम पावती' म्हणून ओळखली जाते. IEM ची पोचपावती (Ack.) जी परवान्याच्या तरतुदींना आकर्षित करत नसल्याच्या प्रथमदर्शनी पुराव्यावर ऑनलाइन जारी केली जाते. म्हणून IEM मध्ये विचारात घेतलेली औद्योगिक उपक्रम सुरू ठेवण्याची मंजूरी किंवा मान्यता असे समजले जाऊ शकत नाही. केंद्र किंवा राज्य सरकारांनी वेळोवेळी जारी केलेले कायदे / नियम / सूचना इ. किंवा अशा कृतीशी संबंधित न्यायालय / सक्षम प्राधिकरणाने जारी केलेले कोणतेही विशिष्ट निर्देश किंवा स्थगिती आदेश यांचेही पूर्ण पालन केले जाते.
- ज्या प्रकल्पातील प्रस्तावित यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणूक रुपये ५० कोटीपेक्षा जास्त आहे किंवा उपकरणांमधील गुंतवणूक रुपये २५० कोटीपेक्षा जास्त असलेले सेवा उद्योग अशा उद्योग घटकांच्या प्रवर्तकांना आवेदनपत्र प्राप्त करण्यासाठी विहित नमुन्यातील (प्रस्तावित उद्योग) अर्ज IEM च्या 'भाग A' ऑनलाईन G2B पोर्टलद्वारे तपशीलवार भरून दाखल करणे आवश्यक आहे.
- IEM चे पेपरलेस प्रक्रियेकरीता Press Information Bureau (PIB) द्वारे दिनांक. ३० मार्च, २०२१ रोजी प्रेसनोट जारी करण्यात आली आहे.
- केंद्र शासनाच्या संबंधित पोर्टलवर दाखल केलेल्या सर्व ऑनलाइन अर्जांची 'इनकॉर्पोरेशन सर्टिफिकेट'शी संबंधित पडताळणीसाठी 'आयईएम विभागात' छाननी केली जाते ; 'मेमोरँडम ऑफ आर्टिकल'; 'आर्टिकल ऑफ असोसिएशन', 'मास्टर डेटा', 'पॅन' आणि 'एनआयसी आणि प्रशासकीय मंत्रालय/विभाग इ. शी संबंधित कोड इत्यादींची पडताळणी झाली आणि ती बरोबर आढळल्यावर DPIIT विभाग इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने IEM ची पोचपावती अर्जदाराला जारी करतो.
- सर्व औद्योगिक उपक्रम ज्यांनी IEM Part 'A' दाखल केले होते त्यांनी व्यावसायिक उत्पादन सुरू झाल्याचा अहवाल देणे आवश्यक आहे, आणि हे त्याच पोर्टलवर ऑन-लाइन दाखल केले जाते. ज्याद्वारे व्यावसायिक उत्पादन सुरू केल्यानंतर IEM च्या विहित फॉर्म 'भाग B' नुसार माहिती दाखल केली जाते.
- ३० जून १९९८ पूर्वी दाखल केलेल्या कोणत्याही IEM मध्ये त्रुटी वगळता कोणतीही सुधारणा / बदल केले जात नाहीत. १ जुलै, १९९८ पासून लागू केलेल्या नवीन फॉर्ममध्ये दाखल केलेल्या आणि १९९८ मधील प्रेस नोट ४ दिनांक १५ जून १९९८ द्वारे अधिसूचित केलेल्या IEMs मध्ये उद्योजकांच्या विनंतीनुसार सुधारणा करण्यात येईल, असे आता ठरविण्यात आले आहे. सदर बाब २७ नोव्हेंबर, १९९७ च्या (१९९७ मधील प्रेस नोट - १७) मध्ये नमुद केल्यानुसार केंद्र आणि राज्य सरकारांनी वेळोवेळी जारी केलेल्या नियम/ अधिसूचनांच्या संदर्भात सुधारणा केलेल्या अटी व शर्तीच्या अधीन असतील.
- <https://services.dpiit.gov.in/lms/login> या पोर्टलवर IEMS (भाग A आणि भाग B) आणि सुधारणांसाठी अर्ज ऑनलाइन दाखल केले जाऊ शकतात.

औद्योगिक परवाना (आय.एल.) Industrial License (IL)

- ❖ Industries (Development & Regulation) Act-1951 (IDR कायदा, १९५१) आणि Arms Act (शस्त्रास्त्र कायदा) १९५९ अंतर्गत औद्योगिक परवान्यासाठी सर्व अर्ज आता G2B पोर्टलवर त्यांच्या संबंधित फॉर्ममध्ये उद्योग आणि अंतर्गत व्यापार प्रोत्साहन विभाग (DPIIT), भारत सरकार <https://services.dpiit.gov.in/Im/login> या संकेतस्थळावर ऑनलाइन अर्ज केले जाऊ शकतात.
- ❖ सदर अर्जाची केंद्र शासनस्तरावर त्यांच्या पूर्णतेसाठी छाननी केली जाते. अपूर्ण अर्जांच्या संदर्भात अर्जदारांकडून माहिती मागविली जाते. जर परवाना मंजूर करण्यासाठीचे अर्ज आवश्यक कागदपत्रांसह सर्व बाबतीत पूर्ण असतील, तर उद्योग आणि अंतर्गत व्यापार प्रोत्साहन विभाग (DPIIT), भारत सरकार त्यांना संबंधित प्रशासकीय मंत्रालये, गृह मंत्रालये, संबंधित राज्य सरकार आणि इतर संबंधित संस्थांना अभिप्रायार्थ/ शिफारशीकरीता पाठवते.
- ❖ संबंधित मंत्रालये/ राज्य सरकार / एजन्सीकडून टिप्पण्या / अभिप्राय/ शिफारशी मिळाल्यानंतर, फायलींवर प्रक्रिया करून त्या परवाना समितीकडे (Licensing committee) विचारार्थ सादर केल्या जातात. प्राप्त झालेल्या टिप्पण्या आणि विचारविमर्शाच्या आधारे परवाना समिती परवाना/ प्रस्ताव नाकारणे / प्रस्ताव पुढे ढकलण्यासाठी शिफारस करू शकते.
- ❖ उद्योग संचालनालय सदरील अर्जाबाबत संबंधित घटकाकडून तसेच राज्यातील काही क्षेत्रातील स्थानिक निर्बंध इ. बाबींविषयी माहिती गोळा करून केंद्र शासनाकडे शिफारस करण्याचे काम करते.
- ❖ प्रेस नोट क्र. ०३ (१९९९ मालिका) अंतर्गत औद्योगिक धोरण सुधारणा १९९१ नंतर, आणि २५ जुलै १९९१ च्या अधिसूचना क्रमांक ४७७ (E) मध्ये केलेल्या विविध सुधारणांचा विचार करून केवळ खालील चार उद्योग अनिवार्य परवाना अंतर्गत येतात:

१. तंबाखूचे सिगार आणि सिगारेट आणि उत्पादित तंबाखूचे पर्याय (Cigars and Cigarettes of tobacco and manufactured tobacco substitutes)
२. इलेक्ट्रॉनिक एरोस्पेस आणि संरक्षण उपकरणे. (Electronic aerospace and defence equipment)
३. औद्योगिक स्फोटके (Industrial Explosives)
४. घातक रसायने (Hazardous chemicals)

थेटविदेशी गुंतवणुकीबाबत महाराष्ट्र देशात आघाडीवर असून त्याची सद्यस्थिती तक्ता क्र. २ प्रमाणे

FDI-

- RBI regional office wise data has been discontinued and it has been replaced with state wise data w.e.f October 2019 hence following.

Foreign direct investment in the state from October, 2019 to June, 2022 is as follows.

Amount Rupees in Crores (US\$ in Million)

Sr. No.	State Covered	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23	Cumulative Inflows	% age to total Inflows
		(October-March)	(April-March)	(April-March)	(April-June)	(October 2019 - June, 2022)	(in terms of US \$)
1	Maharashtra	52073 (7263)	119734 (16170)	114964 (15439)	40386 (5241)	329292 (44406)	28%

Source:- (DIPP) Govt. of India.

Note :—(i.) Cumulative State-wise/UT-wise FDI equity inflows (from October, 2019 to June, 2022)

(ii.) %age worked out in US\$ terms & FDI inflows received through FIPB/SIA+ RBI's Automatic Route + acquisition of existing shares only.

(iii.) Figures are provisional.

- Since October, 2019 to June, 2022 FDI is Rs 329292/-Cr. Maharashtra is leading in the total Foreign Direct Investment in the country.

निर्यात प्रचालन शाखा

उद्योग संचालनालयात निर्यात प्रचालनाची खालील योजना राबविली जाते.

राज्यस्तरीय योजना : निर्यात प्रचालनात वाढ करणे

(अ) देशातील / परदेशातील प्रदर्शनातून भाग घेणाऱ्या लघु उद्योजकांना प्रदर्शनातील जागेच्या भाड्यामध्ये ५०% अनुदान देणे

निर्यात प्रचालन कार्यवृद्धीअंतर्गत इंडिया ट्रेड प्रमोशन ऑर्गनायझेशन, नवी दिल्ली तसेच केंद्र शासन मान्य इतर अंगीकृत निर्यात प्रचालन संस्था/ परिषदांनी प्रमाणित केलेल्या देशातील व परदेशातील आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शनात भाग घेणाऱ्या लघु उद्योजकांना प्रदर्शनातील जागेच्या भुईभाड्यामध्ये राज्य शासनाकडून ५०% किंवा जास्तीत जास्त रु. १.०० लाख (रुपये एक लाख) इतके अनुदान देण्यात येते. देशातील व परदेशातील आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शनात भाग घेण्यासाठी लघु उद्योजकांवरील आर्थिक भार अंशतः कमी करून त्यांना अशा प्रकारच्या प्रदर्शनात भाग घेण्यास प्रवृत्त करणे हा या योजनेचा प्रमुख हेतू आहे. त्यामुळे लघु उद्योग क्षेत्रातील औद्योगिक घटकांच्या उत्पादित वस्तूंना जागतिक बाजारपेठ मिळण्यास व पर्यायानी राज्यातून निर्यातीत वाढ होण्यास मदत होते.

(ब) उत्कृष्ट निर्यातदारांना त्यांच्या निर्यातीच्या उत्कृष्ट कामगिरीबद्दल पुरस्कार आणि गुणवत्ता प्रमाणपत्र देण्याबाबतची योजना

राज्यातील निर्यातदारांना मान्यता प्राप्त व्हावी आणि त्यांनी केलेल्या उत्कृष्ट निर्यातीबद्दल त्यांचे कौतुक व्हावे व त्यामुळे त्यांनी भविष्यकाळात वरील निर्यातदारांनी गतकालापेक्षा अधिक चांगली कामगिरी करून जास्तीत जास्त निर्यात करावी व निर्यात प्रचालनास हातभार लावावा या हेतूने सन १९७१-७२ या वर्षापासून राज्यातील उत्कृष्ट निर्यातदारांना पुरस्कार (सन्मान चिन्हे व गुणवत्ता प्रमाणपत्रे) प्रदान करणे बाबतची योजना राबविली जात आहे.

या योजनेतर्गत राज्यातील विविध प्रवर्गातील उद्योग घटकाकडून दरवर्षी अर्ज मागविण्यांत येतात. या योजनेतर्गत नियुक्त केलेल्या निवड समितीमार्फत विविध प्रवर्गातील “उत्कृष्ट निर्यातदाराची” निवड करण्यांत येते. निवड झालेल्या निर्यातदारांना निर्यात पुरस्कार (सन्मान चिन्हे आणि गुणवत्ता प्रमाणपत्रे) समारंभपूर्वक प्रदान करण्यांत येतात.

अ. क्र.	आर्थिक वर्ष	तरतूद (रु. लाखात)	उपलब्ध निधी (रु. लाख)
१	२०१२-२०१३	२२.००	१७.६०
२	२०१३-२०१४	२५.००	०२.८४
३	२०१४-२०१५	२५.००	१५.००
४	२०१५-२०१६	१५.००	१०.५०
५	२०१६-२०१७	११.००	८.८०
६	२०१७-२०१८	७५.००	६०.००
७	२०१८-२०१९	४०.००	२८.००
८	२०१९-२०२०	४०.००	२४.००
९	२०२०-२०२१	४५.००	१५.७५
१०	२०२१-२०२२	४५.००	२२.५०

निर्यात प्रचालन शाखेतील इतर कामाबाबतची माहिती

१. औद्योगिक प्रदर्शनांत भाग घेणे.

सुक्ष्म व लघु उद्योग घटकांनी तयार केलेल्या मालाला दृष्य प्रसिद्धी मिळावी या हेतूने भारतीय व्यापार मेळा प्राधिकरण, नवी दिल्ली यांनी आयोजित केलेल्या आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शनात दरवर्षी भाग घेण्यांत येतो. सन १९८३ पर्यंत उद्योग संचालनालयामार्फत या प्रदर्शनात भाग घेतला जात असे. तथापि सन १९८४ पासून महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ शासनाच्या वतीने या प्रदर्शनात भाग घेते. त्यासाठी लागणाऱ्या खर्चाची रक्कम उद्योग संचालनालयामार्फत महामंडळास दिली जाते. या प्रदर्शनात भाग घेणाऱ्या लघु उद्योग घटकांकडून सामान्यतः स्टॉलचे भुईभाडे अथवा तदनुषांगिक होणारा कोणताही खर्च वसूल केला जात नाही. अशा प्रकारच्या आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शनात भाग घेतल्यामुळे राज्यातील सुक्ष्म व लघु उद्योग क्षेत्रातील घटकांच्या उत्पादित वस्तूंना मोठ्या प्रमाणावर प्रसिद्धी मिळून, त्यांना आंतरराष्ट्रीय बाजार पेठ उपलब्ध होण्यास मोलाची मदत होते. या प्रदर्शनात जगातील अनेक राष्ट्रे भाग घेत असतात त्यामुळे त्यांचेशी आंतरराष्ट्रीय निर्यात व्यापार विषयी बोलणी व करारमदार करणे राज्यातील सुक्ष्म व लघु उद्योग घटकांना शक्य होते. त्यामुळे आपल्या राज्याची निर्यात व्यापारात वाढ होण्यास फार मोठा हातभार लागतो.

प्रगती मैदान, नवी दिल्ली येथे सन २०२२ - २३ या आर्थिक वर्षात भारत आंतरराष्ट्रीय व्यापार मेळ्याचे आयोजन १४ नोव्हेंबर २०२२ ते २७ नोव्हेंबर २०२२ या कालावधीत आयोजित करण्यात आले. सदर व्यापार मेळ्यासाठी महाराष्ट्र हे सहयोगी राज्य असून याकरीता रक्कम रू ३.०० कोटी इतकी अर्थसंकल्पीय तरतूद मंजूर करण्यात आलेली आहे. प्रदर्शनाच्या आयोजनासाठी औद्योगिक महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ हे नोडल संस्था म्हणून कार्य करते.

२. कायमस्वरूपाचे प्रदर्शन केंद्र स्थापन करणे.

पुणे-नाशिक मार्गावरील मोशी येथे, औरंगाबाद जवळील शेंद्रे औद्योगिक वसाहतीत व नागपूरमधील अंबाझरी गार्डन येथे विविध शासकीय व स्थानिक संस्थांच्या सहभागाने आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शन केंद्रे विकसित करण्यात येत आहेत.

महाराष्ट्र राज्यातून होणाऱ्या निर्यातीची सांख्यिकी माहिती

राज्याच्या सर्वांगीण विकासास व औद्योगिक वाढीस चालना मिळण्याच्या दृष्टीने राज्य शासनाने निर्यात प्रचालनास प्राधान्य दिले आहे. राज्यातील निर्यात वाढावी या हेतूने राज्य शासन निर्यात प्रचालनाची योजना राबवित आहे. राज्यातून अभियांत्रिकी, रसायने, कापड व तयार कपडे, चामडे व चामड्याच्या वस्तू, इलेक्ट्रॉनिक्स, हिरे व आभूषणे, इत्यादि प्रमुख उत्पादने निर्यात होतात.

राज्यातील सुक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांद्वारे होणाऱ्या निर्यातीस प्रोत्साहन मिळणेसाठी राज्य शासनाने महत्वपूर्ण निर्णय घेतले आहेत. त्याअंतर्गत मा. मंत्री (उद्योग) यांचे अध्यक्षतेखाली महाराष्ट्र राज्य निर्यात प्रचालन परिषदेची स्थापना तसेच जिल्ह्यात जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली जिल्हा निर्यात प्रचालन समिती दिनांक १९ ऑक्टोबर २०२० रोजीच्या शासन निर्णयाद्वारे गठीत करण्यात आली आहे. प्रत्येक जिल्ह्याचा निर्यात आराखडा तयार करून जिल्हा हा विशिष्ट उत्पादनांसाठी निर्यात हब म्हणून उदयास येण्यासाठी कार्यवाही करणेत येत आहे.

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेस अनुसरून दिनांक २० ते २६ सप्टेंबर २०२१ दरम्यान निर्यात सप्ताहाचे आयोजन करणेत आले. निर्यात सप्ताहात राज्यातील सर्व ३६ जिल्ह्यात दिनांक २४ सप्टेंबर २०२१ रोजी निर्यात दिन तसेच दिनांक २१ व २२ सप्टेंबर २०२१ रोजी राज्यस्तरीय निर्यात परिषदेचे आयोजन यशस्वीपणे करणेत आले. राज्याचा निर्यातीतील वाटा आणखी उंचावण्यासाठी केंद्र शासनाच्या समन्वयाने राज्याचे पूरक निर्यात प्रोत्साहन धोरण जाहीर करण्याच्या अनुषंगाने कार्यवाही करण्यात येत आहे.

उद्योग संचालनालयाने निर्यातिसंबंधी इत्तंभुत माहिती देऊन निर्यात प्रोत्साहनाच्या उद्देशाने राज्यातील उद्योजकांसाठी निर्यात मार्गदर्शक पुस्तिका तयार केली आहे. निर्यात - केंद्रित व्यवसायांना निर्यातिसंबंधी सर्वकंश मार्गदर्शन करणेसाठी समर्पित वेब पोर्टल विकसित केले आहे जेणेकरून सदर पोर्टल राज्यातील उद्योजक व निर्यातदारासाठी वन स्टॉप वेब पोर्टल म्हणून काम करेल.

तसेच जिल्ह्यांना निर्यात हब बनविण्याच्या उद्देशाने राबविण्यात येणाऱ्या ' एक जिल्हा एक उत्पादन ' उपक्रमांतर्गत जिल्ह्यांमधील निर्यात क्षमता असणारी कृषी व औद्योगिक उत्पादने निश्चित करणेत आली असून, त्यांना आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठ उपलब्ध व्हावी म्हणून कार्यवाही करणेत येत आहे. ODOP अंतर्गत राज्य शासनमार्फत एकूण ७२ कृषी व औद्योगिक उत्पादने निश्चित केली गेली आहेत. सदर उत्पादनांवर मूल्यवर्धित साखळी निर्माण होण्यासाठी ODOP उत्पादनांवर आधारीत औद्योगिक समूह प्रकल्प उभारणीसाठी उद्योग विभागाने निश्चित स्वरूपाची कार्यवाही केली आहे.

उद्योग विभागाच्या मार्गदर्शनाखाली व सिडबीच्या सहयोगाने राज्यातील सर्व ३६ जिल्ह्यात गुंतवणूक, एक जिल्हा एक उत्पादन, व्यवसाय सुलभता व निर्यात या विषयावर एक दिवसीय कार्यशाळा सप्टेंबर - ऑक्टोबर, २०२२ या कालावधीत यशस्वीपणे आयोजित करण्यात आली आहेत व त्यास जोडून प्रदर्शने संपन्न झाली आहेत.

EXPORTS FROM MAHARASHTRA

Following Schemes are implemented by Directorate of Industries for export promotion:—

State Planned Scheme: Strengthening of Export Promotion

(A) 50 % space rent subsidy to SSI units for participation in Industrial Exhibition in foreign countries :—

The Small Scale Industrial Entrepreneurs participating in the International Exhibition/ Trade Fare held in India or abroad are assisted by giving space rent incentive 50% of the actual space rent paid or maximum Rs. 1.00 lakh, after certification by ITPO, New Delhi or the Export Promotion Councils established by the Central Government. The objective of the scheme is to motivate the Small Scale Industrial Entrepreneurs to participate in the International Exhibition / Trade Fare by reducing the financial burden. The scheme helps SSI industrial products to get global market consequently increasing the exports from the State.

(B) Export Award Scheme for the BEST EXPORTERS in State—

Export Awards in the form of gold and silver plaques are given to the best exporters. Similarly, merit certificates are also given to exporters who have shown the minimum prescribed performance in the field of export. The main objective of this scheme is to recognize and appreciate the meritorious export performance of the above categories of registered exporters and to encourage them for better and higher export performance in future.

Sr.No.	Year	Budget (Rs. in Lakhs)	Available Amount (Rs. in Lakhs)
1	2012-2013	22.00	17.60
2	2013-2014	25.00	02.84
3	2014-2015	25.00	15.00
4	2015-2016	15.00	10.50
5	2016-2017	11.00	8.80
6	2017-2018	75.00	60.00
7	2018-2019	40.00	28.00
8	2019-2020	40.00	24.00
9	2020-2021	45.00	15.75
10	2021-2022	45.00	22.50

Other Work of Export Promotion Branch—

1. Participation in Industrial Exhibition & Trade Fair (State) :—

The objective of this scheme is to give wide visual publicity to the product of Micro and Small Units in the State and enable them to secure lasting market avenues and also to provide opportunities to Micro and Small entrepreneurs to see large varieties of ancillary and import substitution items at one place and motivate them to take up production of such items.

India International Trade Fair is organized annually at Pragati Maidan, New Delhi by India Trade Promotion organization, State participated in the exhibition till 1983 through Directorate of Industries. From 1984, Participation of State in India International Trade

Fair is done through MSSIDC. In the India International Trade Fair, Stalls are made available to Micro & Small industrial units of the state free of cost. The participating units are benefitted in the form of branding, publicity, market development at international level. It also helps to increase export from Maharashtra.

India International Trade Fair for 2022-23 is organized at Pragati Maidan, New Delhi during the period of 14th November to 27th November 2022. Maharashtra is Partner State for the Trade Fair Rs.3.00 Cr. of Budgetary provision has been allocated for the event. MSSIDC is appointed as nodal agency for India International Trade Fair for 2022-23.

2. Establishment of Permanent Exhibition Centers :—

With the help of various Govt. & local institutions participation, international exhibition centers are being established in Moshi near Pune-Nashik Road, Shendre Industrial Estate near Aurangabad & Ambazari Garden in Nagpur.

Exports Statistical Information in Maharashtra

The State Government emphasized the role of exports in promotion of industrial growth and all round development of the state. The main products exported from the State are textiles, readymade garments, engineering items, Gems & Jewellery, drugs and pharmaceuticals, leather products.

The state government has undertaken many initiatives to encourage exports from the state. Maharashtra State Export Promotion Council under the chairmanship of Hon'ble Minister (Industry) and District Export Promotion Committee under the chairmanship of District Collector has been constituted by Government resolution dated 19.10.2020. District Export Promotion Committee prepares an export plan for each district and takes steps to make the district emerge as an export hub for specific products.

As per guidelines of Central Government, 'Vanijya Utsav' was organized from 20th to 26th September 2021 in all 36 districts of the state. State Level Export Conference was organized on 21 and 22 September 2021 at World Trade Centre, Mumbai and Export day (Niryat Din) was organized at all 36 district on 24 September, 2021. In order to further increase the state's share in exports, action is being taken in coordination with the central government to prepare 'export promotion policy' of the state.

The Directorate of Industries has prepared an export guide book for entrepreneurs in the state for the purpose of export promotion by providing all the information regarding exports. A dedicated web portal has been developed to provide all-round export guidance to export-oriented businesses so that the portal will serve as a one-stop web portal for entrepreneurs and exporters in the state.

Also, under the 'One District One Product' initiative, which is being implemented with the objectives of developing the districts as export hubs, agricultural and industrial products with export potential in the districts have been determined, and efforts are being taken to provide them national and international market. A total of 72 agricultural and industrial products have been identified by the state government under ODOP. The Department of Industries has taken definite steps for setting up industrial cluster projects based on ODOP products to create value added chain on the said products.

Under the guidance of the Department of Industries and in collaboration with SIDBI, one-day workshops on 'Investment, One District One Product, Ease of Doing Business and Export' are organized in all the 36 districts of the state during September-October, 2022.

सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांमधील गुंतवणूक

केंद्र शासनाने जारी केलेल्या अधिसूचना क्र. S.O.२५७६ (E) दिनांक १८/९/२०१५ अन्वये सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांनी ईएम भाग - १ व भाग-२ च्या ऐवजी “ उद्योग आधार ज्ञापन ” दाखल करण्या संदर्भात मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या आहेत. सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमास ज्ञापन दाखल करणे सुलभ होण्याच्या दृष्टीकोनातून पुर्वीचे परीपत्रक अधिक्रमीत करून उद्योग आधार स्विकृती पत्र देण्याविषयी या कार्यालयाच्या दि. ०६/१०/२०१५ च्या परीपत्रकान्वये सर्व जिल्हा उद्योग केंद्र / कार्यालयांना मार्गदर्शक सूचना देण्यात आल्या आहेत.

त्याप्रमाणे ईएम भाग - १ व २ च्या ऐवजी एकच उद्योग आधार ज्ञापन केंद्र शासनाच्या <http://udyogaadhaar.gov.in> या संकेतस्थळावर Online पद्धतीने सुरू करण्यात आले होते. तदनंतर केंद्र शासनाने दिनांक १ जुलै, २०२० पासून सुक्ष्म, लघु आणि मध्यम उद्योग म्हणून वर्गीकरणासाठी काही निकष सूचित केले आहे व ज्ञापन (ज्यास “ उद्यम रजिस्ट्रेशन ” असे म्हणले आहे) फाईल करण्याची प्रक्रिया विनिर्दिष्ट केली आहे, त्यानुसार उपलब्ध असलेली माहे जुलै, २०२० ते माहे नोव्हेंबर, २०२२ पर्यंत, राज्यात एकूण २४,०७,४२० लाख सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांसाठी उद्यम नोंदणी झालेली आहे.

(संकेतस्थळावर काही तांत्रिक अडचणीमुळे उद्यम रजिस्ट्रेशन मधील गुंतवणूक व रोजगार दिसून येत नाही. त्यामुळे रोजगार व गुंतवणूकीबाबतची माहिती सद्यस्थितीत देणे शक्य नाही.)

८.२ सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम उद्यम रजिस्ट्रेशनबाबतची विभागनिहाय माहिती.

(माहे जुलै, २०२० ते माहे नोव्हेंबर, २०२२)

सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम उद्यम रजिस्ट्रेशन विभागनिहाय आकडेवारी अहवाल					
अ. क्र.	जिल्हा	एकूण उद्यम	सुक्ष्म	लघु	मध्यम
१	मुं.प्रा.वि.	३७७८६७	३५६७०६	१८१६९	२९९२
२	कोकण विभाग	४८४२६९	४७२७५५	१०६१०	९०४
३	नाशिक विभाग	२८७९५७	२८०९४१	६५२१	४९५
४	पुणे विभाग	६६०२९४	६४३७८४	१५०४७	१४६३
५	औरंगाबाद विभाग	१८९३२३	१८५९८२	३०४२	२९९
६	नांदेड विभाग	९७१५१	९५१९५	१७७५	१८१
७	अमरावती विभाग	१२४२६७	१२१५६४	२४९५	२०८
८	नागपूर विभाग	१८६२९२	१८०९०१	४८७९	५१२
एकूण		२४०७४२०	२३३७८२८	६२५३८	७०५४

Micro, Small & Medium Enterprises with Investment.

As per Government of India's Notification S.O.2576 (E) dated 18/9/2015 issued by Central Government, Micro, Small and Medium enterprises are directed for submission of "Udyog Aadhar Memorandum" instead of EM Part-1 and Part-2.

With a view to facilitate the filing of memorandums for micro, small and medium enterprise, Guidelines have been issued to all District Industries Centers / Offices as per the circular dated 06/10/2015. Accordingly Udyog Aadhar memorandum was launched online on the Central Government's website <http://udyogaadhaar.gov.in>.

Central Government through the notification dated July 1, 2020, sets out some criteria for the classification of Micro, Small and Medium enterprises and specifies the procedure for filing a memorandum (called "**Udyam Registration**"). Accordingly, the enterprise registration available online at <https://udyamregistration.gov.in> shows a total of 24,07,420 lakh Micro, Small and Medium enterprises have been registered in the state from July, 2020 to November, 2022.

(Due to some technical problem, investment and employment in enterprise registration is not reflected on the index. Therefore, it is not possible to provide information about employment and investment at present).

MSME Udyam Registration Region wise Statistical Data

(July, 2020 To November, 2022)

Sr. No.	District	Total Registration	Micro	Small	Medium
1	MMR Mumbai	377867	356706	18169	2992
2	Konkan	484269	472755	10610	904
3	Nashik	287957	280941	6521	495
4	Pune	660294	643784	15047	1463
5	Aurangabad	189323	185982	3042	299
6	Nanded	97151	95195	1775	181
7	Amravati	124267	121564	2495	208
8	Nagpur	186292	180901	4879	512
Total		2407420	2337828	62538	7054

सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम अधिनियम, २००६

केंद्र शासनाच्या विकास आयुक्त (लघु उद्योग), नवी दिल्ली यांनी वेळोवेळी निर्देशित केलेल्या आदेशानुसार व आखलेल्या सुलभ कार्यपद्धतीच्या धोरणानुसार उद्योग संचालनालयाकडून लघु उद्योग घटकांना लघु उद्योग नोंदणी देण्यात येते.

केंद्र शासनाने सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम विकास अधिनियम, २००६ ची अंमलबजावणी करण्याचे आदेश पारित केल्याने, महाराष्ट्र शासनाने या संदर्भात दिनांक २७ ऑक्टोबर २००६ च्या अधिसूचनेद्वारे या कायद्याची अंमलबजावणी सुरू केली आहे. या नवीन कायद्यानुसार सुक्ष्म, लघु व मध्यम उद्योगांना आता “उद्योग” ऐवजी “उपक्रम” असे संबोधण्यात येत आहे. उत्पादन करणाऱ्या व सेवा पुरवणाऱ्या उपक्रमाचे प्रत्येकी तीन प्रकार विहित केलेले आहेत.

सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम विकास अधिनियम, २००६ अंतर्गत केंद्र शासनाने सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम मंत्रालय अधिसूचना दिनांक २६ जून २०२० अन्वये सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांच्या व्याख्येत खालीलप्रमाणे बदल केला आहे :—

सुक्ष्म उपक्रम (उत्पादन व सेवा) :	सयंत्र व यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणूक रू. १ कोटीपर्यंत वार्षिक उलाढाल ५ कोटीपर्यंत आहे असा उपक्रम.
लघु उपक्रम (उत्पादन व सेवा) :	सयंत्र व यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणूक रू. १० कोटीपर्यंत वार्षिक उलाढाल ५० कोटीपर्यंत आहे असा उपक्रम.
मध्यम उपक्रम (उत्पादन व सेवा) :	सयंत्र व यंत्रसामुग्रीमधील गुंतवणूक रू. ५० कोटीपर्यंत वार्षिक उलाढाल २५० कोटीपर्यंत आहे असा उपक्रम.

नमूद कायद्यानुसार नवीन / प्रस्तावित उपक्रमाने उद्योजकाचे आवेदनपत्र सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे सादर करणे आवश्यक असून सदर आवेदनपत्रास ज्ञापन स्विकृती देण्यात येते. संबंधित उपक्रमाच्या आवेदनपत्रास ज्ञापन स्विकृती देण्याचे अधिकार जिल्ह्यासाठी संबंधित महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र व मुंबई प्राधिकरण विभागासाठी उद्योग सह संचालक, (मुंबई प्राधिकरण विभाग), चुनाभट्टी यांना राज्य शासनाने परिपत्रक क्र.१२/२००६, दिनांक ८.११.२००६ नुसार प्रदान करण्यात आले होते व त्यानुसार प्रस्तावित उपक्रमास ईएम भाग-१ व कार्यरत उपक्रमास ईएम भाग-२ नोंदणी देण्यात येत होते.

तद्नंतर केंद्र शासनाने जारी केलेल्या अधिसूचना क्र. S.O.२५७६ (E) दिनांक १८ सप्टेंबर २०१५ अन्वये सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांनी ईएम भाग-१ व भाग-२ च्याऐवजी उद्योग आधार ज्ञापन सादर करण्यासंदर्भात मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या आहेत. सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमास ज्ञापन दाखल करणे सुलभ होण्याच्या दृष्टीकोनातून पूर्वीचे परिपत्रक अधिक्रमीत करून, उद्योग आधार स्विकृतीपत्र देण्याविषयी या कार्यालयाच्या दि. ६ ऑक्टोबर २०१५ च्या परिपत्रकान्वये मार्गदर्शक सूचना देण्यात आल्या होत्या. दिनांक १८ सप्टेंबर २०१५ च्या अधिसूचनेनुसार केंद्र शासनाच्या सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम मंत्रालयाद्वारे, स्थापित सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांना त्यांच्या पोर्टलवरून ऑनलाईन पद्धतीने उद्योग आधार नोंदणी देण्यात येत होती. मार्च, २०२० अखेर राज्यातून १७.६७ लाख एवढ्या सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांची उद्योग आधार नोंदणी झाली असून, सदरहू उपक्रमामधील एकूण गुंतवणूक रू. २३८५४३४६ लाख असून ९१.०१ लाख एवढा रोजगार आहे.

तथापि, केंद्र शासनाने दिनांक २६ जून २०२० च्या अधिसूचनेनुसार सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांची व्याख्या बदलली असून आता सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांच्या नोंदणीला **उद्योग आधार** ऐवजी **उद्यम नोंदणी** असे संबोधले जात आहे. सदर बदल दिनांक १ जुलै २०२० पासून लागू करण्यात आला आहे. त्यानुसार जुलै, २०२० ते आजपर्यंत (१४ डिसेंबर २०२२) पर्यंत ऑनलाईन पद्धतीने २४,०७,४२० इतकी उद्यम नोंदणी झालेली दिसून येते.

सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमास उद्यम नोंदणी करण्यासाठी कोणतीही शुल्क आकारण्यात येत नाही. उद्योग आधार ज्ञापन ऐवजी उद्यम नोंदणी केंद्र शासनाच्या <http://udyamregistration.gov.in> या पोर्टलवर ऑनलाईन पद्धतीने दाखल करता येईल. तथापि, काही अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये काही कारणास्तव ऑनलाईन ज्ञापन दाखल करणे शक्य नसेल तर, अशा प्रकरणी संबंधित महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र यांचेकडे अर्ज सादर करावा. अशा परिस्थितीत संबंधित उपक्रमांच्या वतीने ऑनलाईन उद्यम नोंदणी करण्याची जबाबदारी संबंधित महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र यांची आहे.

उद्यम नोंदणी स्विकृतीचे फायदे :—

१. सुक्ष्म व लघु उद्योग घटकास शासनाच्या खरेदी कार्यक्रमात काही सवलती मिळतात.
२. सामुहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत विविध सोयी सवलती मिळण्यासाठी उद्योग घटक पात्र असतो.
३. शासकीय धोरणानुसार अबकारी कर इत्यादी सवलती उद्योग घटकांस मिळतात.
४. उद्योग घटकास सवलतीच्या व्याजदरात भारतीय सुक्ष्म व लघु उद्योग विकास बँक किंवा इतर वित्तीय संस्था मार्फत कर्ज व इतर सवलती मिळू शकतात.
५. निर्यातीसाठी काही सोयी-सवलती सुक्ष्म व लघु उद्योग घटकांस मिळतात.
६. सुक्ष्म व लघु उद्योगांना दुर्मिळ कच्च्या मालासाठी शिफारस केली जाते.

सदर अधिनियमाअंतर्गत **अमरावती व नागपूर** विभागात सुक्ष्म व लघु उपक्रम सुकरता परिषदेची स्थापना शासन अधिसूचना दिनांक ७ जानेवारी २००८ अन्वये करण्यात आली आहे व दिनांक १२ मे २०१६ रोजीच्या अधिसूचनेद्वारे **मुदतवाढ** देण्यात आली आहे. सदर मुदत संपल्यानंतर आता **दिनांक ११ सप्टेंबर २०१९** रोजीच्या अधिसूचनेनुसार नागपूर विभागासाठी व दिनांक १७ सप्टेंबर २०१९ रोजीच्या अधिसूचनेनुसार अमरावती विभागासाठी मुदतवाढ देण्यात आली आहे. तसेच इतर विभागात (**कोकण, पुणे, नाशिक, औरंगाबाद**) सुक्ष्म व लघु सुकरता परिषदेची स्थापना शासन अधिसूचना दिनांक ११ डिसेंबर २००९ अन्वये करण्यात आली आहे व दिनांक ६ सप्टेंबर २०१६ व दिनांक ११ डिसेंबर २०१९ रोजीच्या अधिसूचनेद्वारे मुदतवाढ देण्यात आली आहे तसे व दिनांक १८ मे २०१६ च्या अधिसूचने अन्वये मुंबई शहर व मुंबई उपनगर जिल्हा विभागासाठी सुक्ष्म व लघु उपक्रम सुकरता परिषदेची स्थापना करण्यात आली व दिनांक ११ डिसेंबर २०१९ रोजीच्या अधिसूचनेन्वये मुदतवाढ देण्यात आली आहे.

औद्योगिक सुक्ष्मता परिषद

सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम विकास अधिनियम, २००६ च्या कलम २१, पोट-कलम (३) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा आणि याबाबतीत त्यास समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र शासनाने राज्यातील हा महसुली विभागासाठी सुक्ष्म व लघु उपक्रमाने दुसऱ्या घटकास विक्री केलेल्या वस्तुंच्या/पुरविलेल्या सेवेच्या थकीत देय रकमेच्या वसुलीसाठी संबंधित विभागाच्या उद्योग सह संचालक यांचे अध्यक्षतेखाली राज्यात एकूण सात सुक्ष्म व लघु उपक्रम सुकरता परिषदांची स्थापना करण्यात आली आहे. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या दि. १२ मे २०१६ च्या अधिसूचनेनुसार सदरहू परिषदेची रचना खालीलप्रमाणे आहे :—

१. संबंधित विभागाचे उद्योग सह संचालक - अध्यक्ष
२. संबंधित विभागातील दोन औद्योगिक संघटनांचे दोन प्रतिनिधी - सदस्य
३. संबंधित महसुली क्षेत्रातील उपक्रमांना वित्त पुरवठा करणाऱ्या एका अग्रणी बँकेचा क्षेत्रिय किंवा विभागीय व्यवस्थापक. - सदस्य
४. संबंधित विभागीय उद्योग सह संचालक कार्यालयीन उद्योग उप संचालक - सदस्य सचिव.

सदर अनियमान्वये केंद्र शासनाने सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रमांना प्रोत्साहित करणे व विकास साधणे सदर उपक्रमांची निकोप वाढ होणे कामी आणि अनुषंगिक व आकस्मित प्रकरणी सुविधा उपलब्ध करून देणे आलेल्या आहेत. सदर अधिनियमाच्या कलम १८ (१) अन्वये सुक्ष्म व लघु उपक्रमांना देय असलेली प्रदाने/विलंब देणी (Outstanding dues) थकीत झाल्यास सदर बाबत सुकरता परिषदकडे याचिका दाखल करता येते. एकदा याचिका दाखल झाल्यानंतर संबंधित सुकरता परिषद संबंधित पुरवठादार सुक्ष्म/लघु उपक्रमास त्यांना देय असलेली थकीत देणीबाबत संबंधित अधिनियम/कायदे/नियम अंतर्गत कायदेशीर प्रक्रिया पूर्ण करून अर्धन्यायिक संस्थेच्या अधिकार कक्षेत निवाडा, निर्णय देण्यात येतो.

राज्यातील सुकरता परिषदांमध्ये दाखल झालेल्या प्रकरणांचा तपशील सोबत जोडला आहे.

उद्योग संचालनालय, नवीन प्रशासन भवन, मंत्रालयासमोर, मुंबई ४०० ०३२.

कर्ज वसुली

उद्योग संचालनालयातर्फे सुधारित बीज भांडवल योजनेतर्गत तसेच एसआय योजनेतर्गत वेळोवेळी कमी व्याजाने उद्याजकांना कर्ज देण्यात आलेली आहेत.

या योजनेतर्गत बँकेच्या कर्जासह बीज-भांडवल म्हणून वेळोवेळी कमी व्याजदराने कर्ज दिलेले आहे.

क्र.	योजनेचे नाव	माहिती
१.	सुधारित बीज-भांडवल योजना	सदर योजना सद्या Revised Seed Money Scheme Assistance to educated unemployed या नावाने कार्यरत असून त्या जिल्हास्तरावर राबविल्या जातात व वसुली जिल्हास्तरावरून केली जाते. तसेच या योजनेला कर लागू नाही.
२.	जिल्हा उद्योग केंद्र, कर्ज योजना	सदर योजना सद्या District Industries Centre (DIC) Loan Scheme या नावाने कार्यरत असून त्या जिल्हास्तरावर राबविल्या जातात व या योजनेची वसुली जिल्हास्तरावरूनच केली जाते. तसेच या योजनेला कर लागू नाही.
३.	१. ग्रामीण उद्योग केंद्र कर्ज योजना २. जुनी बीज भांडवल कर्ज योजना ३. खात्यामार्फत वाटलेली कर्ज ४. जिल्हा परिषद कर्ज योजना (एमआय योजनेतर्गत)	सदर योजना यापूर्वी जिल्हास्तरावर राबविल्या गेल्या होत्या. त्यापूर्वी अस्तित्वात होत्या मात्र त्या आता पुर्णपणे बंद झालेल्या आहेत. या योजनेची वसुली जिल्हास्तरावरून केली जाते. तसेच सदर वसुलीचे प्रमाण हे अत्यल्प आहे. सद्या या योजना नव्याने कार्यान्वित झालेल्या नाहीत व या योजनांना कर लागू नाही.

भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय
नागपूर

खनिकर्म विभाग प्रस्तावना

उद्योग विभागातील काही विषय वेगळे करून व्यापार व वाणिज्य विभाग १९९६ मध्ये निर्माण करण्यात आला होता. त्यानंतर उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्रमांक आयएलई. १४९७ / (४४३/९७) / प्रशासन-३, दिनांक २९ डिसेंबर १९९७ अन्वये खनिकर्म विषय, पदे व कर्मचारीवृंदासह त्या विभागाकडे हस्तांतरित करण्यात आला होता. प्रामुख्याने लघुउद्योग विकास महामंडळ, निर्यात प्रचालन, हस्तकला व खनिकर्म हे विषय व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म या नव्या विभागाला देण्यात आले होते. वस्तुतः सदर विषय मूलतः उद्योग विभागाचे होते. आयात-निर्यात हा विषय प्रामुख्याने भारतीय राज्यघटनेतील संघसूची एकमधील असल्याने तो विषय भारत सरकारच्या अखत्यारित येतो. त्यामुळे व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभागाचे स्वतंत्र अस्तित्व असण्याची गरज नाही. या बाबी तसेच अनावश्यक प्रशासकीय खर्चात कपात करण्याबाबत राज्य शासनाने हाती घेतलेल्या मोहिमेचा एक भाग म्हणून स्वतंत्र निर्माण करण्यात आलेला व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभाग उद्योग विभागात विलीन करण्याचा दिनांक १७ ऑक्टोबर २००१ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीत निर्णय घेण्यात आला.

या निर्णयाच्या अनुषंगाने व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभागातील खनिकर्मविषयक कामकाज हाताळणारे अधिकारी/ कर्मचारी, मत्ता, अर्थसंकल्पीय तरतूद इत्यादी, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाकडे शासन, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग निर्णय क्रमांक आयएलई. १४०२/ प्र.क्र. ८०/ प्रशासन - ३, दिनांक ७ फेब्रुवारी २००२ नुसार हस्तांतरित करण्यात आले आहे.

लिलाव प्रक्रिया २०२२-२३ :

खाण व खनिजे (विकसन व नियमन) सुधारणा अधिनियम, २०२१ व खनिज (लिलाव) नियम, २०२१ मधील तरतुदीनुसार खनिज सवलती ई-लिलावाद्वारे मंजूरीची कार्यवाही करण्यात येते. लिलाव प्रक्रियेसाठी **Transaction Analyser** म्हणून **SBI Capital Market Ltd.** यांची व **Auction Platform Provider** म्हणून **MSTC** यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे. या कार्यासाठी दोन राज्यस्तरीय समित्या गठित करण्यात आल्या आहे. ई-लिलावाच्या १ ते ८ फेऱ्या यशस्वीरित्या राबविण्यात आल्या असून त्यामध्ये २८ प्रमुख खनिज क्षेत्रांचे ई-लिलाव यशस्वीरित्या पार पडले आहेत. त्यामध्ये १८ खनिपट्टे व १० संयुक्त परवाने यांचा समावेश आहे. तसेच सद्यस्थितीत ९ व्या फेरीमध्ये एकूण ११ खनिज क्षेत्रे प्रस्तावित करण्यात आले असून ई-लिलावाची कार्यवाही सुरू आहे.

समग्र कार्यक्रम :

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्रमांक आयएलई. १४०२/प्र.क्र.८०/प्रशासन -३, दिनांक ७ फेब्रुवारी २००२ अन्वये व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभाग बंद करण्यात येऊन त्या विभागातील विषय उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाकडे हस्तांतरित झालेले आहेत.

भूगर्भातील खनिजे ही नैसर्गिक मूल्यवान संपत्ती असून कोळसा, चुनखडक, लोहखनिज, मँगनिज, कायनाईट, सिलीमनाईट, बॉक्साईट इत्यादी खनिज संपत्तीचे महाराष्ट्र राज्यामध्ये विपुल साठे आहेत. तथापि, त्यांचे सुयोग्यरीतीने उत्खनन करून खनिजावरील स्वामित्वधनाद्वारे (रॉयल्टी) राज्याच्या तिजोरीमध्ये महत्त्वाची भर पडण्याच्या दृष्टीने भारत सरकारच्या राष्ट्रीय खनिज धोरणाला सुसंगत राज्याचे **राज्य खनिज धोरण** तयार करण्यात येईल.

राज्यातील प्रमुख खनिज उत्खननाला प्रोत्साहन देण्याचे धोरण शासनाने स्वीकारले आहे. या धोरणाप्रमाणे राज्यात असलेला कोळसा, चुनखडक, लोहखनिज, मँगनिज, कायनाईट, सिलीमनाईट, बॉक्साईट इत्यादी प्रमुख खनिजे खाजगी क्षेत्रातून, राज्य किंवा केंद्र शासनाच्या अंगीकृत व्यवसायामार्फत उत्खननासाठी शासनाने गतिमान व प्रोत्साहनात्मक धोरण स्वीकारले आहे. त्यानुसार खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात आले आहेत :-

खाणकाम क्षेत्रात स्पर्धात्मक वातावरण निर्माण व्हावे व खनिज सवलत मंजुरीची प्रक्रिया अधिक पारदर्शक व वस्तुनिष्ठ करण्यासाठी केंद्र शासनाने माईन्स व मिनरल्स (डेव्हलपमेंट व रेग्युलेशन) अॅक्ट, १९५७ मध्ये आमूलाग्र बदल केले आहेत.

केंद्र शासनाचे खाण मंत्रालयाने खनिज सवलती मंजूर प्रक्रिया अधिकाधिक पारदर्शक करणेच्या हेतूने खाण व खनिजे (विकसन व विनियमन) अधिनियम, १९५७ मध्ये बदल करणेत आला असून याबाबत खाण व खनिजे (विकसन व विनियमन) सुधारणा अधिनियम, २०१५ दिनांक १२ जानेवारी २०१५ व सुधारणा अधिनियम, २०२१ दिनांक २८ मार्च २०२१ पासून अंमलात आणलेले आहेत. याद्वारे खनिज सवलती लिलाव पद्धतीचा अवलंब करून करावयाचा आहे. संचालनालयाने खनिज सवलती लिलावाद्वारे मंजूर करणेचे अनुषंगाने यथोचित कार्यवाही हाती घेतली. लिलाव प्रक्रियेद्वारे वाटप होणाऱ्या खनिज सवलतीपासून शासनास निश्चितच मोठा महसूल प्राप्त होण्यास मदत होईल.

खनिज सवलतीचे अर्जावर खाण व खनिजे (विकसन व विनियमन) अधिनियम, २०१५ व खनिज सवलत नियम, २०२१ मधील विहित पद्धतीनुसार कार्यवाही करण्यात येते.

मोठे/मध्यम व लघुउद्योजकांच्या गरजा लक्षांत घेऊन राज्यात नवीन गुंतवणूक होऊन रोजगार उपलब्ध होतील व खनिज संपत्तीचा पुरेपूर वापर होईल.

खनिकर्म क्षेत्रातील खाजगी उद्योजकांचा सहभाग वाढवण्यासाठी संचालक भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयाद्वारे पूर्वक्षेपण करण्यात आलेल्या क्षेत्रासंदर्भातील तांत्रिक अहवाल उद्योजकांना सवलतीच्या दराने पुरविले जातात.

खनिजाचे पूर्वक्षेपण व खनिज प्रशासन अशी कार्ये संचालक भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयाच्याद्वारे पार पाडण्यात येतात. एच २५०५—३२अ

भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालय:

राज्यातील भूविज्ञान व खनिकर्म या विषयाचे काम पाहण्यासाठी भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालय अस्तित्वात आहे. मंत्रालयीनस्तरावर १९७३ पासून गौण खनिजाचे कामकाज महसूल विभागामार्फत पाहिले जात आहे. मंत्रालयीन स्तरावरील खनिज विभाग हा दिनांक १ जानेवारी १९९८ पासून व्यापार व वाणिज्य विभागाकडे विशेष बाब म्हणून सोपविण्यात आला. तदनंतर दिनांक ७ फेब्रुवारी २००२ चे शासन निर्णयानुसार खनिकर्म विभाग पुनःश्च उद्योग विभागाकडे वर्ग करण्यात आला.

ह्या संचालनालयास ज्या कार्यक्रमाकरिता निधी उपलब्ध करून देण्यात आला आहे ती कामे या संचालनालयाच्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकात समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत. भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयाला जी अनुदाने देण्यात आलेली आहेत त्या सर्वांचे लेखे या कार्यक्रम अंदाजपत्रकात दिले आहेत. या संचालनालयाद्वारे राबविण्यात येणाऱ्या सर्व योजना राज्य पातळीवरील असून जिल्हास्तरावरील कोणतीही योजना नाही.

महाराष्ट्र राज्याचा बराच मोठा भाग लाव्हारसामुळे तयार झालेल्या पठाराचा असून तो दख्खनचे पठार म्हणून ओळखला जातो. या पठारात आर्थिकदृष्ट्या किफायतशीर ठरणाऱ्या बॉक्साईट, अगोट व थोड्या प्रमाणात चुनखडी ही खनिजे वगळता इतर खनिजे नाहीत. महाराष्ट्राच्या एकूण ३,०७,७१३ चौरस किलोमीटर क्षेत्रापैकी फक्त ५८,२७६ चौरस किलोमीटर क्षेत्र (१९ टक्के क्षेत्र) खनिज संपत्तीचा शोध घेण्याच्या दृष्टीने महत्त्वाचे आहे. खनिज संपत्तीचा शोध घेण्याच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या क्षेत्रापैकी ६० टक्के क्षेत्र नागपूर विभागात, २० टक्के क्षेत्र कोकण विभागात, ९ टक्के क्षेत्र पुणे विभागात, ५ टक्के क्षेत्र औरंगाबाद विभागात, १० टक्के क्षेत्र अमरावती विभागात आणि २ टक्के क्षेत्र नाशिक विभागात येते. नागपूर, भंडारा, चंद्रपूर, गडचिरोली, यवतमाळ, रायगड, कोल्हापूर, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, सातारा आणि ठाणे ह्या जिल्ह्यांत महाराष्ट्रातील प्रमुख खनिजे एकवटली आहेत.

महाराष्ट्रात सापडणाऱ्या महत्त्वाच्या खनिजात दगडी कोळसा, डोलोमाईट लोहखनिज, मँगनिज, सिलिका, वाळू, अ बॉक्साईट, चुनखडक, कायनाईट आणि सिलीमनाईट यांचा अंतर्भाव होतो. याशिवाय बेराईट इल्मेनाईट माती, फेल्सपार तांबे, क्रोमाईट, अभ्रक, सोपस्टोन ग्रॅफाईट, फ्लोराईट, जस्त, टंगस्टन वगैरे खनिजे सापडतात.

केंद्र शासनाने खाण मंत्रालयाने दिनांक १० फेब्रुवारी २०१५ रोजीचे अधिसूचनेद्वारे ३१ अतिरिक्त खनिजे "गौण खनिजे" म्हणून घोषित केलेली आहेत. यामध्ये महाराष्ट्रात आढळत असलेल्या अगोट, डोलोमाईट, फायरक्ले, पायरोफिलाईट, लॅटेराईट, क्वार्ट्झ, क्वार्ट्झाईट, सिलीका सॅन्ड, कोरंडम, फेल्स्पार इ. चा प्रामुख्याने अंतर्भाव आहे.

संचालनालयाने मार्च २०२२ पर्यंत ७०७९९.८७ चौरस कि.मी. क्षेत्राची भूवैज्ञानीय पाहणी व ९२६२७७.६० मीटर आवेधन पूर्ण केलेले आहे. परिणामस्वरूप विविध खनिजांचे एकूण ७२८६४९२.६६५ दशलक्ष टन साठे अंदाजित करणे शक्य झाले वरील अंदाजित साठ्यांमध्ये चंद्रपूर, नागपूर, यवतमाळ व वर्धा जिल्हा कोळशाचे १३७५७.९४ दशलक्ष टन व २८५३.३१० दशलक्ष टन चुनखडक चंद्रपूर, गडचिरोली, यवतमाळ आणि नांदेड जिल्ह्यात, ६६ दशलक्ष टन डोलोमाईट, नागपूर, यवतमाळ आणि गडचिरोली जिल्ह्यात २१ दशलक्ष टन मँगनिज, नागपूर, भंडारा आणि

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात, १२६ दशलक्ष टन बॉक्साईट, कोल्हापूर, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, सातारा आणि पालघर जिल्ह्यात २.६१ दशलक्ष टन कायनाईट सिलिमनाईट भंडारा जिल्ह्यात, ६१.३५७ दशलक्ष टन सिलीका वाळू सिंधुदुर्ग आणि रत्नागिरी जिल्ह्यात, २० दशलक्ष टन टंगस्टन नागपूर जिल्ह्यात ४ दशलक्ष टन इलमेनाईट रत्नागिरी जिल्ह्यात, ०.९४ दशलक्ष टन फेल्सपार, सिंधुदुर्ग आणि गडचिरोली जिल्ह्यात, ०.६६ दशलक्ष टन क्रोमाईट नागपूर, भंडारा, चंद्रपूर आणि सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात, ३.७८ दशलक्ष टन ग्रेफाईट सिंधुदुर्ग आणि पालघर जिल्ह्यात, १.२ दशलक्ष टन फ्लूराईट चंद्रपूर जिल्ह्यात, ७.७० दशलक्ष टन तांबे चंद्रपूर आणि नागपूर जिल्ह्यात, ०.१७ दशलक्ष टन सोने, नागपूर जिल्ह्यात, समाविष्ट आहे.

भूवैज्ञानीय सर्वेक्षण व खनिजांचा शोध घेऊन केलेला खनिजांच्या साठ्यांचा वाजवी अंदाज यांचा परिणाम महाराष्ट्राच्या अर्थकारणावर तीन प्रकारे झालेला दिसतो.—(अ) महाराष्ट्राच्या खनिज उत्पादनात वाढ,(ब) खनिज महसुलात झालेली वाढ, (क) खनिजावर आधारलेले उद्योग, तसेच भविष्यात जास्त उद्योग स्थापन होण्याची शक्यता, भूवैज्ञानीय सर्वेक्षण आणि खनिजांचा शोध व यानुसार अंदाजित केलेले खनिज उपलब्धी यांचा महाराष्ट्राच्या अर्थकारणावर झालेला परिणाम पुढे दिल्याप्रमाणे आहे :-

(अ) खनिज उत्पादनावरील प्रभाव.—खनिज संपत्तीच्या साठ्यांच्या व्यक्त केलेल्या अंदाजामुळे खनिज उत्पादनाला वेग मिळाला व तदनुसार खनिज महसुलात वाढ झाली. १९६० या वर्षात ५१५.८० लक्ष रुपये किमतीचे १४,७०,६७३ टन उत्पादन झाले होते. हे उत्पादन २०२१-२०२२ साली २५७८९७५० टन झाले असून त्याची किंमत ११६२०८९.३२ लक्ष रुपये आहे. मागील काही वर्षांत कोळशाचे उत्पादन सतत वाढत आहे. सन १९७१ मधील २०.८४ लक्ष टन उत्पादन सन २०२१-२०२२ मध्ये ५६५.२१ लक्ष टनापर्यंत वाढले. चुनखडकाची वाढती मागणी विचारात घेता चुनखडकाचे उत्पादनात सतत वाढ होत आहे. चुनखडकाचे उत्पादन सन १९७१ मध्ये ३.६१ लक्ष टन होते. ते सन २०२१-२०२२ मध्ये १५०.८९ लक्ष टन झाले. मँगनीजचे उत्पादन १९७१ मध्ये २.०८ लक्ष टन होते. सन २०२१-२०२२ मध्ये ११.२८ लक्ष टन झाले. कच्च्या लोखंडाचे उत्पादन सन १९७१ मधील ६.१२ लक्ष टनाच्या तुलनेत सन २०२१-२०२२ मध्ये २२.६४ लक्ष टन झाले. डोलोमाईटचे उत्पादन १९७१ मध्ये ०.०५ लक्ष टन होते. सन २०२०-२०२१ मध्ये ६.०६ लक्ष टन झाले. सिलीका रेतीचे उत्पादन सन २००८-२००९ मध्ये ३.२२ लक्ष टनांच्या तुलनेत सन २०२०-२०२१ मध्ये ८.४१ लक्ष टन झाले. आणि सन २०२०-२०२१ मध्ये चुनखडक उत्पादन १३५८१६१८ मेट्रीकटन, मँगनीज उत्पादन १०४२३२३ मेट्रीक टन व कोळसा उत्पादन. ४७४.३५ लक्ष टन झाले आहे. तसेच कायनाईट, सिलीमनाईट, पांढरी माती व इतर खनिजांचे उत्पादनात बरीच घट झालेली दिसते. कारण बहुतांश खनिजपट्टांचा काही भाग वन विभागात येत असल्यामुळे वनसंवर्धन अधिनियम, १९८० च्या तरतुदीप्रमाणे वन जमिनीत खनिकाम करण्यात परवानगी केंद्र शासनाकडून न प्राप्त केल्याने असे सर्व खनिजपट्ट्यांत खनिज उत्पादनावर उत्पादन बंद करण्यात आले आहेत. याचा परिणाम खनिज उत्पादनावर झालेला आहे. यास्तव कायनाईट, सिलीमनाईट, पांढरी माती इत्यादी खनिजांचे उत्पादन कमी झाले आहे.

कोळशाच्या उत्पादनात वृद्धी होण्याचे प्रमुख कारण म्हणजे वेस्टर्न कोल फिल्ड्स ह्या संस्थेने उमरेड, सिलेवाडा, पिंपळा, मांजरी, राजुरा, बेलोरा, दुर्गापूर, रयतवारी इत्यादी ठिकाणी खाणी सुरू केल्या, हे होय.

चुनखडी व डोलोमाईट यांच्या उत्पादनात, चंद्रपूर जिल्ह्यात ए.सी.सी.कंपनीने घुगुस येथे, लार्सन व टुब्रो कंपनीने अवारपूर येथे, माणिकगड सिमेंट कंपनीने गडचिंदूर येथे व गुजराथ अंबुजा सिमेंट कंपनीने उपरवाही येथे उभारलेले सिमेंट प्रकल्प, तसेच महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळाने यवतमाळ जिल्ह्यातील गौराळा येथे सुरू केलेली चुनखडीची व नागपूर जिल्ह्यातील पटगोवारी येथे सुरू केलेली डोलोमाईटची खाण ह्यामुळे वाढ होऊ शकली. मुंबई, कोल्हापूर व इतर ठिकाणी ओतकाम (Foundary) उपक्रामामुळे राज्यात सिलीका वाळूस चांगली बाजारपेठ उपलब्ध झाली आहे. त्याचप्रमाणे खाणकाम उद्योगात वाढ झाल्यामुळे निरनिराळ्या प्रकारच्या मजुरांना रोजगाराची संधी मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध झाली आहे. खाणीवर काम करणाऱ्या रोजंदारीची सरासरी संख्या जी १९६१ मध्ये १५,४३९ होती ती २०२१-२०२२ मध्ये जवळजवळ ४७५४१ पर्यंत आहे.

(ब) खनिज महसूल.—खनिज उत्पादनाच्या वाढीमुळे खनिकर्म महसुलातही गेल्या वर्षात उत्तरोत्तर वृद्धी झाल्याचे दिसून आले आहे. १९६०-६१ या वर्षात प्रधान व गौण खनिजापासून झालेला महसूल ३८.८८ लक्ष रुपये इतका होता. २०२१-२०२२ या कालावधीत तो सर्वात जास्त म्हणजे ५११३४१.०० लक्ष रुपयांपर्यंत पोहचला. राज्यात भूविज्ञान व खनिकर्म सर्वेक्षणाच्या झालेल्या कामाचा अपेक्षित परिणाम खनिजाच्या उत्पादन वाढीवर तसेच महसूल वाढीवर निश्चितपणे सतत होईल अशी अपेक्षा आहे.

(क) खनिज संपत्तीच्या विकासाचा खनिज संपत्तीवर आधारित उद्योगावर झालेला प्रभाव.—खनिज पदार्थ औद्योगिकीकरणाचा कणा म्हणता येईल. खनिज संपत्तीचा विकास आणि खनिज संपत्तीवर आधारलेले उद्योग हे देशाच्या अर्थव्यवस्थेत महत्त्वाचे काम बजावतात. खनिजाचे अन्वेषण हे संचालनालयाचे अविरत कार्य आहे. सर्वेक्षणाद्वारा निघालेले निष्कर्ष महाराष्ट्राच्या खनिज संपत्तीवर भर टाकीत आहेत. या संचालनालयाने केलेल्या भूविज्ञान पाहणीच्या व सर्वेक्षणाच्या अधिक प्रयत्नामुळे महाराष्ट्र राज्याला खनिजांवर आधारित उद्योग स्थापण्यावर तसेच, उद्योगाचे बाबतीत नियोजन या दोन्ही क्षेत्रात भरीव प्रगती करणे शक्य झाले. राज्यात आतापर्यंत उभारण्यात आलेल्या व यापुढे उभारण्याची शक्यता असलेल्या उद्योगांची माहिती पुढील विवरणात दिलेली आहे.

राज्यातील खनिजावर प्रस्थापित झालेले उद्योग

१. कोळसा.—(अ) नॅशनल कोल डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशनने आणि मे. वेस्टर्न कोल फिल्ड्स लिमिटेड यांनी राज्यातील नागपूर, चंद्रपूर व यवतमाळ जिल्ह्यात खाणी सुरू केल्या आहेत.

(ब) राज्यातील कोळसा खाणीचे उत्पादन जे १९६० साली ७.९४ लक्ष टन होते ते सन २०२१-२०२२ मध्ये ५६५.२१ लक्ष टन झाले.

(क) नागपूर जिल्ह्यातील कोराडी येथे १,०८० मेगावॅट वीज निर्मितीची क्षमता असणारे औष्णिक विद्युत केंद्र प्रस्थापित झाले.

(ड) चंद्रपूर जिल्ह्यातील दुर्गापूर येथे ३००० मेगावॅट क्षमतेचे एक महाऔष्णिक विद्युत केंद्र स्थापन करण्यात आले. या केंद्राचा ८४० मेगावॅट (४२१०) क्षमतेचा पहिला व दुसरा टप्पा १९८६ पासून कार्यान्वित झाला. या व्यतिरिक्त जळगाव, अकोला, नाशिक व बीड जिल्ह्यात विद्युत केंद्र प्रस्थापित झाले आहेत. चंद्रपूर व यवतमाळ जिल्ह्यात कोळसा शुद्धीकरण (Coal Washeries) सयंत्रे स्थापित करण्यात आल्या

आहेत. जिल्ह्यात होणाऱ्या कोळसा उत्पादनाची शुद्धीकरणामुळे कोळसा मूल्यात वाढ झाली आहे. तसेच परिसरात रोजगार देखील उपलब्ध झाला आहे.

२. चुनखडक.—(१) यवतमाळ जिल्ह्यातील सिंदोला-परमडोह येथील चुनखडीच्या विपुल साठ्यामुळे चुनखडीद्वारा सिमेंट निर्माण करणारा ३० लक्ष टन प्रतिवर्ष क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प, चंद्रपूर जिल्ह्यातील घुग्गुस येथे मे. ए.सी.सी. कंपनीद्वारे प्रस्थापित करण्यात आलेला आहे.

(२) चंद्रपूर जिल्ह्यातील आवरपूर-बाकडी येथील चुनखडकांच्या साठ्यावर आधारित मे. लार्सन व टुब्रो लिमिटेड, मुंबई यांनी वार्षिक ३.०० दशलक्ष टन क्षमतेचा एक सिमेंट प्रकल्प स्थापन केला आहे. सिमेंट उत्पादन १९८३ पासून सुरू झाले आहे.

(३) चंद्रपूर जिल्ह्यातील गडचांदूर येथे मे. माणिकगड सिमेंट कंपनीने २.५ दशलक्ष टन क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प स्थापन केला आहे. डिसेंबर, १९८५ पासून सिमेंटच्या उत्पादनास सुरुवात झाली आहे.

(४) चंद्रपूर जिल्ह्यामध्ये उपरवाही (तालुका कोरपना) येथे मेसर्स गुजराथ अंबुजा सिमेंट्स यांनी प्रतिवर्षी ३० लाख टन क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प उभारला आहे.

(५) चंद्रपूर जिल्ह्यामध्ये नारंडा येथे मुरली इंडस्ट्रीज यांनी प्रतिवर्ष ३.०० दशलक्ष मेट्रीक टन क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प उभारला आहे.

३. बॉक्साईट.—(१) इंडियन अॅल्युमिनियम कंपनीने कोल्हापूर जिल्ह्यातील बॉक्साईटचे साठ्यावर बेळगाव येथे प्रतिवर्षी ७३,००० टन अॅल्युमिनियमचे उत्पादन क्षमता असलेला प्रकल्प प्रस्थापित केला.

(२) याच कंपनीने मुंबईजवळील कलवा येथे अॅल्युमिनियम शीट फॅब्रिकेशन व फाईल रोलिंग मिल प्रकल्प स्थापन केला.

राज्यातील रत्नागिरी, रायगड व कोल्हापूर जिल्ह्यातून बॉक्साईट विदेशात निर्यात केली जाते.

४. कायनाईट-सिलीमनाईट.—राज्यात कायनाईट व सिलीमनाईट खनिज कार्य सुरू झाले. त्यामुळे नागपूर आणि चंद्रपूर येथे रिफॅक्टरी युनिटे स्थापन करण्यास मदत झाली.

५. लोहखनिज.—(१) चंद्रपूर, गोंदिया व गडचिरोली जिल्ह्यांतील लोहखनिजांच्या साठ्यावर आधारित इंटीग्रेटेड मध्यम क्षमतेचा पोलाद निर्मितीचा प्रकल्प सनफ्लॅग लोह व पोलाद कंपनी लिमिटेड तर्फे भंडारा जिल्ह्यात स्थापन करण्यात आला आहे. या प्रकल्पाची माईलड अलाय व स्टील रोलड प्रॉडक्टची वार्षिक क्षमता २.०० लाख टन आहे. स्टील उत्पादन जानेवारी, १९८९ पासून सुरू आहे. या व्यतिरिक्त चंद्रपूर जिल्ह्यात मे. लॉईडस मेटालिक्स अॅण्ड स्टिल, मे. गुप्ता मेटालिक्स, मे. गोपानी आर्यन व पॉवर इंडिया प्रा.लि., ग्रेस इंडस्ट्रीज, चमन मेटॅलिक प्रा. लि. व श्री सिद्धबली इस्पात लि. यांनी स्पॉन्ज आर्यन निर्मिती प्रकल्प, नागपूर जिल्ह्यात मे. इस्पात इंडस्ट्रीज लि. यांनी स्टील शीट रोलचा प्रकल्प व श्री चितेश्वर स्टील यांनी स्पॉन्ज आर्यन निर्मिती प्रकल्प व श्री विरांगणा स्टील लि. यांनी स्पॉन्ज आर्यन प्रकल्प प्रस्थापित केले आहेत.

(२) सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील लोह खनिजाच्या उत्पादनात स्पृहनीय प्रगती झाली आहे.

(३) वर्धा जिल्ह्यात मे. लॉयड स्टील लि., भूगाव येथे १.२० लाख टन वार्षिक क्षमतेचा लोह प्रकल्प स्थापन झाला असून उत्पादन १९९५ पासून सुरू झाले आहे.

६. सिलीका वाळू.— पुणे-मुंबई परिसरातील फाऊंड्री, ग्लास व सिलीकेट उद्योगांमध्ये रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील सिलीका वाळू खनिजांचा वापर होत आहे.

७. मॅंगनिज.—(१) चंद्रपूर जिल्ह्यात महाराष्ट्र इलेक्ट्रोस्मेल्ट यांच्या प्रतिवर्षी ५०,००० टन क्षमतेच्या फेरो मॅंगनिज प्रस्थापित प्रकल्पाशिवाय मे. युनिफेरो इन्टरनेशनल, मे. युनिव्हर्सल फेरा अलाईड केमिकल्स लिमिटेड व मे. फेरो अलाईड कॉर्पोरेशन लिमिटेड या कंपन्यांकडून प्रतिवर्षी प्रत्येकी ६०,००० टन क्षमतेचे फेरोमॅंगनिज प्रकल्प प्रस्थापित करण्यात आला आहे.

मॅंगनिज धतुक सुम्मके उपयोगात आणण्याकरिता एक सिटरिंग प्रकल्प पॅरामाऊंट सिन्टर्स प्रा. लि. (महाराष्ट्र इलेक्ट्रोस्मेल्टचे दुय्यम एकक) यांनी चंद्रपूर येथे प्रस्थापित केले आहे. या प्रकल्पात दरवर्षाला १५,००० टन मॅंगनिज सिंटर तयार होते, जे महाराष्ट्र इलेक्ट्रोस्मेल्ट द्वारा फेरो मॅंगनिज उत्पादनास वापरले जाते.

(२) मॅंगनिज ओअर (इंडिया) भंडारा जिल्ह्यातील डोंगरी बुझुर्ग येथे ७०० टन वार्षिक क्षमतेच्या इलेक्ट्रॉलॅटीक मॅंगनिज डाय ऑक्साईड प्रकल्प उभारण्यात आला असून या प्रकल्पात ऑक्टोबर, १९९१ पासून उत्पादन सुरू झाले आहे. मॅंगनिज डाय ऑक्साईडचे उत्पादन करणारे छोटे उद्योग भंडारा व नागपूर जिल्ह्यात मोठ्या प्रमाणात स्थापित झाले आहेत. मॅंगनिज डाय ऑक्साईडचे परराज्यात व विदेशात निर्यात केली जाते. त्यामुळे स्वामित्वधना व्यतिरिक्त उत्पादन शुल्क व परकीय चलनात लक्षणीय वाढ झाली आहे.

८. क्वार्ट्ज.— भंडारा जिल्ह्यात मे. युनिफेरो इन्टरनेशनल व मे. युनिव्हर्सल फेरो अॅण्ड अलाईड केमिकल्स लिमिटेडद्वारे प्रतिवर्षी ४५,००० व १५,००० टन क्षमतेचे असे एकूण दोन सिलीको मॅंगनिज प्रकल्प प्रस्थापित करण्यात आले आहेत.

कोळसा खंडाची सद्यःस्थिती

मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांनी दिनांक २४ सप्टेंबर २०१४ च्या आदेशाद्वारे मंत्रालयाद्वारे सर्व राज्यांमध्ये करणेत आलेली कोळसा खंडाचे आबंटन अवैध घोषित करून रद्द केलेले आहे.

केंद्र शासनाचे कोळसा मंत्रालयाने वर्ष २०१५ मध्ये खालील नमूद कंपन्यांना चंद्रपूर व यवतमाळ जिल्ह्यांत, स्वतःचे उपयोगासाठी कोळसा उत्खनन करण्याकरिता कोळसा खंड आबंटीत केलेले आहे. :-

अनुक्रमांक	कोळसा खंडाचे नाव	Allottee	Acution Amount (Per tonne)
(१)	(२)	(३)	(४)
१	बेळगाव कोल माईन्स	मे. सनफ्लॅग आयर्न अॅण्ड स्टील कं. लि.	१७८५
२	बरांज-१ ते ४ किलोनी, मनोरादीप	कर्नाटका पॉवर कार्पोरेशन लि.	Govt. Company
३	मार्की मांगली-३	बी. एस. इस्पात लि.	९१८
४	नेरड मालेगाव	इंद्रजीत पॉवर प्रा. लि.	६६०
५	मार्की-मांगली-१	टॉपवर्थ ऊर्जा अॅण्ड मेटल्स लि.	७१५
६	मजरा	मे. जे. पी. सिमेंट	१२५०

तसेच चंद्रपूर व यवतमाळ जिल्ह्यातील खालील दोन कंपन्यांना व्यापारी उपयोगासाठी कोळसा उत्खनन करण्याकरिता कोळसा खंड कोळसा मंत्रालयाने वर्ष २०२० मध्ये आबंटीत केलेले आहे. :-

अनुक्रमांक	कोळसा खंडाचे नाव	Allottee	Acution Amount (Per tonne)
(१)	(२)	(३)	(४)
७	टाकळी जिना बेलोरा	मे. अरबिंदो रिअॅलीटी अॅन्ड इन्फ्रास्ट्रक्चर प्रा. लि.	.....
८	मार्की सांगली-II	मे. याज्ञदानी इण्टरनॅशनल प्रा. लि.	.....
९	गोंडखॅरी	मे. अदानी पॉवर महाराष्ट्रा लि.	.....
१०	भिवकुंड	सनफ्लॅग आयर्न अॅन्ड स्टील कंपनी लि.	.....

तक्ता क्रमांक १-चालू		तक्ता क्रमांक १-समाप्त	
खनिजे	उद्योगधंदे	खनिजे	उद्योगधंदे
(१)	(२)	(१)	(२)
२. चुनखडक	चंद्रपूर जिल्ह्यातील राजुरा तालुक्यातील पिंपळगाव-लखमापूर चांदूर थुत्रा क्षेत्रातील चुनखडक साठ्यावर आधारित एक सिमेंट प्रकल्प मे. गुजराथ अंबुजा सिमेंट कंपनीद्वारे स्थापन केला असून उत्पादनास सुरुवात झालेली आहे. चंद्रपूर जिल्ह्यातील चेडवई भागात व गडचिरोली जिल्ह्यातील देवलमारी-काटेपली भागात चुनखडकावर आधारित दोन सिमेंट प्रकल्प निकट भविष्यात स्थापन होण्याची संभावना आहे. यवतमाळ जिल्ह्यातील मुकुटवन, चनाका आदी चुनखडक साठ्याचे आधारावर पाटणबोरी येथे ७५० टन प्रतिदिन क्षमतेचे दोन सिमेंट प्रकल्प निकट भविष्यात स्थापन होण्याची शक्यता आहे.	४. लोखंड	३.५ दशलक्ष टन उत्पादन क्षमतेचा चंद्रपूर व गडचिरोली जिल्ह्यातील सुरजागड व आसपासच्या क्षेत्रातील लोखंडाच्या साठ्यावर आधारित इंटीग्रेटेड प्रकल्प उभारण्यात येण्याची शक्यता आहे.
३. बॉक्साईट	कोल्हापूर जिल्ह्यातील बॉक्साईट साठ्यावर आधारित खाजगी कंपन्यांद्वारे खाणकाम व इतर उद्योग निकट भविष्यात स्थापन होण्याची संभावना आहे.	५. माती (क्ले)	नागपूर जिल्ह्यातील बाजारगाव आणि चंद्रपूर जिल्ह्यातील कोठारी व इतर भागातील माती साठ्यावर (क्लेज) आधारित ह्या भागात रिफॅक्टरी युनिट स्थापण्याची संभावना आहे.
		६. क्रोमाईट	नागपूर जिल्ह्यातील टाका भागात व चंद्रपूर जिल्ह्यातील बल्लारपूर-पिटेचुवा भागात आढळलेल्या क्रोमाईटमुळे या जिल्ह्यांमध्ये क्रोमाईट खाण उद्योगासाठी नवीन क्षेत्र उपलब्ध होण्याची शक्यता आहे.

यावरून असे दिसून येईल की, भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालयाद्वारे विविध प्रकारच्या व मोठ्या प्रमाणावर केलेल्या खनिज संपत्तीच्या संशोधनामुळे वर उल्लेखिलेले खनिज संपत्तीवर आधारलेले उद्योग महाराष्ट्र शासनास स्थापन करणे व अशा खनिज संपत्तीवर आधारलेल्या उद्योगांची योजना तयार करणे शक्य झाले. तथापि, राज्यातील खनिज संपत्तीचे सर्वेक्षणाच्या क्षेत्रात बरेच काम होणे बाकी आहे. ह्यामुळे पुढील काळात खनिज संशोधनाच्या कामाचा विस्तार वाढवून राज्यातील जास्तीत जास्त क्षेत्राची ह्या दृष्टीने पाहणी करणे आवश्यक आहे. राज्याची, त्याचप्रमाणे देशाची द्रुतगतीने औद्योगिकीकरण व आर्थिक मजबुती प्राप्त करण्यास हे कार्य सहाय्यभूत होईल.

संचालनालयाच्या कार्यक्रमाच्या वर्गीकरणाच्या आधारावर खालीलप्रमाणे योजना राबविण्यात येतात, त्याबाबत माहिती या प्रकाशनात दिलेली आहे :—

- (१) संचालन व प्रशासन
- (२) खनिज समन्वेषण
- (३) संशोधन.

भू-विज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयाच्या कामाचे सर्वकष विवेचन प्रस्तावनेमध्ये करण्यात आलेले आहेत. खनिज समन्वेषण कार्यक्रमाच्या एकंदर कामाच्या पद्धती पाहता त्याबाबत प्रमाणके व मानके ठरविणे सध्या शक्य नाही. तथापि, कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे उद्देश लक्षात घेऊन, खनिज समन्वेषण कार्यक्रमाबाबतचे फॉर्मॅट्स सुधारित करण्याचे प्रयत्न करण्यात येत आहेत.

विवरणपत्र ' अ '

STATEMENT ' A '

२०२२-२०२३ च्या एकूण अर्थसंकल्पीय तरतुदींचा प्रधान शीर्षवार व कार्यक्रमनिहाय तपशील

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2022-2023

(रुपये हजारांत/Rs. in thousands)

अनुक्रमांक (1)	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२ Actuals, 2021-2022			अर्थसंकल्प २०२२-२०२३ Budget Estimates, 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimates, 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates, 2023-2024			Name of Programme (14)	
	अनिवार्य Non-Plan (2)	कार्यक्रम Plan (3)	एकूण Total (4)	अनिवार्य Non-Plan (5)	कार्यक्रम Plan (6)	एकूण Total (7)	अनिवार्य Non-Plan (8)	कार्यक्रम Plan (9)	एकूण Total (10)	अनिवार्य Non-Plan (11)	कार्यक्रम Plan (12)	एकूण Total (13)		
	२८५३, अलोह खनिकर्म व धातुशास्त्रीय उद्योग—													
००१, संचालन व प्रशासन	दत्तमत 8,92,98	...	8,92,98	11,93,16	...	11,93,16	11,93,16	...	11,93,16	10,81,11	...	10,81,11	Voted	Direction and Administration
००४, संशोधन व विकास	दत्तमत 18,29	...	18,29	31,13	...	31,13	31,13	...	31,13	35,56	...	35,56	Voted	Research and Development
	भारित	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Charged	
१०२, खनिज समन्वेषण	दत्तमत 15,70,13	...	15,70,13	23,98,87	...	23,98,87	23,98,87	...	23,98,87	25,77,68	...	25,77,68	Voted	Mineral Exploration
	भारित	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Charged	
७९२, राखीव निधीकडे हस्तांतरण	दत्तमत	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Voted	792, Transfer to Reserve Fund
	भारित	...	...	...	1	...	1	...	1	1	...	1	Charged	
एकूण	भारित	...	...	...	...	...	1	...	1	1	...	1	Voted	Major Head Total
	दत्तमत 24,81,40	...	24,81,40	36,23,17	...	36,23,17	36,23,17	...	36,23,17	36,94,36	...	36,94,36	Charged	
एकूण बेरीज	...	...	...	36,23,17	...	36,23,17	36,23,17	...	36,23,17	36,94,36	...	36,94,36	..	Grand Total

तक्ता / TABLE

(रुपये हजारोंत / Rs. in thousands)

(दोन) आर्थिक गरजा : (II) Financial Requirements

वर्गीकरण (1)	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२ Actuals, 2021-2022			अर्थसंकल्प २०२२-२०२३ Budget Estimates, 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimates, 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates, 2023-2024			Classification (14)
	अनिवार्य Non-Plan (2)	कार्यक्रम Plan (3)	एकूण Total (4)	अनिवार्य Non-Plan (5)	कार्यक्रम Plan (6)	एकूण Total (7)	अनिवार्य Non-Plan (8)	कार्यक्रम Plan (9)	एकूण Total (10)	अनिवार्य Non-Plan (11)	कार्यक्रम Plan (12)	एकूण Total (13)	
००१, संचालन व प्रशासन													001, Direction and Administration
(००) (०१) भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय (2853 00 16)-दत्तमत													(00)(01) Directorate of Geology and Mining (2853 00 16)-Voted
०१, वेतन	8,60,97	...	8,60,97	11,22,34	...	11,22,34	11,22,34	...	11,22,34	9,92,61	...	9,92,61	Salaries
०३, अतिकालीक भत्ता	13	...	13	1,84	...	1,84	1,84	...	1,84	2,00	...	2,00	Overtime Allowance
०६, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	2,85	...	2,85	4,50	...	4,50	4,50	...	4,50	7,00	...	7,00	Telephone, Electricity and Water Charges
१०, कंत्राटी	...	...	...	88	...	88	88	...	88	...	...	...	Contract
११, देशांतर्गत प्रवास खर्च	1,24	...	1,24	8,00	...	8,00	8,00	...	8,00	8,00	...	8,00	Domestic Travel Expenses
१३, कार्यालयीन खर्च	26,43	...	26,43	34,92	...	34,92	34,92	...	34,92	40,00	...	40,00	Office Expenses
१४, भाडेपट्टी व कर	...	...	...	50	...	50	50	...	50	50	...	50	Rent, Rates and Taxes
१७, संगणक खर्च	1,36	...	1,36	2,30	...	2,30	2,30	...	2,30	5,00	...	5,00	Computer Expenses
२४, पेट्रोल, तेल व वंगण	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Petrol, Oil and Lubricant
२६, जाहिरात व प्रसिद्धी	...	...	...	15,00	...	15,00	15,00	...	15,00	20,00	...	20,00	Advertising and Publicity
२८, व्यावसायिक व विशेष सेवा	...	...	...	2,00	...	2,00	2,00	...	2,00	1,00	...	1,00	Professional and Special Services
५०, इतर खर्च	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Other Charges
५१, मोटार वाहने	...	...	...	88	...	88	88	...	88	5,00	...	5,00	Motor Vehicles
५२, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Machinery and Equipments
दत्तमत एकूण - ००१	भारित	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Charged
	दत्तमत	8,92,98	...	8,92,98	11,93,16	...	11,93,16	11,93,16	...	11,93,16	10,81,11	...	10,81,11

तक्ता / TABLE — चालू

(रुपये हजारांत / Rs. in thousands)

(दोन) आर्थिक गरजा : (II) Financial Requirements.—

वर्गीकरण (1)	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२ Actuals, 2021-2022			अर्थसंकल्प २०२२-२०२३ Budget Estimates, 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimates, 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates, 2023-2024			Classification (14)
	अनिवार्य	कार्यक्रम	एकूण	अनिवार्य	कार्यक्रम	एकूण	अनिवार्य	कार्यक्रम	एकूण	अनिवार्य	कार्यक्रम	एकूण	
	Non-Plan (2)	Plan (3)	Total (4)	Non-Plan (5)	Plan (6)	Total (7)	Non-Plan (8)	Plan (9)	Total (10)	Non-Plan (11)	Plan (12)	Total (13)	
००४, संशोधन व विकास (००) (०१) विभागीय प्रयोगशाळेद्वारा विश्लेषात्मक संशोधन (२८५३ ०० २५)-दत्तमत													004, Research and Development (00) (01) Analytical Research by Departmental Laboratory (2853 00 25)—Voted
०१, वेतन ..	17,31	...	17,31	28,77	...	28,77	28,77	...	28,77	32,66	...	32,66	01, Salaries
०६, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क ..	26	...	26	1,00	...	1,00	1,00	...	1,00	1,50	...	1,50	06, Telephone, Electricity and Water Charges
१०, कंत्राटी ..	...	...	...	1	...	1	1	...	1	...	...	...	10, Contract
१३, कार्यालयीन खर्च ..	72	...	72	85	...	85	85	...	85	90	...	90	13, Office Expenses
२७, लहान बांधकामे ..	...	...	...	50	...	50	50	...	50	50	...	50	27, Maintenance Work
एकूण - ००४ दत्तमत													Charged
	भारित	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Voted
	दत्तमत	18,29	...	18,29	31,13	...	31,13	...	31,13	35,56	...	35,56	Total -004 Voted
१०२, खनिज समन्वेषण— (००) (०१) राज्यातील महत्वाच्या आर्थिक खनिजांचे सर्वेक्षण व पूर्वक्षण (२८५३ ०० ३४) दत्तमत													102, Mineral Exploration (00) (01) Survey and prospecting of Important economic Minerals in the State (2853 00 34) Voted
०१, वेतन ..	13,33,41	...	13,33,41	19,85,15	...	19,85,15	19,85,15	...	19,85,15	18,85,18	...	18,85,18	01, Salaries
०२, मजुरी ..	1,16,74	...	1,16,74	1,60,81	...	1,60,81	1,60,81	...	...	3,68,00	...	3,68,00	02, Wages
०३, अतिकालीन भत्ता ..	1,63	...	1,63	2,55	...	2,55	2,55	...	2,55	4,00	...	4,00	03, Overtime Allowance
०६, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क ..	10,95	...	10,95	18,00	...	18,00	18,00	...	18,00	29,00	...	29,00	06 Telephone Electricity and Water Charges
१०, कंत्राटी सेवा ..	3,45	...	3,45	4,20	...	4,20	4,20	...	4,20	5,60	...	5,60	10, Contract
११, देशांतर्गत प्रवास खर्च ..	5,82	...	5,82	16,00	...	16,00	16,00	...	16,00	18,00	...	18,00	11, Travel Expenses
१३, कार्यालयीन खर्च ..	54,91	...	34,91	1,04,71	...	1,04,71	1,04,71	...	1,04,71	1,40,00	...	1,40,00	13, Office Expenses
१४, भाडे पट्टी व कर ..	5,88	...	5,88	15,00	...	15,00	15,00	...	15,00	12,00	...	12,00	14, Rent, Rates and Taxes
१७, संगणक खर्च ..	57	...	57	3,17	...	3,17	3,17	...	3,17	18,00	...	18,00	17, Computer Expenses
२७, लहान बांधकामे ..	9,09	...	9,09	34,44	...	34,44	34,44	...	34,44	45,00	...	45,00	27, Minor work
२८, व्यावसायिक व विशेष सेवा ..	...	...	...	3,00	...	3,00	3,00	...	3,00	2,00	...	2,00	28, Professional and Special Service
५०, इतर खर्च ..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	50, Other Charges
५१, मोटार वाहने ..	4,34	...	4,34	20,00	...	20,00	20,00	...	20,00	25,00	...	25,00	51, Motor Vehicles
५२, हत्यारे व संयंत्रे ..	...	...	...	1,00	...	1,00	1,00	...	1,00	1,00	...	1,00	52, Machinery and Equipment
दत्तमत एकूण - (००)(०१)													Charged
	भारित	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	Voted
	दत्तमत	15,46,79	...	15,46,79	23,68,03	...	23,68,03	...	23,68,03	25,52,78	...	25,52,78	Total-(00)(01)-Voted

तक्ता / TABLE—समाप्त

(दोन) आर्थिक गरजा : (II) Financial Requirements

(रुपये हजारांत / Rs. in thousands)

वर्गीकरण (1)	प्रत्यक्ष रकमा २०२१-२०२२ Actuals, 2021-2022			अर्थसंकल्प २०२२-२०२३ Budget Estimates, 2022-2023			सुधारित अंदाज २०२२-२०२३ Revised Estimates, 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२३-२०२४ Budget Estimates, 2023-2024			Classification (14)	
	अनिवार्य Non-Plan (2)	कार्यक्रम Plan (3)	एकूण Total (4)	अनिवार्य Non-Plan (5)	कार्यक्रम Plan (6)	एकूण Total (7)	अनिवार्य Non-Plan (8)	कार्यक्रम Plan (9)	एकूण Total (10)	अनिवार्य Non-Plan (11)	कार्यक्रम Plan (12)	एकूण Total (13)		
(००)(०२) खनिज समन्वेषण राज्यातील महत्त्वाच्या आर्थिक खनिजांचे सर्वेक्षण व पुनर्वेक्षणकरण या कामांच्या विस्ताराकरिता योजना (२८५३ ०० ५२) - दत्तमत													(00)(02) Mineral Exploration Scheme for of Survey and Prespecting of important economic minerals in the State (2853 00 52) - Voted	
०१, वेतन	..	22,81	...	22,81	28,90	...	28,90	28,90	...	28,90	20,90	...	20,90	01, Salaries
०३, अतिकालीक भत्ता	..	14	...	14	20	...	20	20	...	20	20	...	20	03, Overtime Allowance
०६, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	..	39	...	39	50	...	50	50	...	50	2,00	...	2,00	06, Telephone, Electricity and Water Charges
१०, कंत्राटी	..	...	...	...	1	...	1	1	...	1	...	...	...	10, Contract
११, देशांतर्गत प्रवास खर्च	..	...	...	...	66	...	66	66	...	66	1,00	...	1,00	11, Travel Expenses
१३, कार्यालयीन खर्च	..	...	...	...	56	...	56	56	...	56	80	...	80	13, Office Expenses
दत्तमत - एकूण - (००)(०२)		23,34	...	23,34	30,83	...	30,83	30,83	...	30,83	24,90	...	24,90	Voted Total — (00) 02
(००) (०५) खनिज विकास (योजनेनंतर) (२८५३ ०१ ३२)														(00) (05) Development of Mining (Non Plan)(2853 0132)
३१, सहायक अनुदाने		...	...	...	1	...	1	1	...	1	1	...	1	31, Grant-in-Aid
दत्तमत - एकूण - ०० (०५)		...	...	...	1	...	1	1	...	1	1	...	1	Voted-Total-(00) (05)
एकूण - १०२														Charged
														Total - 102 Gross
														Voted
७९२, राखीव निधीकडे/ठेव खात्याकडे हस्तांतरण														797 Transfer to Reserve Fund/Deposit Account
(०१) (०१) खनिज विकास निधीकडे हस्तांतरण (२८५३ ०१ ४१)		...	...	...	1	...	1	1	...	1	1	...	1	(01) (01) Transfer to Mining Development Fund (2853 01 41)
भारित - ४९, आंतरलेखा हस्तांतरण		...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	49, Inter Accounts Transfer Charged
भारित-एकूण ७९२		...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	Charged - Total-792,
एकूण-२८५३, अलोह खनिकर्म धा.उ.		23,34	...	23,34	30,85	...	30,85	30,85	...	30,85	24,92	...	24,92	Total—C-Net

१. संचालन व प्रशासन

(एक) प्रस्तावना :

सांप्रत भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालयाच्या अंतर्गत मुख्यालय संघटना संचालकांच्या अंमलात असून ते राज्यातील त्या खात्याचे प्रमुख म्हणून कार्य करतात. ते राज्याच्या खनिज प्रशासनाचे नियंत्रक अधिकारी देखील आहेत. संचालनालयाचे खनिज प्रशासन व खनिज समन्वेषण ह्या दोन्ही कार्यांवर नियंत्रण, नियोजन आणि समन्वय ठेवण्याचे काम तांत्रिक व अतांत्रिक दर्जा असलेल्या सहसंचालक, वरिष्ठ उप संचालक, उप संचालक, वरिष्ठ भू-वैज्ञानिक, प्रशासन अधिकारी, लेखा अधिकारी, सांख्यिकी अधिकारी वगैरे व अतांत्रिक कर्मचारी वर्गामार्फत केले जाते.

संचालनालयाची चार प्रादेशिक कार्यालये वरिष्ठ उप संचालक उप संचालकांच्या नियंत्रणाखाली नागपूर, चंद्रपूर, औरंगाबाद व कोल्हापूर येथे आहे. या चार प्रादेशिक कार्यालयांद्वारे केल्या जाणाऱ्या भू-विज्ञान सर्वेक्षण व खनिज समन्वेषण कार्यांवर देखरेख व नियंत्रण नागपूर येथील प्रधान कार्यालयाद्वारे होते.

खनिज प्रशासन कार्य :

प्रधान खनिजासंबंधी पूर्वेक्षण अनुज्ञप्ती व खनिजपट्टे मंजुरी, त्यांचे नूतनीकरण, समाप्ती अग्न प्रत्यार्पण इत्यादींबाबत शासनास सल्ला देणे हे कार्य खनिज प्रशासनाचा एक भाग म्हणून संचालनालय करते. खनिज पट्टाधारक, खनिज कायद्यांवर हुकूम सर्व अटींचे तंतोतंत पालन करतात किंवा नाही याची देखील संचालनालय शक्यतोवर खात्री करून घेते. शासकीय क्षेत्रात उत्खननासाठी आरक्षित ठेवण्याच्या क्षेत्राबाबत संचालनालय शासनास सल्ला देते.

संचालनालय प्रधान आणि खनिज संपत्तीच्या प्रशासनासंबंधी सल्ला देण्याचे कार्य करते. जिल्हास्तरावर खनिज प्रशासन कार्य पार पाडण्यासाठी संचालनालयाच्या आस्थापनेखाली असलेल्या ५० जागा की ज्यात वरिष्ठ भू वैज्ञानिक, भू वैज्ञानिक, कनिष्ठ भू-वैज्ञानिक, खनिशुल्क निरीक्षक, भौगोलिक माहिती प्रणाली, सहायक व लिपिक, क. लिपिक, वाहन चालक, मदतनीस इ. आहेत. त्या नागपूर, चंद्रपूर, गडचिरोली, रत्नागिरी, कोल्हापूर, यवतमाळ, रायगड, सिंधुदुर्ग, पुणे या खनिज महत्त्वाच्या जिल्ह्यांत कार्यरत आहेत. यांच्या व्यतिरिक्त ४८ भू-वैज्ञानिक अधिकारी व इतर कर्मचारी नागपूर, चंद्रपूर, गडचिरोली, यवतमाळ, भंडारा, कोल्हापूर, रायगड, ठाणे, सोलापूर, रत्नागिरी, पुणे, सिंधुदुर्ग, अमरावती, जळगांव, नाशिक, औरंगाबाद, नांदेड, धुळे, जालना, बीड, परभणी, लातूर, बुलढाणा, अहमदनगर, मुंबई, सातारा,

सांगली आणि उस्मानाबाद जिल्ह्यांतील खनीज प्रशासन कार्यात मदत करण्यासाठी नेमलेले आहेत.

या संचालनालयाच्या स्थापनेपासून जारीने करण्यात आलेल्या खनिजांचा शोध घेण्याच्या कामाचा परिणाम म्हणून निरनिराळ्या खनिज उत्पादनात व उत्पादनाच्या अनुषंगाने राज्याच्या खनिज महसुलात वाढ झाली आहे.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता.—या संचालनाद्वारे राबविण्यात आलेल्या खनिज समन्वेषण कार्यामुळे महाराष्ट्र राज्यात मोठ्या प्रमाणात कोळसा, बॉक्साईट, लोहखनिज, मँगनीज, चुनखडक, सिलीका वाळू, कायनाईट, सिलीमनाईट, डोलोमाईट इत्यादींचे मोठे मोठे साठे उघडकीस आले आहेत. यामुळे राज्यात खनिजावर आधारित अनेक प्रकारचे उद्योगधंदे उदा. औष्णिक वीज प्रकल्प, फेर्रोमँगनीज प्रकल्प, इस्पात प्रकल्प, सिमेंट प्रकल्प, सिलीका मँगनीज प्रकल्प इ. स्थापित करण्यात आले असून निकट भविष्यात अशा प्रकारचे अनेक कारखाने स्थापित करण्याची संभावना निश्चित आहे. राज्यात स्थापित झालेल्या खनिजावर आधारित उद्योगामुळे राज्याच्या फक्त खनिज महसूल नव्हे तर इतर कर उदा. विक्रीकर, अबकारी कर इ. मध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली आहे. तसेच खनिज उद्योग स्थापित झाल्यामुळे इतर सहाय्यभूत उद्योगधंदेसुद्धा वाढलेले आहेत व अशा उद्योगांकडून शासनाला आर्थिक लाभ मिळत आहे. याशिवाय ज्या भागात असे उद्योग स्थापित झालेले आहेत त्या भागाचा सामाजिक व आर्थिक दर्जाची प्रगती व विकास झाला आहे. म्हणजेच खनिज उद्योग स्थापित झाल्यानंतर राज्याला प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षरित्या आर्थिक लाभ झाला असून राज्याची आर्थिक स्थिती सुधारणेस मदत झालेली आहे. यामुळे राज्यात लाखो मजुरांना रोजगार मिळालेला आहे. वरील स्पष्टीकरणावरून असे निदर्शनास येते की, राज्याच्या विकासासाठी खनिज समन्वेषण तसेच खनिज उत्पादन अत्यंत आवश्यक आहे.

वर्ष २०२१-२०२२ मध्ये राज्याला खनिज महसुलापासून ५११३४१.०० लाख रुपये मिळालेले आहेत. या मानाने शासनाकडून या संचालनालयाचे कार्यक्रम राबविण्याकरिता सन २०२०-२१ मध्ये फक्त ३८११.८८ लाख मिळालेले होते. वर्ष २०२१-२०२२ मध्ये ही रक्कम रुपये ४०१६.१६ लाख इतकेपर्यंतच देण्यात आली आहे. खाली दर्शविलेल्या तक्त्यात या संचालनालयाकरिता मागील पाच वर्षांत देण्यात आलेले अनुदान व त्याविरुद्ध राज्यातील खनिज उत्पादनामुळे गोळा करण्यात आलेली खनिज महसुलाची आकडेवारी दाखविलेली आहे :-

अनुक्रमांक	वर्ष	खनिज महसूल (रु. लाखात)	अनुदान (रु. लाखात)	खनिज महसुलाच्या तुलनेत अनुदानाची टक्केवारी
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
१	२०१७-२०१८	३४,६१,२४.११	४५,२१.०७	१.३०
२	२०१८-२०१९	३८,४५,४७.२०	४७,७९.४०	१.२४
३	२०१९-२०२०	३८,८१,६२.२८	३४,७८.५७	०.८९
४	२०२०-२०२१	४१,२६,४८.७०	३८,११.८८	०.९२
५	२०२१-२०२२	५१,१३,४१.००	४०,१६.१६	०.७८

(तीन) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण.— गेल्या १० वर्षांतील खनिज महसुलांचे पृथक्करण हेच दाखविते की, खनिज महसुलांचे उत्पन्न हे खनिजांच्या नवीन साठ्यांचा शोध लावल्यानंतर त्याचे पूर्वेक्षण करून ते साठे खनिज उद्योगांसाठी उत्खननासाठी तयार करणे, खनिज संपत्तीवर आधारित मोठ्या उद्योगांची स्थापना, आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत खनिजांची मागणी आणि इमारत बांधणी कार्यक्रम यावर प्रामुख्याने अवलंबून आहे. १९६०-१९६१ या वर्षात खनिज महसूल ३८.८८ लक्ष एवढा होता. सन २०२१-२०२२ या वर्षी ५११३४१.०० लाखांवर पोचला. खनिज महसूल वाढविण्यासाठी वर दिलेल्या प्रत्येक बाबीवर जातीने लक्ष पुरविले गेल्यामुळे व काही बाबींवर लक्ष दिल्यामुळे खनिज महसुलात सारखी वाढ दिसून येते.

खनिज महसुलाचा मोठा वाटा कोळसा, बॉक्साईट, लोह-खनिज, मँगनीज, चुनखडी, सिलीका वाळू, कायनाईट व सिलीमनाईट या खनिज द्रव्यांपासून मिळतो. कोळशाचे उत्पन्न सारखे वाढत असून १९६० मधील ७.९४ लक्ष टनांवरून २०२१-२०२२ ला ते ५६५२११.५० लक्ष टनांपर्यंत गेले आहे. हीच वस्तुस्थिती लोह-खनिज, चुनखडी, कायनाईट, सिलीमनाईट, सिलीका वाळू या खनिजांबाबतही लागू होते. अशी अपेक्षा करण्यात येत आहे. ही स्थापित उद्योगात तेलाच्या वापराऐवजी कोळशाचा वापर जेव्हा सुरू होईल तेव्हा औष्णिक वीज उत्पादनात वाढ होईल व खनिज महसूल सारखा वाढत राहील.

मागील तीन वर्षात राज्यात वसूल झालेल्या खनिज महसुलीची स्थिती दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ८

(रुपये लाखांत)

खनिज प्रधान/गौण	प्रत्यक्ष २०१८-२०१९ Actual 2018-2019 (रुपये लाखांत)	प्रत्यक्ष २०१९-२०२० Actual 2019-2020 (रुपये लाखांत)	संभाव्य २०२०-२०२१ Provisional 2020-2021 (रुपये लाखांत)	अंदाजे २०२१-२०२२ Estimated 2021-2022 (रुपये लाखांत)		प्रत्यक्ष २०२१-२०२२ Actual 2021-2022
(१) प्रमुख	1,45,103.82	1,51,865.46	1,67,100.00	1,78,500.00	Major	20,40,17.00
(२) गौण	2,49,443.38	2,36,296.82	3,60,000.00	3,78,000.00	Minor	30,73,24.00
एकूण	3,94,547.20	3,88,162.28	5,27,100.00	5,56,500.00	Total	51,13,41.00

टिप :- सन २०१८-१९ व २०१९-२० मध्ये गौण खनिजापासून प्रत्यक्ष जमा झालेला महसुलाची आकडेवारी ही मुंबई शहर वगळता आहे.

२. खनिजांचे समन्वेषण

(एक) प्रस्तावनात्मक :

खनिजांचा शोध घेणे हे या संचालनालयाचे प्राथमिक कार्य असून १९५७ पासून ते सतत चालू आहे. सध्या देशातील अशा प्रकारच्या सर्वांत मोठ्या संचालनालयामधील, हे एक संचालनालय आहे. महाराष्ट्र राज्यात महत्त्वाची खनिजे नागपूर, चंद्रपूर, गडचिरोली, भंडारा, यवतमाळ, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, कोल्हापूर, रायगड, सातारा आणि थोड्या फार प्रमाणात ठाणे, सांगली व नांदेड जिल्ह्यांत एकवटली आहेत. जळगांव, नाशिक, औरंगाबाद व बुलढाणा या जिल्ह्यांत आर्थिकदृष्ट्या महत्त्वाचे एकच खनिज म्हणजे अकीक दगड आढळतो.

खनिज समन्वेषणाचे कार्यासाठी संचालनालयाजवळ २० आवेधन यंत्र व सहाय्यक सामग्री आहे. खनिज समन्वेषणाचे सविस्तर कार्य सुरू करण्यापूर्वी भू-सर्वेक्षण, प्रादेशिक नकाशीकरण व भू-वैज्ञानिक नकाशीकरण करण्यात येते. राज्य शासन राज्य भू-वैज्ञानिक कार्यक्रम मंडळ व केंद्रिय भू-वैज्ञानिक कार्यक्रम यांचे द्वारा केंद्र सरकार व केंद्र सरकारच्या अधिक्षेपांतर्गत असलेली हेच कार्य करणारी महामंडळ यांच्या कामात समन्वय साधतात. राज्य शासनाचा खनिज समन्वेषण कार्यक्रम समन्वयानंतर निश्चित केल्यामुळे इतर संघटनांद्वारे महाराष्ट्र राज्यात होणाऱ्या याच प्रकारच्या कार्यात परस्पर व्याप्तता टाळली जाते. संचालनालयाने फार मोठ्या प्रमाणात खनिजांच्या समन्वेषणाचे कार्य केले असून त्यात कोळसा, चुनखडी, बॉक्साईट, सिलीका वाळू, लोह-खनिज, कायनाईट, तांबे, क्रोमाईट इल्मेनाईट, बेराईट, सिलीमनाईट, फ्लोराईट, ग्रॅफाईट वगैरे खनिजांचा अंतर्भाव होतो.

संचालनालयाचे सविस्तीर -खनिज-समन्वेषणाचे कार्य राज्यातील महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ आणि इतर सार्वजनिक/खाजगी संस्थांना खनिज उत्खननाचे कार्य हाती घेण्याच्या दृष्टीने सहाय्यक ठरते. राज्यात नवीन शोधून काढलेले समवेषित व सिद्ध केलेल्या खनिजांच्या साठ्यांचा उपयोग

करण्याकरिता अनेक सुसाध्यता व प्रकल्प अहवाल या संचालनालयाद्वारे तयार करण्यात आले आहेत. उद्योजकांना खनिज उद्योग स्थापन करण्याकरिता या प्रकल्प/सुसाध्यता अहवालाची मदत होते.

संचालनालयाची रासायनिक प्रयोगशाळा नागपूर येथे स्थित असून मुख्यालयाला जोडली आहे या व्यतिरिक्त मुख्यालयात पाषाणशास्त्रीय व धातुक संस्करण या विशेष प्रयोगशाळा नागपूर येथे आहेत. समन्वेषणांच्या विभिन्न टप्प्यात मिळविलेल्या विभिन्न खनिजांच्या नमुन्यांचे पृथःकरण करून राज्यातील खनिजांची प्रत माहिती करून घेण्याच्या दृष्टीने या रासायनिक प्रयोगशाळा स्थापन केल्या आहेत. खनिजांची प्रत व त्यांची निरनिराळ्या उद्योगातील उपयोगिता ठरविण्याच्या दृष्टीने रासायनिक पृथःकरण सहाय्यशील ठरते. भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण व आवेधनाद्वारे प्राप्त खडकांची व खनिजांची प्रत निरनिराळ्या उद्योगांसाठी उपयोगी आहे किंवा नाही हे ठरविण्यासाठी रासायनिक प्रयोगशाळेची मदत आवश्यक आहे. कारण ह्या प्रत निश्चितीशिवाय पूर्वक्षण कार्ये पूर्ण होऊ शकत नाही. पृथःकरणाच्या कामाचा तपशील, नमुन्यांची संख्या इत्यादी सोबतच्या तक्ता ६ मध्ये दर्शविली आहे. संचालनालय प्रतिवर्षी शेकडो नमुन्यांचे पृथःकरणाचे कार्य करीत आहे आणि त्यामुळे प्रत्येक नमुन्याच्या पृथःकरणाचा अहवाल या प्रकाशनात नमूद करणे शक्य होत नाही.

सन २०२२-२०२३ या वर्षात संचालनालयाचे यवतमाळ, चंद्रपूर जिल्ह्यात चुनखडकासाठी भंडारा जिल्ह्यात कायनाईट-सिलीमनाईट व मँगनिज, चंद्रपूर जिल्ह्यात कॉपर आणि रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात बॉक्साईटकरिता सर्वेक्षण/पूर्वक्षण करण्याचे प्रस्तावित केले आहे. बांधकाम उपयोगी खनिज शोधण्यासाठी नाशिक जिल्ह्यात सर्वेक्षण करण्याचे तसेच बॉक्साईट क्षेत्र सीमांकित करणेचे दृष्टीने रत्नागिरी जिल्ह्यात भू-शास्त्रीय पूर्वक्षण करण्याचे प्रस्तावित आहे.

(दोन) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण. —

खनिजांच्या समन्वेषणाचे कार्य ठराविक टप्प्यांनी केले जाते. भारतीय भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण अथवा या संचालनालयाद्वारे केलेल्या सर्वसाधारण नकाशीकरणद्वारे ज्या क्षेत्रामध्ये उपलब्ध खनिज संपत्ती दर्शविली जाते त्या क्षेत्राचे विस्तृतरित्या भूशास्त्रीय नकाशीकरण १ : ५००० अथवा त्यापेक्षा मोठ्या प्रमाणावर करण्यात येते. या योगे उपलब्ध खनिज क्षेत्रांपैकी अधिक खनिज उपलब्ध असलेले क्षेत्र सीमांकित करता येते. ह्या सीमांकनानंतर, आवश्यक भासल्यास, भू-पृष्ठावरील नमुन्यांचे विश्लेषण केले जाते. नमुन्याच्या विश्लेषणात्मक निष्कर्षाच्या प्रक्षेपणाने ज्या क्षेत्रातून ते नमुने गोळा करण्यात आले त्या क्षेत्रांपैकी सर्वाधिक खनिज उपलब्ध असलेल्या सीमांकित क्षेत्रांत मोठ्या प्रमाणावर आवेधन केले जाते. ज्या ठिकाणी खनिजसाठे उथळ भागी असतात, तसेच ज्या काही ठिकाणी आवेधन पुरेसे झालेले नसते, अशा ठिकाणी खनिजांचा अवलंब केला जातो. वेधणाद्वारे क्रोड नमुने व खाणिकातून वाहिका नमुने प्राप्त होतात.

पाषाणशास्त्रीय प्रयोगशाळेत क्रोड नमुन्याचे विश्लेषण करून त्यातील खनिज समुच्यांची निश्चिती व रासायनिक प्रयोगशाळेत पृथःकरणाद्वारे अपेक्षित धातुकाची प्रत ठरविता येते. पर्याप्त विश्लेषणात्मक परिणाम प्राप्त झाल्यानंतर ठराविक क्षेत्रात धातुंचा प्रतवार साठा किती आणि आर्थिकदृष्ट्या किफायतशीर समुपयोजकता कितपत आहे हे ठरविणे शक्य होते. साधारणतः महाराष्ट्रात कोळशासारखे खनिज भू-पृष्ठावर सापडत नसल्यामुळे त्याच्या समन्वेषणासाठी आवेधन कार्यावर जास्त भर देऊन ते थोड्या थोड्या अंतरावर केले जाते. जेव्हा आवेधन कार्य विस्तृत भू-भागावर दूर दूर अंतरावर केले जाते तेव्हा त्या क्षेत्रातील उपलब्ध्यांचा अंदाज स्थूलमानाने वर्तविता येतो. विस्तृत रूपाने जवळजवळ अंतरावर आवेधन कार्य केल्यास त्या क्षेत्रातील सिद्ध केलेल्या खनिजांच्या उपलब्ध्याचे वर्गीकरण करणे शक्य होते व त्या आधारावर खनिज प्रकल्पाचे नियोजन होऊ शकते व २०१९-२०२० व २०२०-२०२१ या वित्तीय वर्षात झालेल्या प्रत्यक्ष कार्याचा व २०२२-२०२३ मधील अपेक्षित खनिज समन्वेषणाचे कार्य खालील तक्त्यात दर्शविले आहे :-

Table -X

	प्रत्यक्ष २०१९-२०२० मार्च २०२० पर्यंत (Actuals) 2019-2020 upto March, 2020 (1)	प्रत्यक्ष २०२०-२०२१ मार्च २०२१ पर्यंत (Actuals) 2020-2021 upto March, 2021 (2)	प्रत्यक्ष २०२१-२०२२ मार्च २०२२ पर्यंत (Provisional) 2021-2022 upto May, 2022 (3)	प्रत्यक्ष २०२२-२०२३ मार्च २०२३ पर्यंत (अपेक्षित) (4)
१ भूवैज्ञानिक सर्वेक्षण (वर्ग किलोमीटरमध्ये) Geological Survey (in square kilometres)	435.89 sq. km.	1414.00 sq. km.	343.34 sq.km.	330.58 sq.km.
२ आवेधन (मीटरमध्ये) Drilling (in metres)	2658.50 metres	1101.00 metres	2249.60 metres	5649.00 metres

भारत सरकारच्या राष्ट्रीय खनिज धोरण, १९९३ ला सुसंगत राहून राज्यातील खनिजाकरिता राज्याचे राज्य "खनिज धोरण, १९९९" तयार केले. राज्य मंत्रिमंडळाचे नागपूर येथील दिनांक २१ डिसेंबर १९९९ रोजीच्या बैठकीत या धोरणाला मंजुरी दिली. तसेच विदर्भ विकासासाठी सुधारित कार्यक्रमाला देखील राज्य मंत्रिमंडळाने नागपूर येथे दिनांक २३ डिसेंबर १९९९ रोजी झालेल्या बैठकीमध्ये या धोरणातील संबंधित बाबींना मंजुरी दिली.

सन २०००-२००१ या आर्थिक वर्षासाठी सन १९९९-२००० मध्ये जमा झालेल्या एकूण खनिज महसुलाची १०% रक्कम "खनिज विकास निधीमध्ये" वळती करून तरतूद करण्यासाठी "अधिनियम" आवश्यक असल्याने अशा विधेयकांचा मसूदा नागपूर येथील २००० च्या हिवाळी अधिवेशनात विधानमंडळाच्या मान्यतेसाठी विधेयक क्रमांक ७९, दिनांक ३० नोव्हेंबर २००० रोजी विधानसभेमध्ये पुरःस्थापित करण्यात आले.

तथापि, सभागृहात यावर चर्चा होऊ न शकल्यामुळे तसेच प्रस्तावाची तातडी लक्षात घेता याबाबतीत माननीय राज्यपाल यांच्या मान्यतेने दिनांक २६ फेब्रुवारी २००१ रोजी अध्यादेश काढण्यात आला.

मंत्रिमंडळाने मंजुरी दिलेल्या या धोरणातील संबंधित बाबींमध्ये "खनिज विकास निधीची" निर्मिती ही मुख्य बाब असल्याने या निधीची निर्मिती संदर्भाधीन शासन निर्णय, व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभाग, दिनांक ५ फेब्रुवारी २००० अन्वये करण्यात आली होती. सन १९९९-२००० या आर्थिक

वर्षामध्ये जमा झालेल्या व त्यापुढील दरवर्षी जमा होणाऱ्या राज्याच्या एकूण खनिज महसुलाच्या १० टक्के इतकी रक्कम "खनिज विकास निधी" मध्ये वळती करण्यासाठी राखून ठेवण्यात येईल व ती अशा निधीचा भाग असेल. सन १९९९-२००० या आर्थिक वर्षामध्ये खनिज महसूल म्हणून एकूण रुपये २६९.०९ कोटी एवढी रक्कम शासनाला प्राप्त झालेली असून तिच्या १० टक्के रक्कम म्हणजे रुपये २६.९० कोटी इतक्या रकमेची तरतूद या निधीसाठी आर्थिक वर्ष (२०००-२००१) साठी करण्यात आलेली होती.

जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान :

खाण व खनिजे (विकास व विनियमन) अधिनियम, १९५७ च्या कलम ९(ब) उप-कलम १ च्या तरतुदीनुसार राज्य शासनाने उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र. एमडीएफ-०६१५/प्र.क्र. ३४/उद्योग-९, दिनांक १ सप्टेंबर २०१६ अन्वये महाराष्ट्र राज्यातील ३५ जिल्हांकरिता (मुंबई शहर जिल्हा वगळून) खाण बाधित क्षेत्रे व व्यक्तीच्या विकासाकरिता जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानची स्थापना करण्यात आली आहे. दिनांक १ सप्टेंबर २०१६ च्या अधिसूचनेन्वये जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानची रचना व कार्यपद्धती याबाबतचे नियम विहित करण्यात आले आहेत. केंद्रीय खनिकर्म मंत्रालयाच्या दिनांक १६ सप्टेंबर २०१५ च्या निर्देशानुसार खाण बाधित क्षेत्र व्यक्तीच्या विकासाकरिता राबविण्यात येणारी प्रधानमंत्री खनिज क्षेत्र कल्याण योजना (PMKKKY) ही जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानमार्फत राबविण्यात येत आहे. प्रधानमंत्री खनिज क्षेत्र कल्याण योजना (PMKKKY) राबविण्याबाबतच्या

STATEMENT SHOWING PRODUCTION AND VALUE OF MAJOR MINERALS FOR 2021-22

S.N.	Mineral	2021-22		2022-23 (Provisional)		2023-24 (Estimated)	
		Production (MT) (3)	Value (Lakhs) (4)	Production (MT) (5)	Value (Lakhs) (6)	Production (MT) (7)	Value (Lakhs) (8)
(1)	(2)						
1	Manganese Ore	1128448	97288.71	1184870	102153.15	1244114	107260.80
2	Coal	56521150	989617.55	59347208	1039098.43	62314568	1091053.35
3	Iron Ore	2264666	20512.05	2377899	21537.65	2496794	22614.54
4	Limestone	15089036	47657.15	15843488	50040.01	16635662	52542.01
5	Bauxite	640476	6879.60	672500	7223.58	706125	7584.76
6	Kyanite	2990	26.57	3140	27.90	3296	29.29
7	Silliminite	1902	45.67	1997	47.95	2097	50.35
8	Chromite	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil
9	Sand Stowing	139846	3.02	146838	3.17	154180	3.33
10	Flourite	1237	59.00	1299	61.95	1364	65.05
Grand Total ..		75789750	1162089.32	79579238.6	1220193.79	83558200.5	1281203.48

मार्गदर्शक सूचना शासन निर्णय क्र. एमडीएफ-०६१५/प्र.क्र. ३४/उद्योग-९, दिनांक १ सप्टेंबर २०१६ अन्वये निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत. राज्यात अस्तित्वात असलेल्या प्रमुख खनिजाच्या खाणपट्टाधारकांकडून सदर खनिजाच्या स्वामित्वधनाव्यतिरिक्त स्वामित्वधनाच्या ३० टक्के रक्कम व गौण खनिजाच्या खाणपट्टाधारकांकडून स्वामित्वधनाव्यतिरिक्त स्वामित्वधनाच्या १० टक्के रक्कम जमा करण्यात येत आहे. प्रमुख खनिजाकरिता सदर निधी १२ जानेवारी २०१५ पूर्वलक्षी प्रभावाने व गौण खनिजाकरिता सदर निधी १ सप्टेंबर २०१६ पासून जमा करण्यात येत आहे. त्याकरिता संबंधित जिल्ह्यातील जिल्हाधिकारी व जिल्हा खनिकर्म अधिकारी यांचे संयुक्त नावे राष्ट्रीयकृत बँकेत खाते उघडण्यात आले आहे.

जिल्ह्यात गोळा होणारा निधी प्रधानमंत्री खनिज क्षेत्र कल्याण योजनेअंतर्गत केंद्र शासनाने निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शन तत्वानुसार खाणीतील खाणकामामुळे बाधित क्षेत्रांच्या पायाभूत सुविधांकरिता वितरित करण्यात येणार आहे. जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानद्वारे प्रधानमंत्री खनिज क्षेत्र कल्याण योजनेकरिता

विनियोग रकमेपैकी ६०% रक्कम पिण्याचे पाणी, प्रदूषण नियंत्रण, स्वास्थ्य, शिक्षा, महिला व मुलांचे कल्याणाकरिता, वयोवृद्ध व विकलांग व्यक्तींच्या कल्याणाकरिता, कौशल्य विकास तसेच स्वच्छता इ. बाबींवर खर्च करण्याचे व उर्वरित ४०% रक्कम पायाभूत सुविधा जसे रोड, रेल्वे, पूल जलसंधारण, पर्यावरणाचा समतोल राखण्यासाठी करावयाचा उपाययोजना इ. बाबींवर खर्च करण्यात येणार आहे.

जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान अंतर्गत गोळा होणाऱ्या निधी वितरणाचे कार्य सुयोग्यरित्या होण्याकरिता जिल्हास्तरावर जिल्ह्याचे पालकमंत्री यांचे अध्यक्षतेखाली नियामक परिषद (Governing Council) व जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली व्यवस्थापन समिती (Managing Committee) स्थापना करण्यात आली आहे, जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान अंतर्गत माहे सप्टेंबर, २०२२ अखेर राज्यात एकूण ३६६३.४७ कोटी एवढा निधी जमा झालेला आहे.

खनिजाचे उत्पादन व मूल्य दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ३
The Statement showing the Production and value of Minerals

(उत्पादन टनांमध्ये)
(मूल्य-लाख रुपयांत)

खनिजाचे नाव	२०१९-२०२० वित्तीय वर्ष						Minerals
	2019-2020 Financial Year		२०२०-२०२१ संभाव्य		२०२१-२०२२ अंदाजे		
	प्रत्यक्ष (Actual)		2020-2021 (Provisional)		2021-2022 (Estimated)		
(१)	Production (२)	Value (३)	Production (४)	Value (५)	Production (६)	Value (७)	(८)
मॅंगेनिज धातू	717479	84873.23	789227	93360.55	868150	102696.61	Manganese ore
दगडी कोळसा	76868216	1340067.51	84555038	1474074.26	93010542	1621481.69	Coal
लोह धातू	1078619	16426.25	1186481	18068.88	1305129	19875.76	Iron ore
चूनखडी	14547828	41495.15	16002611	45644.67	17602872	50209.14	Limestone
बॉक्साईट	689776	6305.89	758754	6936.48	834629	7630.13	Bauxite
कायनाईट	3098	118.78	3408	130.66	3749	143.73	Kyanite
सिलमनाईट	14192	360.19	15611	396.21	17172	435.83	Sillimanite
क्रोमाईट	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil	Chromite
सॅण्ड स्टोविंग	579530	789.81	637483	868.79	701231	955.67	Sand Stowing
फ्लोराईट	1315	88.44	1447	97.28	1592	107.01	Flourite
एकूण	94500053	1490525.25	103950060	1639577.78	11435066	1803535.57	Total

तक्ता क्रमांक ४/ Table - IV

३१ मार्च २०२१ अखेर प्रधान व गौण खनिजाकरिता अस्तित्वात असलेल्या खनिजपट्ट्यांची संख्या (जिल्हावार)

Table Showing the number of leases existing for Major and Minor Minerals as on 31st March 2021

अनुक्रमांक (1)	जिल्हा (2)	प्रमुख खनिज Major Minerals			गौण खनिज Minor Minerals			Districts (5)
		(3)	(3)	(3)	(4)	(4)	(4)	
१	नागपूर	..	..	..	40	304	..	Nagpur
२	भंडारा	..	..	..	16	20	..	Bhandara
३	गोंदिया	..	..	..	04	18	..	Gondia
४	वर्धा	..	..	..	...	5	..	Wardha
५	चंद्रपूर	..	..	..	33	387	..	Chandrapur
६	गडचिरोली	..	..	..	7	20	..	Gadchiroli
७	अमरावती	..	..	..	...	135	..	Amravati
८	अकोला	..	..	..	...	263	..	Akola
९	वाशिम	..	..	..	...	121	..	Washim
१०	यवतमाळ	..	..	..	31	118	..	Yavatmal
११	बुलढाणा	..	..	..	...	149	..	Buldhana
१२	औरंगाबाद	..	..	..	...	197	..	Aurangabad
१३	बीड	..	..	..	...	15	..	Beed
१४	नांदेड	..	..	..	...	125	..	Nanded
१५	परभणी	..	..	..	...	8	..	Parbhani
१६	हिंगोली	..	..	..	...	9	..	Hingoli
१७	उस्मानाबाद	..	..	..	...	5	..	Usmanabad
१८	जालना	..	..	..	...	27	..	Jalna
१९	लातूर	..	..	..	...	205	..	Latur
२०	मुंबई	..	..	..	...	0	..	Mumbai
२१	मुंबई (उपनगर)	..	..	..	...	0	..	Mumbai(Suburb)
२२	ठाणे	..	..	..	...	273	..	Thane
२३	रायगड	..	..	..	11	42	..	Raigad
२४	रत्नागिरी	..	..	..	07	769	..	Ratnagiri
२५	सिंधुदुर्ग	..	..	..	10	93	..	Sindhudurg
२६	नाशिक	..	..	..	...	168	..	Nashik
२७	धुळे	..	..	..	...	15	..	Dhule
२८	नंदुरबार	..	..	..	...	16	..	Nandurbar
२९	जळगाव	..	..	..	...	5	..	Jalgaon
३०	अहमदनगर	..	..	..	...	9	..	Ahmednagar
३१	पुणे	..	..	..	...	1696	..	Pune
३२	सोलापूर	..	..	..	...	39	..	Solapur
३३	सातारा	..	..	..	...	60	..	Satara
३४	सांगली	..	..	..	...	68	..	Sangli
३५	कोल्हापूर	..	..	..	13	50	..	Kolhapur
३६	पालघर	..	..	..	...	10	..	Palghar
Total		..	..	..	172	5444		

सन २०२१-२०२२ या आर्थिक वर्षात "०८५३" या प्रधान लेखाशिर्षाखाली प्रमुख खनिजांतर्गत
माहे-मार्च, २०२२ अखेर जमा झालेल्या खनिज महसुलाचे मासिक विवरणपत्र

(रुपये कोटीत)

अ.क्र. (१)	जिल्हा (२)	सन २०२१-२२ या वर्षाकरिता उद्दिष्ट (३)	माहे-फेब्रुवारी, २०२२ पर्यंत जमा महसूल (४)	माहे-मार्च, २०२२ मध्ये जमा महसूल (५)	माहे-मार्च, २०२२ अखेर जमा महसूल (६)	वसुलीची टक्केवारी (७)
१	नागपूर	650.00	433.96	96.70	530.66	81.61
२	भंडारा	27.00	17.99	12.94	30.93	114.56
३	गोंदिया	0.90	0.42	0.19	0.61	67.78
४	चंद्रपूर	1021.90	726.59	177.34	903.93	88.46
५	गडचिरोली	35.00	39.44	16.22	55.66	159.03
६	यवतमाळ	457.34	406.70	84.33	491.03	107.37
७	रत्नागिरी	6.40	2.77	0.00	2.77	43.28
८	सिंधुदुर्ग	17.60	13.94	5.60	19.54	111.02
९	कोल्हापूर	19.50	3.41	0.55	3.96	20.31
१०	रायगड	0.75	0.95	0.13	1.08	144.00
	एकूण	2236.64	1646.17	394.00	2040.17	91.22

सन २०२१-२०२२ या आर्थिक वर्षात "०८५३" या प्रधान लेखाशिर्षाखाली गौण खनिजांतर्गत
माहे-मार्च, २०२२ अखेर (अंतिम) जमा झालेल्या खनिज महसूलाचे मासिक विवरणपत्र

(रुपये कोटीत)

अ.क्र.	जिल्हा	सन २०२१-२२ या वर्षाकरिता मंजूर उद्दिष्ट	माहे-फेब्रुवारी, २०२२ पर्यंत जमा महसूल	माहे-मार्च, २०२२ मध्ये जमा महसूल	माहे-मार्च, २०२२ अखेर जमा महसूल	वसुलीची टक्केवारी
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)
१	मुंबई (उपनगर)	98.78	96.37	14.25	110.62	111.99
२	ठाणे	173.78	113.34	25.45	138.79	79.87
३	पालघर	116.78	74.11	15.38	89.49	76.63
४	रायगड	202.28	113.76	49.80	163.56	80.86
५	रत्नागिरी	92.78	21.30	12.28	33.58	36.19
६	सिंधुदुर्ग	73.28	24.02	13.67	37.69	51.43
७	नाशिक	145.28	123.75	15.95	139.70	96.16
८	धुळे	50.03	19.25	11.38	30.63	61.22
९	नंदुरबार	45.08	17.16	18.02	35.18	78.04
१०	जळगाव	107.78	60.57	32.55	93.12	86.40
११	अहमदनगर	140.78	70.05	46.04	116.09	82.46
१२	पुणे	250.28	163.45	51.87	215.32	86.03
१३	सातारा	110.78	47.54	14.17	61.71	55.71
१४	सांगली	92.78	47.51	15.98	63.49	68.43
१५	सोलापूर	162.08	77.97	45.97	123.94	76.47
१६	कोल्हापूर	59.78	44.33	15.70	60.03	100.42
१७	औरंगाबाद	115.28	44.64	222.96	267.60	232.13
१८	जालना	73.28	37.71	38.17	75.88	103.55
१९	परभणी	76.28	27.98	25.40	53.38	69.98
२०	हिंगोली	37.28	21.01	45.52	66.53	178.46
२१	बीड	100.28	37.93	27.24	65.17	64.99
२२	नांदेड	133.28	55.07	87.54	142.61	107.00
२३	उस्मानाबाद	86.78	21.51	13.86	35.37	40.76
२४	लातूर	55.28	23.05	52.70	75.75	137.03
२५	अमरावती	115.28	45.79	29.12	74.91	64.98
२६	बुलढाणा	95.78	52.67	39.57	92.24	96.30
२७	अकोला	76.28	65.67	12.31	77.98	102.23
२८	वाशिम	40.28	33.04	8.06	41.10	102.04
२९	यवतमाळ	104.78	79.90	30.06	109.96	104.94
३०	नागपूर	209.78	133.24	26.67	159.91	76.23
३१	वर्धा	76.28	32.50	10.99	43.49	57.01
३२	भंडारा	110.93	16.55	3.94	20.49	18.47
३३	गोंदिया	43.28	20.72	16.76	37.48	86.60
३४	चंद्रपूर	109.28	67.78	30.24	98.02	89.70
३५	गडचिरोली	73.20	17.04	5.39	22.43	30.64
एकूण		3655.22	1948.28	1124.96	3073.24	84.08

तक्ता क्रमांक ५ / Table - V
संयंत्र व यंत्रसामग्री, वेधनी आणि वाहने यांची एकूण संख्या दर्शविणारा तक्ता
Statement Showing Plant and Machining, Drilling Machine and Vehicles

नाव	संख्या No.	भर		घट		एकूण Total	चालू स्थितीतील In working condition	दुरुस्ती न होणाऱ्या Beyond Repair	दुरुस्ती खालील Under Repair	अपेक्षित वाढ Anticipated Addition	अपेक्षित घट Anticipated Deletion	Name of Item
		Addition during 2017 to 2016	Addition during 2018 to 2017	Deletion during 2018	Deletion during 2019							
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(1)
ड्रिल्स	29	NIL	NIL	5	NIL	24	12	12	NIL	NIL	NIL	Drilling Machine
ट्रक्स	21	NIL	NIL	7	NIL	14	11	3	NIL	NIL	NIL	Trucks
जीप्स	31	NIL	NIL	8	NIL	23	17	6	NIL	NIL	NIL	Jeeps
कार	04	NIL	NIL	1	NIL	03	01	2	NIL	NIL	NIL	Car

तक्ता क्रमांक ६ /Table - VI

तक्ता क्रमांक ६/
खनिजांचे
MINERAL

नागपूर, कोल्हापूर, चंद्रपूर व प्रादेशिक कार्यालयीन तीन

Statement showing the samples pending for analysis samples

		प्राप्त झालेले नमुने					
		No. of samples received pending for analysis and received					
अनु- क्रमांक	खनिजांचे नाव	२०२०-२०२१ (प्रत्यक्ष)		२०२१-२०२२ (संभाव्य)		२०२२-२०२३ (अंदाजे)	
		2020-2022 (Actual)		2021-2022 (Provisional)		2022-2023 (Estimated)	
		नागपूर	एकूण	नागपूर	एकूण	नागपूर	एकूण
		Nagpur	Total	Nagpur	Total	Nagpur	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
१	बॉक्साईट ..	475	475	774	774	1000	1000
२	लौखंड लोह धातुक ..	337	337	00	00	100	100
३	चुनखडक/डोलोमाईट ..	736	736	758	758	4000	4000
४	सिलीमनाईट/कॅरंडम ..	00	00	00	00	200	200
५	कोळसा ..	00	00	00	00	00	00
६	इतर नमुने ..	376	376	376	376	700	00
	एकूण ..	1924	1924	1908	1908	6000	6000

* Subject to the approval of exploration scheme by State Geological Programming Board.

TABLE VI

समन्वेष

EXPLORATION

प्रयोगशाळेत नमुन्यांचे केलेले विश्लेषण दर्शविणारा तक्ता

Received and analysed by there laboratory in the Directorate at Nagpur.

२०२०-२०२१ (प्रत्यक्ष)		२०२१-२०२२ (संभाव्य)		२०२२-२०२३ (अंदाजे)		Name of Mineral
2020-2022 (Actual)		2021-2022 (Provisional)		2022-2023 (Estimated)		
नागपूर	एकूण	नागपूर	एकूण	नागपूर	एकूण	(2)
Nagpur	Total	Nagpur	Total	Nagpur	Total	
(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	
475	475	475	475	500	500	... Bauxite
337	337	00	00	50	50	.. Iron Ore
636	636	636	636	2000	2000	.. Limestone/ .. Dolomite
00	00	00	00	400	400	.. Sillimanite/ .. Corundum
00	00	...	...	00	00	.. Coal
376	376	376	376	1200	1200	.. Others
1824	1824	1487	1487	4150	4150	.. Total

३. संशोधन व विकास

(एक) प्रस्तावनात्मक

नागपूर येथील संचालनालयाचे मुख्यालयातील पाषाणशास्त्रीय व धातुक संस्करण प्रयोगशाळेत खनिज समन्वेषणाचे संदर्भात संशोधनाचे कार्य चालते. पाषाणशास्त्रीय व धातुक संस्करण प्रयोगशाळेतील अभ्यासातून भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण व खनिज समन्वेषणाद्वारे गोळा केलेल्या निरनिराळ्या प्रस्तर व धातुकांचे नमुन्यातील खनिज समुच्चय ठरविता येतो. त्यामुळे भू-वैज्ञानिकाला पुढील कार्याचे नियोजन करण्यात मदत होते. पाषाणशास्त्रीय प्रयोगशाळेतील धातुक संस्करण विभागाद्वारे खनिज व धातुकांची निरनिराळ्या संस्करण पद्धतीसाठी अनुकूलता ठरविली जाते व तसेच काही खनिजांचा, विशेषतः सिलिका वाळू, इल्मेनाईट इत्यादींच्या कणांचा आकार निश्चित केला जातो. त्यामुळे खनिजांची निरनिराळ्या उद्योगांसाठी उपयुक्तता ठरविली जाते.

राज्यातील निरनिराळ्या भागात आढळणाऱ्या डोलेराईट, ग्रॅब्रो आणि ग्रॅनाईट या खडकांचे चकाकी वैशिष्ट्य ठरविण्यासाठी ह्या संचालनालयाने अभ्यास केला. आतापर्यंतच्या अभ्यासातून असे निदर्शनास आले की, सिंधुदुर्ग जिल्ह्याच्या काही भागात आढळणाऱ्या डोलेराईट व ग्रॅब्रो या खडकांवर

चकाकी आणता येते व त्यापासून शोभिवंत दगड तयार करता येऊ शकतो. याबाबतचा पुढील अभ्यासक्रम प्रगतिपथावर असून तो २०१३-२०१४ मध्ये चालू ठेवण्यात येणारा आहे.

या व्यतिरिक्त मराठवाडा, जळगाव व बुलढाणा जिल्ह्यांत आढळणाऱ्या चकाकी दगडाच्या चकाकीच्या वैशिष्ट्याबाबत प्रयोगशाळेत अभ्यास सुरू आहे. या दगडांना चकाकी आणल्यानंतर त्याचा उपयोग नेकलेस, कफलिक्स, बटन, पेपरवेट इत्यादी तयार करण्याकरिता होऊ शकतो. याविषयीचा अभ्यास सन २०२३-२०२४ मध्ये सुरू राहिल.

राज्यातील ओतशाळा, काच आदी निरनिराळ्या उद्योगांसाठी सिलिका वाळुची वाढती मागणी व वापर लक्षात घेऊन या संचालनालयाच्या धातुक संस्करण प्रयोगशाळेत निरनिराळ्या भागातील सिलिका वाळुच्या चाळणी पृथःकरणात्मक अभ्यासामुळे संयुक्त नमुन्यातील कणांचे आकार व निरनिराळ्या कण आकाराचे वर्गीकरण ठरविता येते. ह्या अभ्यासाद्वारे सिलिका वाळुची निरनिराळ्या उद्योगातील उपयुक्तता ठरविता येते. २०२३-२०२४ या वित्तीय वर्षात हा अभ्यास चालू ठेवण्याचा या संचालनालयाचा मानस आहे.

(तीन) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांक्ष व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

विविध पद्धतीच्या अभ्यासातून केलेल्या चाचणी नमुन्यांची संख्या व कामाचा तपशील तक्ता खाली दिला आहे :-

तक्ता क्रमांक ७

	२०१३-२०१४ मध्ये विश्लेषण केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of tests carried out during 2019-2020	२०१४-२०१५ चा अंदाज Estimated during 2020-2021	२०१५-१६ चा अंदाज Estimated during 2021-2022	
१. पेट्रोलॉजिकल प्रयोगशाळा . .	Nil	Nil	Nil	1. Petrological
२. ओअर ड्रेसिंग प्रयोगशाळा . .	Nil	Nil	Nil	2. Ore Dressing Laboratory

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालय, महाराष्ट्र शासन

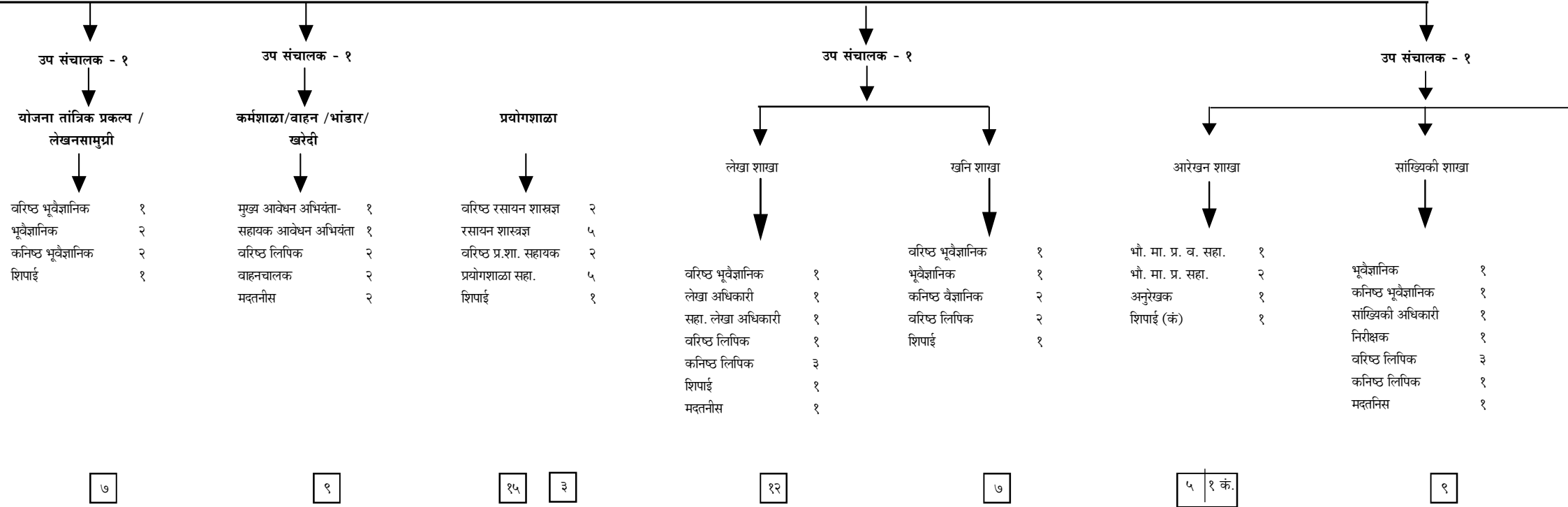
संचालक - १

सहसंचालक - २

मंजूर पदांची संख्या ३१८

अ.	प्रथम श्रेणी	संचालक	...
		सह संचालक	...
		उप संचालक	...
		अन्य	...
ब.	द्वितीय श्रेणी		...
क.	तृतीय श्रेणी		...
ड.	चतुर्थ श्रेणी		...

७

९

१५

३

१२

७

५ | १ कं.

९

एकूण मंजूर पदे ११ (नियमित-८९ बाह्ययंत्राणेद्वारे (कंत्राटी)-०२)

आणि कं.-कंत्राटी असे वाचावे

शिबीर	नि. कं
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	२ ..
भूवैज्ञानिक	३ ..
आवेधन अभियंता	१ ..
सहा. आवेधन अभियंता.	२ ..
कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	४ ..
सर्वे अॅन्ड मॅप अधिकारी	१ ..
भौ. मा. प्र. व. स.	१ ..
भौ. मा. प्र. सहा.	३ ..
आवेधक यांत्रिक	२ ..
आवेधक	६ ..
सहा. आवेधक	७ ..
दोरखंडवाला	१० २
वाहन चालक	५ ..

४७	२
----	---

कार्यालयीन	नि. कं
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..
भूवैज्ञानिक	१ ..
कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..
सहा. प्रशा. अधिकारी	१ ..
लेखा अधिकारी	१ ..
निरीक्षक	१ ..
अधीक्षक	१ ..
कर्मशाळा अधीक्षक	१ ..
चालक-नि-यांत्रिक	१ १
वरिष्ठ लिपिक	५ ..
कनिष्ठ लिपिक	४ ..
अनुरेखक	१ ..
शिपाई	१ २
मदतनीस	४ १

२५	४
----	---

शिबीर	नि. कं
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	२ ..
भूवैज्ञानिक	३ ..
आवेधन अभियंता	१ ..
सहा. आवेधन अभियंता.	२ ..
कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	४ ..
सर्वे अॅन्ड मॅ.अधिकारी	१ ..
भौ. मा. प्र. सहा.	२ ..
आवेधक यांत्रिक	३ ..
आवेधक	६ ..
सहा. आवेधक	५ ..
दोरखंडवाला	१० २
वाहन चालक	२ ..

४२	२
----	---

कार्यालयीन	नि. कं
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..
भूवैज्ञानिक	१ ..
कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..
सहा. प्रशा. अधिकारी	१ ..
निरीक्षक	१ ..
वरिष्ठ लिपिक	३ ..
कनिष्ठ लिपिक	२ ..
अनुरेखक	१ ..
शिपाई	१ २
मदतनीस	२ १

१५	३
----	---

शिबीर	नि. कं
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..
भूवैज्ञानिक	२ ..
कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	३ ..
भौ. मा. प्र. व. सहा.	१ ..
भौ. मा. प्र. सहा.	४ ..
आवेधक यांत्रिक	१ ..
आवेधक	४ ..
सहा. आवेधक	४ ..
दोरखंडवाला	४ २
चालक-नि-यांत्रिकी	.. १
वाहन चालक	३ ..

२७	३
----	---

कार्यालयीन
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक
भूवैज्ञानिक
कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
सहा. प्रशा. अधीक्षक
निरीक्षक
वरिष्ठ लिपिक
कनिष्ठ लिपिक
भौ. मा. प्र. व. स.
भौ. मा. प्र. सहा.
अनुरेखक
वाहक चालक
शिपाई
मदतनीस

जिल्हा खनिकर्म कार्यालयातील मंजूर पदे

नि. कं	चंद्रपूर विभाग	नि. कं	कोल्हापूर विभाग	नि. कं	कोल्हापूर विभाग	नि. कं	औरंगाबाद विभाग
१ ..	नागपूर वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	ठाणे वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	मुंबई कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	नांदेड कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..	पुणे वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	परभणी कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	२ ..	वरिष्ठ लिपिक	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..	हिंगोली कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	कनिष्ठ लिपिक	१ ..	वाहन चालक	१ ..	वाहन चालक	.. १	नाशिक भूवैज्ञानिक
१ ..	भौ. मा. प्र. व. सहा.	१ ..	मदतनीस	.. १	सातारा भूवैज्ञानिक	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक
१ ..	वाहन चालक	१ ..	रायगड वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..	अहमदनगर भूवैज्ञानिक
१ ..	मदतनीस	१ ..	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	सांगली कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक
१ ..	गडचिरोली वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	२ ..	कोल्हापूर वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	धुळे कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	वरिष्ठ लिपिक	१ ..	वाहन चालक	.. १	भूवैज्ञानिक	१ ..	जळगांव कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	यवतमाळ वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	मदतनीस	.. १	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..	नंदूरबार कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	रत्नागिरी वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	वाहन चालक	.. १	औरंगाबाद वरिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	२ ..	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	सोलापूर कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	२ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..	वाहन चालक	.. १	वाहन चालक
१ ..	कनिष्ठ लिपिक	१ ..	वाहन चालक	.. १	पालघर कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	जालना कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	भौ. मा. प्र. व. सहा.	१ ..	मदतनीस	.. १	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..	लातूर कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	वाहन चालक	.. १	सिंधुदुर्ग वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	वरिष्ठ लिपिक	१ ..	बीड कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	मदतनीस	१ ..	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..	उस्मानाबाद कनिष्ठ भूवैज्ञानिक
१ ..	मदतनीस	१ ..	अधिकार शुल्क निरीक्षक	१ ..			

१६	१
----	---

एकूण चंद्रपूर विभाग

१६	२
----	---

एकूण कोल्हापूर विभाग

२७	७
----	---

भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय
नागपूर

भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयांतर्गत संचालनालयाच्या खनिज प्रशासनाचे कामासाठी जिल्हानिहाय पदाचे वाटप दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ९

अनुक्रमांक	जिल्हा	वरिष्ठ भूवै.	भूवैज्ञानिक	कनिष्ठ भूवै.	अधिकार शुल्क निरीक्षक	वरिष्ठ लिपिक	कनिष्ठ लिपिक	भौगोलिक माहिती प्रणाली सहायक	वाहन चालक	मदतनीस
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)
प्रादेशिक कार्यालय, नागपूर अंतर्गत										
१	नागपूर	१		१	२		१		१	१
२	भंडारा		१		१				१ कंत्राटी	
३	वर्धा			१						
४	अकोला			१						
५	बुलढाणा			१						
६	अमरावती		१		१					
७	वाशिम			१						
८	गोंदिया			१						
प्रादेशिक कार्यालय, चंद्रपूर अंतर्गत										
१	चंद्रपूर	१		१	२		१	१	१ कंत्राटी	१
२	गडचिरोली			१		१				
३	यवतमाळ	१		१	२		१	१	१ कंत्राटी	१
प्रादेशिक कार्यालय, कोल्हापूर अंतर्गत										
१	कोल्हापूर	१	१		१				१ कंत्राटी	
२	मुंबई (उपनगर)			१						
३	सिंधुदुर्ग	१		१	१					
४	रत्नागिरी	१		१	१				१ कंत्राटी	१ कंत्राटी
५	ठाणे	१			१	१			१	१ कंत्राटी
६	पुणे	१			१				१ कंत्राटी	
७	सातारा		१		१					
८	सांगली			१						
९	सोलापूर			१						
१०	रायगड	१		१	२				१ कंत्राटी	१ कंत्राटी
११	पालघर			१	१	१				

तक्ता क्रमांक १-चालू

अनुक्रमांक	जिल्हा	वरिष्ठ भूवै.	भूवैज्ञानिक	कनिष्ठ भूवै.	अधिकार शुल्क निरीक्षक (६)	वरिष्ठ लिपिक	कनिष्ठ लिपिक	भौगोलिक माहिती प्रणाली सहायक (९)	वाहन चालक	मदतनीस
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)
प्रादेशिक कार्यालय, औरंगाबाद अंतर्गत										
१	जळगाव	..	..	१	..	..	..	..	..	..
२	धुळे	..	..	१	..	..	..	..	..	..
३	नाशिक	..	१	..	१	..	..	..	..	..
४	अहमदनगर	..	१	..	१	..	..	..	..	..
५	नंदुरबार	..	..	१	..	..	..	..	..	..
६	औरंगाबाद	..	१	१	..	..	..	..	१ कंत्राटी	..
७	जालना	..	..	१	..	..	..	..	..	..
८	परभणी	..	..	१	..	..	..	..	..	..
९	बीड	..	..	१	..	..	..	..	..	..
१०	हिंगोली	..	..	१	..	..	..	..	..	..
११	नांदेड	..	..	१	..	..	..	..	..	..
१२	उस्मानाबाद	..	..	१	..	..	..	..	..	..
१३	लातूर	..	..	१	..	..	..	..	..	..
एकूण		..	१०	६	२७	३	३	२	२ नियमित ८ कंत्राटी १०	३ नियमित ३ कंत्राटी ६

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा दर्शविणारा तक्ता क्रमांक—१०

अ.क्र.	पदनाम	पे बँड	पदसंख्या	
			२०२१-२०२२	२०२२-२०२३
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
(दि. २१/१२/२०२२ रोजी सुधारीत आकृतीबंध मंजूरीनुसार)				
१	संचालक	S-28-124800-212400	1	1
२	सहसंचालक	S-26-82200-211500	2	2
३	उप संचालक	S-23-67700-208700	8	8
४	वरिष्ठ भूवैज्ञानिक	S-22-60000-190800	22	22
५	प्रशासन अधिकारी	S-20-56100-177500	1	1
६	वरिष्ठ रसायनशास्त्रज्ञ	S-20-56100-177500	2	2
७	मुख्य आवेधन अभियंता	S-23-67700-208700	1	1
८	आवेधन अभियंता	S-20-56100-177500	2	2
९	भूवैज्ञानिक	S-18-49100-155800	23	23
१०	सहायक आवेधन अभियंता	S-15-41800-132300	5	5
११	लेखा अधिकारी	S-16-44900-142400	3	3
१२	सांख्यिकी अधिकारी	S-15-41800-132300	1	1
१३	सहायक प्रशासन अधिकारी	S-15-41800-132300	5	5
१४	रसायनशास्त्रज्ञ	S-15-41800-132300	5	5
१५	कनिष्ठ भूवैज्ञानिक	S-15-41800-132300	48	48
१६	सर्वे अॅन्ड मॅप अधिकारी	S-15-41800-132300	2	2
१७	सहाय्यक लेखा अधिकारी	S-15-41800-132300	1	1
एकूण ..			132	132
२. अराजपत्रित वर्ग-३.—				
१	उच्च श्रेणी लघु लेखक (निवड श्रेणी)	S-16-44900-142400	1	1
२	उच्च श्रेणी लघु लेखक	S-15-41800-132300	1	1
३	अधीक्षक	S-14-38600-122800	3	3
४	भौगोलिक माहिती प्रणाली वरिष्ठ सहाय्यक	S-14-38600-122800	5	5
५	निरीक्षक	S-14-38600-122800	5	5
६	आवेधक यांत्रिक	S-14-38600-122800	6	6
७	कर्मशाळा अधीक्षक	S-14-38600-122800	2	2
८	वरिष्ठ प्रयोगशाळा सहाय्यक	S-10-29200-92300	2	2
९	आवेधक	S-10-29200-92300	16	16
१०	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	S-14-38600-122800	1	1
११	संग्रहालय नि-ग्रंथालय सहाय्यक	S-10-29200-92300	1	1
१२	वरिष्ठ लिपिक	S-8-25500-81100	33	33
१३	अधिकार शुल्क निरीक्षक	S-10-29200-92300	19	19
१४	सहाय्यक आवेधक	S-8-25500-81100	16	16
१५	चालक-नि-यांत्रिक	S-8-25500-81100	3+(2 कंत्राटी)	3+(2 कंत्राटी)
१६	कनिष्ठ लिपिक	S-6-19900-63200	22	22
१७	वाहन चालक	S-6-19900-63200	15+(8 कंत्राटी)	15+(8 कंत्राटी)
१८	प्रयोगशाळा सहाय्यक	S-7-21700-69100	5	5
१९	अनुरेखक	S-7-21700-69100	4	4
२०	दोरखंडवाला	S-7-21700-69100	24+(6 कंत्राटी)	24+(6 कंत्राटी)
२१	भौगोलिक माहिती प्रणाली, सहाय्यक	S-10-29200-92300	14	14
एकूण ..			198+(16 पदे कंत्राटी)	198+(16 पदे कंत्राटी)

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा —चालू

अ.क्र.	पदनाम	पे बैंड	पदसंख्या		
			२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	
३. अराजपत्रित वर्ग-४.-					
१	नाईक	.. .. .	S-3-16600-52400	2	2
२	दफ्तरी	.. .. .	S-3-16600-52400	1	1
३	शिपाई	.. .. .	S-1-15000-47600	10+(10 कंत्राटी)	10+(10 कंत्राटी)
४	मदतनीस	.. .. .	S-1-15000-47600	23+(6 कंत्राटी)	23+(6 कंत्राटी)
			एकूण . .	36+(16 कंत्राटी)	36+(16 कंत्राटी)
			एकूण बेरीज . .	366+(32 पदे कंत्राटी)	366+(32 पदे कंत्राटी)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अधिसंकेपीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अधिसंकेपीय अंदाज		तपशील
		2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	2022-2023 Revised Estimates 2022-2023	2022-2023 Budget Estimates 2023-2024	2023-2024 Budget Estimates 2023-2024		
I-Summary								
2057, Supplies and Disposals	Voted	2,52,07	2,98,87	2,96,81	3,19,20	दत्तमत 2057, पुरवठा व विनियोग	एक-सारांश	
	Charged	..	1,00	1	1,00	भारित		
2058, Stationery and Printing	Voted	173,59,13	213,19,94	199,83,01	221,59,15	2058, लेखनसामग्री व मुद्रण		
2406, Forestry and Wild Life	Voted	..	1,15,00	4	2	दत्तमत 2406, कमीकरण व क्यूप्रीवन		
Gross Total-	Charged	..	1,00	1	1,00	भारित		
	Voted	176,11,20	217,33,81	202,79,86	224,78,37	सूल बेरीज		
Total-		176,11,20	217,34,81	202,79,87	224,79,37	एकूण-		
Deduct Recoveries-	Voted	16,61	..	..	..	दत्तमत वजा-ससुली		
	Charged	..	1,00	1	1,00	भारित		
Net Total-	Voted	175,94,59	217,33,81	202,79,86	224,78,37	निव्वळ बेरीज		
	Total-	175,94,59	217,34,81	202,79,87	224,79,37	एकूण-		

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	
2057, Supplies and Disposals								
I-Summary								
00, 101, Purchase		2,52,07	2,98,87	2,96,81	3,19,20	3,19,20	दत्तमत 101, खरेदी	2057, पुरवठा व विनियोग एक-सारांश
		2,52,07	2,98,87	2,96,81	3,19,20	3,19,20	दत्तमत स्कूल बरेज	
II-Details								
00, 101, Purchase								दैन-तपशील
(00)(01) Store Purchase Organisation. (Committed)								00, 101, खरेदी (00) (20570011)
01, Salaries	2,51,65	2,95,86	2,94,32	2,94,32	3,16,14	3,16,14		
03, Overtime Allowances	..	25	20	20	25	25		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	..	85	77	77	85	85		
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1		
11, Domestic Travel Expenses	31	1,00	70	70	1,00	1,00		
13, Office Expenses	11	90	81	81	95	95		
Total-(00)(01)	2,52,07	2,98,87	2,96,81	2,96,81	3,19,20	3,19,20		
Total-101	2,52,07	2,98,87	2,96,81	2,96,81	3,19,20	3,19,20	दत्तमत एकूण-101	
Gross Total-2057, Supplies and Disposals	2,52,07	2,98,87	2,96,81	2,96,81	3,19,20	3,19,20	दत्तमत स्कूल बरेज-2057, पुरवठा व विनियोग	
III-Details of Recoveris								
00, 911, Recoveries of Overpayments								दैन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील
								00, 911, अतिप्रदानाची वसुली (00)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024			
(00)(01) Recovery of Overpayments (Non Plan)(Committed) 70, Deduct Recoveries	..	..	..	..	..	..	..	(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (योजनेतर)(अनिवार्य) 70, वजा-वसुली
Charged								
Net Total-2057, Supplies and Disposals								
Voted	2,52,07	2,98,87	2,96,81	3,19,20	3,19,20	3,19,20	3,19,20	निव्वळ बेरीज 2057, पुरवठा व विनियोग
Total-	2,52,07	2,98,87	2,96,81	3,19,20	3,19,20	3,19,20	3,19,20	एकूण-

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2021-2022 Actuals 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024 2023-2024	
2058, Stationery and Printing I-Summary					2058, लेखनसामग्री व मुद्रण एक-सारांश
00, Direction and Administration.	31,88,41	43,47,20	31,98,31	43,53,38	00, दत्तमत 001, संचालन व प्रशासन
101, Purchase and Supply of Stationery Stores.	8,11,65	11,30,11	10,80,01	12,62,48	दत्तमत 101, लेखनसामग्रीची खरेदी व पुरवठा
102, Printing, Storage and Distribution of Forms.	16,35,21	19,00,31	18,67,83	21,38,60	दत्तमत 102, नमुन्याचे मुद्रण, साठवण व वितरण
103, Government Presses.	114,58,70	136,08,11	135,24,32	140,36,33	दत्तमत 103, शासकीय मुद्रणालये
104, Cost of Printing by Other Sources.	26,48	17,80	17,74	30,20	दत्तमत 104, इतर मार्गांनी केलेल्या मुद्रणाचा खर्च
105, Government Publications.	2,23,50	2,83,99	2,73,45	3,10,06	दत्तमत 105, शासकीय प्रकाशने
800, Other Expenditure.	..	1,00	1	1,00	भारित 800, इतर खर्च
	15,18	32,42	21,35	28,10	दत्तमत
	..	1,00	1	1,00	भारित
Gross Total-	173,59,13	213,19,94	199,83,01	221,59,15	सूटल बेरीज दत्तमत
Total-	173,59,13	213,20,94	199,83,02	221,60,15	एकूण-
Deduct Recoveries-	16,61	..	..	..	दत्तमत वजा-वसुली
	..	1,00	1	1,00	भारित
Net Total-2058, Stationery and Printing	173,42,52	213,19,94	199,83,01	221,59,15	निव्वळ बेरीज 2058, लेखनसामग्री व मुद्रण दत्तमत

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-३

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज	
	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024
Total-	173,42,52	213,20,94	199,83,02	221,60,15	एकूण-	
II-Details						
00						
001, Direction and Administration.						
(00)						
(00)(01) Directorate of Printing and Stationery.(Committed)						(20580012)
01, Salaries	4,38,46	5,01,82	5,01,82	5,11,11		
03, Overtime Allowances	"	11	11	11		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	3,14	6,00	3,40	6,00		
10, Contractual Services	"	30	27	30		
11, Domestic Travel Expenses	24	70	49	74		
13, Office Expenses	19,61	26,62	23,96	26,00		
17, Computer Expenses	6,86	10,40	7,28	6,90		
21, Supplies and Materials	27,09,05	37,81,91	26,47,34	37,81,91		
24, Petrol, Oil and Lubricants	"	50	45	56		
27, Minor Works	10,78	18,24	12,77	19,15		
51, Motor Vehicles	27	60	42	60		
Total-(00)(01)	31,88,41	43,47,20	31,98,31	43,53,38		
Total-001	31,88,41	43,47,20	31,98,31	43,53,38		
101, Purchase and Supply of Stationery Stores.						
(00)						
(00)(01) Government Stationery Stores, Mumbai-(Committed)						(20580021)
01, Salaries	1,85,88	2,28,64	2,31,00	2,66,25		
03, Overtime Allowances	"	10	10	11		
10, Contractual Services	"	10	9	10		
11, Domestic Travel Expenses	6	12	12	13		
21, Supplies and Materials	28,32	1,25,95	88,17	1,25,95		

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024	
Total-(00)(01)		2,14,26	3,54,91	3,19,48	3,92,54			एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Government Stationery Stores, Kohlapur.(Committed)								(00)(02) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, कोल्हापूर(अनिवार्य)	(20580032)
01, Salaries	1,18,93	1,48,09	11	1,48,09	1,55,85			01, वेतन	
02, Wages	..	48	2,00	2,00	10			02, मजुरी	
03, Overtime Allowances	44	70	25	70	2,00			03, अतिरिक्तिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	..	25	35	25	70			06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	25	49	57	51	1			10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	49	36	36	36	25			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	51	72	50	50	37			13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	..	25,00	17,50	17,50	60			14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses					50			17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials					76			21, पुरवठा व सामग्री	
Total-(00)(02)		1,21,46	1,78,15	1,69,93	1,86,13			एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Government Stationery Stores, Nagpur.(Committed)								(00)(03) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, नागपूर(अनिवार्य)	(20580041)
01, Salaries	1,90,21	2,01,62	20	2,10,05	2,44,85			01, वेतन	
03, Overtime Allowances	16	20	30	20	20			03, अतिरिक्तिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	29	30	1	30	55			06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	9	10	10	1			10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	98	1,21	30	1,21	11			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	19	30	21	21	1,27			13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses	..	25,00	17,50	17,50	30			17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials					25,00			21, पुरवठा व सामग्री	
Total-(00)(03)		1,91,92	2,28,74	2,29,58	2,72,29			एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Government Stationery Stores, Chhatrapati Sambhajinagar(Committed)								(00)(04) शासकीय लेखनसामग्री भांडार, छत्रपती	(20580059)
01, Salaries	1,92,84	2,06,86	5	2,15,86	2,27,55			संभाजीनगर(अनिवार्य)	
02, Wages	..	3	10	1	5			01, वेतन	
03, Overtime Allowances					5			02, मजुरी	
					10			03, अतिरिक्तिक भता	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-३

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	45	60	60	43	60	60	60	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	10	10	9	10	10	10	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	11	58	58	41	60	60	60	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	1,31	1,53	1,53	1,53	2,00	2,00	2,00	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	64	60	60	60	1,00	1,00	1,00	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	15	22	22	15	23	23	23	17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials	..	25,00	25,00	17,50	25,00	25,00	25,00	21, पुरवठा व सामग्री	
Total-(00)(04)	1,95,53	2,35,64	2,35,64	2,36,63	2,57,23	2,57,23	2,57,23	एकूण-(00)(04)	
(00)(05) Government Stationery Stores, Pune. (Committed)								(00)(05) शासकीय लेखनसामग्री (अनिवार्य) (20580068)	
01, Salaries	85,53	1,04,16	1,04,16	1,04,16	1,26,40	1,26,40	1,26,40	01, वेतन	
03, Overtime Allowances	12	12	12	12	12	12	12	03, अतिरिक्त काम	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	86	1,00	1,00	90	1,25	1,25	1,25	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	2	5	5	5	5	5	5	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	1,90	1,88	1,88	1,25	1,00	1,00	1,00	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	..	25	25	25	25	25	25	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	5	20	20	15	21	21	21	17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials	..	25,00	25,00	17,50	25,00	25,00	25,00	21, पुरवठा व सामग्री	
Total-(00)(05)	88,48	1,32,67	1,32,67	1,24,39	1,54,29	1,54,29	1,54,29	एकूण-(00)(05)	
Total-101 Voted	8,11,65	11,30,11	11,30,11	10,80,01	12,62,48	12,62,48	12,62,48	दत्तमत एकूण-101	
102, Printing, Storage and Distribution of Forms.								102, नमुन्याचे मुद्रण, साठवण व वितरण	
(00)								(00)	
(00)(01) Yeravada Prison Press Pune(Committed)								(00)(01) येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे(अनिवार्य) (20580077)	
01, Salaries	11,40,53	12,89,24	12,89,24	12,89,24	14,45,14	14,45,14	14,45,14	01, वेतन	
02, Wages	83	5,00	5,00	1,64	5,00	5,00	5,00	02, मजुरी	
03, Overtime Allowances	62,84	74,45	74,45	74,45	78,17	78,17	78,17	03, अतिरिक्त काम	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	23,40	26,00	26,00	26,00	26,00	26,00	26,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024		
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	65	90	90	63	63	90	90	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	7,43	10,83	10,83	8,17	8,17	11,37	11,37	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	1,35	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	2,13	2,78	2,78	2,78	2,78	2,92	2,92	17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials	1,82	5,00	5,00	1,98	1,98	6,30	6,30	21, पुरवठा व सामग्री	
27, Minor Works	47	1,10	1,10	30	30	1,16	1,16	27, लहान बांधकामे	
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	..	10	10	7	7	10	10	31, सहायक अनुदान (वेतनेतर)	
51, Motor Vehicles	11	37	37	20	20	37	37	51, मोटार वाहने	
52, Machinery and Equipments	3,86	3,00	3,00	1,60	1,60	5,00	5,00	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	14,00	14,00	7,36	7,36	14,70	14,70	72, यंत्रसामग्री व उपकरणे यांची देखभाल व दुरुस्ती	
Total-(00)(01)	12,45,42	14,34,28	14,34,28	14,15,93	14,15,93	15,98,64	15,98,64	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Central Jail Press, Nagpur. (Committed)								(00)(02) मध्यवर्ती तुरुंग मुद्रणालय, (205800086)	
01, Salaries	3,44,12	3,92,25	3,92,25	3,92,25	3,92,25	4,66,10	4,66,10	नागपूर (अनिवार्य)	
02, Wages	2,73	6,48	6,48	4,96	4,96	6,80	6,80	01, वेतन	
03, Overtime Allowances	32,45	34,07	34,07	34,07	34,07	34,07	34,07	02, मजुरी	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	3,34	5,60	5,60	4,44	4,44	7,00	7,00	03, अतिरिक्त भला	
10, Contractual Services	..	10	10	1	1	10	10	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
11, Domestic Travel Expenses	16	40	40	28	28	40	40	10, कंत्राटी सेवा	
13, Office Expenses	2,61	4,56	4,56	4,10	4,10	4,79	4,79	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	..	10	10	1	1	10	10	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses	45	95	95	95	95	1,00	1,00	14, भाडेपट्टी व कर	
21, Supplies and Materials	48	2,50	2,50	60	60	2,50	2,50	17, संगणक खर्च	
27, Minor Works	1,50	2,00	2,00	26	26	2,00	2,00	21, पुरवठा व सामग्री	
52, Machinery and Equipments	1,95	2,76	2,76	1,00	1,00	2,90	2,90	27, लहान बांधकामे	
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	14,26	14,26	8,97	8,97	12,20	12,20	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
Total-(00)(02)	3,89,79	4,66,03	4,66,03	4,51,90	4,51,90	5,39,96	5,39,96	एकूण-(00)(02)	
Total-102 Voted	16,35,21	19,00,31	19,00,31	18,67,83	18,67,83	21,38,60	21,38,60	दत्तमत एकूण-102	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024	
103, Government Presses. (00)									
(00)(01) Government Central Press, Mumbai. (Committed)		(20580095)							(20580095)
01, Salaries	44,46,52	51,35,31	51,35,31	51,35,31	51,35,31	53,40,60			103, शासकीय मुद्रणालये (00)
03, Overtime Allowances	8,85,09	12,40,87	12,40,87	12,40,87	12,40,87	9,00,00			(00)(01) शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई (अनिवार्य)
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,13,61	1,26,44	1,26,44	1,26,44	1,26,44	1,26,44			01, वेतन
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1			03, अतिकालिक भत्ता
11, Domestic Travel Expenses	1,08	1,52	1,52	1,52	1,52	1,67			06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
13, Office Expenses	48,95	51,46	51,46	46,31	46,31	54,03			10, कंत्राटी सेवा
17, Computer Expenses	9,66	7,11	7,11	7,11	7,11	7,47			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
21, Supplies and Materials	16,01	30,00	30,00	30,00	30,00	39,00			13, कार्यालयीन खर्च
27, Minor Works	63,62	1,06,12	1,06,12	1,06,12	1,06,12	1,11,43			17, संगणक खर्च
36, Grant-in-aid(Salary)	67,41	93,50	93,50	82,64	82,64	91,50			21, पुरवठा व सामग्री
51, Motor Vehicles	22	22	22	15	15	22			27, लहान बांधकामे
52, Machinery and Equipments	7,47	7,97	7,97	5,58	5,58	22,62			36, सहायक अनुदाने (वेतन)
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	50,00	50,00	42,50	42,50	52,50			51, मोटार वहने
									52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री
									72, यंत्रसामग्री व उपकरणे याची देखभाल व दुरुस्ती
	56,59,64	68,50,53	68,50,53	68,24,01	68,24,01	67,47,49			एकूण-(00)(01)
									(00)(02) शासकीय फोटोडिप्लो मुद्रणालय, पुणे(अनिवार्य)
(00)(02) Government Photozinc Press, Pune. (Committed)		(20580101)							(20580101)
01, Salaries	17,15,17	18,88,25	18,88,25	18,88,25	18,88,25	20,77,08			01, वेतन
02, Wages	..	40	40	1	1	40			02, मजुरी
03, Overtime Allowances	1,02,71	1,21,68	1,21,68	1,21,68	1,21,68	1,27,76			03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	38,76	26,40	26,40	26,40	26,40	57,78			06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1			10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	95	1,00	1,00	1,00	1,00	1,05			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	11,73	26,23	26,23	23,61	23,61	26,75			13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	86	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00			14, भाडेपट्टी व कर
17, Computer Expenses	1,93	2,78	2,78	1,95	1,95	2,92			17, संगणक खर्च
21, Supplies and Materials	10,45	22,00	22,00	15,40	15,40	22,00			21, पुरवठा व सामग्री
27, Minor Works	3,81	4,24	4,24	2,97	2,97	4,45			27, लहान बांधकामे
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	..	10	10	7	7	1,00			31, सहायक अनुदाने (वेतन外)
51, Motor Vehicles	..	50	50	35	35	50			51, मोटार वहने

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	2023-2024	
52, Machinery and Equipments	4,80	5,91	5,91	5,91	5,91	30,52		52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	32,13	32,13	23,49	23,49	22,23		72, यंत्रसामग्री व उपकरणे यांची देखभाल व दुरुस्ती	
Total-(00)(02)	18,91,17	21,32,63	21,32,63	21,12,10	21,12,10	23,75,45		एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Government Press, Kolhapur. (Committed)								(00)(03) शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर (अनिवार्य) (20580112)	
01, Salaries	7,81,83	9,56,67	9,56,67	9,56,67	9,56,67	10,52,34		01, वेतन	
02, Wages	..	10	10	1	1	10		02, मजुरी	
03, Overtime Allowances	46,73	61,33	61,33	61,33	61,33	64,40		03, अतिरिक्तिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	10,37	12,00	12,00	12,00	12,00	14,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	50	69	69	69	69	72		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	4,34	4,56	4,56	4,56	4,56	4,79		13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	2,29	1,06	1,06	1,06	1,06	2,00		14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	1,58	2,23	2,23	2,23	2,23	2,34		17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials	88	1,10	1,10	77	77	1,10		21, पुरवठा व सामग्री	
27, Minor Works	..	56	56	1	1	59		27, लहान बांधकामे	
52, Machinery and Equipments	2,25	2,84	2,84	2,84	2,84	6,00		52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	16,24	16,24	9,21	9,21	12,00		72, यंत्रसामग्री व उपकरणे यांची देखभाल व दुरुस्ती	
Total-(00)(03)	8,50,77	10,59,39	10,59,39	10,51,39	10,51,39	11,60,39		एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Government Press, Nagpur. (Committed)								(00)(04) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर (अनिवार्य) (20580121)	
01, Salaries	18,27,60	20,71,56	20,71,56	20,71,56	20,71,56	21,02,71		01, वेतन	
03, Overtime Allowances	1,57,11	1,86,12	1,86,12	1,86,12	1,86,12	1,95,43		03, अतिरिक्तिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	43,16	30,00	30,00	27,00	27,00	50,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	75	1,05	1,05	1,05	1,05	1,10		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	10,06	21,07	21,07	17,05	17,05	22,12		13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	46	50	50	53	53	50		14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	3,13	5,57	5,57	3,90	3,90	5,85		17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials	2,09	5,50	5,50	3,50	3,50	5,50		21, पुरवठा व सामग्री	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	
26, Advertising and Publicity	..	11	11	8	60			26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
27, Minor Works	78	1,10	1,10	87	1,16			27, लहान बांधकामे	
51, Motor Vehicles	..	1,54	1,54	1,08	1,54			51, मोटार वाहने	
52, Machinery and Equipments	12,73	13,40	13,40	9,03	14,07			52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
64, Write off Losses	..	2	2	1	2			64, हानी निर्दिष्टित करणे	
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	37,95	37,95	33,53	39,90			72, यंत्रसामग्री व उपकरणे यांची देखभाल व दुरुस्ती	
Total-(00)(04)	20,57,87	23,75,50	23,75,50	23,55,32	24,40,51			एकूण-(00)(04)	
(00)(05) Government Press, Chhatrapati Sambhajinagar(Committed)								(00)(05) शासकीय मुद्रणालय, छत्रपती संभाजीनगर(अनिवार्य)	
01, Salaries	6,25,20	7,56,36	7,56,36	7,56,23	8,32,00			01, वेतन	
03, Overtime Allowances	60,06	63,06	63,06	63,06	66,21			03, अतिरिक्तिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	7,60	7,60	7,60	7,60	12,50			06, दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	1	1	1	1			10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	37	1,10	1,10	77	1,16			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	5,13	5,12	5,12	5,12	8,30			13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	99	1,10	1,10	99	1,50			14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	31	2,23	2,23	1,56	2,34			17, संगणक खर्च	
21, Supplies and Materials	12	1,65	1,65	50	1,65			21, पुरवठा व सामग्री	
27, Minor Works	58	1,10	1,10	60	1,10			27, लहान बांधकामे	
52, Machinery and Equipments	1,26	1,76	1,76	1,76	4,30			52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	6,65	6,65	6,65	6,98			72, यंत्रसामग्री व उपकरणे यांची देखभाल व दुरुस्ती	
Total-(00)(05)	7,01,62	8,47,74	8,47,74	8,44,85	9,38,05			एकूण-(00)(05)	
(00)(06) Government Press, Wai.(Committed)								(00)(06) शासकीय मुद्रणालय, वाई(अनिवार्य)	
01, Salaries	1,70,49	1,93,41	1,93,41	1,93,10	2,12,75			01, वेतन	
03, Overtime Allowances	8,82	9,26	9,26	9,26	9,00			03, अतिरिक्तिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,98	2,00	2,00	2,00	3,00			06, दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	1	1	1	1			10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	42	81	81	81	80			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	2,73	3,42	3,42	3,24	3,59			13, कार्यालयीन खर्च	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024	
17, Computer Expenses	37	56	41	59	17, संगणक खर्च		
21, Supplies and Materials	..	70	49	70	21, पुरवठा व सामग्री		
27, Minor Works	..	50	35	60	27, लहान बांधकामे		
52, Machinery and Equipments	6	60	42	60	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री		
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	2,00	1,70	2,10	72, यंत्रसामग्री व उपकरणे यांची देखभाल व दुरुस्ती		
Total-(00)(06)	1,84,87	2,13,27	2,11,79	2,33,74	एकूण-(00)(06)		
(00)(07) Shivraj Fine Art Litho Works, Nagpur. (Committed)					(00)(07) शिवराज फाईन आर्ट लिथो (20580522) वर्क, नागपूर(अनिवार्य)		
01, Salaries	88,60	98,00	98,00	97,65	01, वेतन		
03, Overtime Allowances	4,00	3,00	3,50	3,00	03, अतिरिक्त भत्ता		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	9,00	11,00	11,00	12,00	06, दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क		
10, Contractual Services	6,32	8,00	8,00	21,00	10, कंत्राटी सेवा		
11, Domestic Travel Expenses	4	10	7	10	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च		
13, Office Expenses	2,66	2,50	2,50	2,00	13, कार्यालयीन खर्च		
14, Rent, Rates and Taxes	71	1,00	71	1,00	14, भाडेपट्टी व कर		
17, Computer Expenses	9	25	10	25	17, संगणक खर्च		
21, Supplies and Materials	45	1,25	15	1,00	21, पुरवठा व सामग्री		
27, Minor Works	10	1,25	20	80	27, लहान बांधकामे		
50, Other Charges	..	60	10	60	50, इतर खर्च		
52, Machinery and Equipments	79	1,10	43	80	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री		
72, Repairs and Maintenance of Machinery and Equipment	..	1,00	10	50	72, यंत्रसामग्री व उपकरणे यांची देखभाल व दुरुस्ती		
Total-(00)(07)	1,12,76	1,29,05	1,24,86	1,40,70	एकूण-(00)(07)		
Total-103	114,58,70	136,08,11	135,24,32	140,36,33	दत्तमत एकूण-103		
104, Cost of Printing by Other Sources.					104, इतर मागणी केलेल्या मुद्रणाचा खर्च		
(00)(02) Government Press, Nagpur. (Committed)					(00)(02) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर(अनिवार्य)	(20580166)	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-३

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	
50, Other Charges	12	20	14	20	20	20	50, इतर खर्च
(00)(04) Yeravda Prison Press, Pune. (Committed)							(00)(04) येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे(अनिवार्य)
50, Other Charges	26,36	17,60	17,60	30,00	30,00	30,00	50, इतर खर्च
	26,48	17,80	17,74	30,20	30,20	30,20	दत्तमत एकूण-104
105, Government Publications.							105, शासकीय प्रकाशने
(00)							(00)
(00)(01) Government Book Depot, Mumbai. (Committed)							(00)(01) शासकीय ग्रंथगार, मुंबई(अनिवार्य)
01, Salaries	1,08,96	1,31,52	1,31,52	1,45,10	1,45,10	1,45,10	01, वेतन
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	2	11	8	12	12	12	11, देशीय प्रवास खर्च
13, Office Expenses	54	1,05	95	1,10	1,10	1,10	13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	..	10	9	10	10	10	14, भाडपट्टी व कर
26, Advertising and Publicity	14	25	18	25	25	25	26, जाहिरात व प्रसिद्धी
Total-(00)(01)	1,09,66	1,33,04	1,32,83	1,46,68	1,46,68	1,46,68	एकूण-(00)(01)
(00)(02) Government Book Depot, Nagpur. (Committed)							(00)(02) शासकीय ग्रंथगार, नागपूर(अनिवार्य)
01, Salaries	58,60	71,02	71,02	77,28	77,28	77,28	01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	29	40	36	40	40	40	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
13, Office Expenses	57	70	63	74	74	74	13, कार्यालयीन खर्च
26, Advertising and Publicity	..	5	5	5	5	5	26, जाहिरात व प्रसिद्धी
Total-(00)(02)	59,46	72,17	72,06	78,47	78,47	78,47	एकूण-(00)(02)
(00)(03) Government Book Depot, Chhatrapati Sambhajnagar (Committed)							(00)(03) शासकीय ग्रंथगार, छत्रपती संभाजीनगर(अनिवार्य)
01, Salaries	23,80	26,02	26,02	32,00	32,00	32,00	01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	18	20	18	20	20	20	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates		
11, Domestic Travel Expenses	1	13	9	14				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	29	35	32	37				13, कार्यालयीन खर्च	
26, Advertising and Publicity	..	5	4	10				26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
Total-(00)(03)	24,28	26,76	26,66	32,82				एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Government Book Depot, Pune. (Committed)								(00)(04) शासकीय ग्रंथगार, पुणे(अनिवार्य) (20580228)	
01, Salaries	29,43	51,16	41,16	51,16				01, वेतन	
10, Contractual Services	..	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	8	10	7	11				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	59	68	61	71				13, कार्यालयीन खर्च	
26, Advertising and Publicity	..	7	5	10				26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
Total-(00)(04)	30,10	52,02	41,90	52,09				एकूण-(00)(04)	
Total-105 Voted	2,23,50	2,83,99	2,73,45	3,10,06				दत्तमत एकूण-105	
800, Other Expenditure. (01) Training of Apprentices. (01)(01) Directorate of Printing and Stationery.(Committed)								800, इतर खर्च (01) शिक्षाऊ उमेदवारांचे प्रशिक्षण (01)(01) मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय(अनिवार्य) (20580317)	
01, Salaries	1,21	1,62	2,72	1,78				01, वेतन	
10, Contractual Services	..	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा	
Total-(01)(01)	1,21	1,63	2,73	1,79				एकूण-(01)(01)	
(01)(02) Government Central Press,Mumbai. (Committed)								(01)(02) शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई(अनिवार्य) (20580326)	
01, Salaries	..	2,20	1	1,10				01, वेतन	
10, Contractual Services	..	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा	
34, Scholarships/Stipends	5,08	5,36	5,36	5,74				34, शिक्षवृत्त्या/विद्यार्थिने	
Total-(01)(02)	5,08	7,57	5,38	6,85				एकूण-(01)(02)	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-३

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024			
(01)(03) Government Photozinc Press, Pune. (Committed)								(01)(03) शासकीय फोटोझिंक मुद्रणालय, पुणे(अनिवार्य)
01, Salaries	..	70	1	75				01, वेतन
34, Scholarships/Stipends	2,66	5,79	5,79	1,19				34, शिक्षवृत्त्या/विद्यावैतने
Total-(01)(03)	2,66	6,49	5,80	1,94				एकूण-(01)(03)
(01)(04) Government Press, Kolhapur. (Committed)								(01)(04) शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर(अनिवार्य)
01, Salaries	..	1,01	1	50				01, वेतन
10, Contractual Services	..	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
34, Scholarships/Stipends	..	50	1	1,01				34, शिक्षवृत्त्या/विद्यावैतने
Total-(01)(04)	..	1,52	3	1,52				एकूण-(01)(04)
(01)(06) Government Press, Nagpur. (Committed)								(01)(06) शासकीय मुद्रणालय, नागपूर(अनिवार्य)
01, Salaries	..	64	1	71				01, वेतन
10, Contractual Services	..	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
34, Scholarships/Stipends	5,24	5,50	5,50	5,89				34, शिक्षवृत्त्या/विद्यावैतने
Total-(01)(06)	5,24	6,15	5,52	6,61				एकूण-(01)(06)
(01)(07) Government Press, Chhatrapati Sambhajinagar(Committed)								(01)(07) शासकीय मुद्रणालय, छत्रपती संभाजीनगर(अनिवार्य)
01, Salaries	..	64	1	69				01, वेतन
10, Contractual Services	..	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
34, Scholarships/Stipends	..	5,36	1	5,74				34, शिक्षवृत्त्या/विद्यावैतने
Total-(01)(07)	..	6,01	3	6,44				एकूण-(01)(07)
Total-(01)	14,19	29,37	19,49	25,15				दत्तमत एकूण-(01)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील	
		2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates				
(02) Compensation. (02)(01) Compensation to Workers. (Committed)								(02) नुकसानभरपाई भारित (02)(01) कामगाराना नुकसानभरपाई(अनिवार्य) 50, इतर खर्च (20580382)	
50, Other Charges	..	1,00	1	1,00	1,00				
(02)(02) Legal Fees.(Committed)								(02)(02) विधिविषयक शुल्क(अनिवार्य) 50, इतर खर्च (20580406)	
50, Other Charges	99	2,80	1,68	2,70	2,70				
(02)(03) Medical Charges to Jail Department. (Committed)								(02)(03) तुरुंग विभागाला वैद्यकीय खर्च(अनिवार्य) 50, इतर खर्च (20580415)	
50, Other Charges	..	25	18	25	25				
Total-(02)	..	1,00	1	1,00	1,00			एकूण-(02) दत्तमत	
Charged	..	1,00	1	1,00	1,00			भारित	
Total-800	15,18	32,42	21,35	28,10	28,10			एकूण-800 दत्तमत	
Charged	..	1,00	1	1,00	1,00			भारित	
Gross Total-2058, Stationery and Printing								शुल्क बैरीज-2058, लेखनसामग्री व मुद्रण	
Voted	173,59,13	213,19,94	199,83,01	221,59,15	221,59,15			दत्तमत	
Total	173,59,13	213,20,94	199,83,02	221,60,15	221,60,15			एकूण-	
III-Details of Recoveris									
00								तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील	
911, Recovery of Overpayments. (00)								00 911, अतिप्रदानाची वसुली (00)	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024			
(00)(01) Recovery of Overpayments (Non Plan)(Committed) 70, Deduct Recoveries	16,61	..	..	..	..	..	..	(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (याजनेतर)(अनिवार्य) 70, वजा-वसुली
Total-Deduct Recoveries Voted	16,61	..	..	..	..	..	..	दत्तमत एकूण-वजा-वसुली
Charged	..	1,00	1	1,00	भारित	..	..	निव्वळ बेरीज 2058, लेखनासामग्री व मुद्रणा
Voted	173,42,52	213,19,94	199,83,01	221,59,15	दत्तमत	..	..	
Total-	173,42,52	213,20,94	199,83,02	221,60,15	एकूण-	..	..	
Net Total-2058, Stationery and Printing								

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2021-2022 Actuals 2021-2022	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	2022-2023 Revised Estimates 2022-2023	2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	
2406, Forestry and Wild Life					
I-Summary					
04, Afforestation and Ecology Development					
101, National Afforestation and Ecology Development Programme	..	1,15,00	4	2	2406, वनीकरण व वन्यजीवन एक-सारांश
					04, वनीकरण व पर्यावरण विकास
					दत्तमत 101, राष्ट्रीय वनीकरण व पर्यावरण विकास कार्यक्रम
Total-04	..	1,15,00	4	2	दत्तमत एकूण-04
Gross Total-	..	1,15,00	4	2	दत्तमत रूतू बेरीज
II-Details					
04, Afforestation and Ecology Development					
101, National Afforestation and Ecology Development Programme					
(00)					जैन-तपशील
(00)(01) Tree Plantation and Conservation under Sustainable Development Goals (Goal 15-life on land) (Industries)(100 percent State Scheme) (Scheme)					04, वनीकरण व पर्यावरण विकास (2406A472)
02, Wages	..	30,00	1	1	(00) वनीकरण व पर्यावरण विकास (101, राष्ट्रीय वनीकरण व पर्यावरण विकास कार्यक्रम)
21, Supplies and Materials	..	70,00	1	..	(00)(01) शाश्वत विकास ध्येय (धध15-जमिनीवरील सजीव) अंतर्गत वृक्ष लागवड आणि संवर्धन (उद्योग) (100 टक्के राज्य योजना)(कार्यक्रम)
Total-(00)(01)	..	1,00,00	2	1	02, मजुरी
					21, पुरवठा व सामग्री
(00)(02) Tree Plantation and Conservation under Sustainable Development Goals (Goal 15-life on land) (Labour) (100 percent State Scheme) (Scheme)					एकूण-(00)(01)
02, Wages	..	6,00	1	1	(00)(02) शाश्वत विकास ध्येय (धध15-जमिनीवरील सजीव) अंतर्गत वृक्ष लागवड आणि संवर्धन (कामगार) (100 टक्के राज्य योजना)(कार्यक्रम)
21, Supplies and Materials	..	9,00	1	..	02, मजुरी
					21, पुरवठा व सामग्री
Total-(00)(02)	..	15,00	2	1	एकूण-(00)(02)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-3 / मागणी क्रमांक के-3

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates			
Total-101	Voted	..	1,15,00	4	2	दत्तमत एकूण-101		
Gross Total-2406, Forestry and Wild Life	Voted	..	1,15,00	4	2	दत्तमत रू० ल० बेरीज-2406, वनीकरण व क्युजीवन		
Net Total-2406, Forestry and Wild Life	Charged	..	..	..	..	भरित		
	Voted	..	1,15,00	4	2	निव्वळ बेरीज 2406, वनीकरण व क्युजीवन		
Total-		..	1,15,00	4	2	एकूण-		

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के-4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	सुधारित अंदाज 2022-2023 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates	तपशील
2230, Labour, Employment and Skill Development					2230, कामगार, सेवयोजन व कौशल्य विकास
I-Summary					एक-सारांश
00, 01, Labour.					00, 01, कामगार
001, Direction and Administration.	53,54,32	141,50,35	105,78,45	149,92,21	दत्तमत 001, संचालन व प्रशासन
004, Research and Statistics	3,25,89	4,78,97	4,34,85	5,54,58	दत्तमत 004, संशोधन व सांख्यिकी
101, Industrial Relations	61,64,53	83,17,11	84,99,00	104,11,19	दत्तमत 101, औद्योगिक संबंध
102, Working Conditions and safety.	25,66,66	41,03,57	34,51,84	46,49,98	दत्तमत 102, कामाची परिस्थिती व सुरक्षितता
103, General Labour Welfare.	4,05,00	10,80,00	7,56,00	10,80,00	दत्तमत 103, सर्वसाधारण कामगार कल्याण
111, Social Security for Labour.	20,97,70	50,83,64	30,06,20	62,36,48	दत्तमत 111, कामगारकरिता सामाजिक सुरक्षितता
277, Education.	2,55,12	6,35,67	4,64,47	7,49,92	दत्तमत 277, शिक्षण
800, Other Expenditure	2,13	15,00	10,50	15,00	दत्तमत 800, इतर खर्च
Total-01	171,71,35	338,64,31	272,01,31	386,89,36	दत्तमत एकूण-01
02, Employment Service					02, सेवयोजन सेवा
004, Research, Survey and Statistics	14,16	17,68	11,75	13,61	दत्तमत 004, संशोधन, सर्वेक्षण व सांख्यिकी
Total-02	14,16	17,68	11,75	13,61	दत्तमत एकूण-02

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकेपीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकेपीय अंदाज		तपशील
		2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	2022-2023 Revised Estimates 2022-2023	2023-2024 Budget Estimates 2023-2024			
I-Summary								एक-सारांश
2851, Village and Small Industries	Voted	236,93,72	781,89,90	570,13,99	783,12,51	दत्तमत	2851, ग्रामोद्योग व लघुउद्योग	
2852, Industries	Voted	5391,97,03	3086,77,91	6069,22,62	3416,71,43	दत्तमत	2852, उद्योग	
2853, Non-Ferrous Mining and Metallurgical Industries	Charged	..	1	1	1	भरित	2853, अलौहयुक्त खानकाम व धातुशास्त्रीय उद्योग	
	Voted	24,81,43	36,23,16	30,71,77	36,41,11	दत्तमत		
Gross Total-	Charged	..	1	1	1	भरित		
	Voted	5653,72,18	3904,90,97	6670,08,38	4236,25,05	दत्तमत	सूचक बेरीज	
Total-		5653,72,18	3904,90,98	6670,08,39	4236,25,06	एकूण-		
Deduct Recoveries-	Voted	73	..	..	..	दत्तमत	वजा-वसुली	
Net Total-	Charged	..	1	1	1	भरित	निव्वळ बेरीज	
	Voted	5653,71,45	3904,90,97	6670,08,38	4236,25,05	दत्तमत		
Total-		5653,71,45	3904,90,98	6670,08,39	4236,25,06	एकूण-		

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024	
2851, Village and Small Industries								2851, ग्रामोद्योग व लघुउद्योग
I-Summary								एक-सारांश
00, Direction and Administration	3,89,75	7,75,76	6,18,25	7,85,97	दत्तमत 001, संचालन व प्रशासन			
101, Industrial Estates.	..	3	3	3	दत्तमत 101, औद्योगिक वसाहती			
102, Small Scale Industries.	175,34,63	677,88,81	490,48,05	668,71,49	दत्तमत 102, लघु उद्योग			
104, Handicraft Industries.	..	5,00,00	3,00,00	2,10,00	दत्तमत 104, हस्तव्यवसाय उद्योग			
105, Khadi and Village Industries.	57,00,76	87,09,52	67,39,70	100,09,52	दत्तमत 105, खादी व ग्रामोद्योग			
106, Coir Industries	25,00	3,50,00	2,45,00	3,50,00	दत्तमत 106, काथ्या उद्योग			
800, Other Expenditure.	43,58	65,78	62,96	85,50	दत्तमत 800, इतर खर्च			
Gross Total-	236,93,72	781,89,90	570,13,99	783,12,51	दत्तमत रूूल बेरीज			
Deduct Recoveries-	58	..	..	..	दत्तमत कजा-वसुली			
Net Total-2851, Village and Small Industries	..	..	..	..	भारित			
	236,93,14	781,89,90	570,13,99	783,12,51	निव्वळ बेरीज 2851, ग्रामोद्योग व लघुउद्योग			
Total-	236,93,14	781,89,90	570,13,99	783,12,51	एकूण-			
II-Details								दोन-तपशील
00, Direction and Administration					00, संचालन व प्रशासन			
(00)					(00)			
(00)(01) Development of Village and Small Scale Industries(Committed)					(00)(01) ग्रामोद्योग व लघुउद्योगाचा विकास(अनिवार्य)			(28510333)
01, Salaries	3,34,15	5,54,77	4,57,05	5,54,77	01, वेतन			

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	
03, Overtime Allowances	..	50	40	50	50	40	50	03, अतिरिक्त भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	22	2,53	2,28	2,53	2,28	2,53	2,53	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	1	4,21	1	4,21	1	10,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	15	9,22	6,45	9,22	6,45	9,00	9,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	..	8,73	7,86	8,73	7,86	9,17	9,17	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(01)	3,34,52	5,75,76	4,78,25	5,75,76	4,78,25	5,85,97	5,85,97	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Computerisation of Directorate of Industries.(Scheme)								(00)(02) उद्योग संचालनालयाचे संगणकीकरण(कार्यक्रम)	
17, Computer Expenses	47,81	1,00,00	70,00	1,00,00	70,00	1,00,00	1,00,00	17, संगणक खर्च	
52, Machinery and Equipments	7,42	1,00,00	70,00	1,00,00	70,00	1,00,00	1,00,00	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
Total-(00)(02)	55,23	2,00,00	1,40,00	2,00,00	1,40,00	2,00,00	2,00,00	एकूण-(00)(02)	
Total-001 Voted	3,89,75	7,75,76	6,18,25	7,75,76	6,18,25	7,85,97	7,85,97	दत्तमत एकूण-001	
101, Industrial Estates.								101, औद्योगिक वसाहती (00)	
(00)(01) Establishment of a trading estate, Establishment of a Industrial Estate other than at Atale(Committed)								(00)(01) व्यापारी वसाहतीची स्थापना - अटाले येथील औद्योगिक वसाहती व्यतिरिक्त अन्य औद्योगिक वसाहतीची स्थापना(अनिवार्य)	
01, Salaries	..	1	1	1	1	1	1	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	..	1	1	1	1	1	1	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
13, Office Expenses	..	1	1	1	1	1	1	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(01)	..	3	3	3	3	3	3	एकूण-(00)(01)	
Total-101 Voted	..	3	3	3	3	3	3	दत्तमत एकूण-101	
102, Small Scale Industries. (00)								102, लघु उद्योग (00)	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates			
(00)(03) Participation in industrial exhibitions and Trade Fairs(Scheme)									(28510398)
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	1,28,40	3,00,00	3,00,00	3,00,00	3,00,00	5,00,00			(00)(03) औद्योगिक प्रदर्शनमध्ये व व्यापार जत्रामध्ये भाग घेणे(कार्यक्रम)
(00)(09) Setting of District Industries Centre. (Committed)									(28510502)
01, Salaries	26,09,72	36,62,85	36,62,85	30,58,32	36,62,85				(00)(09) जिल्हा उद्योग केंद्राची स्थापना(अनिवार्य)
03, Overtime Allowances	38	2,72	2,72	2,18	2,86				01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	18,63	30,80	30,80	30,80	30,80				03, अतिरिक्तिक भता
10, Contractual Services	1,54	10,00	10,00	1,19,15	1,75,00				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
11, Domestic Travel Expenses	7,80	63,00	63,00	44,10	66,15				10, कंत्राटी सेवा
13, Office Expenses	32,50	63,00	63,00	56,70	66,15				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	16,72	20,18	20,18	20,18	20,18				13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	11,19	24,75	24,75	17,33	25,99				14, भाडेपट्टी व कर
20, Other Administrative Expenses	..	1	1	1	1				17, संगणक खर्च
27, Minor Works	..	1,00	1,00	70	1,00				20, इतर प्रशासकीय खर्च
51, Motor Vehicles	..	..	..	..	..				27, लहान बांधकामे
									51, मोटार वहने
Total-(00)(09)	26,98,48	38,78,31	38,78,31	33,49,47	40,51,00				एकूण-(00)(09)
(00)(16) Awards to Small Scale Entrepreneurs at district level.(Committed)									(28511394)
05, Rewards	7,20	10,50	10,50	7,35	10,50				(00)(16) जिल्हा पातळीवरील लघुउद्योजकांना पुरस्कार(अनिवार्य)
(00)(22) Construction and Repairs of Regional Offices and District Industries Centres under Directorate of Industries.(Scheme)									(28515291)
27, Minor Works	..	1,00,00	1,00,00	70,00	2,09,99				(00)(22) उद्योग संचालनालयाची प्रादेशिक कार्यालये व जिल्हा उद्योग केंद्रे यांचे बांधकाम व दुरुस्ती(कार्यक्रम)
(00)(23) Schemes of Development of Common facilities & infrastructure in approved Industrial Cluster- Government Of India micro, small enterprises-Cluster Development Programme and Industrial Infrastructure (IUS) (Scheme)									(28515406)
33, Subsidies	3,00,00	7,00,00	7,00,00	4,90,00	20,00,00				(00)(23) मान्यताप्राप्त औद्योगिक सभूहामध्ये सामाईक व पायाभूत सुविधा विकास योजना - केंद्र शासनाचा सुक्ष्म, लघु उपक्रम समूह विकास कार्यक्रम व औद्योगिक पायाभूत सुविधा विकास श्रेणीवाढ (आयआययुएस)(कार्यक्रम)
									33, अर्थसहाय्य

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates		
(00)(24) Maharashtra State Industrial Cluster Development Programme (MSICDP)(Scheme)									
33, Subsidies	53,99,90	100,00,00	100,00,00	70,00,00	70,00,00	100,00,00	100,00,00	(00)(24) महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक समूह विकास कार्यक्रम(कार्यक्रम) 33, अर्थसहाय्य	(28516378)
(00)(25) Chief Minister Employment Generation Programme(Scheme)									
11, Domestic Travel Expenses	1,48,51	10,56,00	10,56,00	9,50,40	9,50,40	1,66,40	1,66,40	(00)(25) मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम(कार्यक्रम) 11, देशान्तरित प्रवास खर्च	(28516645)
13, Office Expenses	..	..	..	..	..	..	..	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses	2,43	26,40	26,40	18,48	18,48	5,52	5,52	17, संगणक खर्च	
26, Advertising and Publicity	86,70,75	490,77,60	490,77,60	343,54,32	343,54,32	486,00,00	486,00,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	1,78,96	26,40,00	26,40,00	25,08,00	25,08,00	8,40,00	8,40,00	31, सहायक अनुदान (केवलेतर)	
34, Scholarships/Stipends	..	..	..	..	..	1,92,88	1,92,88	34, शिष्यवृत्त/विद्यार्थिने	
50, Other Charges	..	..	..	..	..	..	..	50, इतर खर्च	
Total-(00)(25)	90,00,65	528,00,00	528,00,00	378,31,23	378,31,23	501,00,00	501,00,00	एकूण-(00)(25)	
Total-102	175,34,63	677,88,81	677,88,81	490,48,05	490,48,05	668,71,49	668,71,49	दत्तमत एकूण-102	
104, Handicraft Industries.									
(00)(02) Development of Handicraft Industries.(Scheme)									
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	..	5,00,00	5,00,00	3,00,00	3,00,00	2,10,00	2,10,00	104, हस्तव्यवसाय उद्योग (00) (00)(02) हस्तव्यवसाय उद्योगाचा विकास(कार्यक्रम) 31, सहायक अनुदान (केवलेतर)	(28510567)
Total-104	..	5,00,00	5,00,00	3,00,00	3,00,00	2,10,00	2,10,00	दत्तमत एकूण-104	
105, Khadi and Village Industries.									
(00)(01) Grant-in-aid to Khadi and Village Industries Board(Committed)									
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	1,02,49	2,73,33	2,73,33	1,91,33	1,91,33	2,73,33	2,73,33	105, खादी व ग्रामोद्योग (00) (00)(01) खादी व ग्रामोद्योग मंडळाचा सहायक अनुदान(अनिवार्य)	(28510585)
36, Grant-in-aid(Salary)	55,98,27	81,36,19	81,36,19	64,10,37	64,10,37	81,36,19	81,36,19	31, सहायक अनुदान (केवलेतर) 36, सहायक अनुदान (केवलेतर)	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	2023-2024	
Total-(00)(01)	57,00,76		84,09,52		66,01,70		84,09,52		एकूण-(00)(01)
(00)(09) Honey Centres.(Scheme) 33, Subsidies			3,00,00		1,38,00		16,00,00		(00)(09) मध केंद्र(कार्यक्रम) 33, अर्थसहाय्य (28515326)
Total-105	57,00,76		87,09,52		67,39,70		100,09,52		दत्तमत एकूण-105
106, Coir Industries (01) Coir Industries Development (01)(01) Grant-in-aid for Training Programme, Market, Development and Marketing under Coir Industry Policy-2018(Scheme)									106, काथ्या उद्योग (01) काथ्या उद्योग विकास (01)(01) काथ्या उद्योग धोरण 2018 अंतर्गत प्रशिक्षण कार्यक्रम बाजारपेठ विकास व विपणन याकरिता सहाय्यक अनुदान(कार्यक्रम) 31, सहाय्यक अनुदान (वेतनेतर) (28516636)
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	25,00		3,50,00		2,45,00		3,50,00		
Total-106	25,00		3,50,00		2,45,00		3,50,00		दत्तमत एकूण-106
800, Other Expenditure. (00) (00)(02) Establishment of a Special Branch for Commercial, Intelligence and Industrial Statistics of Small Scale Industries registered under the Indian Factories Act(Committed)									800, इतर खर्च (00) (00)(02) भारतीय कारखाने अधिनियमाखाली नोंदणी झालेल्या लघु उद्योगाची वाणिज्यिक माहिती, सुदवार्ता आणि औद्योगिक आकडेवारी गोळा करण्यासाठी विशेष शाखेची स्थापना(अनिवार्य) 01, वेतन 06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क 10, कंत्राटी सेवा 11, देशांतर्गत प्रवास खर्च 13, कार्यालयीन खर्च (28510647)
01, Salaries	43,58		55,06		40,70		59,75		
06, Telephone, Electricity and Water Charges			30		27		30		
10, Contractual Services			10,00		21,64		25,00		
11, Domestic Travel Expenses			18		13		20		
13, Office Expenses			24		22		25		
Total-(00)(02)	43,58		65,78		62,96		85,50		एकूण-(00)(02)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024		
Total-800 Voted	43,58	65,78	62,96	85,50	दत्तमत एकूण-800			
Gross Total-2851, Village and Small Industries Voted	236,93,72	781,89,90	570,13,99	783,12,51	दत्तमत सूत्र बेरीज-2851, ग्रामोद्योग व लघुउद्योग			
III-Details of Recoveris								
00 911, Recovery of Overpayments.					तौन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील 00 911, अतिप्रदानाची वसुली			
(00)(01) Recovery of Overpayments (Non Plan)(Committed)	11	..	..	..	(00) (00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (योजनेतर)(अनिवार्य) 70, वजा-वसुली			
70, Deduct Recoveries	47	..	..	..	(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली (योजनात्मक)(कार्यक्रम) 70, वजा-वसुली			
Total-Deduct Recoveries Voted	58	..	..	..	दत्तमत एकूण-वजा-वसुली			
Net Total-2851, Village and Small Industries Charged	..	..	..	..	भारित निव्वळ बेरीज 2851, ग्रामोद्योग व लघुउद्योग			
Total- Voted	236,93,14	781,89,90	570,13,99	783,12,51	दत्तमत			
Total- Total	236,93,14	781,89,90	570,13,99	783,12,51	एकूण-			

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मापणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024	
2852, Industries								2852, उद्योग
I-Summary								एक-सारांश
00, General								00, सर्वसाधारण
001, Direction and Administration.	22,49,63	15,54,80	15,51,87	15,51,87	17,29,39	17,29,39	दत्तमत 001, संचालन व प्रशासन	
003, Industrial Education, Research and Training.	4,97	1,00,00	70,00	70,00	1,00,00	1,00,00	दत्तमत 003, औद्योगिक शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण	
102, Industrial Productivity.	5365,52,02	3065,00,00	6047,94,20	6047,94,20	3393,20,00	3393,20,00	दत्तमत 102, औद्योगिक उत्पादकता	
199, Assistance to Other Non-Government Institutions	2,78,71	3,63,00	3,63,00	3,63,00	3,30,00	3,30,00	दत्तमत 199, इतर अशासकीय संस्थांना सहाय्य	
800, Other Expenditure.	1,11,70	1,60,11	1,43,55	1,43,55	1,92,04	1,92,04	दत्तमत 800, इतर खर्च	
Total-80	5391,97,03	3086,77,91	6069,22,62	6069,22,62	3416,71,43	3416,71,43	दत्तमत एकूण-80	
Gross Total-	5391,97,03	3086,77,91	6069,22,62	6069,22,62	3416,71,43	3416,71,43	दत्तमत रूूल बेरीज	
Deduct Recoveries-	15	..	..	..	..	..	दत्तमत कजा-वसुली	
Net Total-2852, Industries	..	..	..	..	..	..	भरित	
	5391,96,88	3086,77,91	6069,22,62	6069,22,62	3416,71,43	3416,71,43	दत्तमत	निकळ बेरीज 2852, उद्योग
Total-	5391,96,88	3086,77,91	6069,22,62	6069,22,62	3416,71,43	3416,71,43	एकूण-	
II-Details								दोन-तपशील
80, General								80, सर्वसाधारण
001, Direction and Administration. (00)								001, संचालन व प्रशासन (00)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मापणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों में)

Description	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	
(00)(01) Directorate of Industries. (Committed)							(28520022)
01, Salaries	4,91,12	6,62,95	6,62,95	6,62,95	7,29,25	7,29,25	(00)(01) उद्योग संचालनालय (अनिवार्य)
03, Overtime Allowances	..	31	31	25	31	31	01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,46	3,85	3,85	3,47	3,85	3,85	03, अतिकालिक भता
10, Contractual Services	..	1,00	1,00	90	1,00	1,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
11, Domestic Travel Expenses	58	4,62	4,62	3,23	4,85	4,85	10, कंत्राटी सेवा
13, Office Expenses	4,52	12,00	12,00	10,80	12,60	12,60	11, देशालत प्रवास खर्च
16, Publications	..	50	50	35	50	50	13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	1,65	3,97	3,97	2,78	4,17	4,17	16, प्रकाशने
20, Other Administrative Expenses	..	25	25	18	25	25	17, संपाणक खर्च
51, Motor Vehicles	..	..	..	..	1	1	20, इतर प्रशासकीय खर्च
							51, मोटार वाहने
Total-(00)(01)	4,99,33	6,89,45	6,89,45	6,84,91	7,56,79	7,56,79	एकूण-(00)(01)
(00)(02) Regional and District Offices. (Committed)							(28520031)
01, Salaries	6,86,55	8,13,36	8,13,36	8,08,35	8,94,70	8,94,70	(00)(02) प्रादेशिक व जिल्हा कार्यालय (अनिवार्य)
03, Overtime Allowances	80	1,16	1,16	56	1,20	1,20	01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	4,37	6,60	6,60	5,94	6,60	6,60	03, अतिकालिक भता
10, Contractual Services	..	1,00	1,00	16,28	25,00	25,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
11, Domestic Travel Expenses	3,60	9,98	9,98	6,99	10,48	10,48	10, कंत्राटी सेवा
13, Office Expenses	10,47,40	22,00	22,00	19,80	23,10	23,10	11, देशालत प्रवास खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	4,37	5,83	5,83	5,25	5,83	5,83	13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	3,21	5,42	5,42	3,79	5,69	5,69	14, भाडपट्टी व कर
							17, संपाणक खर्च
Total-(00)(02)	17,50,30	8,65,35	8,65,35	8,66,96	9,72,60	9,72,60	एकूण-(00)(02)
Total-001	22,49,63	15,54,80	15,54,80	15,51,87	17,29,39	17,29,39	दत्तमत एकूण-001
003, Industrial Education, Research and Training. (00)							003, औद्योगिक शिक्षण, संशोधन व प्रशिक्षण
(00)(03) Training to Employees of Regional Offices under Industry Department. (Scheme)							(00)(03) उद्योग विभागाअंतर्गत प्रादेशिक कार्यालयामधील कर्मचाऱ्यांचे
							(28520514)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates		
50, Other Charges	4,97	1,00,00	70,00	1,00,00	1,00,00	1,00,00	1,00,00	प्रशिक्षण(कार्यक्रम) 50, इतर खर्च	
Total-003 Voted									
102, Industrial Productivity.								दत्तमत एलूगण-003	
(00)								102, औद्योगिक उत्पादकता	
(00)(01) Incentives Under Package Scheme of Incentives. (Committed)								(00) (00)(01) एकत्रित प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत प्रोत्साहनपर रकम(अनिवार्य) 33, अर्थसहाय्य	
33, Subsidies	5300,00,00	3000,00,00	6000,00,00	3300,00,00	3300,00,00	3300,00,00	3300,00,00	(28520434)	
(00)(11) Incentives to Wine Industries. (Committed)								(00)(11) वाईन उद्योगाला प्रोत्साहन(अनिवार्य) 33, अर्थसहाय्य	
33, Subsidies	54,08,07	30,00,00	21,00,00	30,00,00	30,00,00	30,00,00	30,00,00	(28520472)	
(00)(12) Incentive to Cashew Processing Industry.(Committed)								(00)(12) काजू प्रक्रिया उद्योगास प्रोत्साहन(अनिवार्य) 33, अर्थसहाय्य	
33, Subsidies	4,24,92	5,00,00	4,40,00	5,00,00	5,00,00	5,00,00	5,00,00	(28520481)	
(00)(14) Incentive Scheme for Information Technology Units.(Committed)								(00)(14) माहिती तंत्रज्ञान घटकाला दयाव्यापी प्रोत्साहने योजना. (अनिवार्य) 33, अर्थसहाय्य	
33, Subsidies	..	10,00,00	4,90,00	10,00,00	10,00,00	10,00,00	10,00,00	(28520532)	
(00)(15) Expenditure for MAITRI Cell. (Scheme)								(00)(15) मैत्री कक्षासाठी खर्च. (कार्यक्रम)	
01, Salaries	1,82,93	2,20,00	3,20,00	2,20,00	2,20,00	2,20,00	2,20,00	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	24	24,00	21,60	24,00	24,00	24,00	24,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
11, Domestic Travel Expenses	1,68	11,00	7,70	11,00	11,00	11,00	11,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	5,43	2,01,00	1,80,90	2,01,00	2,01,00	2,01,00	2,01,00	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	1,01,26	1,20,00	1,61,00	1,20,00	1,20,00	1,20,00	1,20,00	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	5,33	24,00	75,00	24,00	24,00	24,00	24,00	17, संगणक खर्च	
26, Advertising and Publicity	..	3,00,00	2,10,00	3,00,00	3,00,00	3,00,00	3,00,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services	4,21,31	8,00,00	6,80,00	8,00,00	8,00,00	8,00,00	8,00,00	28, व्यावसायिक सेवा	
50, Other Charges	85	3,00,00	1,08,00	3,00,00	3,00,00	3,00,00	3,00,00	50, इतर खर्च	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	प्रत्यक्ष रक्कम 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	सुधारित अंदाज 2022-2023 Revised Estimates 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024			
Total-(00)(15)	7,19,03	20,00,00	17,64,20	48,20,00	एकूण-(00)(15)		
Total-102 Voted	5365,52,02	3065,00,00	6047,94,20	3393,20,00	दत्तमत एकूण-102		
199, Assistance to Other Non-Government Institutions					199, इतर अशासकीय संस्थांना सहाय्य		
(00)(01) Assistance to Western Maharashtra Development Corporation to meet the expenditure of pension to employees of Chitali Distillery Ltd. .(Committed)					(00)(01) पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळास वितली आसक्तीच्या कर्मचाऱ्यांचा निवृत्तीवेतनाचा खर्च भागविण्यासाठी सहाय्य(अनिवार्य) 31, सहायक अनुदाने (वेतनेतर)		(28520461)
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	2,78,71	3,63,00	3,63,00	3,30,00			
Total-199 Voted	2,78,71	3,63,00	3,63,00	3,30,00	दत्तमत एकूण-199		
800, Other Expenditure.					800, इतर खर्च		
(00)(02) Scheme for Collection of Industrial Statistics.(Committed)					(00)(02) औद्योगिक आकडेवारी गोळा करण्याबाबत योजना(अनिवार्य)		(28520131)
01, Salaries	81,16	1,05,54	1,03,81	1,16,09	01, वेतन		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	8	20	18	20	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क		
10, Contractual Services	..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा		
11, Domestic Travel Expenses	..	36	25	38	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च		
13, Office Expenses	..	25	23	26	13, कार्यालयीन खर्च		
Total-(00)(02)	81,24	1,06,36	1,04,48	1,16,94	एकूण-(00)(02)		
(00)(03) Export promotion.(Committed)					(00)(03) निर्यात प्रचालन(अनिवार्य)		(28520149)
01, Salaries	8,81	13,52	10,88	14,87	01, वेतन		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	..	5	5	5	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क		
10, Contractual Services	..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा		
11, Domestic Travel Expenses	..	9	6	9	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च		

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रक्कम		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates		
13, Office Expenses	..	8	7	8	13, कार्यालयीन खर्च	8	8	एकूण-(00)(03)	(28520158)
Total-(00)(03)	8,81	13,75	11,07	15,10					
(00)(04) Strengthening of Export Promotion. (Scheme)	21,65	40,00	28,00	60,00	(00)(04) निर्यात प्रचालनाचे बळकटीकरण. (कार्यक्रम)				(28520158)
31, Grants-in-aid(Non-Salary)					31, सहायक अनुदाने (वेतनेतर)				
Total-80	1,11,70	1,60,11	1,43,55	1,92,04	Total-800	1,92,04	1,92,04	दत्तमत एकूण-800	
	5391,97,03	3086,77,91	6069,22,62	3416,71,43				दत्तमत एकूण-80	
Gross Total-2852, Industries	5391,97,03	3086,77,91	6069,22,62	3416,71,43				दत्तमत खूळ बेरीज-2852, उद्योग	
III-Details of Recoveris									
00					तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील				
911, Recovery of Overpayments.					00				
(00)					911, अतिप्रदानाची वसुली				
(00)(01) Recovery of Overpayments (Non Plan)(Committed)					(00)				
70, Deduct Recoveries	15	..	..	..	(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (योजनेतर) (अनिवार्य)				(28520541)
					70, वजा-वसुली				
(00)(02) Recovery of Overpayments(Scheme)					(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली(कार्यक्रम)				(28520552)
70, Deduct Recoveries	..	..	..	..	70, वजा-वसुली				
Total-Deduct Recoveries	15	..	..	..	दत्तमत एकूण-वजा-वसुली				
Net Total-2852, Industries	5391,96,88	3086,77,91	6069,22,62	3416,71,43					
					भरित				
					निकळ बेरीज 2852, उद्योग				
					दत्तमत				

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मापणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2021-2022 Actuals 2021-2022	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	2022-2023 Revised Estimates 2022-2023	2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	
Total-	5391,96,88	3086,77,91	6069,22,62	3416,71,43	एकूण-

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024			
2853, Non-Ferrous Mining and Metallurgical Industries								2853, अलौहयुक्त खाणकाम व धातूशास्त्रीय उद्योग
I-Summary								एक-सारांश
00, Regulation and Development of Mines.	8,92,99	11,93,16	10,62,56	13,05,48				00, खाणींचे विनियमन व विकास
001, Direction and Administration.	18,29	31,13	20,80	31,18				दत्तमत 001, संचालन व प्रशासन
004, Research and Development	15,70,15	23,98,87	19,88,41	23,04,45				दत्तमत 004, संशोधन व विकास
102, Mineral Exploration.	..	1	1	1				दत्तमत 102, खनिज समन्वेषण
797, Transfer to Reserve Fund/Deposit Accounts.					1			भारित 797, राखीव निधीकडे / ठेव खात्याकडे हस्तांतरण
Total-02								
Charged	..	1	1	1				भारित
Voted	24,81,43	36,23,16	30,71,77	36,41,11				एकूण-02
Total	24,81,43	36,23,17	30,71,78	36,41,12				
Gross Total-								
Charged	..	1	1	1				भारित
Voted	24,81,43	36,23,16	30,71,77	36,41,11				रू.ल बेरीज
Total-	24,81,43	36,23,17	30,71,78	36,41,12				
II-Details								दोन-तपशील
02, Regulation and Development of Mines.								02, खाणींचे विनियमन व विकास
001, Direction and Administration.								001, संचालन व प्रशासन
(00)								(00)
(00)(01) Directorate of Geology and Mining .								(00)(01) भूविज्ञान आणि खनिकर्म
(Committed)								(28530016) संचालनालय(अनिवार्य)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2022	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024	
01, Salaries	8,60,98	11,22,34	10,04,34	12,34,57	01, वेतन				
03, Overtime Allowances	13	1,84	1,47	1,93	03, अतिरिक्तिक भता				
06, Telephone, Electricity and Water Charges	2,84	4,50	4,05	4,50	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क				
10, Contractual Services	..	88	79	1	10, कंत्राटी सेवा				
11, Domestic Travel Expenses	1,24	8,00	5,60	8,00	11, देशान्तर प्रवास खर्च				
13, Office Expenses	26,44	34,92	31,43	36,67	13, कार्यालयीन खर्च				
14, Rent, Rates and Taxes	..	50	45	50	14, भाडेपट्टी व कर				
17, Computer Expenses	1,36	2,30	1,61	2,42	17, संगणक खर्च				
26, Advertising and Publicity	..	15,00	10,50	15,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी				
28, Professional Services	..	2,00	1,70	1,00	28, व्यावसायिक सेवा				
51, Motor Vehicles	..	88	62	88	51, मोटार वाहने				
Total-(00)(01)	8,92,99	11,93,16	10,62,56	13,05,48	एकूण-(00)(01)				
Total-001	8,92,99	11,93,16	10,62,56	13,05,48	दत्तमत एकूण-001				
004, Research and Development					004, संशोधन व विकास				
(00)(01) Analytical research by Departmental laboratory. (Committed)					(00)(01) विभागीय प्रयोगशाळांनी केलेले विश्लेषणात्मक संशोधन(अनिवार्य)				(28530025)
01, Salaries	17,31	28,77	18,77	28,77	01, वेतन				
06, Telephone, Electricity and Water Charges	26	1,00	90	1,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क				
10, Contractual Services	..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा				
13, Office Expenses	72	85	77	90	13, कार्यालयीन खर्च				
27, Minor Works	..	50	35	50	27, लहान बांधकामे				
Total-(00)(01)	18,29	31,13	20,80	31,18	एकूण-(00)(01)				
Total-004	18,29	31,13	20,80	31,18	दत्तमत एकूण-004				
102, Mineral Exploration.					102, खनिज समन्वेषण				
(00)					(00)				(28530025)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2021-2022 Actuals	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates		
(00)(01) Survey and Prospecting of important economic minerals in the State(Committed)									(00)(01) राज्यातील महत्वाच्या आर्थिक खनिजांचे सर्वेक्षण व पूर्वेक्षण(अनिवार्य)
									(28530034) (28530034)
01, Salaries	13,33,42	19,85,15	19,85,15	16,30,19	16,30,19	18,85,18	18,85,18	01, वेतन	
02, Wages	1,16,74	1,60,81	1,60,81	1,52,77	1,52,77	1,68,85	1,68,85	02, मजरी	
03, Overtime Allowances	1,63	2,55	2,55	2,04	2,04	2,68	2,68	03, अतिकालिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	10,95	18,00	18,00	16,20	16,20	18,00	18,00	06, दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	3,45	4,20	4,20	4,20	4,20	5,60	5,60	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	5,82	16,00	16,00	11,20	11,20	16,80	16,80	11, देशातील प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	54,91	1,04,71	1,04,71	94,24	94,24	1,09,95	1,09,95	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes	5,88	15,00	15,00	13,50	13,50	12,00	12,00	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses	57	3,17	3,17	2,22	2,22	3,33	3,33	17, संगणक खर्च	
27, Minor Works	9,09	34,44	34,44	24,11	24,11	36,16	36,16	27, लहान बांधकामे	
28, Professional Services	..	3,00	3,00	2,55	2,55	2,00	2,00	28, व्यावसायिक सेवा	
51, Motor Vehicles	4,34	20,00	20,00	14,00	14,00	20,00	20,00	51, मोटार वाहने	
52, Machinery and Equipments	..	1,00	1,00	70	70	1,00	1,00	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
Total-(00)(01)	15,46,80	23,68,03	23,68,03	19,67,92	19,67,92	22,81,55	22,81,55	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Scheme for expansion of Survey and prospecting of important economic Minerals in the State(Committed)								(00)(02) राज्यातील महत्वाच्या आर्थिक खनिजांचे सर्वेक्षण आणि पूर्वेक्षण या कामांच्या विस्ताराकरिता योजना(अनिवार्य)	
								(28530052) (28530052)	
01, Salaries	22,81	28,90	28,90	18,90	18,90	20,90	20,90	01, वेतन	
03, Overtime Allowances	..	20	20	16	16	20	20	03, अतिकालिक भता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges	14	50	50	45	45	50	50	06, दूरधनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses	..	66	66	46	46	69	69	11, देशातील प्रवास खर्च	
13, Office Expenses	40	56	56	50	50	59	59	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(02)	23,35	30,83	30,83	20,48	20,48	22,89	22,89	एकूण-(00)(02)	
(00)(05) Development of Mining(Committed)								(00)(05) खनिज विकास(अनिवार्य)	
31, Grants-in-aid(Non-Salary)	..	1	1	1	1	1	1	31, सहायक अनुदान (वेतनरर)	
								(28530132) (28530132)	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-७

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील	
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024			
Total-102 Voted	15,70,15	23,98,87	19,88,41	23,04,45	दत्तमत एकूण-102				
797, Transfer to Reserve Fund/Deposit Accounts.					797, राखीव निधीकडे / ठेव खात्याकडे हस्तांतरण				
(01) Reserve Fund.					(01) राखीव निधी				
(01)(01) Transfer to Mining Development FundCharged(28530141).					भारित (01)(01) खनिज विकास निधीकडे			(28530141)	
(Committed)					हस्तांतरण(अनिवार्य)				
63, Inter-Account Transfer	..	1	1	1	63, अंतरखाता हस्तांतरणे				
Total-797 Charged	..	1	1	1	भारित एकूण-797				
Charged	..	1	1	1	भारित				
Total02 Voted	24,81,43	36,23,16	30,71,77	36,41,11	एकूण-02 दत्तमत				
Charged	..	1	1	1	भारित				
Gross Total-2853, Non-Ferrous Mining and Metallurgical Industries	24,81,43	36,23,16	30,71,77	36,41,11	एकूण-02 दत्तमत				
Total	24,81,43	36,23,17	30,71,78	36,41,12	एकूण-				
III-Details of Recoveris									
00					तीन-वसुलीचा रकमांचा तपशील				
911, Recovery of Overpayments.					00				
(00)					911, अतिप्रदानाची वसुली				
(00)(01) Recovery of Overpayments (Non Plan)(Committed)					(00)				
70, Deduct Recoveries					(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (योजनेतर)(अनिवार्य)				(28530179)
02, Regulation and Development of Mines.					70, वजा-वसुली				
797, Transfer to Reserve Fund/Deposit Accounts.					02, खाणींचे विनियमन व विकास खात्याकडे हस्तांतरण				

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-7 / मागणी क्रमांक के-7

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	सुधारित अंदाज 2022-2023 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates	तपशील
(01) Reserve Fund. (01)(02) Expenditure Met From Mining Development Fund(Committed)					(01) राखीव निधी (01)(02) खनिज विकास निधीमधून भाणविलेला खर्च (अनिवार्य)(अनिवार्य)
70, Deduct Recoveries	..	..	..	..	70, वजा-वसूली
	..	1	1	1	
Net Total-2853, Non-Ferrous Mining and Metallurgical Industries	24,81,43	36,23,16	30,71,77	36,41,11	निव्वळ बेरीज 2853, अलौहयुक्त खाणकाम व धातूशास्त्रीय उद्योग दत्तमत
Total-	24,81,43	36,23,17	30,71,78	36,41,12	एकूण-

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-9 / मागणी क्रमांक के-९

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	Budget Estimates 2023-2024		
4058, Capital Outlay on Stationery and Printing								
I-Summary								
00, 103, Government Presses.	14,82,98	60,00,00	48,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	4058, लेखनसामग्री व मुद्रण यावरील भांडवली खर्च एक-सारांश 00, दत्तमत 103, शासकीय मुद्रणालये
Gross Total-	14,82,98	60,00,00	48,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	दत्तमत स्थूल बेरीज
II-Details								
00 103, Government Presses.								दोन-तपशील
(00)(04) Purchase of new machinery for Government Central Press, Mumbai. (Scheme)								00 103, शासकीय मुद्रणालये (00) (00)(04) शासकीय मध्यकर्ती मुद्रणालय, मुंबई याच्यासाठी नवीन यंत्रसामग्री खरेदी करणे. (कार्यक्रम) 52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री
52, Machinery and Equipments	14,82,98	60,00,00	48,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	(40580081)
Total-103	14,82,98	60,00,00	48,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	दत्तमत एकूण-103
Gross Total-4058, Capital Outlay on Stationery and Printing	14,82,98	60,00,00	48,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	80,00,00	दत्तमत स्थूल बेरीज-4058, लेखनसामग्री व मुद्रण यावरील भांडवली खर्च
III-Details of Recoveris								
00 911, Recovery of Overpayments.								दोन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील
(00)(01) Recovery of Overpayments (Plan) (Scheme)								00 911, अतिप्रदानाची वसुली (00) (00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (योजनात्मक)(कार्यक्रम) 70, वजा-वसुली
70, Deduct Recoveries	..	..	..	..	..	..	..	
Charged	..	..	..	..	..	..	..	भारित

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-9 / मापणी क्रमांक के-9

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2021-2022 Actuals 2021-2022	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	2022-2023 Revised Estimates 2022-2023	2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	
Net Total-4058, Capital Outlay on Stationery and Printing					निष्पन्न बेरीज 4058, लेखनसामग्री व मुद्रण यावरील भाडवती खर्च
Voted	14,82,98	60,00,00	48,00,00	80,00,00	दत्तमत
Total-	14,82,98	60,00,00	48,00,00	80,00,00	एकूण-

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-9 / मागणी क्रमांक के-9

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates		
4851, Capital Outlay on Village and Small Industries.								
I-Summary								
00, Small Scale Industries.	..	60,00	48,00	1,00,00	1,00,00	दत्तमत 102, लघुउद्योग	दत्तमत 102, लघुउद्योग	4851, ग्रामीण व लघुउद्योग यावरील भांडवली खर्च एक-सारांश
106, Coir Industries	..	1,50,00	1,20,00	1,50,00	1,50,00	दत्तमत 106, काथ्या उद्योग	दत्तमत 106, काथ्या उद्योग	
Gross Total-	..	2,10,00	1,68,00	2,50,00	2,50,00	दत्तमत सूल केरीज	दत्तमत सूल केरीज	
II-Details								
00, Small Scale Industries.						दत्तमत 102, लघुउद्योग	दत्तमत 102, लघुउद्योग	
(01) Capital Contribution to Small-Scale Industries.						(01) लघुउद्योगासाठी भांडवली अंशदान	(01) लघुउद्योगासाठी भांडवली अंशदान	
(01)(02) Construction and Repairs of District Udyog Bhavan. (Scheme)	(48511324)	60,00	48,00	1,00,00	1,00,00	(01)(02) जिल्हा उद्योग भवनाचे बांधकाम व दुरुस्ती(कार्यक्रम)	(01)(02) जिल्हा उद्योग भवनाचे बांधकाम व दुरुस्ती(कार्यक्रम)	(48511324)
53, Major Works						53, मोठी बांधकामे	53, मोठी बांधकामे	
Total-102		60,00	48,00	1,00,00	1,00,00	दत्तमत एकूण-102	दत्तमत एकूण-102	
106, Coir Industries						दत्तमत 106, काथ्या उद्योग	दत्तमत 106, काथ्या उद्योग	
(01) Coir Industries Development						(01) काथ्या उद्योग विकास	(01) काथ्या उद्योग विकास	
(01)(01) To Establish Coir Industries Incubation and Research Development Centre(Scheme)	(48511389)	1,50,00	1,20,00	1,50,00	1,50,00	(01)(01) काथ्या उद्योग उबलण व संशोधन विकास केंद्र स्थापन करणे(कार्यक्रम)	(01)(01) काथ्या उद्योग उबलण व संशोधन विकास केंद्र स्थापन करणे(कार्यक्रम)	(48511389)
53, Major Works						53, मोठी बांधकामे	53, मोठी बांधकामे	
Total-106		1,50,00	1,20,00	1,50,00	1,50,00	दत्तमत एकूण-106	दत्तमत एकूण-106	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-9 / मागणी क्रमांक के-9

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals 2021-2022	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024			
Gross Total-4851, Capital Outlay on Village and Small Industries.	..	2,10,00	1,68,00	2,50,00	दत्तमत सूल बेरीज-4851, ग्रामोद्योग व लघुउद्योग यांतील भांडवली खर्च			
III-Details of Recoveris								
00					तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील			
911, Recovery of Overpayments.					00			
(00)					(00)			
(00)(01) Recovery of Overpayments (Plan) (Scheme)					(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (योजनांतर्गत) (कार्यक्रम) (48511342)			
70, Deduct Recoveries	..	..	..	..	70, वजा-वसुली			
<hr/>								
Charged	..	..	..	..	भारित			
Net Total-4851, Capital Outlay on Village and Small Industries.		2,10,00	1,68,00	2,50,00	निव्वळ बेरीज 4851, ग्रामोद्योग व लघुउद्योग यांतील भांडवली खर्च			
Voted					दत्तमत			
Total-	..	2,10,00	1,68,00	2,50,00	एकूण-			

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-9 / मागणी क्रमांक के-9

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2021-2022 Actuals 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Revised Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2023-2024	
6250, Loans for Other Social Services					6250, इतर सामाजिक सेवांसाठी कर्जे
I-Summary					एक-सारांश
60, others					60, इतर
800, Other Loans	Voted	50	50	50	दत्तमत 800, इतर कर्जे
Total-60	Voted	50	50	50	दत्तमत एकूण-60
Gross Total-	Voted	50	50	50	दत्तमत स्थूल बेरीज
II-Details					दोन-तपशील
60, others					60, इतर
800, Other Loans					800, इतर कर्जे
(00)					(00)
(00)(01) Loans to Mathadi Board.(Committed)	(62500038)				(00)(01) माथाडी मंडळाला कर्जे(अतिवारी)
55, Loans and Advances		50	50	50	55, कर्जे व आगाऊ रकमा
Total-800	Voted	50	50	50	दत्तमत एकूण-800
Gross Total-6250, Loans for Other Social Services	Voted	50	50	50	दत्तमत स्थूल बेरीज-6250, इतर सामाजिक सेवांसाठी कर्जे
Net Total-6250, Loans for Other Social Services	Charged				भारित
	Voted	50	50	50	निव्वळ बेरीज 6250, इतर सामाजिक सेवांसाठी कर्जे
Total-		50	50	50	एकूण-

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-10 / मागणी क्रमांक के-10

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	सुधारित अंदाज 2022-2023 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates	तपशील
4875, Capital Outlay on Other Industries					
I-Summary					
00, 800, Other Expenditure	19,68,06	148,00,00	100,00,00	150,00,00	4875, इतर उद्योगावरील भाडवली खर्च एक-सारांश 00, दत्तमत 800, इतर खर्च
Gross Total-	19,68,06	148,00,00	100,00,00	150,00,00	दत्तमत रू० ल बेरीज
II-Details					
00 800, Other Expenditure (00) (00)(01) Creation and Development of Industrial Infrastructure.(Scheme)					दोन-तपशील 00 800, इतर खर्च (00) (00)(01) औद्योगिक पायाभूत सुविधांचा विकास व निर्मिती. (कार्यक्रम) 60, इतर भाडवली खर्च
60, Other Capital Expenditure	19,68,06	148,00,00	100,00,00	150,00,00	(48750025)
Total-800	19,68,06	148,00,00	100,00,00	150,00,00	दत्तमत एकूण-800
Gross Total-4875, Capital Outlay on Other Industries	19,68,06	148,00,00	100,00,00	150,00,00	दत्तमत रू० ल बेरीज-4875, इतर उद्योगावरील भाडवली खर्च
III-Details of Recoveris					
00 911, Recovery of Overpayments. (00) (00)(01) Recovery of Overpayments (Plan (Scheme) 70, Deduct Recoveries					तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील 00 (00) (00)(01) अतिप्रदानाची वसुली (योजनांतर्गत)(कार्यक्रम) 70, कजा-वसुली
					(48750043)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-10 / मागणी क्रमांक के-10

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2022-2023 Revised Estimates	2023-2024 Budget Estimates	2023-2024 Budget Estimates	
Charged	..	..	..	..	..	..	..	
Net Total-4875, Capital Outlay on Other Industries	19,68,06	148,00,00	148,00,00	100,00,00	100,00,00	150,00,00	150,00,00	निकळ बेरीज 4875, इतर उद्योगांवरील भांडवली खर्च
Voted								दत्तमत
Total-	19,68,06	148,00,00	148,00,00	100,00,00	100,00,00	150,00,00	150,00,00	एकूण-

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-11 / मागणी क्रमांक के-11

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारों)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	सुधारित अंदाज 2022-2023 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates	तपशील
6875, Loans For Other Industries I-Summary					
60, Other Industries					
190, Loans to Public Sector and Other Undertaking	..	..	145,00,00	1,00,00	6875, इतर उद्योगासाठी कर्ज एक-सारांश 60, इतर उद्योग दत्तमत 190, सार्वजनिक क्षेत्रातील व इतर उपक्रमांना कर्ज
Total-60	..	..	145,00,00	1,00,00	दत्तमत एकूण-60
Gross Total-	..	..	145,00,00	1,00,00	दत्तमत स्थूल बेरीज
II-Details					
60, Other Industries					
190, Loans to Public Sector and Other Undertaking					दोन-तपशील 60, इतर उद्योग 190, सार्वजनिक क्षेत्रातील व इतर उपक्रमांना कर्ज
(01) Interest free loan from the Central Government under special assistance scheme					(01) केंद्र शासनाकडून विशेष सहाय्य योजनेअंतर्गत बिनव्याजी कर्ज
(01)(01) Interest free loan for Pradhan Mantri Gati Shakti infrastructure projects (Scheme Part II)(Scheme)					(01)(01) प्रधानमंत्री गतिशक्ती पायाभूत प्रकल्पासाठी बिनव्याजी कर्ज (योजना भाग-2)(कार्यक्रम)
55, Loans and Advances	..	..	145,00,00	1,00,00	55, कर्ज व आगाऊ रकमा
Total-190	..	..	145,00,00	1,00,00	दत्तमत एकूण-190
Gross Total-6875, Loans For Other Industries	..	..	145,00,00	1,00,00	दत्तमत स्थूल बेरीज-6875, इतर उद्योगासाठी कर्ज
Net Total-6875, Loans For Other Industries	..	..	..	..	भारित निव्वळ बेरीज 6875, इतर उद्योगासाठी कर्ज